

KISEBBSÉGVÉDELEM

NEMZETISÉGI SZEMLE

Budapest, 1942.

V. évfolyam. 1—2. szám.

SZÉCHENYI NEMZETISÉGI POLITIKÁJA

(Második közlemény.)

A Széchenyi által hirdetett „józan“ magyar *nemzetiségi politika* nem engedheti meg a fölös számban lévő különböző nemzetiségek beolvasztására irányuló törekvést. Minden ilyenfajta gondolat céltalan és eredménytelen is lesz annak következtében, hogy a magyarság egyszerűen képtelen a nagyszámú nemzetiség áthasonlítására, beolvasztására; különösképen pedig nem járhat eredménnyel az ilyenfajta kísérlet az olyan nemzetiségeinknél, amelyek a határokon túl népes és esetleg hatalmas anyaállammal rendelkeznek, amely többnyire féltő gonddal kíséri vérei sorsának alakulását minden kühorszámban, s így hazánkban is.

Ebből a gyakorlati megfontolásból is emeli fel nemzetiségi politikánk „józan taktikusa“ szavát minden könnyelmű és eleve balsikerre ítélt beolvasztási nemzetiségi politika ellen, midőn így ír:

A magyarság ellenében, hogy egyéb sorvasztóirul később szóljak, a németiség áll; ezen óriási súly... egy felette csekély súly ellen. Kérdem most — és én nem foghatom meg, hogy általában honosimnak olly kevés istenáldásuk van ezen átkot át nem látni — *kérdem; Józan' tactika-e*, ha ezen kis súlyt *szüntelen egybeütkezésbe hozzuk u hártaltalanul nagyobbal*, és ezt nem kerülhetjük inkább: vagy más szavakkal: valljon jó taetika-e, ha egy font magyarsággal nagy hetykén kiállunk, s abban el akarunk olvasztani háromnegyed font tótot, 60 font szlávval egybefüggő tótot. fél font görögöt, 40 font vallásrokonnal egybefüggő görögöt, fél font oláhot, szinte fél fonttal egybe függő oláhot; és végképp 40 font németet, velünk lehető legnagyobb összefüggésben lévő németet. — Hol vannak itt a hihetőség számai, hol ígérkezik itt siker? Én sem hihetőséget, sem sikert nem látok: de ellenben felette jól látom azt, amit úgy látszik, mások éppen nem látnak, vagy nem akarnak látni, hogy az efféle vegytan-elleni vagy inkább bölcsességtan-elleni kísérletek által az egy font magyar fog oivadozni okvetlen és nem viszont, s hogy *üssük csak lágy velejü, fenyítéket érdemlő gyermekként gyenge fazekunkat minden fazék, sőt a szláv és német köedény ellen is, mi számban annyival csekélyebbek. s a nemeinél értelmi súlyban annyival könnyebbek*, és ne kértelkdjünk: rövid idő alatt törött cserép lesz a magyar.³⁹⁾

³⁹⁾ *Kelet Népe*, közölve Beöthy: i. m. 181. old.

A „józan taktika“ ezzel az eléggé el nem ítéhető „bölcsestan-elleni“ kísérlettel szemben a *türelem*, amely nem kívánja tüzzel-vassal magyarrá tenni e hazában élő más vérű népeinket, hanem meghagyja őket idegen népiségükben, engedi őket saját anyanyelvükön s szokásaik szerint élni a magánviszonyok területén s a magyarrá válást nem mesterséges és erőszakos, hanem természetes és önkéntes tényezők idővel előbb-utóbb bekövetkező hatásának fogja fel. Ezt a természetes magyarosodást elő lehet ugyan mozdítani a magyarság megkedveltetésével, aminek megint legalkalmasabb útja jó tulajdonainak fejlesztése és különösen a mindenkinek szabad fejlődést nyitó magyar alkotmány áldásainak a nemzetiségekre üdvös kiterjesztése. Ahogy mindezt a Kelet Népe összefoglalja:

Nyelvünk törvényesítése által a magyarságot illetőleg meglehetősen állásba jutottunk: őrizzük ezt, *de tovább a családi élet körébe* — ha magától jő, hála az égnek — *ne kényszerítsük* tüzzel, vassal, nehogy a visszahatás törvényei szerint tüzzel vassal ismét visszavertessünk s megsemmisítsünk. Várjunk valamit az időtől is, és mindenek fölött — s ez a „józan taktika“ — vigyük honunkbani más népekkeli súrlódásunkat olly mezőre, hol mi vagyunk erősebbek s ők a felette gyengék, t. i. az alkotmányira: vagy más szavakkal: vegyük be őket alkotmányunkba, hogy ők ismét bevegyenek minket, t. i. a magyarságot magukba...

Ha most tótnak, németnek azt mondom: *légy magyar*, és más argumentumot neki felhozni nem vagyok képes, mint stat pro ratione voluntas vagy hogy az különös boldogság régi magyarnak születni vagy új magyarnak felkenetni, és ekkép a régi koronának tagjává válni, *és egyéb semmit*; kérdem, mind tót, mind német ha szembe nem is, de hátom mögött nem fog-e kacagni, de még hahotára is fakadni azon különös követelésen, mikép *ő abból magát kivetkeztesse* — nemzetiségibül — *mibül a kivetkezést mi*. ha vérünk által történik, mert hiszen még most is minden nap történik, *lehető leggyalázatosabb tettnek hirdetjük* és kiáltjuk ki; s valljon miért vetkeztesse ki magát? Egyedül azon ok miatt, mert az országnak alkotmányos fődele van. melly alatt 80 ezer kiváltságos család áll. ő azonban a csábítandó vagy a már megcsábított, minden esetre künn fog ázni a szabad (!) ég alatt...

Ha ellenben tóthoz, némethez és a magyarhon egyéb véreihez így szólok: „Hazátok nektek odakünn is van, de nekünk nincs sehol, csak ide ben, alkotmányt viszont Ti nem bírtok, de bírunk mi, és azért lépünk egyezésre: és ennek fő vonásai legyenek ezek: „Beszéljen kiki tótul, németül, oláhul, görögül, latinul, franciául, sőt Sanscrit nyelven bár házi körében...; nemkülönben kinek-kinek legtökéletesebb szabadságában álljon négy falai közt a nagy Istent közvetlenül, vagy fia. a szent háromság.. közbevetése által imádni. Ezen gyönyörű engedményekért folyjon viszont kirekesztőleg mindaz magyar nyelven, mi a nyilvános élet körébe vág... — Hogy. pedig legyen is ok magyarul beszélni, és azt nem erőltetve, de szívesen cselekedhesse is sok... és ekkép minden velő, minden kebel egy nagy nemzeti érdekre forrhasson egybe: ám *terjesztessék* Hunnia határai közt *a magyar alkotmánynak áldása mindenkire*, úgy hogy a legkisebb se legyen abból kizárva, de arra is, bármily csekély részben s mily lépcsőkön. mégis elhasson végre jótévő melege.³⁰⁾

³⁰⁾ *Kelet Népe*, i. m. 182—184. old.

VI. Nemcsak nemzetiségpolitikai általános elvi és humánus szempontok, hanem ez a gyakorlati mérlegelés, a józan taktika is kényszerítőleg írja elő az egyedül sikerrel kecsegtető *magyar nemzetiségi politika fő célját*: a Duna-medencében élő népek *összefogását* a kölcsönös *nemzetiségi türelem* alapján. E cél tudatosítása érdekében a nemzetiségi kiengesztelődés és megértés első magyar zászlóvivője szinte prófétai ihlettel szól e haza minden népéhez, valamennyiüket összefogásra és egyetértésre szólítva fel. A magyarságot e cél egyedül üdvözítő voltára tanító, korholó, sőt ostromzó szavakkal nem egy helyütt már kioktatta; most ugyané fő cél követésére hívja fel a nemzetiségeket is.

Nyújtsatok azért kezet drága Hazafiak, egy honnak külön nemzetségu, de mégis rokon fiai, rokon reményi, s ne hagyjátok magatokat tőlünk azon lágyvelejüek csoportja által elidegenített, kik ügyünknek használni akarván, rajtatok oly sokszor méltatlankodánaic. Nemzeti fenntartástokról biztosítottabbak, könnyen fogtok, mint bátrabb parton állók azoknak megbocsátani, kik magukat s nemzetüket sülyedni érezvén, részint ijedtségből, részint természetes rövid látásból, jobbadán pedig csak túlhévből nem azon módokhoz és eszközökhöz nyúlnak, melyek a veszélyből kimenthetnének, hanem épen ellenkezőleg cselekedvén, sokszor a menteni akaró kézre sem ismernek, de barátot ellenséggel kevervén össze, valóban maguk sem tudják, mit művelnek³¹⁾

Mindjárt okát is adja, *miért követhetik a nemzetiségek saját nemzeti énjük veszélyeztetése nélkül bátran ezt a célt*. Azért, mert egyrészt az ő nemzeti mivoltuk már amugvis kellő megóvás-ban és ápolásban részesül külső anyaállamukban, másrészt mivel a magyar alkotmány szabadsága biztosítja majd számukra nemzeti sajátosságaik fenntarthatását ez ország keretein belül is.

Mily kedvező körülmények közt léteztek tehát Ti, honunknak nem magyar lakosi Magyarországbán! *Nemzeti létetek záloga* nem csak a *biztos* sarkalatokon alapul odakün, de rokon eredetiségteknél fogva mindinkább felvirágzástokat Ígéri: *szabadságtok pedig bizonyos ide-ben*, ha mivclünk magyarokkal ezentül is oly hűséggel és elszá-nással fogtok osztani szerencsét és bajt, mint eddig . . .³¹⁾

Össze kell tehát fogni e hazában élő minden nemzetiségnek egymás nemzeti létének kölcsönös elismerésével és kölcsönös *bölcs türelem alapján*, mert az ilyen természetű összefogás nem veszélyezteti egy nemzetiség nemzeti sajátosságait sem, ugyanakkorpedig a *közös hazát csak ilyen összefogással*, nem pedig nemzetiségi ellentétek és türelmetlenség révén lehet fenntartani és felemelni.

³¹⁾ *Hunnia*, 107—108. old.

³²⁾ *Hunnia*, 113. old.

Ha a szövetséges Amerika egyéb példáit, helyzetünk és időkorunk nagy különbsége miatt tán nem is fogadhatjuk mindenben józanul el; nyelve, vallása és részeinek külön szerkezete körüli *bölcs türelemét* mindazáltal bár ruháznék magunkra minél előbb.

Ott nem gázol egyik a másiknak polgári sajtójában, nemzeti erettségében, emberi lelkében, de *mindenki háborítlan éli élte napjait*, békében veszi elődítől s adja utódinak nemzeti mindenét át . . .³³⁾

Ennek a nemzetiségi összefogásnak a magyar államot megalapító és évszázadokon át egyedül vezető és védelmező *magyarság körül* kell létrejönnie, az egyesülésnek „a magyar génusz szárnyai alatt“ kell végbemennie, az egyesítő magyar középpont körül.

Mert közepettetek áll a szabadságnak azon tiszteletreméltó törzsoké, mely a *magyar* czim alatt, megsemmisíthetetlen erejétől fenntartva a viharok minden dühével századokig bírt megvívni . . .

Ha tehát honotokban van ezen *egyesítő középpont* miért nem seregülnétek inkább a szabadság azon tisztos cserje körül, s ragaszkodnátok híven hozzá . . .³⁴⁾

E nemzetiségi összefogás és együttműködés a központi magyarsággal ez utóbbi részére egy követelményt állít fel: *szabad alkotmányának további kifejlesztését és a nemzetiségekre is ki-terjesztését.* A nemzetiségek önkéntes együttműködése ugyanis csak valamifajta kedvezmény, előnyös helyzet kilátásba helyezésével érhető el, valami olyan ellenszolgáltatással, amely számukra érdemessé teszi nemzetiségi divergens aspirációik feladását és kívánatosá a nemzetiségi összefogás honmentő útját. Ez a magyar ellenszolgáltatás és lovagias adomány pedig az ősi magyar alkotmány, amely évszázadokon át megővta a nemzet egy szűkebb rétegét, amelynek áldásait azonban most általánossá kell tenni, mindenkire ki kell terjeszteni.

Jövendőnk biztosítása végett tehát most mindenek előtt *alkotmányunk* minél előbbi s minél *tökéleteseb kifejlesztésére.* és annak a lehető legnagyobb számra ruházására kell törekednünk; s pedig; mert semmi egyéb által nem kedveltethetjük meg mind a magyarságot, mind önmagunkat könnyebben és többekkel és ekép semmi egyéb által nem mozdíthatjuk oly sikeresen elő valamint nemzeti ügyünket, úgy saját hasznunkat is . . .

Az alkotmányi szárnyal léhát elő, . . . épen nem azért, hogy midőn mindenkit magunkkal kibékítettünk, legfőbb palládiumunkat, a magyarságot elhanyagoljuk; de épen ellenkezőleg, s ugyanis *azért, hogy a magyarság* az alkotmányi szárnyak diadalmas előrevitele által *kibontakozhassék azon nyomás alul,* melyet a tótnak száma, a görögnek kincse, és a németnek értelmi súlya oly aggasztóig gyakorol rá...

... mert boruljon csak ránk az északi népek áradásával a leteti kérdés megbomlása, vegyünk ki addig — magyarságunk mindenkire felkényszerítése által — mindenkit béketűréséből, s viszont *ne*

³³⁾ *Hunnia.* 118—(119. old.

³⁴⁾ *Hunnia.* 114. old.

tegyünk alkotmányilag semmit, ne tágítsuk annak alapját, ne használjuk azt emeltyűül, ne szorítsuk végkép még jó időben Hunnia minden népét emberszerető szívünkhöz; és ne féljünk, ne kételkedjünk, elkerülhetetlenül oly szűk szigetre fog szőri itatni végkép vérünk, vagy jobban mondva vérünk privilegizált (!) töredéke mindenünnen, sőt még saját fajtánk által is, mint a leghosszabb és legdicsebb életnek induló is, ha az önfertőztetés bűneibe sülyed, vagy Ikarusként erején túl emelkedni bizakodik, idő előtt leli magát egy felette szűk és felette sötét hat deszka közötti űrben, melynek neve koporsó.³⁵⁾

Nemzetiség és alkotmány egyébként is *nem egymást kirekesztő, megsemmisítő fogalmak*; valamely nemzet boldogulásához nem vagylagos jelenlétükre, hanem párhuzamos megjelenésükre van szükség.

Választanunk kell tehát, de nem úgy, hogy nagy érdekeink egyikét is feláldozzuk s vagy a magyarságon engedjünk ütni csorbát, vagy szolgaságba sülyedjünk; az egekért ne! Mert nemzetiség *nélkül*, mely a legalantabb állónak utolsó csepp vérét is egy nagy nemzeti érdekre hevíti, olvasztja egybe, *úgy teng* szerencsétlen nép, habár illusioiban szabad nép is, mint mi magyarok tengünk századok óta, egy magában irigykedő, agyarkodó, már-már pusztulásra fajult méhraj, és a lelkes együttmunkálástól még mindig oly messze; *szabadság, alkotmányos lét nélkül viszont* úgy nyomorog a nemzet, habár irigylésre méltólag hévül is ott nagy és kicsi, férfiú és hölgy a haza pusztja említésén, mint nyomorog a dicső lengyel, vajmi nemes sebektől vérző orosz-lán.³⁶⁾

A nemzetiségek kölcsönös üreldelmes összefogása, képességeiknek a magyar alkotmány által lehetővé tett szabad fejlesztése tarthatja csak fenn vagy emelheti fel ezt az országot, minden nemzetiségi türelmetlenség és ellentét csak elorsvasztja vagy éppen végpusztulásba dönti. Ezért a lelkes felhívás:

Egyesüljetek tehát Hunnia minden nemzeti a magyar genius szárnyai alatt, s tartsátok híven kebleitekben, hogy:
„*ügyesség nélkül Hunnia semmi.*“³⁷⁾

MI. Széchenyi a magyar nemzetiségi politikának azonban nemcsak ezt a fő célját vetíti elének műveiben, hanem sok tekintetben rámutat az *annak elérésére vezető útra* és a megközelítésre szolgáló *eszközökre*. Ezekben a részletesebb fejtegetésekben s útmutatásokban *természetesen* nem szabad egy haladott nemzetiségi alaptörvény aprólékos pragmatikáját, részletekbe menő kátéját keresni. A nemzetiségi kérdés akkori heveny válsága folytán egyrészt ugyanis a meg nem érett helyzet még nem nagyon tett lehetővé a részletekbe menő, eleve megvont nemzetiségi jogelosz-

³⁵⁾ *Kelet Népe*, i. m. 185—186. old.

³⁶⁾ *Kelet Népe*, i. m. 178. old.

³⁷⁾ *Hunnia*, 128. old.

tást, másrészt pedig az nem is igen illet Széchenyi nagy távlatokat kereső, széles horizontokat megnyitó szelleméhez sem, amely mindig csak nagyvonalú megoldásokat tartott szem előtt, a részletes kidolgozást pedig szerette rábízni a megvalósulás idejére, a gyakorlat követelményeire. Talán még ez utóbbi, a gyakorlati, taktikus szempont is döntően irányíthatta elgondolásának e fő vonalvezetésében, az a meggondolás t. i., hogy nem igen taktikus előre meghatározni az összes nyújtandó jogokat, reformokat, hanem inkább célszerű azokat a gyakorlati kivitet, az egyezkedések, tárgyalások menetére bízni, amikor is ilyen előzetes konkretizált megkötöttségek nélkül kevesebb áldozattal több eredményt lehet elérni. A nemzetiségi kérdés nagy magyar „józan taktikusát“ korunk újraéledő nemzetiségi problémáinak legalaposabb ismerője és határozott irányítója: megboldogult Teleki Pál gróf e tekintetben is követendőnek tartotta. Az ő elve is ez volt: igen tág nemzetiségi szabadságjogok tiszteletén állni, de e jogok részletezését, felsorolását és kifejtését az elvi megoldás hatáskörén túl már a gyakorlatra bízni, amely azok megvonásában az összes adott körülmények mérlegelésével a leghelyesebben és legcélszerűbben járhat el.

A nemzetiségi politika megvalósítását illetően feltehető ez elgondolások és taktikai mérlegelések következtében *részletes javaslatokat alig találunk Széchenyi nemzetiségi rendszerében*. Ami a fentiekben vázolt elvi alapokon és a nemzetiségi politika fő célkitűzésén felül tanításában még jelentkezik, az e fő cél elérésére szolgáló *útnak* és a megközelítés *fő eszközének* nagyvonalú kijelölése.

A nemzetiségi összefogáshoz vezető út semmi más. *mini minden nemzetiség tiszteletben tartása*. A nemzetiségeknek ez a tisztelete bár logikailag csak eszköz a nemzetiségi fő cél: a nemzetiségek türelmes összefogásának elérésére, Széchenyinnél *önálló erkölcsi entitásként* is tartalmat kap az ő minden nemzetiséget egyaránt elismerő humanista alapbeállítódásában. Szerinte minden nemzetnek megvan a saját jelleme, amelyet tiszteletben kell tartani és épen nem elnyomására, de kifejllesztésére kell törekedni: ennek az egyéni nemzeti sajátosságnak pedig legdrágább sajátja és legértékesebb kincse épen a nemzetiség.

Minden nemzetnek, mely életre való, megvan a *saját jelleme*, melyből ha kirántják, kicsigázzák, nem lesz belőle egyéb, mint Schiller szerint kilombikált törköly ...³⁸⁾

*Nemzetnek pedig drágább sajátja s érdekesb kincse ugyan lehet-c. mint a nemzetiség fertőtlen léte, s azon erények sokféléje, melyek a nemzeti hűség és honszeretet kútfejéből veszik eredetüket? Bizonyára nem.*³⁹⁾

³⁸⁾ *Nagy Magyar Sztára*, Szekfü. i. m. 425. old.

³⁹⁾ *Hunnia*, 172. old.

A *nemzetiség* a nemzethez tapadó e szoros kapcsolata folytán egyrészt *mesterségesen el nem távolítható*, le nem vetkőzhető, másrészt sajátos erkölcsi természete következtében *elhagyása nem is becsületes*.

Csak *buta*, vagy az igen sok tudomány által *kificamlott* eszű képzelgő ringathatja magát azon *csalfa aberratióban*, mihez képest *nemzeteket úgy lehetne egybekeverni és összeolvasztani*, mint a spanyol elkészíti ollaputridáját, és tűz közelében elolvad a zsír.⁴⁰⁾

Becsületes ember . . . forrón fog ragaszkodni nemzete bár mi sorsához is . . . Anyanyelve első zengési, az őt szülte föld első benyomási kiszakíthatatlán fogják lelkét éltén keresztül koporsóig bájoslni . . .⁴¹⁾

Ilyen azonos mértékekkel mérő erkölcsi alapbeállítottságból is követeli meg a magyar nemzetiségi politikának nemcsak józan taktikusa, de *szeplőtlen idealistája* minden nemzetiség tiszteletét. A minden nemzetiség tisztelete alapján meginduló fejlődés a tökéletesség útjára viszi egyrészt az *egész emberi nemet*, másrészt türelmet és zavartalan haladást biztosít a magyarság számára is.

Tiszteljük tehát akár mi kis körben létezőnek is nyelvét, s életmódját; mert a legkisebb elkülönzött emberi sajátság is egy *karika azon láncolatban*, melynek fogain a *tökéletesség felé emelkedik az emberi nem*. Tiszteljük mindenkinek nem csak földi sajátságát, de lelkének legnagyobb kincsét is „honi, nemzeti hűségét”, mert *csak így várhatunk mi is . . . némi igazsággal sajátink, kincseink iránt türelmet, engedéket*.⁴²⁾

Éppen ezért *élvezze mindenki* bontatlanul *nemzetiségi sajátosságait*, anyanyelvét. Tökéletességet a fejlődésben csak az eredetiség fenntartásának alapjain lehet remélni.

Tartsa meg anyanyelvét híven mindenki, otthonától ne pártoljon soha el. s hordozza keblében szeplőtlen ártatlanságban siring gyermekkorának azon szép vágyait, melyek soha nem szűnendnek meg bíborfényt deríteni földi útjára. Törekedjék mindenki, elkorcsosulástól rettegve, a *tökélyesülés felé azon sajátság és eredetiség alapjain emelkedni, melyekre Isten állítá . . .*⁴³⁾

Míndezek a megállapítások és szemelvények úgy véljük már kellőképpen kiemelték azt a súlyt, amelyet Széchenyi a nemzetiség tiszteletének rendszerében tulajdonított. Mégsem látszik mellőzhetőnek hangjának drámai erejénél fogva az a végső megállapítása. amellyel a *nemzeti sajátosságok, a nemzeti géniusz meg-*

40) *Nagy Magyar Szatíra*, Szekfü, i. m. 425. old.

41) *Hunnia*, 69. old.

42) *Hunnia*, 69. old.

43) *Hunnia*, 105—106. old.

őrzését minden nemzet legfőbb feladatának vallja, melyet ha elárulnak, a nemzet menthetetlenül „az elaljasodás szurkaiba süllyed.“

Jaj azon nemzetnek azonban, mely *nemzeti geniusát elárulja* és meggyilkolja, mert ha ezt cselekszi, — és egyedül saját maga képes erre, mert minden külmegtámadás inkább csak edzeni fogja a nemzeti önérzést, megtörni soha, hahogy physical erő által egytől egyig minden tagját ki nem irtja, — mert ha valami nemzet maga cselekszi ezt, akkor előbb-utóbb, de minden -bizonytal >az elaljasodás szurkaiba süllyed és abba örökre eltemeti magát.⁴⁴⁾

VIII. A nemzetiségek tiszteletének erkölcsi és taktikai legfőbb követelményén felül Széchenyi az ebben az irányban ható nemzetiségi politika legfontosabb konkrét *eszközét* is kijelöli: a *nemzetiségi nyelv tiszteletét és szabad használatát*. Nemzetiségi politikánk első nagy teoretikusa ezt a tételt sem hagyja elvi indokolás nélkül. A nemzetiségi nyelv tisztelete azon az elvi megfontoláson alapszik, hogy a nemzeti sajátosságok jellemző megnyilvánulása és fő kísérője éppen a nyelv.

Az egészséges nemzetiségnek pedig egy *főkísérője a nemzeti nyelv*, mert míg az fennmarad, a nemzet is él, . . . de ha egyszer elnémul, akkor csak gyászfüzűt terem a hon, melly a voltakért szomorúan eregeti földre csüggeteg lombjait.⁴⁵⁾

Ehhez az elvi alaphoz azután egy személyi momentum is járul: a *magyar nyelv szerepe a magyar nemzet fenntartásában*. Nyilvánvaló, hogy ha nyelve őrizte meg a magyarságot évszázadok viszontagságai közepette, a jövőt illetően mind a magyar, mind más nemzetiségek fenntartása szempontjából a nyelv tiszteletének vezető hivatása lehet.

. . . ezen ereje nyelvünknek . . . tartá fen eddig létünket: s azon nagy csuda..., hogy a *Magyar annyi tenger viszontagság közt sem olvadt még össze* más nemzetekkel, nem egyéb, mint legtermészetesebb *következése nyelve erejének*, mellyet idegen halandó elgázolni nem képes . . .⁴⁵⁾

Ezért *nemzetiségpolitikai főszabály a nemzetiségi nyelv tiszteletben tartása*. A nemzetiségi nyelv tisztelete azonban Széchenyi tanításában bizonyos *mértékkel* kap csak helyet, amelyet ugyan ma sok nemzetiségi törekvés talán szűknek is jelezhet, amely azonban abban a korban, amikor az uralkodó politikai irányzat a nyelv útján való kényszerű beolvasztást vallotta fő

⁴³⁾ .Vagy *Magyar Szatíra*, Szekfü. i. m. 425. old.

⁴⁴⁾ *Hitel*, Szekfü. i. m. 113—114. old.

⁴⁵⁾ *Világ*, Szekfü. i. in. 21 ö. old.

céljának, igen haladott és bátor felfogásnak számított. A nyelvi politika Széchenyi rendszerében igen egyszerű választóvonalhoz jut: a *köz- és magánviszonyok* határvonalához. Mindaz, ami a *magánélet*, a család, a nemzetiségi kultúra keretébe tartozik csupán, a *nemzetiségi nyelv* köntösében jelentkezhetik; mindaz viszont, ami *közügyekre* irányul, csak a *hivatalosnak* fenntartott magyar nyelven fejthető ki.

Beszéljen ki ki ahogy tetszik, ahogy tud, s ezíránt ne háborítsuk egymást; csak országos- s közdolgaink folyjanak egy hangon, egy nyelven.

Közdolgaink nyelve azonban *legyen csak egy*, minthogy erre nem csak legbizonyosb hasznunk, . . . hanem ezentúli bátorságunk is nyilvánosan int . . .

Hivatali egynyelvűség iránt tehát mindnyájunknak kezét nem fogni lehetetlen . . .⁴⁷⁾

Nemzeti függetlenségünk kockáztatása nélkül elvégre — minden hazai nyelvek fenntartása sőt kifejtése, de még egyéb mivelte nyelvek bevétele mellett is — *hivatali nyelvünk csak a magyar* lehet.⁴⁸⁾

Mindezekben a nemzetiségi nyelvi követelményekben a szabad nemzetiségi nyelvhasználat és a kötelező hivatalos magyar nyelv között a határvonal *elvi* és a köz- és magánviszonyok eléggé tisztázatlan és koronkint is változó mesgyéjén halad. *Konkrétumot* Széchenyi nemzetiségi nyelvi politikájára vizsgálódásaink szerint csak a Stádium tartalmaz, amely szerint

*Magyarországon csak magyar nyelven szóló törvény, parancs. ítélet kötelez.*⁴⁹⁾

A Stádium-beli törvényekhez fűzött kifejtés szerint ez a követelmény nemcsak a fenti három közjogi megnyilvánulásra vonatkozik. hanem azokon felül ez alá esik minden

folyamodás, alkotandó contractus, egyezés, számadás sat.⁵⁰⁾

is. Ekképen még lényegileg a magánviszonyok körébe tartozó jogügyletek is hivatalos nyelven szerkesztendők, ami a határvonalat a nemzetiségi nyelv és a hivatalos nyelv között még inkább utóbbi javára tolja el. Ennek folytán pedig — legalább mai szemmel — *alig* nevezhető Széchenyi nemzetiségi *nyelvi* politikája a *túlzott engedékenységgel* politikájának, annál kevésbbé, minthogy ilyen csekély mértékű nemzetiségi nyelvi szabadság nemcsak ma, de már a 60-as évek nemzetiségi kiegyezésében sem elégítette volna ki

⁴⁷⁾ *Hunnia*, 69—70. old.

⁴⁸⁾ *Hunnia*, 122. old.

⁴⁹⁾ *Stádium*, X. törvény. Szekfii. i. m. 243. old.

⁵⁰⁾ *Szekfü*, i. m. 244. old.

még a mérsékelt nemzetiségi törekvéseket sem. A magyarrá éb-
delés Kossuthtól irányított akkori lángoló korszakában azonban
még ez a mérsékelt jogelismerés is sokak, sőt a többség ellen-
zését váltotta ki.

A *tiszteletnek* a hivatalos magyar és a magánélet számára
szabadnak elismert nemzetiségi nyelvek között *kölcsönösnek* kell
lennie s loyálisan meg kell osztaniok hatásköreiket: az egyik a
hivatalos, a másik a magánélet nyelve. Ez a gyakorlati nemzeti-
iségi politika mérsékelt, józan s egyben hazafias útja. Aki ennél
a magyar nyelv számára többet kíván, „a természeti jogokat tá-
madja meg“, aki viszont a nemzetiségi nyelvhasználat körét tá-
gítaná ezen túl, „az megfélejtkezett arról, hogy a magyarnak csak
itt van egyedüli hazája.“

Ha törvény által azt mondanánk, hogy ama különnyelvűi törzsö-
kök adják fel nyelvüket s mindazt, ami a szívbe van oltva mindenki-
nél. aki nem korszak, hogy váljanak meg mindattól, amitől becsületes
ember csak életével együtt válhat meg, ez valóban nemcsak fonák, de
tyrannus törvény¹⁹ lenne. Mit kívánok azonban én? Nem egyebet
annál, mint hogy Magyarországon *magyar legyen a hivatalos nyelv s*
a családok és a magánélet szent, érinthetetlen köreibe ne avatkozzon.
Aki ennél többet kíván, az a természeti jogokat támadja meg. aki
pedig kevesebbet, az megfélejtkezett arról, hogy a magyarnak csak itt
*Vein egyedüli hazája.*⁵¹⁾

IX. A megelőzőkben rendszerbe foglalt tanokkal valójában
Széchenyi nemzetiségi politikája érdemében bemutatást nyert.
A nemzetiségek tiszteletével elért nemzetiségi türelemmel mun-
kált nemzetiségi összefogás Széchenyi nemzetiségi politikájának
lényege és tengelye. Ezt a politikát írja elő számára mind a min-
denki irányában egyenlő elbánást követelő erkölcsi felfogása és
mélyeséges humanizmusa, mind pedig az ország legjobb érdekeire
tekintő gyakorlati mérlegelése: a józan taktika is. Mégis e *saját-
képeni és elsődleges nemzetiségi politikája mellett a tényleges*
helyzet ismeretében helyet enged egy másodlagos és különszerű
nemzetiségi politikának: a magyarosításnak is.

Tekintve a nemzetiségek kölcsönös tiszteletére vonatkozó s
mélyen gyökerező erkölcsi felfogását, természetes, hogy a magya-
rosítás nemzetiségi politikája a sajátképeni, elsődleges nemzetiségi
politika mellett háttérbe szorul és a nemzetiségi kérdések kezelé-
sének nem különösen támogatandó célja lehet. Jellemző erre ma-
gának a magyarosítás szónak Széchenyinnél jelentkező első ér-
telme. Ő *magyarosításon* első sorban a *magyarság kiművelését,*
eszmei, nemzeti tartalommal kitöltését értette. Ahogy *Szekfü* ve-
lősen megállapítja, „ő magyarosítani a — magyarokat kívánta,
a nemzetiség kiművelése által“.⁵²⁾ A magyarosításnak ez a sok

⁵¹⁾ *Beszédeiből* idézve Gaál Jenő: Gróf Széchenyi István nemzeti po-
litikája és jövőnk. Bp., 1903. 170—171. old.

⁵²⁾ *Szekfüi*: Három nemzedék és ami utána következik, Bp. 1938. 46. old.

tekintetben meglepő fogalma természetes következményként folyik a nemzetiség és következőleg a magyar nemzetiség fogalmából, amely nála — mint fentebb arra már utaltunk — belső lelki tulajdon s így a magyar nemzetiség sem más, mint „emberi műveltséggé magasztosult magyarság”.⁵³⁾ Magyarosítani Széchenyi ekként általános nemzetiség-kultusza folytán kívánta első sorban a magyarságot, ezért óhajtotta azt sajátos, belső nemzeti tulajdonainak fokozott kiművelése által magyarabbá tenni, felemelni.

De azért jelentkezik Széchenyinél a magyarosítás követelményének egy második értelme is. Ilyen tartalom azért tapad nála is e szóhoz, azaz a ma általában ú. n. asszimilációhoz (Széchenyi olvasztásnak, olvasztó erőnek nevezte azt még), mert tisztában van azzal, hogy a nemzetiségek magukba zárt, egységes, öncélú élete csak az elmélet síkján foglalhat helyet, a gyakorlatban azonban a különböző nemzetiségűek egymásba szövődő együttélése sokszor odavezet, hogy *egyesek elhagyják nemzeti ségüket* s más nemzetiségbe olvadnak, áthasonulnak. Ha ez a folyamat az ő eivi, erkölcsi szempontjainak nem is felel általában meg, ezzel a tényleges helyzettel számolni kell s így nem lehet kitérni az *áthasonlítás, az asszimiláció* kérdése elől sem. Az áthasonlítás az ország magyar jellege és vezető magyar rétege folytán első sorban a magyarság irányában kell, hogy megnyilvánuljon, s ezért a probléma *a magyarosítás nagy kérdésének* is tekinthető.

Széchenyi roppant jelentőséget tulajdonít a magyarosítás problémájának, mert nem kerülte el figyelmét, hogy a nemzetiségek között állandó áthasonlító folyamat hatályosul s hogy annak *kimeneteléhez a nemzet minden egyes tagja hozzájárul*. Aki erkölcsi felsőbbiséget mutat a nemzetiségek előtt, az a magyarságot vonzónak, követésre méltónak állítja eléjük, aki viszont erkölcsi vagy szellemi alacsonyrendűséget tanúsít, vagy éppen erőszakos fellépés által ellenérzést, sőt gyűlöletet ébreszt a magyarság iránt, az az esetleg felénk hajló nemzetiségeinkre is taszító hatást gyakorol.

*Nincs a haza terén egy, ki nemzetiségünket ne terjesztené vagy azon csorbát ne üne. Ki erkölcsileg bármily kicsinnyel is, felsőbb, az terjeszt; midőn a bár hajszállal alantibb, csorbít.*⁵⁴⁾

. . . kiki csalhatatlanul azon becses tudomáshoz jöhet, valljon *vérének olvasztásán működik-e* szerencsétlenül, vagy szerencsésen *másokat olvaszt-e* abba: honnét száraz igazságilag az folv, mikép nemcsak mulasztás, de *túlhev* által is lehet olvasztgatni a hazán, vagy más szavakkal: hogy nemcsak a semmit nem tevők, álgönyörök közt élők, a haza zsrját ingyen szívók hosszú serege járul köz anyánk gyengítéséhez és végképi meggyilkolásához, de hasonlólag a maga' paripán ülök azon parancsoló osztálya is ront a hazán, mely indiscret

⁵³⁾ U. a. m. 45. old.

⁵⁴⁾ *Akadémiai beszéd*, közli Beöthy: i. m. 260. old.

negédtül hajtva, elég előkészület nélkül, minden erőnkkel szembeszállni buzog, és ekkép úgy veszélyezteti hazánk felmagasztalási díját, mint minden fejletlen erő okvetlenül legyőzetik, ha versenygésnek indul.⁵⁵⁾

Mikép állhatja azonban meg a magyarság a helyét a nemzetségek ez áthasonlító folyamában, vagy más szóval mikép lehet ezt a folyamatot akkép alakítani, hogy abból a *magyarságra előny* és ne hátrány származzék? Ez a kérdés a magyarosítás legfőbb problémája és ezt veti fel, vizsgálja lelkiismeretes elmélyüléssel nemzetiségi politikánk nagy protagonistája is.

*Magyarosítani! De mikép s milly eszközökkel? A világon minden csak superior it ásnak enged . . . s a Magyar szinte mindenben csak tanuló lehet, s tanító csak igen kevésben. Ki kell tehát tisztítani előbb a Magyarságot minden szennyeibül, hogy elfogadható s idővel követésre méltó is lehessen.*⁵⁶⁾

Már a kérdés felvetésére adott első, hirtelen válasza, nemkülönben az áthasonlító folyamat szemléletéből vont és fentebb már idézett következtetése is a *magyarosításnak csak egy sikerre vezető útját* ismeri el helyénvalónak és tekinti járhatónak: az *erkölcsi és szellemi felsőbbrendűség* által végbevitt természetes vonzást. Ezt a Széchenyi egész magasrendű erkölcsi beállítottságának megfelelő és morálisan abból folyó útmutatást vizsgálódásai-ban sok helyütt újra és újra megfontolás tárgyává teszi, de mindig és mindenütt csak ugyanerre az alaperedményre jut. Akadémiai beszédében a kérdésről bővebben, de lényegileg teljesen azonosan így szól:

Köztünk . . . nincs, ki . . . ne volna kész ideje, fáradsága, értelme, vagyona, szóval: tehetségének kisebb vagy tán nagyobb részét ' is 'áldozatul hozni: miszerint nemzetisége ne csak tengődve éldegéljen, de mindinkább terjedve s nemesülve, vagy inkább *nemesülve és terjedve* — mert ez a kifejlési logica — elvégre nagy, hatalmas és dicső nemzetté is válják végre.

Ámde ezt, jóllehet saját bennünk nemcsak a feltámadási, de még a föleinelkcdési erő is, soha el nem érjük, ha csak *lelki felsőbbbség álfái* nem . . .

S ím az egész titok, mikép menthetjük meg fajtánkat a bukástól, s mikén emelkedhetünk nagy, hatalmas dicső nemzetté, i elsőbbség által, úgy sehogy sem.

Könnyebb volna, ... ha úgy, quia sic volo sic jubeo, a honnak már minden lakosa rögtön magyarrá is válnék, vagy ha már azért magyarrá vált volna, mivel három, négy nyelv' mellett szolani még magyarul is tud. Ily kényelmesen azonban a dolog nem megy; mert valamint egy kiképzett emberi velőben több magához vonzó, több magában olvasztó erő van. mint ezer üres vagy zagyvateli főben, épen útív *terjeszthet nemzetiséget is egyedül felsőbbbség és semtrn egyéb.*⁵⁷⁾

⁵⁵⁾ *Akadémiai beszéd.* Beöthy: i. m. 269—270. old.

⁵⁶⁾ Világ, Szekefü: i. m. 189. old.

⁵⁷⁾ *Akadémiai beszéd,* Beöthy: i. m. 265—66. old.

Abból, hogy a magyarításnak egyedül járható útja az erkölcsi felsőbbrendűség, Széchenyi elgondolásában két további tétel is következik; az egyik, hogy az áthasonlítás csak minden kényszer nélkül történhet és a másik, hogy az asszimilációnak, az olvasztó erőnek át kell hatnia az áthasonult egész lelki és erkölcsi habitusát s külsőleges eredményekben, mikép a nyelv ki-zárólagos átvételében nem valósulhat meg. Ami a két további tétel közül az elsőt: a *magyarításnak kényszer nélkül keresztül-vitelét* illeti, az ésszerűen az áthasonlítás erkölcsi módjából is folyik már. Ezenfelül a kényszerű magyarítás méltánytalan is a nemzetiségekre, nem azonos elbánást jelent és visszahatást is szül, ami a nemzetiségi politika fő célját: a nemzetiségek összefogását is megghiúsítani alkalmas. Ezért magyarítási alapelv, hogy az áthasonlításnak csak kényszer nélkül, a nemzetiségek szabad elhatározásából kell történnie.

S ha mi nem ismerünk indulatos felhevültünkben józan cél és mértéket, midőn magyarságunkat megkedvelteini, terjeszteni akarjuk, mikép kívánhatunk tót-, horvát-, oláh-, rác-, németben s a t. hideg vért, mérsékletet s igazságot viszont az ő sujátuk védelmében?

Nekik is mosolygott a nemzetiség anygala, ők is meg vannak híva tökéletesíthettségük által az emberiségnek tán egy láncolatját alkotni...⁵⁸⁾

Az erőszakos magyarítás természetesen nem hatolhat le a nemzeti sajátosságok és öntudat mélységeibe, hanem csak a külsőt, a felületet ragadhatja meg. Ezért elhibázott az erőszakos magyarítók gyakorlati törekvése a magyar nyelv oktatására nemzetiségi területeken, ami által pedig sokan, sőt az akkori uralkodó irányzat (Kossuth és követői) általában is abba a téves hiedelembe ringatták magukat, hogy a *magyar nyelv külsőleges, mechanikus átvétele* egyes nemzetiségeinkből máris jó magyarokat alkotott.

S itt lappang a dolognak gyökérok! Igen, nem rejlik az egyebütt... mint azon *vak hévben*..... mellyhez képest bizonyos pártnak bizonyos lóggosai (Kossuth egyetemi ifjait érti ezek alatt Széchenyi), kiknek parancsolni a párt vezérei sem elég erővel, sem elég erénnyel nem bírnak, mindenkibe betű szerint az ő liberalizmusukkal együtt a „*magyar nyelvet*“ s mint *ők hiszik, ez által a magyarságot is belé korbácsolni törekednek.*⁵⁸⁾

Ha a magyar nyelv elsajátítása a magyar nemzetiség átvételét is jelentené, mikép azt Széchenyi idejében olyan sokan még hitték, akkor valóban a legelső és legfőbb gyakorlati nemzetiség-politikai feladat lehetne a magyar nyelvnek nemzetiségi területe-

⁵⁸⁾ *Hunnia*, 54—55. old.

⁶⁰⁾ Széchenyi írói és hírlapírói vitája Kossuthal a „Vieuxtemps kalandról“. közli Szekfü: i. m. 336. old.

ken minden eszközzel való terjesztése. De sajnós, állapítja meg bámulatos tisztánlátással korát e téren is majd egy évszázaddal megelőző első nagy nemzetiségi politikusunk, *nemzeti sajátosságot ilyen külső eszközzel és könnyűszerrel magáévá tenni egyáltalában nem lehet, mert „a szólás még korántsem érzés, a nyelvnek pergése korántsem dobogása még a szívnek és ekkép a magyarul beszélő, sőt legékebben szóló is, korántsem magyar még.”*

„Praeparandiákat kellett volna állítani, inkább közvetlen terjeszteni a nyelvet, mint annak becsét, méltóságát és ez által a nemzet legdrágább kincsét emelni.“ De ugyan feleljünk egyedül azon egyszerű kérdésre, mely körül forog a csalódás, és nekem legalább úgy látszik, mintha rögtön le kellene esni a legvakbuzgóbb szemeiről is a fátyolnak, hogy *valljon: ha valaki magyarul tud, magyarul beszél, nem következik-e, mikép neki azért már magyarrá is kellett volna átalakulnia? Mert ha így, akkor fordítsuk legutolsó fillérünket minden tétova nélkül nyelvmesterekre, sőt legyünk rögtön magunk is mindazokká, hadd tudjon csevegni magyarul az egész világ, s meg lesz mentve s feldicsőítve fajtánk. Nyelvet, nemzeti sajátosságot ily felette könnyű szerrel azonban én legalább úgy hiszem, még csak biztosítani sem lehet, s annál kevesebbé szilárdabb s tágabb alapokra állítani; minthogy — és itt különös figyelemért esedezem — a szólás még korántsem érzés, a nyelvnek pergése korántsem dobogása még a szívnek, és ekkép a magyarul beszélő, sőt legékebben szóló is, korántsem magyar még.⁶⁰⁾*

Sőt a magyar nyelv messzehangzó használata, a hazafiúi érzések túlzott emlegetése *sem tesznek bárkit is jó hazafivá.* Mindezt csak külső máz, a hazafiság csalóka küljele, mely mit sem ér belső érték, *a hazafiság lelki átérzése* és a belső átnemesedés nélkül.

Oh dicső hazafiság, te az egek legnemesebb magzatja, ki a halhatatlanok sorába emeled az anyag fiait': mennyi rút, mennyi aljas büvik tisztos palástod alá, s *hány ocsmány szégyenfi, mert ajkán nemzeti szó peng, ékeskedik czímeddel!*⁶¹⁾

A magyar szó még nem magyar érzés, az ember, mert magyar, még nem erényes ember. és a hazafiság köntösében járó még korántsem hazafi. S hány ily *kiilmázos* dolgozik a haza meggyilkolásán, ki, mert épen nincs más tulajdona és a vak hév által mégis felhőkbe emeltetik, azok hazafiságát is gyanússá teszi, homályba állítja, sőt ellenük antipathiát cs gyűlöletet gerjeszt, kik szeplőtlen kebelrel, minden efféle undok salaktul menten, a honszeretet legtisztább szellemében kapcsolvák vérükhöz.⁶²⁾

E merőben külső és értelmetlen nyelvi magyarosítással szemben *a szellemi és erkölcsi felsőbbrendűség az áthasonlít ásnak egyedüli útja.* mert maga magától, a nemes eszmék sugározása által hat, például szolgál és ez önkéntes példaként követés által hova-tovább lélekben is magyarrá alakít.

⁶⁰⁾ *Akadémiai beszéd.* Beöthy: i. m. 255. old.

⁶¹⁾ *Akadémiai beszéd.* Beöthy: i. m. 271. old.

⁶²⁾ *Akadémiai beszéd.* Beöthy: i. m. 271—272. old.

Ne-keressük ennekokáért *mentönket* sehol is egyebütt, mint saját, vagy inkább *személyes erényeinkben s lelki felsőbbtségünkben*;... Képzeljünk magunknak habár csak egy millió főből álló nemzeti családot, melyben annyi értelmi súly, polgári erény, szép szokás, ízlési varázs, kimívelt tudomány, életbölcesség, gyakorlat, tapintat s több efféle elsőbbség volna felhalmozva . . ., melyről értelmi felsőbbségénél fogva azt lehetne mondani: az oknak népe. S meg kell engednünk ... mikép *ily ideál népben lassanként mind annak el kellene olvadnia, ki azzal szorosb érintkezésbe jó*. Maga-magától, s anélkül, hogy tolakodó lenne, nőne és terjedne az; mert midőn mindenben *mintául szolgálhatna s példakép vétetnék*, természetes, hogy *lassanként mindenben utánozva is lenne*, s ekkép mind nézetit, mind szókésit, és ezekben múlhatatlan érzelmit is . . . lassanként azokra ruházná, kik vele érintkezésbe jönnek, mi által nyelve is terjedne mulhatlan; mert *ébredjen csak egyszer érzet*, s bizony ennek *tolmácsa*, a rokonhangu szó, *sem marad* sokáig el.⁶³⁾

Ezért legelső teendő a második értelemben vett magyarosítás szempontjából is az elsődleges magyarosítás mielőbbi keresztülvitele, azaz a *magyarság felemelése az azidőszerinti elesett állapotából a szellemi és erkölcsi magasrendűség fokára*, hogy így ezekben megerősödve azzal az olvasztói erővel is teljék meg, amely az áthasonlításnak egyedül alkalmas, biztos eszköze. Ezzel a természetes, szerves és önkéntes magyarosítással szemben a mesterséges, mechanikus, vagyis csak a külsőre ható s amellet kényszerű magyarosításnak minden módja céltévesztett és ha látszólag s a felszínen magyarokat is állíthat elő, valójában csak külső mázat nyújt, mely alatt a valódi nemzetiség parazsa tovább parázslék s lángja egykor ép a mesterséges és kényszerű magyarosítás visszahatásaképpen még magasabbra csap.

Olvasztói felsőbbséggel kell bírni. igen. Ámde bír-e ilyessel az, ki szeretetreméltóság és rokonszenv helyett *kuruzslóként csak külsőleg hat*. s mert *grammatikát tanít*, mindenüvé *zsinórt varr*, s mindent *veres, zöld és fejjérel eltarkít*, már azt hiszi, szíveket bájolt és velőket hódított? Vagy bír-e az olvasztói felsőbbséggel, ki másban nem tudja becsülni, miért maga követel megbecsülést? Vagy tán az ért-e mesterséghez, ki hő ellenét, mert oly lelkesedéssel vív vére mellett, mint ő saját vééréért, ahelyett, hogy lovagias szellemben magához emelné, pogányilag sújtja, s hír-nevét alacsony gyanúval bemocskolni nem pirul? Vagy tán az a mély felfogású olvasztó mester, ki nyughatlan hevében a magyarságot mostani nyers állapotában, mielőtt elfogadhatóvá, ízletessé vált volna, mindenkivel rögtön bevetetni akarja? . . . De . . . *nemzetiséget csak úgy rákenhetni bárkire* is, ki épen kezeink közé jut, mint például *meszet falra, vagy mázat fazékra*? ks azt hisszük: *parancs már elégséges*, hogy valaki nemzeti sajátágából kivetkezzék? Ugyan *mi magyarok* tiimők-e, ... ha bármily hatalom akarna is minket úgy minden legkisebb czikomya nélkül saját mintájára kaptázni ... mert e világon elidegeníthetetlen sajátok is yanvak, miket tilos áruba bocsátani . . ., mint például: becsület, erény, nemzeti hűség s több efféle, miken valóban soha és semmi esetben túladni nem szabad . . .⁶⁴⁾

⁶³⁾ *Akadémiai beszéd*, Beöthy: i. m. 267—268. old.

⁶⁴⁾ *Akadémiai beszéd*, Beöthy: i. m. 268. s köv. old.

Első mélyen látó nemzetiségi politikusunknak a természetes, szerves és önkéntes magyarosításról vallott ez a felfogása és a *mesterséges, mechanikus és kényszerű magyarosítás ellen* táplált alapos és súlyos aggályai állítják szembe korával és az akkor hangadó politikai irányzatokkal, amelyek a nemzeti felbuzdulás hirtelen Jángú füzénél úgy vélték, hogy amellet a mondott különleges eszközökkel is általános magyarosodást lehet elérni széles e hazában s egész rövid idő alatt mindenkit magyarrá lehet varázsolni. Széchenyi e tévtanok ellen egész tekintélyével s minden erejével sikraszáll, az érett meggyőződés komoly aggodalmával s a jövőbelátás vatesi hevével bírálva és ostorozva ezt a téves, a nemzet balsorsát kiváltó koreszmét. Szavai akkor sajnos, a pusztába kiáltanak és elerőtlenednek a nemzeti optimizmus harmonáját mesteri kézzel megszólaltató *Kossuth* mindent elsöprő hatásán.

(Befejezés következik.)

Ókéri Polzovics Iván dr.

AZ UKRÁN PROBLÉMA

Miben látják némely tudós kutatók a közép- és keleteurópai nemzetiségi kérdések lényegét? Abban, hogy a nemzeti, nemzetiségi fejlődés szinte megállíthatatlan folyamat s hogy a nagy politikai alakulatok sorsa az osztódás, az atomizálódás, a részckrc-hasadás; ezt a feloszlási menetet pedig a nemzeti nyelv és a népi gondolat felemelkedése idézi elő.

íme, a 18-ik század végén három nagy birodalom között osztott meg Kelet- és Középeurópa területe; az egyik volt Ausztria, a másik Törökország, a harmadik pedig Oroszország. Ausztria és Oroszország még csak nemrég alakultak egységes nagyhatalmakká. míg Törökország már túl volt hatalma delelőjén. Egyik birodalom sem volt szerves és egyetlen egész olyan értelemben, ahogy azt az egyre nagyobb erővel éppen e korszaktól fellépő nyugati nagyhatalmaknál, illetve „nemzetállamoknál“ látjuk, ahol állam, nemzet, nép, nyelv fogalmi szinte teljesen azonosak; ezek a kelet- és középeurópai államok mint valami hatalmas boltozatok borultak egész sereg vegyes, különféle s az államhatalomtól nagyjában idegen nép élete fölé.

A 18-ik század vége, a 19-ik század eleje az a korszak, mikor az újkori Európának nyugatról tanult legnagyobb eszméje, a nemzeti, anyanyelvi és nemzetállami gondolat megkezdí Keletközépeurópa területén a maga hódításait. A nagy birodalmak uralma alatt élő kis népek *most* eszmélnek önmagukra hosszú évszázada-

dók levertsége, letargiája után. Hamar felismerik, mekkora a különbség saját otthoni viszonyaik és a döntő példának elfogadott nyugateurópai nemzetállamok viszonyai között. Életük eddig csupa félbenmaradás. Történelmüket nem a nyugodt, folyamatos fejlődés jellemzi, hanem katasztrófák sorozata árnyékozza be. Társadalmuk sem fejlődött szervesen; még jó, ha némelyik itteni népnek van államalkotó nemessége a szegény primitív parasztság fölött, különben az egész keletközépeurópai tájat az agráréletforma, a paraszti sors nyomorúsága, a naturálgazdasági rendszer elmaradottsága, az ipar, a kereskedés, a polgárság szinte teljes hiánya jellemzi.

Ha némelyik nép mégis rendelkezik régi történelmi tudattal, az még csak kevesek birtoka. A netán meglévő nemességtől most veszi át az írók új rétege, ez az új történetformáló „osztály“ a nemzeti történelmi hagyományt; de ez a hagyomány bizony értéktelen lenne akkor, ha régi s még inkább újabb hordozói nem hivatkozhatnának a feljükk boruló állami építményekkel szemben a „nép“ friss erőire s arra az anyanyelvre, mely az uralkodó államiságtól volfaképpen annyira idegen. Nép és nyelv az új keletközépeurópai fejlődés legnagyobb erői; belőlük épül az itteni kisebb-hagyobb népek új történelmi tudata, mely előbb csak szellemi és kulturális igényekkel jelentkezik s csak utóbb — bár így sem nagyon hosszú idő múlva — szerzi meg magának a saját államiságra vonatkozó jogigények gondolatát. A nép és nyelv kultusza szellemi oldaláról rövidesen politikai térre tolódik át; a népi nyelv a keletközépeurópai államalakulatok legnagyobb bomlasztója. erjesztője s ezek a hatalmasságok érzik is az atomizálódás e veszedelemes princípiumának hátrányait, tehát mindenképpen a népi nyelvi és irodalmi mozgalmak elnyomására törekcsenek. A népi nyelv így lesz politikai alapelv; mert hiszen az új tudat hordozói, az írók, akiknek igazi elemük a nyelv, ahogy a nemesség eleme volt a földbirtok és a naturálgazdaság, hamar hírül hozták a meszsi nyugatról, hogy mit is jelent a nemzetállami gondolat: minden népnek legyen saját állama azon a területen, ahol lakik s ahol nyelve, szokásai uralkodnak. Közép- és Keleteurópa három nagyhatalma így állott már a 19-ik század elejétől szemben a legnagyobb veszedelmekkel.

Ezek közt a nagyhatalmak közt talán Oroszország volt a leg-egységesebb és legbiztosabb. A 18-ik század végére fejezte be Nagy Katalin cár nő a maga nyugatos műveltségével és politikai módszereivel a régi moszkovita nagyfejedelmek és cárok óriási művét: „minden oroszok összegyűjtését.“ Ez a mű magával hozta Lengyelország szétbontását, illetve még előbb a lengyel királyi-nemesi republica visszatolását a keleti lengyel területekről a tulajdonképpeni lengyel népiségű tájak felé. Mert Lengyelország sem volt „nemzeti“ állam; a 15-ik század óta. Nagy Kázmér ideje óta állandó a lengyel politika törekvése, hogy kiterjessze uralmát kelet felé, egészen a Fekete-tengerig. Lengyelország ezt a

terjeszkedését a nyugati-latinos műveltség és főképpen a katolicizmus eszméivel kapcsolta együvé. Lengyelnek és katolikusnak lenni a 15-ik század óta, mióta a mai orosz-lengyel viszony körvonalai elöbontakoznak, egyet jelent. A lengyel nagyhatalom keleti területein egészen mostanig ortodox, illetve a 17-ik századtól unitált görög népesség lakik. Ez az ortodox szláv nép a régi középkori „első“ Oroszországnak, a kievi nagyfejedelemségnek maradványa. A lengyelek keleti előrehatolását az könnyítette meg, hogy a középkori „első“, a kievi Oroszország összeomlott a 13-ik század elején, a nyugatra vonuló tatár seregek csapásai alatt. Ahová meg a tatárok nem juthattak el s ahol az ortodox orosz nép fölött nem vethették meg kemény uralmukat, azok a területek részekre, apró fejedelemségekre szakadtak, melyek előbb vagy utóbb behódoltak a lengyel királyoknak. A 17-ik században emelkedik fel újra Moszkva körül az új orosz nagyhatalom, miután már a 15-ik és a 16-ik században a bizánci ortodox örökség birtokában némely cárok nagy erővel megkísérlik, hogy visszaszerezzék a „katolikus“, tehát a „hitetlen“ lengyelektől az „igazhitű“ népesség területét. A két hatalom, a két nép ellentéte ebben a korban, mely még nem volt teljesen tudatában a nemzeti kérdéseknek és nem ismerte még fel a nemzeti elvnel a nyelv teljes jelentőségét, elsősorban a vallási különbségből eredt. Hiszen a rokon szláv nyelvek egyetlen vallás mellett, ahogy hol a lengyelek, hol meg az oroszok tervezték, közös uralom alatt összesimulniak volna még ekkor. A lengyel nemesi respublica a 17-ik századtól rohamos hanyatlásnak indul s ezt a válságot használják fel az orosz cárok arra, hogy most már nemcsak vallási okokból, hanem a nemzeti s imperialista célok teljes tudatosságával kiterjesszék uralmukat nyugatra, a kievi nagyfejedelemség hajdani területeire.

Ezekon a keleti-lengyel, vagyis nyugati-orosz területeken lakott az a nép, mely a mai ukrán népiségnek közvetlen őse. Ez a nép soká szabadon élt, szabad-paraszti és naturálgazdasági-harcos életformájában a lengyel királyok uralma alatt. Ez volt Lengyelország keleti végvidéke; innét harcoltak a lengyel királyok a Fekete-tenger vonalán Lengyelország felé közelítő török hódítás ellen. Hiszen mai nevét is innét örökölte ez a sík, végtelen terület; „Ukrajna“ végvidéket, határszélt jelent. A 17-ik század közepére esik az a nagy katolikus akció, melyet a Habsburg-uralkodók és a lengyel királyok, egymás ellenfelei, de a katolicizmus, az ellenreformáció dolgában és a nyugati kereszténység kelet felé való terjesztésében mégis egyek és együttműködők, anynyira felkaroltak: görög-keleti népességük unitálásának gondolata. Ez az a korszak, mikor ortodoxokból görög katolikussá lesznek a kárpátjai magyar-ruszinok s részben az erdélyi oláhok; a lengyel királyok ekkor térítik katolikusokká Nyugat-Galícia ortodox lakosságát, így akarván megkönnyíteni egyben ezek közt az idegen

elemek között a lengyel intézmények meghonosodását is. Ez a térítő akció azonban óriási ellenszenvet keltett a keletlengyelországi ortodoxok legnagyobb részében. Mert hiszen a dolog nemcsak a vallás változását jelentette s itt, Kelet Európában a vallás nemcsak a hit kérdése, de a társadalmi szerkezet ügye is és egyben nemzeti választóvonal; a vallás változtatása egyben azt is jelentette, hogy a szabad paraszti életforma helyet cserél a lengyel nemesi uralommal és a jobbágyság rendszerét vezetik majd be a harcos szabad parasztok fölé s a közösségi vagyónként bírt földet felosztják a lengyel nagybirtokos főurak között. Amint-hogy így is történt azokon a területeken, ahol az unitálás műve sikerrel végbement. A lengyel katolizálási és nagybirtokos törekvésekkel szemben fordultak aztán a keletlengyelországi ortodoxok a moszkvai cárhoz, akit különben is úgy tiszteltek, itt is, akár-csak a Balkánon, mint a bizánci hit utolsó védelmezőjét és menedékét a katolikusokkal és a törökökkel szemben egyaránt. A moszkvai uralkodó most úgy lép fel, mint nemcsak vallási, de egyben nemzeti szabadító. De már a 18-ik század elején kemény kézzel nehezedik a moszkvai központosítás Ukrajna fölé; a moszkvai cári és vallási felügyelet eltünttet minden szeparatizmust, a vallási könyveket közös moszkvai mintára hozzák, oda van minden régi paraszti és katonai szabadság; nem segítenek a kozákok nagy felkelései; ez a terület már Oroszország déli végvidéke Ausztria és a lengyelek felé.

Ukrajna területeinek lakói a vallás és a nemzetiség kérdésében a lengyelekkel, utóbb meg az osztrák galíciai uralommal szemben oroszoknak érezték magukat. Ukrajna jelentős erőkkal járul hozzá Oroszország szellemi és gazdasági emelkedéséhez. Hány nagy író adott ez a nép Oroszországnak! — köztük Gogol a legnagyobb. A 19-ik század elején a legnagyobb orosz reformerek egyike az ukrán eredetű Viktor Kocsubej gróf, I. Sándor cár barátja. Az orosz hadsereg ékességei voltak a kozákok ezredei. Oroszország éléstára volt ez a föld a maga végtelen termékeny síkságaival, ahol valósággal mediterrán klíma érleli a terményeket. A középoroszországi, moszkvai óriási erdőöv innét nyer élelmet, világosságot, tágas lélekzetet; erre nyílik Oroszország kijárat a Fekete-tengerre; itt volt a régi Bizánc visszaállítására irányuló orosz akciók középpontja. Aminthogy erről jött a IX. és X. században az európai keresztény műveltség is Oroszországba, a kievi nagyfejedelemségbe, Bizánc felől, mely akkor Európának legelőkelőbb és legműveltebb hatalmassága volt.

Alig egyesítette önmagával Oroszország az ukrajnai területeket, máris jelentkeztek a széthúzó erők, akár-csak Ausztriában, melynek évszázadok óta óhajtott egységét éppen Nagy Katalin kortársa, II. József valósította meg a legteljesebben... A birodalmi egyesítés itt is, ott is szinte tragikus pontossággal éppen abban az időpontban következett be, midőn Nyugatról már elindult ezeknek a birodalmaknak legnagyobb ellensége, a nemzeti

eszme és nyomában már ott járt a nemzetállami gondolat, mely atomizálódásra, szétszakadásra buzdította az államilag alighogy egyesített népeket és területeket. Ukrajnában az atomizálódás csírái ott voltak a régi kozák harcos s szabad paraszti életforma emlékeiben, valamint az évszázados szabad életre való szüntelen odagondolásban, amivel éppenséggel nem fukarkodott az Ukrajna területeiből kisarjadt irodalom, még ha a kiművelt nagyorosz nyelven is szólalt meg, — de ennek az irodalomnak indításai ott vannak az ukrainai népköltészetben, népballadában, mesében, íme, a politikai különállás gondolata előbb az irodalomban jelentkezik.

Maguk Ukrajna lakói, akik ekkor nagyjából valóban mind orosz érzelműek voltak, sem nevezték magukat nagyoroszoknak, oroszoknak; mindenkor kisoroszoknak, saját nyelvükön ruszinoknak hívták magukat, hazájukat meg Kisoroszországnak. A ma használatos „ukrán“ kifejezés egészen újkori találmány s a földrajzi táj nevével illeti a népet, nemzetet, mely az orosz népcsaládnak délnyugati ága, külön fejlődése révén mégis különböző a moszkvai oroszországtól. Utóbb meg már az irodalom tudatosan átvitte politikai térre az ukrán, ekkor még kisorosz gondolatot. Moszkva mindig ellensége volt minden népi és táji szeparatizmusnak: így vált ellenségévé a külön kisorosz gondolatnak is, mely a 19-ik század második harmadában egy külön nyelv és külön irodalom jogaira hivatkozott. A külön irodalmiságban az orosz vezető politikai és szellemi körök a bizantin orosz hagyománnyal való szembeszegülést látták s az állam egységének megbontásától félték. így deklarálták aztán újra és újra orosz politikai és tudományos körök, hogy ukrán, vagy kisorosz nyelv és nép nincsen. Csak a 20-ik század elejére ismerték el Moszkvában és Pétervárott a külön ukrán jelleget. De addig az ukrán-kisorosz politika és irodalom ébresztőinek üldöztetés volt a sorsuk a kemény cári uralom alatt. így menekültek a szomszéd Ausztria galíciai területeire az ukrán nemzeti gondolat harcosai. Ausztria szívesen látta őket: így növekedett az osztrák uralom alatti Galícia az ukrán nemzeti és irodalmi gondolat „Piemontjává“.

Annyi ellentétes nézet küzdvén e probléma körül, ezúttal hagyjuk el szándékosan az ukrán kérdés nyelvészeti vitatását. Az oroszok régibb álláspontja szerint nincsen ukrán nyelv és nép. Az orosz nézetek arra hivatkoznak, hogy az ukrán területek önként szakadtak el Lengyelországtól és orosz vallási és nemzeti létük oltalmát keresték a cár védelme alatt. Tehát saját maguk is oroszoknak vallották népüket és földjüket. Az ukrán nép legnagyobb irodalmi kivirágzásai, mint például Gogol, mind oroszul írtak; a külön ukrán irodalmiság inkább csak provinciális akadókoskodás. Ugyanakkor azonban orosz forrásokban is arra a beismerésre találunk, hogy Déloroszország területén egyetlen harminc-negyvenmillió tömbben egységes tájnyelvet beszélnek az emberek, mely sokban eltér a középponti orosz népi és irodalmi

nyelvtől. Az ukrán gondolat túlzó barátai még azt is állítják, hogy a két szláv nyelv nem is érti meg egymást.

Nyilván arról van itt szó — és mi itt a kérdésnek csupán politikai és nemzetiségi oldalát vesszük — hogy egy egyetlen óriási tömbben élő tájnyelv a 19-ik század elején leszakad nehézkedési súlyánál fogva a középponttól és külön szellemi és politikai integrációt keres. A tájnyelv tehát politikai fokra emelkedik s a külön nemzeti nyelvre irányuló hosszú vágyakozásokból, majd a külön nyelvi és művelődési törekvéseknek a központi hatalom által való üldöztetéséből megszületik egy új nemzetállami gondolat, az ukrán államiság eszméje, mely a 19-ik század közepétől máig is ott kísért Galicia és Nyugatoroszország mozgalmáiban.

Üj ez az ukrán államgondolat? Az ukrán nacionalizmus hívei, írók és történettudósok azt állítják, hogy egyáltalában nem új, hanem egy nagyon régi folytonosságra támaszkodhatik és csupán ősi hagyományok felújítását követeli modern formában. Moszkva tiltakozott ez ellen; hogyne, hiszen az ukránok azt állították, hogy az „első“ Oroszország, a kievi nagyfejedelemség nem volt „orosz“ állam, hanem „ukrán“ hatalmi alakulás és Oroszország állami, nemzeti nevét tulajdonképpen az ukránoknak köszönheti; őtőlük ered a „Rusj“ név és az ukránok hozták az egész orosz tájat először kapcsolatba Nyugat- és Déleuropával, Lengyelországon s főképpen Bizáncon keresztül. Moszkvának, mondják, nincsen joga arra, hogy a Kievvél való történelmi azonosságra és folytonosságra hivatkozzék, hiszen Kiev és a kievi nagyfejedelemség ukrán területen uralkodtak; a régi „Rusj“ lakóinak „ukrán“, „kisorosz“ nyelven kellett beszélniük; ukrán volt az első orosz történetíró. Nesztor s Moszkva csak jóval utóbb emelkedett fel, azután, hogy Kiev és öröksége végképpen elomlott a tatárok csapásai alatt. Moszkva viszont azt állította, hogy a kievi uralkodóházhoz való rokonságán kívül ő az örökösé az olyan lényeges ortodox vallási egységnek a patriarkátus áttelepítése által s miután Kiev széthullott, mégis Moszkva egyesítette az orosz földeket; Kiev nagyorosz örökségének nem a szeparatista ukránok az öröksei, hanem a moszkvai központi hatalom ..

Az ukránok még egyet állítanak. Ez azonban már a politikai „világnézet“ kérdése. A moszkvai cári hatalom a 19-ik században a reakció, az autokrácia és a merev bizánci hagyomány fenntartója volt. Az ukránok ezzel szemben szinte kivétel nélkül — helyzetük is ezt követelte — a szabadság pártjához tartoztak. A történelmi jogok vitatásánál az ukránok az autokrata és zsarnoki Moszkvának szemére hányták, hogy hiszen egész magatartása ellenkezik a régi orosz hagyományokkal. Mert a régi, az igazi, az „első“ Oroszország, a kievi „Rusj“ a szabadság otthona volt; laza hűbéri kötöttségben állottak egymással az orosz területek és a déli Kiev nyugodtan hagyta, hogy az északi vagy nyugati tájak fejedelemségei, városállamai, mint pl. a híres Novgorod, a maguk útján fejlődjenek; az orosz-szláv lényeknek eleme volt a sza-

badság, a népgyűlés (vjecse), a dolgoknak közös megvitatása stb.. szóval mindaz a „demokratikus“ politikai kellék, melytől úgy irtóztott a cári uralom. Ennek a régi orosz szabadságnak, mondták az ukrán nacionalisták, az ukrán nép az örököse, mely, íme, most felújítja ezt a szabadság gondolatot, azzal, hogy odacsatla-kozik a nyugati Európa liberális, népi, nyelvi, nemzetállami esz-méihez és azok megvalósításának előhírnöke az orosz föld sötét viszonyai között.

Ez a szabadság gondolat kezdetben valóban lelkesítette az ukrán nacionalizmust. Később azonban helyet adott itt is, mint egyebütt, a nemzeti kizárólagosság merev követelményeinek. Az 1840-es években Galicia volt ezeknek a szabadság gondolatoknak az otthona. Az ukrán és a lengyel eszme ekkor még nem volt ellentétes egymással. Galicia az a föld, ahol Nagy Kázmér 14-ik századbeli hódítása óta szinte az egész régi kisorosz nemesség nemcsak hogy felvette a katolikus hitet, hanem teljesen ellengvelecsdett. A kisorosz nemesség a lengyel államalkotó nemesség része lett, s így tartotta fenn tovább jogát birtokaihoz, parasztjaihoz. A nemzeti eszme, a szabadság előharcosai e tájakon a lengyelek voltak. Hiszen ők viselték az orosz autokrácia elleni küzdelem összes nehézségeit. Az autokrácia, a nagyorosz moszkvai uralom elleni elkeseredésében tömegesen csatlakoztak ukránok a lengyelek ügyéhez. Ugyanekkor igen sok galíciai lengyel nemes újra felfedte családjá régi kisorosz eredetét. Nem voltak ritkák az ortodoxiára való áttérések sem. Még az 1918-as időkből is emlékezhetünk hasonló eseményekre. A szegény kisorosz parasztság sorsán való szánakozás, segítség sok humanista lengyel nemest és entellektüelt vitt az ukrán táborba. Más ukránok még szívesen igeneittek a lengyel államiságot, mivel abban a szabadság ügyének megvalósítását látták. Ukrán-lengyel viszonylatban így nem egyszer vagyunk tanúi analóg jelenségeknek, mint amilyenekkel Magyarországon is találkozunk régen. Ahogy nálunk a „Hungarus“ fogalma nemzetek fölötti összefoglalást jelentett, úgy volt ez itt a „Polonus“, „Polonia“ eszméjével. így találkozunk ily nemzeti-ségi vallomásokkal: „gente Ruthenus, natione Polonus“, stb., mi-kor a „gens“-ből, a „népből“ való egyén „nemzeti“ mivoltát a , lengyel állam gondolat határozta meg.

De a lengyel-ukrán összefogás csak rövid ideig tarthatott. És éppen Galicia ügyén bukott meg a további együttműködés. Évszázados történelmi jogaikra, „úri“ nemzet mivoltukra való hivatkozással a lengyelek teljes kizárólagossággal maguknak követelték Ausztriától Galicia igazgatását. A kisoroszokat a lengyel vezető réteg továbbra is hajlandó volt tudattalan, néma parasztnépnek tartani. Amellett a lengyelek azt is hitték, hogy aki a kisorosz parasztságból magasabb fokra emelkedik, annak szükségképpen lengyellé kell változnia. A lengyel-osztrák viszonylatok 1918-ig teli vannak azzal a lengyel törekvéssel, hogy Galicia ukrán népességét ellengvelecsítsék. Ugyanekkor az állami integ-

rációra törekvő ukrán-kis orosz nacionalizmus is szívesen küszöbölte volna ki a lengyeleket Galíciából, ahol ezek mégis igen számosan laktak. Később is Galícia földje lett a lengyel-ukrán ellentétek küzdőtere. Hiszen a többi, orosz uralom alatt maradt ukrán-kis orosz föld, messze be egészen Kievig és Karkovig, szinte Moszkva küszöbéig öntudatlanul élt a nyomasztó orosz uralom alatt. A Szovjetunió, mely a szocializmus érdekében hajlott a nemzeti autonómiák rendszere felé, szívesen engedélyezett ugyan autonómiát az uralma alatt volt ukrán területeknek, de ugyanekkor veszedelmes „paraszi“ és „polgári“ terméknek tekintett minden ukrán nacionalizmust, mely a lengyel Galíciából mégis csak átszivárgót a határokon.

A galíciai probléma azért oly lényeges az ukrán-lengyel viszonylatokban, mert ez az a föld, ahol a két nép találkozik, együtt él, keveredik. Bonyolította még a problémát az is, hogy Galícia a 18-ik század vége óta 1918-ig osztrák uralom alatt állott. Már II. József rendszere óta állandó az érdeklődés a kis orosz parasztság iránt a bécsi politika köreiből. A kor emberbaráti eszméi arra sarkalják a felvilágosodott bécsi köröket, hogy a parasztság nyomorult helyzetén segítsenek a Habsburg-uralom ismert népjóléti módszereivel. Ezekkel az emberies rendszabályokkal, melyeknek Galíciában nem volt semmi nemzeti (lengyel-ellenes) jellegük, az osztrák politika maga ellen ingerli a lengyel nemességet, mely régi biztosított „szabadsága“ veszélyeztetését látja a parasztkérdés rendezésében. Ilymódon a különben teljes politikai és úri jogoknak örvendő galíciai lengyel nemesség a külföldi lengyel emigrációval sző kapcsolatokat. A lengyel probléma e belső fejlődése meg azt hozza magával, hogy az osztrák kormány nem idegenkedik az orosz kormánnyal való kapcsolatoktól a lengyel kérdés megfélézése érdekében. A kor szabadság-, áramlatait a lengyel nemesség a maga javára értelmezte. — ekkor még kizárólag a nemesség jelentette a „lengyel nemzetet“. Ez a régi szabadságai után sóvárgó nemesség még nem veszi észre, hogy a 19-ik század nemzeti és nemzetállami eszméi ugyanolyan mértékben hatottak a történelmi Lengyelország többi népeire is, mint ahogy feleszméltették a zsarnokság ellen a lengyeleket. S a történelmi örökségét teljesen elvesztett kis orosz népesség pár írója, vezetője most már a történelmi Nagy-Lengyel országnak Kievig, a Fekete-tengerig érő s visszavágyott, eszméi területe ellen fordítja a nemzetiségi gondolatot. A lengyelek viszakívánják történelmi nagyhatalmi állásukat; ugyanekkor meg az orosz és a lengyel területeken élő ukránok is a nemzeti elvre hivatkoznak, — nem éppen feltétlenül a történelmi és állami eszmére, de sokkal inkább a népi gondolatra, mely Lengyelország ellen Galíciában s a keleti területeken nekik kedvezett. íme, a nemzeti osztódás, atomizálódás folyamata itt is érvényesült; Lengyelország régen felosztott, de az eszméi Lengyelországot tovább osztották a népi-nemzeti elv alapján.. .

Ugyanekkor Ausztria nem akarhatta azt, hogy kizárólagosan kisorosz földdé változzék vissza Galícia. Ausztria ügyesen játszott az itteni nemzetiségi erőkkal. Már 1848-ban tanúi vagyunk e megdőböntő és fölényes politikai játéknak. A reakciót bevezető kremsieri országgyűlésen az osztrák kormányzat elfogadja a „demokratikus“ elvet és erre Galíciából ennek jegyében ukrán parasztképviselőket vonultat fel, akiknek tömegével aztán rögtön leszavaztatja a „liberális“ csehek, még inkább a szabadságszémével veszedelmesen kacérkodó lengyelek összes törekvéseit ... Vagyis felvonultatta Ausztria a renitens galíciai lengyel nemesség ellen a paraszti felemelkedés veszélyes árnyait, mintegy emlékeztetőül, hogy hiszen Galícia a rettenetes parasztlázadásoknak, nemesség elleni felkeléseknek valósággal „klasszikus * földje...

Az osztrák kormány ismeri ezeket a viszonyokat s e szociális nyomatékkal kényszeríti a lengyel nemességet az együttműködésre, mely aztán fenn is állott 1918-ig. Ekkor is a parasztkérdés volt az ukrán probléma sarkköve. Az orosz-ukrán területeket megszálló német és osztrák-magyar csapatok vezetői akkor még nem értették e kérdés lényegét. A központi hatalmak akár a cári, akár a bolsevista Oroszország ellen külön Ukrajnát akartak és ezt fel is állították. De a nyugati front összeomlott és a bolsevikiek bevonulhattak az ellenálló Ukrajnába is. Mivel vonultak be? A szociális probléma megoldásának ígéretével. A központi hatalmak ottani vezetői ugyanis az ukrainai nagybirtok oldalára állottak, a parasztság viszont a szociális viszonyok tisztázását követelte. Ez az ellentét véget vetett az oroszországi ukrán nacionalizmusnak, mely ismét csak a lengyel, tehát a volt osztrák-galíciai területeken élt tovább. A bolsevikiek nyugodtan mondhatták az ukrán népnek, hogy a lengyelországi eredetű ukrán nacionalizmus „polgári“ tennék és a szociális igazságtalansággal azonos. Ugyanekkor viszont — mily paradoxon! — a lengyelországi ukrán nacionalisták voltak a szociálisak, a demokraták és a reformerek a lengyel nagybirtoknak ezeken a keleti területeken nem is érintett, mereven fenntartott rendszerével szemben. Az „államfenntartó elem“ ezeken a keletlengyelországi területeken a nagy ukrán paraszttömegek között a lengyel arisztokrácia és nagybirtokosság; a nemzeti ellentét itt egyben szociális ellentét is jelentett: ez a szociális feszültség meg ismét hozzájárult a lengyelek újabb tragédiájához, ahhoz, hogy 1939. őszén a Szovjetunió olyan simán vehette birtokába ezeket a keletlengyelországi ukrán területeket, — most már az összes ukránok egyesítésének jogcímén, amit különben 1940-ben Romániával szemben is felhasznált a bukovinai és beszarábiai kérdés megoldásánál...

Visszatérve előbbi kiindulásunkhoz: nézzük, mint játszott Ausztria a galíciai kisorosz problémával? Ausztria egészen 1918-ig felhasználta a „demokratikus“ jellegű ukrán-kisorosz mozgalmat a lengyelek „nemesi“ nacionalizmusa és szabadság-

törekvései ellen, anélkül azonban, hogy teljesen szakított volna a lengyelekkel. Osztrák kedvezményezés védelmével virultak fel Galíciában az ukrán irodalmi társaságok, könyvnyomdák, tudományos intézetek, utóbb gazdasági és politikai szervezetek. Az ukrán nyelv külön jellegzetessége ezekben a fészkekben öltött végleges formát, ahogy aztán fellépett előbb a lengyelek, utóbb meg az oroszok ellen. Ami a vallási kérdést illeti, akármilyen nagy is volt a lengyel katolikusok és a kisorosz görögkatolikusok ellentéte, Ausztria szívesen pártolta a görögkatolikusokat, mivel velük csinált politikát az orosz ortodoxia ellen s a galíciai görögkatolikusokkal ellensúlyozta az erős moszkvai vallási propagandát, melyről tudjuk, hogy áterjedt Magyarország erdőkárpáti részére is. Ausztriának nagy szüksége volt a kisoroszokra Oroszországgal szemben. Minden alkalommal felelevenítette az osztrák politika Moszkva nem közönséges bosszúságára, az ukrán-kisorosz probléma megoldásának árnyait s külpolitikai helyzetekben is sokszor zsarolta Moszkva túlzott igényeit általa. Moszkvának állandóan tartania kellett a galíciai ukrán központoktól, ahogy később Lengyelország is szívesen vette igénybe nem egy esetben a Szovjetunió ellen az ukrán-lengyel együttműködés mérész terveit, amint ezt világosan láttuk Pilsudski koncepcióiban. A régi galíciai osztrák uralom során így került sor arra a rendkívül érdekes és kényes helyzetre, hogy a megnövesztett ukrán politikai egényekkel szemben a lengyel nemzeti párt — az úgynevezett „nagyorosz párttal“ működött együtt a galíciai tartománygyűléseken. Hiszen a kisoroszok maguk sem voltak egységesekek az ukrán gondolatban; mindenkor jelentős volt közöttük az úgynevezett „nagyorosz párt“, mely az osztatlan orosz népi és nyelvi egységet hangoztatta és Moszkvától nyerte irányítását Ausztria galíciai politikájának ellenében.

Külön fejezete lenne az ukrán probléma történetének Csehszlovákia szerepe. A csehszlovák politika, mely mindenkor szoros együttműködésre törekedett a Szovjetunióval, szívesen használta fel az ukránokat. Nem éppen Oroszország ellen, mint Ausztria tette volt, hanem inkább Lengyelország sakkbantartására. Sőt egy pillanatig talán a magyar kérdés megoldásánál is ott kísértett volna az ukrán-csehszlovák együttműködés, hogyha fennállott volna az a hatalmas, nagy L'kra.ina. mely Karkovról és a Kaukázustól a Tiszáig vállalta volna a nyugatra vigyázó cseh szlovák külpolitika támogatását a Kárpátok medencéjében. Ez a csehszlovák-ukrán koncepció egészen 1939-ig szerepelt a kelet-középeurópai politikában.

Egészen napjaink kérdése az a magatartás, ahogy Németország figyelni és formálja az ukrán ügyet. Erre itt nem térhetünk ki; a nagy orosz háború még nem hozott tisztázódást a sokat emlegetett ukrán nemzeti kérdésben. A Kelet-Éropa felé tekintő Németország kezdettől fogva figyelte az ukrán mozgalmakat.

Nyilván voltak olyan ukrán csoportok is, melyek a csehszlovák koncepció helyett a németekkel való együttműködés hívei voltak. A német külpolitika, ezt már jól tudjuk, a lengyelekkel való egyezkedések, majd háború tanulságaiból szintén számításaiba vette az ukrán kérdés felhasználását, amire jó alkalmat adott a lengyel állam ukránellenes kisebbségi, vallási és gazdasági politikája. A lengyel háború idején Németország úgy lépett itt fel, mint az ukrán nemzetiség védője. A mai lengyel főkormányzó-ságban a dolgok természetének megfelelően a német hatóságok élénk és szíves együttműködést tartanak fenn az ukránok nemzeti és vallási szervezeteivel; számos beszámolót olvasunk róla, milyen lojalitással viseltetnek a görög-katolikus és ortodox egyházak a német vezetők iránt s tudjuk, milyen nagy pártfogásban részesülnek az ukrán népiség és irodalom különféle megnyilatkozásai. A lengyelországi igazgatás itt régi örökséget újít fel, mint ahogy Németország nem is titkolja, hogy szívesen átvállalja az öreg Ausztria hagyatékának azt a részét, melyet áthatott a németiség nagy keleti missziójának öntudata. .

Gogolák Lajos dr.

Az ukrán probléma irodalmából.

Az ukrán kérdés legalaposabb történeti feldolgozását Michael Hruszovszkij, a lembergi egyetem tanára adta többkötetes nagy. ukránnyelvű művében, mely még az 1914—18-as világháború előtt jelent meg; 1916-ban látott napvilágot Lembergben e munka alapos német összefoglalása: „Geschichte der Ukraine“ (csak egy kötet jelent meg). Általános összefoglalást ad Stefan Rudnickyj füzete: „Ukraina und die Ukrainer“. Wien, 1914. Az ukrán kérdésre vonatkozó európai irodalom hatalmas bibliográfiai összefoglalása: Klic Borschak: „L'Ukraine dans la Littérature de l'Europe occidentale“. Paris. 1935. (A kötet eredetileg a „Le Monde Slave“-ban megjelent bibliográfiai cikkekből készült különnyomatok összegyűjtéséből keletkezett.) Részleteiben és egészében alapvető tanulmánygyűjtemény: „Abhandlungen des ukrainischen wissenschaftlichen Institutes in Berlin“. — Leipzig. I—III., 1927.1929. 1931. Hasonlóképpen alapvető tudományos tanulmányok összefoglalása a „Deutschum und Ausland“ sorozatban megjelent kötet: „Das Geistige Leben der Ukraine in Vergangenheit und Gegenwart“. Münster in W., 1950., herausgegeben von L'niversitätsdozent Dr. V. Zalozieckyj, Mai német szempontok'szerinti ismertetést ad: Michael Tsouloukidse: „Die Ukraine“ (a „Weltgeschehen“ sorozatban) Leipzig. Az ukrán szellemi élet kezdeteire világít vá: Dr. Dornet Oljancyn: „Hrihorij Skovoroda. 1722—1794. Der ukrainische Philosoph des XVIII. Jahrhunderts und seine geistig-kulturelle Umwelt.“ Berlin-Königsberg. 1928. (Osteuropäische Forschungen.) Az orosz-ukrán egyházak és a katolikus unió kérdéséről: Szánta y — Széna án István: „A pápaság az orosz orthodoxia tükrében.“ Miskolc. 1938. Az oroszországi népek nemzeti ébredésének folyamatát leírja: Kar! Ti ander: „Das Erwachen Ost-Europas. Die Nutionalitätenbewegung in Russland und der Weltkrieg“. Wien—Leipzig, 1934. A lengyel-ukrán politikai eszmék találkozásáról és szétválásáról szól többek között: W. Feldmann: „Geschichte der politischen Ideen in Polen seit dessen Teilungen (1795—1914)“, München—Berlin, 1917. Az új Lengyelország oroszellenes ukrán politikáját ismerteti (erősen németbarát szempontok szerint): Wladislav .8 t u d n i c k i : „Polen im politischen System Europas.“ Berlin, 1936.

A BUNYEVÁC KÉRDÉS*)

1941. tavaszának hadieseményei meghozták az ország területének és népességének negyedik gyarodását, ezer éven át ide tartozott és sok évszázadon keresztül színmagyar részeket csatolva vissza Szent István birodalmához. A Délvidék visszatérése ve nemcsak gazdasági értékeket és természetes határokat nyertünk, de tarkább lett az ország néprajzi térképe is. E tanulmány az ittlakó bunyevác, illetőleg sokac nép hovatarozását a hossz-metszeti szemlélet tükrén át tárja fel s a tanulságok leszűrése után keresztmetszetben mutatja be életüket, nyelvüket és kultúrájukat.

1. Elnevezés, származás, bevándorlás.

A bunyevácok elnevezése helyi forrásokra vezethető vissza, ilyen ősi helyi megjelöléseket más délszláv törzsekre is alkalmaztak. A történet-tudósok nagy része és maga a nép is a hercegovinál Buna folyótól származtatja eredetüket. Ezzel szemben a nyelvészek azzal érvelnek, hogy a szerb, illetve horvát nyelv szellemében a Buna szóból sohasem keletkezhetik a „bunjevac“ származék. De megállapításuk egyáltalán nem akadályozza annak, hogy a nép egy kezdetibb szakban ily szóképzést mégis alkalmazzon. Egyébként is ez a felfogás látszik a legelfogadhatóbbnak, mert a bunyevácok első csoportja csakugyan a Buna folyó mentéről, indult arra a hosszú vándorútra, melynek végállomása „Subotica bela“ (fehér Szabadka) lett. Milic Ivó viszont arra hivatkozik, hogy a bunyevácok nem származhatnak a Buna folyó mellékéről, mert az ottani lakosoknak ma sem nyelve, sem vezetéknéve nem egyezik a bácskaiakéval. Ennek azonban kézenfekvő magyarázata, hogy a török háborúk, majd a balkáni harcok folyamán a gyér lakosságú hercegovinál részekre egészen más népek költöztek. A Buna kettős földrajzi elnevezést takar. Buna folyó Hercegovinában a Veleza hegységben. Biagajnál ered; Buna község pedig Mostartól 10 km-re délre terül el. A buna—bunyevác származtatást teszi magáévá Szabadka történetének megírója. Ivánvi István is. Bunyevác anyyi, mint a Buna folyó vidékéről való cs a nép ezzel régebbi hazájának emlékét őrizte meg. Önmagukat 1770-ben is bunyevácoknak nevezett dalinátoknak hívják. A császári hadvezérek a külön névvel nem bíró bunyevácok! katolikus rákoknak *nevezték*, bár már 1701 óta használják a dalmát megjelölést. Más felfogás a „buna-lázadás“ szóval kíván eredetükre fényt deríteni, feltételezve, hogy a törökről vérbefojtott lázadás után az ősi haza elhagyására kényszerültek. Nedic Márton viszont arra az álláspontra helyezkedett, hogy e katolikus szláv törzs nevét Hl. Bonifácus (Kr. után 607) pápáról kapta volna annak következtében, hogy a bizánci pátriárka felszólította őket: válasszanak közte és a római pápa között, mire a pápa mellé álltak, ezért ellenségeik a „bonifacian. bunyevác“ nevet adták rájuk. Ezt azonban horvát történetírójuk, Pekic azzal véli megdönthetni, hogy ha a vallási viszályban az egyik párt a pápáról nyerte nevét, a másíknak okvetlenül a pátriárkával kellene összefüggésben lennie, mint ahogy a reformáció korában a pápisták ellenfeleit mesterükről Iuteránusoknak hívták. Ők egyébként büszkén dalmátoknak mondják magukat és feltehető, hogy a bunyevác tulajdonképen gúnynev volt. Az elnevezésre vonatkozó még valószínűtlenebb felfogások ismertetését annál is inkább mellőzhe-

*) Az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga Kisebbségi Szakosztályának pályázatán pályadíjjal kitüntetett munka.

tem, mert úgy vélem, hogy a „Buna—bunjevac“ származtatás bír a legkomolyabb alappal.

Maga az elnevezés azonban még nem adja meg azt a genus proximumot, melybe a bunjevacot, mint népet beilleszthetjük. Azzal a színtel mindenhol található felfogással szemben, hogy a bunjevacok szlávok, a magyar irodalomban Meznerich Jenő ellenvéleményt jelentett be. Fejtégetéseit — mint jelzi, — Írott bizonyítékokkal nem tudja alátámasztani, gondolatmenetét mégis röviden vázolólok. A bunjevacok dalmátoknak nevezik magukat, ami nem kielégítő, mert Dalmácia lakossága szerb, horvát, olasz, német és egyéb elemekből tevődik össze, őslakosságnak az illírt mondja, míg a szlávok Kr. u. 640 körül telepedtek meg e tájon. Dalmácia a 11. században kerül magyar fennhatóság alá, amikor a szomszédos kalábriai és apuliai partokon normann kalózkodnak, vikingek garázdálkodtak. E normannok a Bizánc elleni háborúik folyamán több százezres tömegekben (a szerző itt nyilván túloz, a népvándorlás korában még nem voltak ilyen létszámú fegyveres kötelékek) fordultak meg a dalmát-albán partvidéknek azon a táján, ahová a bunjevacok ősi fészket teszik. A nagy tömegekből esetleg betegen, vagy sebesülten sok harcos maradt le a tengerpart közelében, mások pedig hajótörés folytán kényszerültek ide. A meghonosodott normannok átvették a szerb-horvát nép nyelvét, mint ahogy más normannok a brit szigeteken az angol. Normandiában a francia nyelvre tértek át. — Amennyiben ilyen megtelepedés lehetséges, kétségtelen, hogy aránylag kis csoportokról van csak szó. Ismerve a normannok kalandos természetét, feltehető, hogy nagy részük felgyógyulva és kedvező kilátásoktól ösztönözve, a Narenta völgyéből alkalmasint elvitorlázott. Azok közül pedig, akik ott maradtak, vajjon hányan a leszármazója vette kezébe közel félezer év múltán a vándorbotot észak felé? A bunjevacok kétségkívül kevert nép s ma még nem nyert megállapítást, mennyi ereikben a szláv és mennyi a nem szláv vér. De miután valljuk, hogy a néphez, népfajhoz tartozásnak nem a leszármazás a legfőbb kritériuma, megállapíthatjuk, hogy a bunjevacok elszlávosodott keveréknek tekintendők, akik azonban a velük élő szerb és horvát néptől lényegesen különböznek. Nyelvükhöz szívósan ragaszkodnak és annak szláv mivolta nem szorul külön bizonyításra, de szlávoknak mondják magukat ők is és ezek a tényezők alátámasztják szláv jellegüket, amivel szemben a délszlávoktól eltérő faji adottságok, némely szokások, stb. állnak.

Kérdés mármost, hogy a szláv fajon belül milyen differentia specifica-k segítségével állapítsuk meg a bunjevacok hovatarozását. Tudjuk, a bunjevac helyi elnevezés, bunjevac nemzet nincs. Itt Pekic arra a megállapításra jut, hogy ennek folytán valamely nemzethez, a szerbhez vagy horváthoz kell tartozniok. Ez a következtetése nem állja meg a helyét. A bunjevac. ha nem önálló nemzet, azaz csekély számánál fogva érhetően nem emelkedett különcélúsága öntudatának színvonalára, lehet önálló nép, beilleszkedve egy nagyobb nemzet (a magyarság) sorsközösségébe, közösnek mondva azzal hazáját, életét és jövőjét. A továbbiakban hírlapjaikból vett néhány szemelvény eme felfogásunk helyességéről fog meggyőzni. A szerbek és horvátok azonban erről nem vettek tudomást, mindegyik magáénak követelte e derék népet. Ha megkérdezik őket, száz közül 99 horvátnak mondja magát (Pekic): Ivanic „O Bunjevcima“ c. művében azt bizonyítja, hogy a bunjevacok rácok, azaz szerbek, mert azonosak szokásaik, népdalaik és a külföld is annak ismeri őket. Teremnie a vezetéknevekkel érvel, melyek a szerbeknél és bunjevacoknál egyformák. Pekic velük szemben kimutatja, hogy olyan népdalokról, vezetéknevekről, szokásokról van szó, melyek a legtöbb délszláv népnél közösek. Igaz, valamikor ciril betűkkel írtak, de csak szerb környezetben, ma azonban már átvették a latin írásmódot és ez is horvát jellegükhöz nyújt alapot. Ha katalizált szerbek volnának, okvetlenül kellene lennie valami feljegyzésnek a nagy áttérésről, de ilyen egyáltalában nem létezik. Más forrásban ezeket találjuk: A délszlávok, amelyhez a bunjevacok is tartoz-

nak, gyűjtőnévvel szerbeknek, majd horvátoknak, illetve Rascijanoknak neveztek. A magyarok írásaikban illíreknek hívják őket, utóbb helyi elnevezéseket: szerb, bosnyák, stb. alkalmaznak. A bunyevácokat és sokakat hordátoknak, dalmátoknak vagy illíreknek ismerik. Csak az *egyszerű* földműves emberre mondták: bunyevác vagy sokac. A szlavóniaiak szerint magyarok, a belgrádi szerbek szemében pedig svábok voltak. „Mi azonban — állapítja meg Antunovich Iván, — ahhoz a nemzethez tartozunk, melyet ma szerbnek, horvátnak, dalmátnak, boszniaiának, isztriaiának stb. szólítanak.“ Egyébként azonban azt a józan felfogást képviseli, hogy csak az egyenjogúság simíthatja el az ellentéteket és ehhez ők, a katolikusok nyújtanak baráti kezet, mert a viszályt el akarják kerülni. Hogy azonban a bunyevácok a szerbektől nemcsak vallási téren különbülnek el, azt mutatják az 1848-as események, mikor a hazai bunyevácok a magyarság oldalán a szerbek ellen harcoltak.

Hogy került ez az elszlávosodott nép arról a távoli hercegovinál tájról, melyet őshazájának mondtunk, a Duna és Tisza mellékre? Feleletet kérdésünkre hosszú, küzdelmes vándorlásuk feltárásával nyerhetünk. E pontban a magyar cs szláv források megközelítőleg egyetértenek. Bizánc eleste után tíz évvel Hercegovina is török kézre került 1463-ban. erre az ottani keresztény lakosság elmenekült a keleti hódító elől, akárcsak nálunk is, elnéptelenedtek a hódoltság alá került déli és alföldi részek. A Buna-menti lakosok papjaik vezetésével elhagyták a feldúlt otthont. Metkovde táján átkeltek Dalmáciába és Kotornál elérték a tengert. Itt azonban nem telepedhettek meg, mert Dalmácia, mint a velencei köztársaság tartománya, akkor már sűrűn lakott terület volt, másrészt a nomád életmódot folytató bunyevácok a kopár vidéken nem találták volna meg létfeltételeiket. Síkság után vágytak, ezért tovább indultak észak felé. Útközben horvátok is csatlakoztak a hazát keresőkhöz, ezért a források a bunyevácokat hercegovinaiaknak (lakóhelyük után), bosnyákoknak, dalmátoknak és horvátoknak nevezik. Knin táján a csoport kétfelé szakadt. Egyik részük a Velebit hegység lakható részein telepedett meg (ezek a likái bunyevácok ősei, ma már asszimilálódtak a hordátokkal, számuk mintegy 50.000); a másik tovább nyomult a Száva felé.

Az egyébként meglehetősen hiányos források innét a 17. századvégi nagy bevándorlásra ugranak át. pedig az első bunyevácok nem bécs ostroma után lépték át a Dunát. Ez a megtelepedés alkalmasint a 16. században történt, a szerbektől viszont már 1465-ben is vannak adataink. Amikor a keresztény és pogány világ között végső leszámolásra került a sor, az amúgyis anyagi végszükségben levő és nyughatatlan vérű bunyevácok megmozdultak, hogy résztvevenc a közös ellenség elleni küzdelemben. Nemsokára azonban ismét szétszakadtak. Sokan végleg megtelepedtek Szlavóniában. Verőce és Pozsega megyékben, a többiek ferences barátok vezetésével a Dráván és Dunán átkelve, elérték Baranyát és Bácskát, a harcok színhelyét. Erről a gyöngyösi ferences kolostor feljegyzései tájékoztatnak, ami közös forrása Antunovich, Iványi és Pekic műveinek. Eszerint a bunyevácok Boszniából, ideértve Hercegovinát és Szlavóniát. 1686 őszén 18 ferences barát vezetésével jöttek a Bácskába, ahol már előzőleg mintegy 150 bunyevác család lakott. Családonként telepedtek meg Szabadkán és Szegeden, ezenkívül Kúnbaja, Ludas, Bajmok, Tavankut pusztáin, valamint előbb még a töröktől bérelt Tompa, öttömös. Csörva. Kisülés és Belovic pusztákon, ahol állattenyésztéssel foglalkoztak. Tehát a most bejöttek itt már rokonaikra bukkantak, kiket a szegedi zárda történetírója, Czoernig, dalmátoknak nevez, ami alatt bunyevác értendő. A baranyai Marok községben a török defterekben 1550-ben szerepel már Bunjevác Márton nevű adózó. Szabadkán 1565-ben az első bunyevác Precic István. A 17. század elejéről már több adat áll rendelkezésünkre. 1612-ben Matkovic Simon bunyevác lelképásztor kéri V. Pál pápát, hogy híveinek dalmát nyelven hirdethesse Isten ígését. 1622-ben már azt kéri, bízza rá a pápa a bácskai bunyevác egyház vezetését, de nem tud-

juk, létezett-e az valójában. 1640 táján Ibrissimovich Marin belgrádi püspök végezte a bácskai bunyevácok és sokacok bérmálását és ismeretes, hogy 1649 október 14—15-én Jánoshalmán 325 hívőt bérmált. A katolikus szlávokkal egyébként a törökök türelmesebbek voltak, mint a magyarokkal szemben, akik vallásukat szabadon nem is gyakorolhatták. 1776 június 29-i irat (Szabadka városi levéltár) is megemlíti, hogy a török hódoltság vége felé Szabadka területén rácok mellett katolikus dalmaták, bunyevácok élnek, éspedig a Velgieva nevű rác temető környékén. Szegeden már 1657—1668 között laktak bunyevácok, az ottani ferences kolostor adatai szerint a ferences templom egy oltárát Seravec Juraj emelte (1715). Guganovic (Ludasi) Jeromos ferences barát, aki már régebben Ludas pusztaán megtelepedett szülőktől származott, 1660-ban, mint lelképásztor szerepel és ez is adat arra, hogy katolikus rácok (bunyevácok) már a török korban meghonosodtak e vidéken. De ezt bizonyítja a szabadkai főplébánia keresztelési anyakönyve, melyet a barátok 1687. dec. 1. óta vezettek s a szülők, keresztszülők és keresztelő lelkészek túlnyomó többsége bunyevác, illetve szláv nevet visel.

1687-ben, mikor Miksa Emmánuel bajor választó felszabadította a Bácskát, folyt le a bunyevácok utolsó nagy bevándorlása. A választó a Martonoshoz közel fekvő Sizar melletti táborból a hozzáfordult katolikus rácokat ajánlja letelepítés végett a császári udvari haditanács kegyébe és számukra Szegeden, Szabadkán és Baján három palánkot kér lakhatásul. A levél ma már elkallódott, csak a bécsi Hofkriegsrat levéltárában maradt feljegyzés mentette meg az adatot: „Churfürst zu Bayern recommandirt sub dato Feldlager bei Sizar 9 Juli 1687 die katol. Raizen, damit ihnen 3 Palánkén zu erbauen u. zu bewohnen cingeraumet werden möge.“ I'z a kérelem voltaképp már a második volt, az elsőt Duram Markovié és Juraj Vidakovié személyesen adta elő és föld ellenében felajánlották szolgálataikat: „Markovics und Juro Vidakovics bitten um einige devastirte Castellen und Terri torja für 5000 aus der Türkei herübergangener Rätzen, damit sie Unterkommen und sich ernähren mögen. Versprechen dagegen jeder Zeit unter dem Commando eines deutschen Generals oder Officiers wider den Erbfeind die Waffen zu führen.“ A három palánk kijelölésének ügyét ugyanekkor kiadták véleményezésre Caraffa Antal altábornagynak. Válasza kielégítő volt s kijelölte Szeged, Szabadka, Baja és Pekic az Zombor városát. Caraffa jelentéséről az iktatókönyv a következőket mondja: „Remittitur hiermit ein anderer, dass dergleichen Ratz, welche ich in 1500 wehrhaften Männern bestehend anerbotten treu zu verbleiben und andere mehr vom Feinde herüber zu bringen, gegen dem, dass ihnen zu Szegedin, Sobathiz und Bouia zu verbleiben und die drei vorgeschlagene Palanken zu erbauen erlaubet werde.“ Ezután megindult a legnagyobb vándorlás, melyet a ferences atyákon kívül Markovié és Vidakovic vezetett Horvátországon és Szlavónián át a Bácskába. A vándorlók, kik között mindenféle katolikus szláv akadt, voltaképp a török elől menekültek és számtalan nehézséggel kellett megküzdeniök, mert a török hatóságok nem nézték jó szemmel katolikus alattvalóik kivándorlását. Ezért rendszerint az éj leple alatt szöktek át a határon. (Ebből viszont arra kell következtetnünk, hogy a bevándorlók száma semmicsetre sem lehetett magas, mert tekintélyes részüket a török mégis visszatartotta.) De Pekie számadatokat is közöl Plumba Miklós püspök feljegyzéseiből. Dubovac András ferences atya 2.000. Veliki Mihovil 2.300, Socanin Ivan 1.500, Dubovac Ili ja és Ronéanin Simon 650. Tubrié György 5.300 és Zgozdjanin 4.500 lelket hozott Magyarországra. A csoportokat a császári hadvezérek mindenben támogatták, sőt a határtól a kijelölt városokig állami költségen tették meg az utat. Az első, de legkisebb raj a Buna folyó mentéről jött, a többiek Bosznia, Hercegovina, Horvátország es Dalmácia különböző vidékeiről. Meg kell azonban állapítanunk, hogy e vándorok késő utódai a mai horvátoktól lényegében különböznek.

2. Sokácok.

A bunyevácok legközelebbi rokonai a velük egyidőben bevándorolt és sokáig nem is külön tárgyalt sokácok. A magyar nyelvben meghonosodott már a „sokác“ írásmód, bár ez bunyevdcos és kerüendő; helyesebb a „sokac“. Az, hogy a bunyevácokat sokáig egynek vették a sokacokkal, Fényes Elekre vezethető vissza, aki statisztikai kimutatásaiban a kettőt nem választotta el egymástól. Tévedése végigkíséri a múlt század irodalmának egy részét. Hunfalvi (Magyarország Étnográfiája, 474. l.) a szerb és sokac-bunyevác között csak vallási különbséget lát; Banatianu már megállapítja, hogy a szerbektől a sokac-bunyevác vallásra, érzelemre, szokásra és viseletre nézve tér el. A katolikus rációk számát azonban elég magasra (98.159) becsüli. Rónai Sándor a sokacokat nomád életmódjukkal európai indiánoknak és a bunyevácok tökéletes ellentétének mondja, azoktól néprajzilag cs nyelvi téren különböznek. E különbségek megállapítására azonban sem ő, sem utóbb Iványi és Badicz nem törekednek.

A sokac név eredetéről általános az a felfogás, hogy nevük előbbi hazájuk (Bosznia, Hercegovina, Dalmácia) valamely földrajzi elnevezésében leli magyarázatát. Ilyen volna az őshazában levő Succus havas, de akkor ama havas többi lakójának is ezt a nevet kellene viselnie, ami valójában nincs így. Mások a nép vallási szokásaival magyaráznak, hogy t. i. egész tenyérrrel „cijelom sakom“ vetnek keresztet, de megvan ez más délszláv törzseknl is. Vagy hivatkoznak az „uskok = szökevény, uskociti — elszökik“ szavakra, mely szóképzés annak megjelölésére utalna, hogy sokan közülük a török elől a szomszédos keresztény országokba szökdöstek; viszont a hasonló módon szökevény szerbek nem kapták ezt a nevet. Ugyanez áll az „odskociti = kitérni“ magyarázatra, mert ha a gör. keleti szerb egyházból tértek volna ki (amit a bunyevácokra vonatkozólag fentebb már megcáfoltunk), ez a név maradt volna a szerbeken is, mikor a pravoszláv hitre tértek át. Egészen mcscszerű végül az az előadás, hogy mikor a török által megszállt Boszniából a folyón áthajózva, magyar földre menekültek, a révész a zsúfolásig megtelt csónak felé igyekvőknek odakiáltotta volna magyarul: „sok lesz már“ és ebből eredjen a sokac név. Komolyabb bizonyítékok híján egyik elgondolást sem tehetjük magunkévá.

Bevándorlásukról, az őshazáról csak annyit tudunk, hogy kétszáz év előtt telepedtek meg Magyarországon, ugyanoly területet foglalva el, mint aminő régi hazájuk volt. Azért helyezkedtek el a Duna árterülete közelében, mert az állattenyésztés mellett, akárcsak régen, főfoglalkozásuk a halászat maradt. Valószínű azonban, hogy már korábban vándoroltak be és útirányukra következtethetünk a szlávóniai szétszórt sokac telepekből. Anyakönyveik a bunyevácokéinál későbbi keletűek, csak a 18. század elejétől vezetik rendszeresen. Jankó János megvizsgálva a bács megyei sokac településeket, arra a megállapításra jut, hogy a falvak lakói egymással alig érintkeztek, ahány faluban élnek, annyi különböző időpontban és vidékről telepedtek meg s az újabb réteg valószínűleg a Dunántúlról, vagy Horvátországból húzódott hozzájuk. Bács-Bodrogon kívül Baranya vármegyében laknak (az 1910-es magyar népszámlálás már nem tünteti fel a torontáli sokatokat), sok helyen házközösségben (zadruga) élnek, megvan a közös hálókamra (vajat), bútorzatuk szegényes, de sehol sem hiányzik a szövöszék. Igen elterjedt náluk a halottkultusz. Antropológiailag a sokac erős, magas növésű, a nő szokatlan szépség. A bunyeváctól eltérő faji jellegüket ma is megőrzik, mert csak egymás között házasodnak. A férfi ruhája: báránybőr kucsma, vastag fekete nyakkendő, ing és gatva szerb vászonból, ezek felett báránybőr bunda. Lábán csinos kapca és szijas opánka látható. A nő fejére húzott sapkát, vállától a földig érő redős inget, néha keresztbekötött selyem mellinget, a leány virágos fejdísz és sokréttü üvegyöngysort, lábán pedig hímzett szerb papucsot visel. Gazdagságban messze elmaradnak a tehetős bunyevácok mögött, földjüket a szorgalmasabb németek szereztek meg, nagyrészüket ma földönfutó, vagy

szüksős anyagi körülmények között él. Ezzel kapcsolatosak kultúrviszonyaik is, mert például falvaikban minden hatodik német és csak minden hatvanadik sokac olvas újságot. A különbözőségek ellenére sorsuk teljesen egybefonódott az anyagi és szellemi fölényben levő bunyevácokéval, nyelvük és majdnem teljesen azonos. Közös volt a bunyevác és sokac politika, iskolaügy, sajtó, gazdasági és művelődési élet s minden vonatkozásban, már csak a számbeli erő miatt is, együtt tárgyalták őket; ettől a továbbiakban, ámbár tekintetünket elsősorban a bunyevácok felé fordítjuk, mi sem térünk el.

3. A bunyevácok és a délszláv eszme.

Pusztán a leszármazás és bevándorlás tárgyalásával korántsem öleltük fel a bunyevác kérdés egész anyagát. Számunkra épily fontosak a nemzetiségek életében jelentős változást hozó 1867-tel kezdődő korszak eseményei, mert az elmúlt hét évtized átalakulásai náluk is éreztették hatásukat. Sajnos, nem egy, könnyen befolyásolható, tanultabb emberüket a délszláv eszme áradata kerítette hatalmába, megindult a nemzetbomlasztó tevékenység és ennek eredménye lett a garai és kelebiai trianoni határ. A mozgalmat meg kell ismernünk, mert csak így találhatjuk meg újra az elvesztett fonalat, mellyel a magyar és bunyevác nép között a bensőséges egyetértés szálait szorosabbra fűzhetjük. Kiindulópontjuk az 1917-es orosz összeomlásig akár tudva, akár tudat alatt a pánszlávizmus volt, először kulturális, majd politikai formájában, és ennek mozgó ereje a 70-es évektől a cári Oroszországnak a Balkán utáni hatalmi sóvárgása lett, amihez eszközül a „Silni Dusan“ birodalmát helyreállítani törekvő szerb fanatizmus kínálkozott. A magyarországi szerbek, a nagyszerb eszmétől vezérelve, kivetették hálójukat a bunyevácokra, akiket először hízelgéssel iparkodtak megnyerni, amire különben is szükség volt. Nem sokkal előbb, 1849-ben ugyanis a bácskai katolikus szlávok élesen szembefordultak az olmtüzi alkotmánnyal és a tervezett Szerb Vajdasággal s a szerb pátriárka tudatta is Windischgraetz herceggel, hogy nyíltan kifejezik gyűlöletüket a szerbek ellen. Most a szerbek egyszerre megállapítják a bácskai katolikus szlávokról, hogy azok oly jó testvérek, akárcsak a keleti vallásúak s ily jelszavak felhívására Antunovich Iván meghirdette népe újjászületését, harcot kezdve az elmagyarosodás ellen. Értekezletet hívott össze, hol kifejtette programját és jellemző az akkori közhangulatra, hogy érveire Somborcevic Franjo a következőket jegyezte meg: „Iván barátom, elkésztél, mi már elmagyarosodtunk.“ Antunovich ekkor napilapot alapított „Bunjavackei Sokacke Novine“ címen, amelynek első száma 1870 március 19-én jelent meg. Felfogását mutatja, hogy egyrészt nyílt szándékairól beszélt, másrészt célként tűzi ki „Dalje od Madjara“ (el a magyaroktól), amivel a bunyevácok és sokacok öntudatára kívánt hatni. Az elemi iskolák számára Mihajlovic Iván tanár megírja az illír nyelv nyelvtanát „Grammatika Ulirskoga Jezika“, Palić Iván pedig katekizmust állít össze. A liberális kor felfogása nem tudta megkülönböztetni e nemzeti felbuzdulás helyes és helytelen szempontjait. Így történhetett meg, hogy gyanakodni kezdenek a bunyevácokra. Szabadkán és Zomborban teljesen, másuttal részben megszüntetik a bunyevác nyelven történő oktatást. A sajnálatos intézkedés azonban nem volt valami ellenük irányuló reakció, hanem általános folyamánya akkori elhibázott nemzetiségi politikánknak. Más téren ugyanekkor rendkívül kedvező helyzetbe jutottak. 1878 december 15-én ünnepélyesen felavatták a szabadkai „Pucka Kasina“-t (Népkaszinó); az alapító Mamuzic Lázár 1881-ben Szabadka országgyűlési képviselője, 1884-ben polgármestere lett. ugyanekkor minden számottevő városi tisztségbe bunyevác került. A községekben, ahol magyarokkal és németekkel vegyesen éltek, közmegelegedésre töltötték be a tisztségedet. Mamuzic Lázár 18 éven át volt Szabadka polgármestere, államhűségével iránvt mutatott, de ellenfelei „magaron“-nak mondták, és noha templo-

mok, kórházak, iskolák, árvaház, vágóhid stb. létesítése fűződik nevéhez, a lelketlen aknamunka következtében megtépázva kellett elhagynia alkotásai színhelyét.

Vörös fonalként húzódik végig e korban a magyar és bunyevác nép' viszonzván a nyelvi kérdés. A tapintatos megoldás kétségkívül sok félreértésnek vette volna elejét. Az 1868:37. és 44. te. biztosítja a nemzeti-ségek iskoláiban az anyanyelven történő oktatást. Mégis előbb Szabadkán, majd Zomborban és Baján megszűnt a bunyevác nyelv tanítása s a falusi iskolákban a gyermekek legfeljebb heti egy órában hallották anyanyelvüket. 1883-ban állítólag már csak 13 bunyevác iskola volt a Bácskában. De a kérdést a hivatalos bunyevác vezetők más megvilágításban látták, mint az a nyers adatokból élénk tűnhetik. Így Kujundzic Pál nagy mozgalmat szervez a bunyevác nyelv bevezetése érdekében az elemi iskolákban és e célból 1896 januárjában összehívta a szabadkai iskolai választmányt. Jellemző, hogy tisztán bunyevácokból álló bizottság 16 tagja közül a javaslat mellett szavazott 6, ellene 8, ketten tartózkodtak a szavazástól, köztük Mamuzié polgármester. Vojnic József 1898-ban kijelenti, hogy a bunyevácok ugyan mind megtanulnak magyarul, de az a kívánságuk, hogy anyanyelvüket ne csak családi körben, de az iskolában és a közéletben is használhassák. Lapjaik hangoztatják, hogy az elemi iskolákban nem helyes a kizárólag magyar nyelvű oktatás, mert az nemcsak a nemzetiségekre, de az államalkotó népre is veszélyes. A Nase Novine a világháború dóestjén (1913 jul. 27. sz.) leszögezi: „A legfontosabb nyelvünk, mert a nemzet nyelvében él. Mi ragaszkodunk nyelvünkhöz, de hű állampolgárok maradunk és nem óhajtunk sem Szerbiával, sem Horvátországgal egyesülni. Jogainkról (iskola, templom, anyanyelv, képviselő a közéletben) azonban nem mondunk le.“

A hamar tévútra került Nevén helyett a Nase Novine a magyar nemzeti eszme szempontjából mindig követendő álláspontot képviselt. 1907 szeptember 15-én megjelent első számában olvassuk: „.... hocemo se boriti . za vliCanstvenu misao ncodvisne Madzarske domovinc“ (a független magyar haza felemelő gondolatának jegyében kívánunk harcolni). „Az a célunk, hogy a bunyevác-sokac nép számára megvilágítsuk a földi élet nehéz és sötét útjait és megmagyarázzuk neki mindazt, amit hall és lát, de esetleg nem ért.“ Megszívlelendő sorokat közöl az október 6-i nemzeti gvszűnnep alkalmából: „Most lesz 58 éve, hogy vérbefojtották szabadságharcunkat. eltiporták jogainkat. elvették alkotmányunkat és édes hazánkat.“ Az iskolák államosítása ellen leginkább azért tiltakoztak, mert veszélyeztetve látja a hitoktatást. Bosznia ennekeltálása után a Balkán-háborúk küszöbén foglalkozik Szerbia területi követeléseiével, azzal a megjegyzéssel: ha elvesztették eszüket, úgy fegyverrel kell a bolondfejúeket (ludoglave) jobb belátásra bírni. A nemzetiségi kérdésről ez a véleménye: Khuen-Hédervárv és Apponyi politikája az elmagyarosítást célozza. Pedig a magyarság feladata a nyugati kultúra védelme és ezt a történelem folyamán az ittélő szlovák, román, horvát-délszláv és német népek segítségével végezte. Szent István Intelmeit úgy magyarázza, hogy a magyarság csak sok nemzetiséggel virágozhat és haladhat előre. Magyarország „Mária országa“. a nemzetiségek mindegyike itt élt, dolgozott, saját nyelvén tanult és ha ellenség támadt az országra, megvédte édes hazáját. Alaptalan a kormánynak az a félelme, hogy tüzzel-vassal magyarosítani kell, nehogy az ország területi épsége veszélyben forogjon. A románok ugyan nyíltan hangoztatják. — állapítja meg — hogy Erdélyt Romániához kell csatolni, de a hazai horvát-bunyevác-sokac néptől senkinek sem kell tartania. Igaz, ragaszkodnak anyanyelvükhöz, de hazájukhoz is, melyet soha el nem árulnák. A nemzetiségi kérdésben irányadó egyrészt a természet törvénye, a „suum cuique“, másrészt a szereteté: amit nem akarsz, hogy mások tegyenek neked, azt te sem tedd másokkal. Ezért, ha valamely nemzetiség nyelv-éért cs fennmaradásáért harcol. Isten és a természet törvényeinek megfelelően cselekszik. Az irányelvek helyett azonban ma inkább a nyers erő

érvényesül. „A nemzet nemzeti érzés nélkül olyan, mint a test csont nélkül.“ Jelszóként hirdeti: a magadét ne engedd, a másét ne bánts! Spontán megnyilatkozása a következő: „A múltban nem voltunk, a jövőben nem leszünk pánszlávok! Ragaszkodunk katolikus, vallásunkhoz, hű fiaink maradunk hazánknak, mely bennünket éltet és oltalmaz. De a jövőben is bunyevácok és sokak akarunk maradni.“ Hogy szélesebb körökben mennyire nem volt talaja a nagy szláv eszméknek, arra jellemző, hogy 1906-ban a bunyevác párt jelöltjét, Sudarevic Beno-t azért nem választották meg Szabadkán, mert az a hír járta, hogy hazaáruló és pánszláv. A tények világosan mutatják a nép államhűségét, mely nem kívánta az elcsatolást, pedig azt vezetői, az ő nevében, akarata ellenére hajtották végre.

A világháború katonai eseményei nem hoztak a bunyevác kérdésben újabb fordulatot, de a Szabadkán és másutt a hősi emlékművekbe vésett bunyevác névsorok jelzik, hogy ez a nemzetedék is híven teljesítette kötelességét magyar hazájával szemben.

Vessünk még egy pillantást saját megjegyzéseikre a sokak által óhajtott szerb uralomról. A trianoni béke aláírása után — írja Pekic — Szabadkán a vezető városi tisztviselők helyébe szerbeket és magyarokat(?) ültettek, s noha egy alispáni és öt főszolgabírói állást ígértek, egyet sem adtak. Tanulatlan szerb hivatalnokok csak növelték a háború alatt kezdődött zűrzavart s a közigazgatásban teljes lett a fejtelenség, önkény és korrupció. Amikor 1921 július 6-án kihírdették a vidovdáni alkotmányt, az ifjúság Szabadkán betörte Raic Balázs és a szerb uralmat megvalósító bunyevác politikusok házának ablakait. A szerbek vallási téren nem férték meg „testvéreikkel“. Így a papokat megakadályozták hivataluk gyakorlásában, bevették a ferences kolostor ablakait, az istentiszteletek idején botrányok keletkeztek stb. A bunyevácok a huszas évek pártpolitikájában lassan az ellenzéki szellemet erőteljesen képviselő horvátokhoz kezdtek húzni, a horvát megnyilatkozások azonban nem tetszettek a kormányköröknek, mert az volt a céljuk, hogy a bunyevácok híd maradjanak a szerbek és horvátok között a jugoslovenstvo biztosítására; a bunyevácok viszont a híd szerepből csak azt érezték, hogy rajtuk gázolnak keresztül. „A nagy hazafiak, Strossmayer, Danicic és Mazuranic bizonyára nem képzelték volna, hogy a szabad hazában a szerbek, horvátok és szlovének között nem lesz meg az egyetértés.“ Ez a beismerés a jugoslovenstvo csődje, amit néhány hónappal ezelőtt a történelem igazolt. Bízunk abban, hogy hagyományos államhűségük a visszacsatolás után minden ellenkező irányú befolyáson ismét felülkerekedik és a kormányzó felhívása visszhangra fog találni mindnyájuk szívében.

4. Jellemzésük, irodalmuk.

A szerb-horvát nyelvet beszélik, mégpedig annak „stokav“. ennek „ijekav“ nyelvjárását.

Testalkatuk a közepesnél magasabb, jellemzőjük az egyenes tartás, vállasak, csontosak, arcszínük barnás, de világosabb, mint a szerbeké. Fejük és arcuk hosszúkás, de nincs meg a szerbekre jellemző karvalyszzerű arcberendezés. Hajuk világosbarna, szemük kék: mások fekete vagy harna hajat és barna szemet látunk. Sajátos a minden férfinél megtalálható sűrű szemöldök és bajuszviselet, de szakállt nem hordanak. A bunyevác nő nyúlánk termetű, haja ritkábban szőke, ajka kicsiny, arca fehér és meglepően csinos. Ivanic szerint Magyarországon ők a legszebb nép. Beszédük nem gyors, hanem lassú és megfontolt, tekintetük nyílt, kissé megrengő. Hangyaszorgalommal dolgoznak, gyűjtik a vagyont, őszinték, becsületesek. békeszeretők a magán- és közéletben, áldozatkészek, bátrak, kitarítók, hűségesek a katonaságnál. Mély vallásosság hatja át őket és odaadó tisztelet egyházi előjáróik, kivált a ferencesek iránt. Kedvelik a zenét, roppant vendégszeretők és szenvedélyes táncosok. Feletteiket

megbecsülik, velük szemben szolgálatkészek, igénytelenek, de tartózkodók is. A politikában nem a programot, a pártot, hanem az embert nézik és aki értékeesebb, azt választják meg, nem hallgatva a kortesfogásokra. Életük elválaszthatatlanul egybefonódott a ferencesekkel, kik az új hazába vezették őket és azóta is gondjukat viselik. A ferences rend hétszázéves jubileumán a Nase Novine így ír: ¹ „...hogymég ma is vannak katolikus bunyevácok, azt egyedül a ferenceseknek köszönhetjük.“ Majd hozzáfűzi, hogy a barátok hosszú vándorútjukon a szultán atnámjával védve, szabadon mozoghattak, templomaik nyitva voltak és a bunyevác ősök megőrizték hitüket, ők voltak a katolikus bunyevácok megmentői és a keresztény műveltség terjesztői.

A férfiak ruházata inkább magyaros, zsinóros dolmányt, mellényt, nadrágot és magyaros csizmát hordanak. Fejükön nyáron kis kerek kalapot, télen báránybőr sipkát viselnek. A ruha fölött hosszúszerű suba, nyáron nagyallérú fehér szűr járja. A legények mellénye selyem- vagy bársonyszövetből készült, nadrágot 1850-ig csak a 17 éven felüliek húztak. A lányok öltözeté igen pompázó, az asszonyoké ellenkezőleg egyszerű. Befont hajukat fonat (pleténica) veszi körül, derekukon vastag selyemszövetű mellényt hordanak, arany csipkével díszítve, karjukat himzett, virágos ingujjak fedik. Erre selyem kabát, vagy prémes bunda (tyurak) kerül. Legalább egy tucat szoknyát magukra szednek, a legfelső vastag selyemből készült (peruska), ezen fekete kötényt viselnek arany paszománttal. Egy-egy gazdagabb lány ruházata vagyont ér, más nem is igen kapott régebben hozományul, de 1853 óta náluk is megvan a köteles rész intézménye (Optk. hatása). Vasárnap kiöltözve jelennek meg a főutcán és itt a fiatalság, lányok és legények szórakoznak. Akárcsak Boszniában és Hercegovinában, nálunk is megőrizték a házközösséget, s mindegyik „zadruga“ húsz–negyven tagból állt. Vezetője „domacin“, ki a városban lakik, teljhatalmat gyakorol s az ellenszegülő tagokat ki is zárhatja. „Tko mené ne ce slusati, táj ne Ce moj kruh jesti.“ (Aki nem hallgat szavamra, ne is egye az én kenyéremet.) A hatóságok a házközösséget már régen meg akarták szüntetni, de az a bunyevácoknál 1881-ig, a sokacoknál még tovább is fennállott. Házaik döngölt földből, újabban kőbei épülnek. Besztásuk a következő: nyitott folyosó, két szoba, konyha, gazdasági és mellékhelyiségek; rend és tisztaság uralkodik mindenhol. Eleinte, állattenyésztéssel foglalkoztak, de idővel a földművelésre és szőlőgazdálkodásra tértek át. Gazdagságban lassan megelőzték a magyarokat, németeket, szerbeket és kivált Bajmok, Xcemesilitics és Zombor környékén igen jómódúak. Szabadkán néhány bunyevác kereskedelmi téren felülmúlta a zsidókat is. A hiteléletben kevesebb szerencse kísérte vállalkozásukat. 1903-ban Malagurski Ivan, Dulic Marko és Sudarevic Ferenc pénzintézetet létesített „Zemljodilska Stedionica“ néven, de az három és fél év múlva megbukott s hasonló törekvésekkel többé nem is kísérleteztek.

Köszöntésük mély vallásosságuk folyományaként a keresztény „Hvaljen Issus!“ Embertársaikat „láncsal“ mérik, azaz csak az tartják egyenrangúnak, kinek szintén van földje, s roppant büszkék szép lovaikra. A mértéktelen gazdagság és gondtalan életmód számos ferdeség szülőjévé fesz. Lapjaikban közölt jótanácsok óvnak a túlságos evéstől, ivástól, házasság előtti nemi élettől, az okatlan költekezéstől stb. Szokásaik egy része is ezen elemekből tevődik össze. Advent elején gyakoriak a disznótorok; szeretnek ilyenkor hajnali misékre járni, amit kiadós reggeli követ: sült kolbász, véres hurka, „veseljaca és uslivanca“, ez utóbbi kettő tepsi-ben sült tézstanemű étel. Adventben csak kétszer esznek, nyáron háromszor, azonban aratás idején négyszer. Materica az anyák ünnepe advent harmadik vasárnapján, míg a következő héten Oci (Ocica) az apák hasonló ünnepét jelenti. A karácsonyi bozintjak bunyevác különlegesség, kettős kereszt alakú fonott kalács, melynek sikerülte a bunyevác házi-asszony legnagyobb öröme az ünnepek alatt. Még Luca napján elvetik a karácsonyi búzát, hogy az ünnepre kizöldüljön. A szent estén

a szolgálak is együtt étkeznek a családdal, a ház örege „domaéin-deda“ vacsora előtt köszöntőt mond. A fiatal lány ilyenkor morzsát tesz párnája alá, hogy jövendőbelijét megálmódja; a gazda a jószágot bőven el látja eleséggel, mert egész évben jó erőben kell lenniük, éjfélkor a lovakat megitatják s a vízbe szép alma kerül, hogy az állat szép színű maradjon. A lakószobát a bethlehemi istálló emlékére szalmával hintik be. A farsang a nagy mulatozások ideje. Vidáman járják a „kolo“-t (körtánc). Ekkor vannak a prclo-k; eredetileg a fonóban mulatozást jelent, majd nagy népbállá fejlődik: az első Veliki Prelo Szabadkán volt 1879 február 2-án. A divan (beszélgetés) a fiatalságnak ártatlanul kezdődő szórakozása, utóbb kicsapongássá fajult, mire a szabadkai városi tanács betiltotta. Hamvázó-szerda (tisztító szerda = cista srida) véget vet a mulatozásnak, a húst és zsírt félre- teszik, a böjtöt keleti szigorúsággal megtartják, szünetel a zene, dal, kártya. A tavasz kezdetén (március 25) szokásban van a krvatja (vérfriessítés) piros borral, de megvan az ivászat minden halotti tornál (podusa) és pratizásnál, ami bor melletti mulatozást jelent. Húsvétkot ételt szenteltek. Pünkösdi szokásuk a kraljica, azaz nyolc nemzeti vi seletbe öltözött leányka házról-házra járva ünnepi éneket ad elő s mind egyiknek virágkoszorú van a fején. Más ének jár az öregnek,“ fiatalnak, gyerekeknek, fivérnek, nővérnek, fiatalasszonynak, menyasszonynak, gazdá- nak, papnak stb. A leánykércs ideje vásár- és ünnepnap délelőtt 11 óra és lényegében az örömszülők megállapodását jelenti személyi és vagyoni tekintetben. Ennek létrejöttével kerül sor az eljegyzésre (rukovanja). A lakodalmat ősszel, régebben hétfőn és szerdán, újabban vasárnap szokták megülni. Nászmenetük hosszú kocsisorból áll, a menyasszony kocsija mellett a násznagy (sdtjela) lovagol, mintegy oltalmazva az esetleges leány- rablás ellen. A lakodalmi ebéd külön külön folyik le a menyasszony és külön a vőlegény házánál, jellemzője a trojanica, a hármashárom pohárral való kö- szöntés. Az ebéd végeztével a fiatal menyecskét férje házába kísérik, ki ajándékkal (kravalj) fogadja és ez az ő különvagyona (prtjia). Ajándékot kap a megjelenő vendégektől is. kiket csókkal fogad és ezért gazdag he- Iven arannyal kel! fizetni. A fiatalasszony az új házban a deda hatalma alatt áll. tartozik a legalacsonyabbrendű munkát is elvégezni, hogy jó példát mutasson. A leánykorában élvezett színpompás életmódnak egy- szerre vége lesz. Nem csoda, ha szépségéből egyre veszít és a sok munka idő előtt elhervasztja.

A bunvevác irodalom első nyomtatásban napvilágot látott terméke Pavic Mitkonak 1764-ben Budán megjelent bibliája, melyet még a régies írásmód jellemez. Első nagyobb írójuk Pestalié Gergely, eleinte latin nyelvű bölcséleti értekezései jelennek meg, majd 1795-ben szláv nyelven teszi közzé Dávid király zsoldárait, s a bácskai katolikus szláv nemesek jegyzékét. Cevapovié Gergely „Memoria gentis Illiricae“ címen gyűjtötte össze kutatásait, de ez csak kéziratban maradt ránk. Bár elsősorban poli- tikus. de mint író is számottevő egyéniség Antunovich Iván (1815—1888). Első műve Temesvárott jelent meg „Poucne iskricne“ címen, ebben olasz- országi utazását írja le. 1875-ben „Slavijan“ a bunvevácok életet és szo- kásait, „Odmernik“ Martinovic összeesküvését ismerteti. 1879-ben „Bog s covikom na zemlji“ 800 oldalon az ó- cs újszövetség fordítását adja. Legszámottevőbb alkotása az ISS2-ben Bécsben megjelent „Razprava o podunavskih j potiskih Bunjevcih i Sokcih“, mely a jelen dolgozathoz is forrásul szolgált. Sarcevic Ambrus 1869-ben a magyar-bunvevác nyelv szó- tárát teszi közzé. Kujundzic Miklós a bunvevác himnusz, a „Kolo igra“ szerzője, melvnek megkapó négy sorát eredetiben és magyar műfordítás- ban mutatom be:

„Nit ce majka roditi junaka
K.'o Bunjevca taka veseljaka:
Kolo vodi, svaki mu se divi,
Nck se znade da Bunjevca zivil“

„És oly hős fia nem lesz anyának,
Mint jó kedve van a bunyevácnak:
Táncát járja, szemek függnek rajta,
Hadd tudják a bunyevác mifajta!“ (Cserépy J. ford.)

Raic Balázs a lapokban megjelent politikai cikkei mellett irodalmi értékű népeleket adott ki „Narodno Blago“ címen. Evctovic Iván bácsi plébános, majd prépost, a magyar országgyűlés, utóbb a belgrádi alkotmányozó nemzetgyűlés tagja és a bunyevác-sokac párt képviselője, történeti tanulmányokat tett közzé a bácskai katolikus egyház múltjából. Magyar nyelven megírta Baja város történetét. A már ismertetett sajtótermékeken kívül számottevő csak a világháború után megjelent Hrvatske Novine volt. Művelődési téren egyébként a horvát Matica és a szent Jeromos társaság támogatta a bunyevácokat.

Amint látjuk, ez a nem is százezer lelket számláló néptöredék nem rendelkezett számottevő irodalmi étellel. Hogy a bunyevác nem szerb, de kevert fajú, azt irodalmi vonatkozásban a jelentősebb népdalköltészet hiánya bizonyítja, mert ezt a szerbeknél okvetlenül megtaláljuk. Az általános műveltség emelése érdekében túlnyomóan papoktól megindított és vezetett irodalmi tevékenység csak dicséretesnek mondható, hibája azonban, hogy az oly gazdag szokásokkal rendelkező nép igazi értékeinek felkutatása helyett, a politika igoványára tévedt.

5. A bunyevácok száma.

Az egyes bevándorolt rajok lélekszámút már figyelemmel kísérhettük, a békésebb idők bcköszöntével vannak azután adataink a megtelepedett összlakosságról. Acsády említi, hogy 1720-ban a Vajdaságban 2180 horvát család élt (ami alatt házközösség (zadruga) értendő), ennek kb. 40.000 lélek felel meg. A bunyevác-sokac elem tényleges száma a horvátok leszámításával ennél természetesen alacsonyabb. Antunovich Razprava-iából közelebről megismerhetjük a bunyevácoklakta községek 13. századbeli népességi helyzetét. Összehasonlítás kedvéért mindenhol feltüntetjük az 1°10. évi megoszlást.

Bácsalmás	1738: illír lakosok, néhány szerb, majd magyarok;
Bácsborsód	1910: magyar 3808, bunyevác 1374. s/erb 10; Latinovich-család, néhány hunyevác, magyarok és szlovákok;
Baja	1910: magyar 1696, bunyevác 271, szlovák —;
Csantavér	1731: dalmátok, németek, magyarok és szerbek; 1910: magyar 16.796, bunyevác 2188, német 1733, szerb 220; magyarok és bunyevácok:
Csávoly	1910: magyar 7312, bunyevác 250:
Csonoplva	1762: bunyevácok, néhány szerb, magyarok, szlovákok: 1910: magyar 417, bunyevác 510, szlovák —, szerb —;
Felsőszentiván	1762: bunyevácok, németek, magyarok, szlovákok, néhány szerb;
Clara	1910: magyar 1592, bunyevác 697, német 2240, szlovák 3,
Hercegszántó	szerb 7: 1783: magyarok, bunyevácok és szlovákok:
Katvmár	1910: magyar 1296, bunyevác 770, szlovák 1; 1763: csak bunyevácok. 1753: németek is: 1910: magyar 122, bunyevác 1207, német 2749: sokacok, kevés magyar és szlovák
	1910: magyar 1778, sokac 1296, szlovák 17:
	1734: főleg bunyevácok, néhány szerb;
	1910: magyar 401, bunyevác 1586, szerb 2;

Mátételke	csak bunyevácok; 1910: magyar 614, bunyevác 131;
Monostorszeg	1736: sokacok, kevés német és magyar;
Nagybaracska	1910: magyar 1058, sokac 3378, német 1214; magyarok, szlovákok, sokacok;
Nemesmilitics	1910: magyar 3756, sokac —, bunyevác 96, szlovák 1;
Szabadka	magyarok, bunyevácok, néhány szlovák; 1910: magyar 2176, bunyevác 1380, szlovák 2;
Vaskút	1731: bunyevácok és szerbek, 1767: magyarok is;
Zombor	1910: magyar 55.587, bunyevác 33.208, szerb 3514; 1783: svábok, bunyevácok, szlovákok; 1910: magyar 645, bunyevác 371, szlovák —, német 4180; 1763: bunyevác, szerb, kevés német; 1910: magyar 10.078, bunyevác 6093, szerb 11.881, német 2181.

Ezenkívül az 1715. évi kimutatás szerint bunyevácok laknak még az alábbi községekben. Pest megyében: Buda sz. kir. város, Csobánka, Dusenok, Kákony, Kalász (Budakalász), Kalocsa, Nádudvar, Pándur, Pomáz, Ráczváros, Szentendre, Szigetszentmiklós. Tabán, Tököl, Víziváros. — Tolna megyében: Agárd, Bátaszék, Bonvhád, Berekalja, Csikód. — Fejér megyében: Ercsi, Érd, Pentele, Perkáta, Ráczalmás, Ráczkeresztur, Sarkút, Szászahalom, Tárnok.

Már a 18. században, mikor Szabadka 1743-ben megszűnt határörvidék lenni, kiobbant a bunyevácok és szerbek közötti mély gyűlölködés, rácsfolva minden szerető testvéri kötelékre. A szerb grancsárokat, kik polgári körülmények közé kerülve nem tudtak megférni a bunyevácokkal, ezek kiüldözték a városból, mire 1746-ban kiköltöztek. Később ugyan visszavárogtak, de ekkor kizárták őket a városi tanácsból és a főtéren nem vehettek házat. A szabadkai népesség megoszlásáról ezidőben a következő adatok tájékoztatnak: Hübner—Fejér Lexikona szerint 1817-ben Szabadka lakosai magyarok, bunyevácok és rácok. Az 1825-i kalocsai egyházi sematizmus úgy tudja, hogy a szabadkai rom. kát. egyházban a hivatalos nyelv „illyrica, hungarica”. Fényes Elek Geographiai szótárában a következőket írja: „a város többsége dalmaták, kevesebb magyarok, még kevesebb szerbek”. Az 1850. évi katonai összeírás alapján Szabadka lakossága 48.823 fő, ebből magyar 29.787, dalmát 13.831, szerb 2676, német 826, horvát 14. (Tehát az osztrák összeírás is jól megkülönbözteti a bunyevácokat mind a szerbektől, mind a horvátoktól.) A magyarság ebben az időben aligha volt még ily többségben, valószínű azonban az, hogy a magyar érzelmű bunyevácok soraiból az osztrák elnyomással szemben jelentkező nemzeti felbuzdulás növelte meg számukat. A kiegyezés óta tízéves időközökben sorra kerülő magyar népszámlálás is a bunyevác-sokac népet, minthogy sem a szerbekhez, sem a hon-átokhoz nem tartoznak, külön rovatban, illetve külön megjelöléssel tünteti fel. Ennek folytán egyáltalán nem tagadja meg ezen elemek délszāv voltát és nem iparkodott őket elrejteni.

Az 1910. évi magyar népszámlálás alapján a bunyevác-sokac nép lélekszáma községenkénti részletezéssel Magyarországon a következő:

BÁCS-BODROG vármegye.		2. Bácsalmási járás	
1. Apatini járás		Bácsalmás (buny.)	1.374
Apatin (sokac)	291	Bajmok	1.879
Monostorszeg (sok.. buny.)	3.378	Borota	122
Szond (sokac)	3.312	Katymár (buny.)	1.586
		Mátételke	131
	<u>6.981</u>		<u>5.092</u>

3. Bajai járás		BARANYA vármegye	
Bácsbokod (buny.)	885	(kizárólag sokacok)	
Bácsborsód (buny.)	271	1. Baranyavári járás	
Csávoly (buny.)	510	Baranyavár	1.013
Felsőszentiván (buny.)	770	Benge	221
Gara	1.207	Dárda	134
Hercegszántó	1.296	Hercegszöllös	43
Nagybaracska (buny.)	96	Ivándárda	33
Vaskút (buny.)	371	Kiskőszeg	613
Béreg (sokac)	2.028	Löcs	730
	<u>7.434</u>		<u>2.287</u>
4. Hódsági járás		2. Mohácsi járás	
Bács (sokac)	1.238	Dályok	1.490
Bogyán (sokac)	455	Darázs	1.442
Paripás (dalmát)	43	Hercegmárok	995
Vajszka (sokac)	822	Izsép	1.146
	<u>2.558</u>	Mohács	3.278
5. Palánkai járás		Nagybodolya	298
Bácsótváros (sokac)	159	Németboly	35
Bácsujlak (sokac)	31	Ráczöttös	38
Dunabökény (sokac)	111	Veresend	502
Palona	1.199		<u>9.224</u>
	<u>1.500</u>		
6. Titeli járás		3. Pécsváradi járás	
Sajkáslak (sokac)	32	Olasz	213
Titel (sokac)	49		
	<u>81</u>	4. Siklósi járás	
7. Topolyai járás		Alsószentmárton	854
Csantavér (buny.)	250	Beremend	59
Kossuthfalva (buny.)	41		<u>913</u>
Pacsér (buny.)	148	Vármegyei összeg	12.637
Topolya (buny.)	30		
	<u>469</u>		
8. Zentai járás		FEJÉR vármegye	
Mohol (buny.)	49	1. Adonyi járás	
9. Zsablvai járás		Ercsi (illirek)	557
Zsablva (sokac)	104	Érd (illirek)	902
		Vármegyei összeg	1.459
10. Zombori járás		PEST-PILIS-SOLT-KISKUN vm	
Bezdán (buny.)	104	1. Kiskörösi járás	
Csonoplya (buny.)	697	Bajszentistván (buny.)	1.106
Nemesmilitics (buny.)	1.330		
	<u>2.181</u>	2. Ráckevei járás	
Baja tjt	2.188	Tököl (buny.)	472
Szabadka tjt	33.208	Szentendre (dalmát)	259
Újvidék tjt	100		
Zombor tjt	6.093	Budapest szföv. (buny.)	126
Vármegyei összeg	<u>68.096</u>	Vármegyei összeg	1.963

Összegezve:	Bunyevác és sokac együtt	Ebből bunyevác
Bács-Bodrog vármegye	68.096	58.107
Baranya vármegye	12.637	—
Fejér vármegye	1.459	—
Pest-Pilis-Solt-Kiskun vm.	1.963	1.963
	84.155	60.070

Annál különösebbnek találjuk, hogy a Zágrábban megjelenő „Za Dom“ 1941 dec. 8-i számában a magyar statisztika megcáfolására a sokac-bunyevác elemek számát 1910-ben 106.502 főben jelöli meg, noha nyilvánvaló, hogy három évtized távlatából ő is csak az általunk megjelölt forrásra támaszkodhatik. De továbbmegy és a Duna—Tisza közén, valamint a Baranyában élő bunyevácok és sokacok lélekszámát 1930-ban 160.000 főre becsüli, anélkül, hogy forrását megnevezné. A magyarországi részleteket 1930-ból ismerjük (a csonka-országban 23.228 bunyevác és sokac), de a délszláv népszámlálásról köztudomású, hogy minden szerb-horvát nyelven beszélőt (még ha nem is vallotta e nyelvet anyanyelvének), a „naS narod“ sülyesztőjében tüntetett el, közelebbi hovatarozásának megjelölése nélkül. Így a bunyevácokra vonatkozólag sem 1921, sem 1931-ből nincsenek hitelt érdemlő adataink, s a mai helyzet megismeréséhez meg kell várnunk az 1941. évi magyar népszámlálás eredményét. Megjegyezhetjük azonban, hogy a visszatért területen 1910-es alapon bunyevácok száma 48.809 (az összlakosság 6.9 százaléka), a sokacoké 7.778 (1.1 százalék). Az elmúlt három évtized természetes szaporodásának figyelembevételével ez a szám kétségkívül módosulni fog.

*

A területviszacsatolások után első feladatunk a számadás, amint a messze idegenbe szakadt hazatérő fiú is ezt teszi a szülői házban. A világháborút követő két évtized, mely megérlelte a következő világégést, sorskérdéseink döntő átalakulásához vezetett. A területgyarapodások után nem kezdhethük az újjáépítést ott, ahol nemzeti együttlésünk 1918-ban megszakadt. A délszláv eszmétől elragadott bunyevác vezetőréteg és az egész nép számára gazdag tapasztalatokat nyújtott a jugoszláv uralom elmúlt két évtizede. Az első tanulság, hogy a különböző, legváltozatosabb múlttal rendelkező népek és területek egy államban történő egyesítése a szuronyok erejével csak ideig-óraig sikerülhet. „A történelem órájának másodpercmutatója még nem jelent jogállapotot“ s ennek igazságát mutatja, hogy midőn az óra ütött, és ki kellett volna állni az első viharpróbát, a mesterséges állam, mint a kártyavár hullott össze. De a külpolitikai hatások mellett bizonyosodott a délszláv államban az is, hogy az államalkotó néppel nyelvre nézve rokon, de attól vallásra és kultúrára idegen s különállását büszkén hangoztató bunyevác-sokac népet a beolvastás közelfekvő veszélye a megsemmisüléssel fenyegette. Ezt látva az a bunyevác, akinek egyéb délszláv törzsektől való függetlenségi öntudata a hányattatás viharos századaiban megacélosodott, saját érdekét a hízelgő szláv eszmék elé fogja helyezni.

Természetesen nekünk is le kell vonnunk a tanulságokat. Történelmi hivatásunkat az biztosíthatja, ha nemcsak a Kárpát-medence geopolitikai egysége, a dunavölgyi népek gazdasági egy-

másrautaltsága, de a magyar államszemlélet tiszta közjogi felfogása, a Szent Korona területének egysége és oszthatatlansága befelé, a függetlenség kifelé, közös célként tartja össze az ezeréves hazafiakat. A bunyevácokkal szembeni viszonyunkban a nyelvi kérdést, mint sűrűlódási felületet egyszersmindkorra ki kell küszöbölnünk. Ezirányú jogalkotásunk a trianoni évek alatt a múlthoz képest nagy haladást mutat. Ugyanakkor figyelemmel kell lennünk sajátos, bizonyos szempontból kiforrotlan kultúrviszonyaikra. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a visszatért nemzetiség igényei változtak, intelligenciájuk nőtt fel, s a fiatalság egy része a magyar hazában, nem tudva még szabadulni a belgrádi hatástól, idegenül érzi magát. Mégis azt kell gondolnunk, hogy a gyanakvás felhőjét, mely a tisztánlátást elhomályosítja, közös igyekezettel sikerül eloszlatnunk, és a bensőségebb egyetértés szálait a két nép között újra szorosabbra fűzhetjük.

Irodalom. — Antunovich Iván: Razprava o podunavskih i politiskih Bunjevcih i Sokcih. Bacs, 1882. — Franki István: Bács-Bodrog vármegye néprajza, 4. Bunyevácok. — Bács-Bodrog vármegye egyetemes monográfiája, II. kötet. Zombor, 1896. — Iványi István: Szabadka története, I—II. Szabadka, 1892. — Jankó János: Adatok a Bács-Bodrog vármegyei sokacok néprajzához. Ethnographie, VII. évf. 1896. — Kovács Alajos: A Szerb-Horvát-Szlovén állam népszámlálásának nemzetiségi adatai. Magyar Statisztikai Szemle, 1926. IV. évf. — Lorković Mladen: Narod i Zemlja Hrvata, Zagreb, 1939. — Magyar Statisztikai Közlemények, 1910. és 1930. évi népszámlálás, Mecznerich Jenő: Bunyevácok, Budapest, 1938. — Naée Novine Szabadka, 1907—1913. évf. — Pekić Petar: Povijest Hrvata u Vojvodini od najstarijih vremena do 1929 godine, Zagreb, 1930. — Rapp Jakob: Jánoshalma története, Budapest, 1927. — Révai Nagy Lexikona, XVII. kötet, Budapest, 1925. — Thim József: A magyarországi 1848—49-i szerb fölkelés története, I. kötet, Budapest, 1940. — Za Dom (Deutsche Ausgabe), 1941. dec. 8. sz.

Kart János.

A NÉPSZÖVETSÉG „KISEBBSÉGVÉDELMEK” HALÓDÁSA A KÉT UTOLSÓ BÉKE-ESZTENDŐBEN.

Lukács Györgynek a „Kisebbségvédelem” legutóbbi számába a népszövetségi kisebbségvédelem csődjéről írt szakszerű összefoglalásához kapcsolódva néhány adalékkal egészítjük ki a halál-dokló Népszövetség közelmúltban gyakorolt „kisebbségvédelmi” ténykedésének kórképét.

Ma már elmondható, hogy az egész világ két pártra szakadt, mert az 1939. szeptember elején kirobbant európai háború *de facto* áterjedt mind az öt világrészre. Semlegesekről a szó betűszerinti értelmében alig tudunk, nagyrészüket okvetlenül valamelyik hadakozó fél pártján áll, a legtöbbre pedig ráillik az új világháború kitermelte „nem-hadviselő” fogalom.

Ilyen helyzetben csakugyan anakronizmus a Nemzetek Szövetségének az Alapokmány szellemében való további működését várni. Azonban tévedés lenne azt hinni, hogy a Népszövetség — mint a világbéke megőrzésére hivatott szerv — csak 1939. őszén vallott első ízben kudarcot. Az 1914—18-as évek háborúja után életre keltett genfi intézmény *kezdetől* fogva képtelennek bizonyult a lelkek megbékélését valóra váltani; szava nem volt egyébként, mint hatalmi szó, nyilvánvaló célja pedig a páriszkörnyéki „békeművek“ által teremtett tarthatatlan állapotoknak az idők végtelenségéig történő fenntartása.

Kétségtelen azonban, hogy bizonyos részlet-ügyekben tudott hasznos szolgálatokat is tenni, viszont az is tény, hogy az igazi problémák, a népek és nemzetek életbevágóan fontos kérdéseinek megoldásától mindenkor húzódozott.

Ilyen lehetett volna különösképpen a 40 milliót számláló európai nemzeti kisebbségek ügyének tárgyilagos tisztázása. De a Nemzetek Szövetségének tagállamai — nevezetesen az entente-nagyhatalmak és kis szövetségeseik — sohasem lehettek független bírúk, mert többé-kevésbé, közvetve, vagy közvetlenül érdekelt felek is voltak egyúttal. A kisebbségek pedig az ellenséges érzelmű utódállamokban tovább senyvedtek és pusztultak, jóllehet jogaik és érdekeik tiszteletbentartását a békeszerződések kisebbségi klauzulái előírták. Az a szelíd kíváncsi pedig, hogy az Alapokmány 19. §-ának is érvényt lehessen szerezni, mindvégig jámbor óhajlás maradt a Léman-tó partján.

A müncheni négyhatalmi értekezletnek kellett jönnie 1938. zivataros légkörű őszén, hogy — amire a Nemzetek Szövetsége húsz esztendő alatt nem volt képes — az egyik akut kisebbségi problémát cseh-szlovák viszonylatban békésen és gyökeresen meg lehessen oldani.

A Nemzetek Szövetségének látszólagos tekintélye ekkor szenvedte az első nagy csorbát, hiszen az említett négyhatalmi meg egyezés teljesen a Népszövetség kizárásával történt. A dolog pikantériájához tartozik, hogy a két tengelyállam: Németország és Olaszország már nem is voltak tagjai a Nemzetek Szövetségének, míg Nagy-Britannia és Franciaország, tehát a Népszövetség két legnagyobb tekintélyű tagállama egy harmadik, a Nemzetek Szövetségében szintén nagy szerepet vivő érdektársuk (az akkori Cseh-Szlovákia) hátrányára döntöttek, hozzá még ez utóbbinak a tárgyalásokba való bevonása nélkül.

A Nemzetek Szövetsége erkölcsi és anyagi tehetetlensége pedig akkor nyilvánult meg a legjobban, — ezzel egyúttal kegyelem-dőfés is érte a halódó intézmény politikai tekintélyét —, amikor a német-lengyel viszály elmergesedése Angliát és Franciaországot hadüzenetre készítette. Azóta megszűnt a Nemzetek Szövetségének labilis létjogosultsága is. Az Alapokmánynak a háborúk elkerülését célzó előírásai értéktelen betütozéggé váltak.

Wilson elnök tökéletlenül megvalósított elgondolása ekként

ért meg a legtökéletesebb bukásra. A Nemzetek Szövetsége a realitásokkal nem tudott számolni, idejét gyakran fecsérelte el tized- és századrangú problémák előre- és hátrátologatásával. A civilizált magyar nemzeti kisebbségeknek az utódállamokbani szörnyű sorsa nem érdekelte, ellenben (huzamosabb időt tudott szentelni például a néhányezer főnyi iraki asszír telepes helyzetének gyökeres tanulmányozására. Negyedévenként számontartotta ezeknek minden ügyes-bajos dolgát, kezdve a klíma leírásától a telepések állatállományának gondos részletezéséig.

*

A két utolsó béke-esztendőben (1938. és 1939.) is a Nemzetek Szövetsége Tanácsának ülészeit leginkább apró-cseprő problémák foglalkoztatták. Hogy a kortársak meg tudják ítélni azt a szellemet, amely a genfi intézményt közvetlenül az újabb világégés előestéjén áthatotta, kuriózumként feljegyezzük a századik ülészeit (1938. január 26. — február 2.) napirendjét.

Magának a jubiláns ülészetnek ünnepélyes megnyitása előtt a Tanács határozati javaslatban tudomásul veszi, hogy Royall T y l e r-nek, a Nemzetek Szövetsége magyarországi pénzügyi tanácsadójának megbízatása március 31-ével lejár s egyben dicsérettel emlékezik meg azokról az erőfeszítésekről, amelyeket az utóbbi évek pénzügyi és gazdasági nehézségeinek sikeres áthidalása terén a magyar kormány véghezvitt.

A nő- és gyermekkereskedelem távolkeleti tanulmányozására kijelölt szakértő, a bizonytalan helyzetre való hivatkozással, útjának elhalasztását kéri.

A Tanács századik ülészetén Irán képviselője elnökölt. Megnyitóbeszédében“ leszögezte, hogy a Nemzetek Szövetsége: életszükséglet.

Eden brit delegátus szintén a Nemzetek Szövetsége nagy hivatásáról szólt, s kijelentette, hogy őfelsége kormánya hisz a Nemzetek Szövetsége céljaiban és eszméiben. A béke fennmaradását a tag- és a *nem*-tag-államok együttműködésétől teszi függővé.

Külön érdeklődésre tarthat számot a Litvinov által elmondott üdvözlő beszéd. (Mert mint később szó lesz róla, a Szovjet-Uniót Finnország elleni támadása miatt a Népszövetség 1939. december közepén kizárta tagjai sorából.) A Szovjet akkori külügyi népbiztosának, ki jelentései az azóta történtek ismeretében aligha szorulnak kommentárra: Litvinov mindenekelőtt leszögezte, hogy bár a Szovjet-Unió nem tartozik a Nemzetek Szövetsége alapító tagjai közé és nem is vett részt a Tanács valamennyi ülészetén, külpolitikájának szilárd alapja a népek közti béke fenntartása. A Szovjet-Unió sokáig csak távoli szemlélője volt a Nemzetek Szövetsége munkálkodásának, és csak akkor fogadta el a felajánlott tagságot, amikor meggyőződött arról, hogy a Nemzetek Szövetsége hatásos megakadályozója lehet a világbéke megbolygatásának. A továbbiakban arról beszélt, hogy a genfi határozmányok kibúvó nélküli végrehajtásával a Szovjet példát mutatott a többi tagállamnak arranézve, hogy miként kell még nemzeti érdekeik hátrányára is lojálisán eleget tenni a vállalt kötelezettségeknek. Egyébként a Szovjet-Unió sohasem gondolt arra, hogy korábban vagy gyakrabban fog a Népszövetség segítségéhez folyamodni, mint a többi tag-állam. Ellenkezőleg, büszkén elmondhatja, hogy a Szovjet-Uniót saját ereje, védekezési eszközei, hadserege, nyersanyag-kincse és ipari termelése, nem utolsó sorban pedig népeinek lelkesedése, hazafiasága és egysége magasán a többi országok fölé emelik. A Szovjet-Unió külpolitikája egyenes és határozott vonalat követ: célja a világbéke biztosítása. Elhajlásokat vagy kilengő hullámzásokat nem ismer, még kevésbé kapható olyan váratlan és hirtelen elhatározásokra, mely egyes más államoknak sajátossága. Emlékeztetett arra, hogy a Szovjet-Unió nem

sokkal azután lépett be a Nemzetek Szövetségébe, hogy két nagy ország kivált onnan. S miután megbélyegezte ennek a két államnak viselkedését, mert szerinte az egyik nyíltan kijelentette, hogy külpolitikájának sarkpontja más népek területének bekebelezése, a másik pedig ténylegesen is betört egy szuverén állam területére, Litvinov patétikusan kijelentette, hogy a Szovjet-Unió véleménye szerint a Nemzetek Szövetsége ténylegesen meg tudja gátolni a hasonló támadásokat. A Nemzetek Szövetségének ezt a képességét azok az államok is elismerik, amelyek a Népszövetség diszkreditálásán fáradoznak. Végezetül fölényes hangnemben a világnézeti csoportosulásokat említette meg.

Wellington Koo doktor, a kínai delegátus mindjárt azzal kezdte beszédét, hogy a Nemzetek Szövetsége közel húsz esztendő fennállása alatt még nem láthatta a saját tekintélyét és hatalmát olyan alacsony szinten, mint manapság. A jövő történelemírói meg fogják állapítani, hogy ez a tekintélyromlás éppúgy az egyes fontosabb tag-államok kétkedő és szkeptikus magatartásának, mint a kívülálló nyílt ellenfelek szakadatlan támadásának és bíráltságának számlájára írandó.

Micescu román delegátus az Alapokmány szellemében három lényeges, békefenntartó pontot lát: 1. a nemzetközi együttműködés megszervezése, 2. az államok teljes egyenlőségének megállapítása, 3. valamennyi tagállam területi integritásának és politikai függetlenségének általános garantálása. Hozzátette azonban, hogy ez utóbbi csakis a területi status quo alapján képzelhető el.

Történelmi távlatnak aligha lenne nevezhető a 3—4 évvel ezelőtti események szemlélése. De aki figyelmesen végigolvasta a Tanács jubiláris ülésén elhangzott beszédek fentebbi rövid kivonatát, tárgyilagosan meg fogja állapítani, hogy a Népszövetségről még a kívülállóknak sem lehetett lesújtóbb véleménye, mint maguknak a tag-államok meglehetősen elfogult képviselőinek.

A csungkingi kínai kormány képviselőjének az a kijelentése pedig, hogy a Nemzetek Szövetsége „már csak tartalom nélküli banalitások szószékévé és a tétlenséget igazoló szóbeli mentegetőzések központjává vált”, — a cikkünk elején említették aláhúzására szöveghat.

A századik ülés napirendjén szerepeltek még a következő kérdések: Az ópium- és egyéb ártalmas anyagokkal való kereskedelem tanácsadó bizottságába ülnökök megválasztása, valamint Görögország és Cseh-Szlovákia meghívása a bizottságba. — A nők jogi helyzete a különböző országokban: Szakértő bizottság kijelölése. — A fegyverkezés csökkentésének értekezlete: A legközelebbi összejövétel idejének meghatározása. — Az alexandrettei szandzsák kérdése. — Az értékpapírok hamisításának megtorlása: A kérdés megvizsgálására kiküldött jogász-bizottság jelentése. — A falusi és városi lakosság élelmészésének megjavítása. — Az állandó Ópium-bizottság jelentése. — A terror-cselekmények elnyomását tanulmányozó nemzetközi értekezlet munkálatai. — A Nemzetek Szövetsége részvétele a new-vorki világiállításán. — A locarnói szerződés kérdésének megvitatását a következő ülészsakra halasztják. — A gazdasági depressziók megelőzése és enyhítése. — A politikai menekültek nemzetközi támogatása. — A kínai kormány felhívása a japán-kínai viszály ügyében.

*

A Nemzetek Szövetsége legutolsó béke-esztendejének (1939.) kezdete még mindig Hailé Szelasszié beadványaival telt meg. Míg a Magyarországtól elszakított részek nemzeti kisebbségeinek jogos panaszaival a Népszövetségnek nem volt erkölcsi bátorsága foglalkozni, addig Abesszínia ügyét állandóan napirenden tartotta. A Nemzetek Szövetsége Hivatalos Lapjának vaskos mellékletei foglalkoztak ezzel az akkoriban jogilag is rég lezárt kérdéssel. Természetesen angol közreműködéssel és nyilvánvaló élel a fasiszta Olaszország ellen.

Hailé Szelasszié ex-négus és társai ilyen zéngzetes nyelven leveleztek a főtitkársággal és egymás között:

„Juda törzsének győzedelmes oroszlánja, I. Hailé Szelasszié, az Út kiválasztottja, Etiópia császára küldi ezt a levelet Joseph Avenol úr Önmagyméltóságának, a Nemzetek Szövetsége főtitkárának. — Béke legyen önnel.“

„Felség! Köszöntjük Felségedet, s kifejezzük azt a reményünket, hogy mind Felséged, mind Gyermekei és egész Családja jó egészségnek örvendenek.“

Aláírásként pedig ezt tünteti fel az egyik melléklet: „Hatvankét pecsét, kézjegye és ujjlenyomat.“

Valamelyik dedzsazmac levelét egyszerűen „Nagybritanniának London“ címezte.

Némi változatosságot hozott az ügyek egyhangúságába Wellington Koo kínai delegátusnak tiltakozó beadványa amiatt, hogy a magyar kormány elismerte Mandzsukuót. Ehhez kapcsolódik a magyar delegátus február 1-i bejelentése, hogy hazánk visszalép a Távolkeleti Ügyek Tanácsadó Bizottságából, mivel részvétele nem fér össze azzal a ténnyel, hogy Mandzsukuó független államiságát Magyarország hivatalosan elismerte.

1939. április 11-én kelt táviratában néhai gróf Csáky István külügyminiszterünk minden indokolás nélkül bejelentette Magyarország kilépését a Nemzetek Szövetségéből.

Szeptember 5., illetve 9. kelettel a francia és az angol kormány bejelentik, hogy Németországgal hadiállapotban vannak.

1939. őszén megkezdődött a jelen évszázad második nagy világgépe. A Nemzetek Szövetsége a francia és az angol kormányok fenti bejelentését egyszerűen csak tudomásul vette, minthogy Németország már nem volt tagja a genfi együttesnek.

Am ugyanennek az évnek december 14. napján már érdemlegesen tárgyalhatott egy másik háborús ügyet: a Szovjet-Unió minősíthetetlen támadását Finnország ellen. A finn kormány panaszára és kérelmére összehívott tanácsulésen a Szovjet nem képviseltette magát. Molotov külügyi népbiztosnak a Népszövetség főtitkárához intézett választávirátá a finn-szovjet ellenségeskedések ellenére azt tartalmazta, hogy a Szovjet-Unió nincs hadiállapotban Finnországgal s nem is fenyegeti háborúval a finn népet. Ellenkezőleg, a finn „demokratikus“ kormánnyal (Kuusinen) barátsági és segélynyújtási egyezményt kötött. Ennek folytán a helsinki-i kormány megbízottját nem is tekintheti a finn nép képviselőjének.

Ebben a helyzetben a Nemzetek Szövetsége tanácsulésén az elnök a következő határozati javaslatot terjesztette elő:

„A Tanács tudomást szerezve a közgyulésnek a finn kormány panaszára 1939. december 14-én elfogadott határozatáról.

1. A maga részéről is elítéli a Szovjetköztársaságok Uniójának a finn állam elleni cselekedetét; 2. A közgyulési határozatban kifejtett indokoknál fogva az Alapokmány 16. §-ának 4. bekezdése értelmében megállapítja, hogy támadó cselekedetével a Szovjetköztársaságok Uniója önmagát zárta ki a Nemzetek Szövetségéből. Ebből az következik, hogy a Szovjet-Unió megszűnt tagja lenni a Nemzetek Szövetségének.“

Szavazásra került a sor s az egyes delegátusok több-kevesebb szóval megindokolták szavazatukat. A görög megbízott ékes mondatokban hajtotta meg az elismerés zászlaját a nemes finn nép előtt. Azonban ez nem zárta ki, hogy — kormánya utasításához híven, — a második ponttól kezdve ne tegye magáévá a határozati javaslatot. Másszóval csak az erkölcsi elítélést szavazta meg, a kizárást nem. — A jugoszláv kor-

mánymegbízott már dodonai értelmű kijelentést tett: „Jugoszlávia nevében és kormányom utasítására a szavazástól tartózkodom, különösképen a határozati javaslat 2. pontját illetőleg.“ — Paul-Boncour, a hadban-álló Franciaország képviselője, — ne feledjük el, a Szovjet-Unió akkori-ban, a jól álcázott külszín szerint, Németország oldalán állott — hosszabb beszédben indokolta meg Franciaország állásfoglalásának lélektani és politikai rugóit s természetesen maradéktalanul magáévá tette a határozati javaslatot. — Butler, Nagybritannia delegátusa, egyenesen „brutális támadásnak“ minősítette a Szovjet-Unió eljárását. A Tanács — mondotta, — önmagát tagadná meg, ha a kizárással ellentétes határozatot hozna. — A csungkingi kormány megbízottja, kormányának utasításai hiányában, távoltartotta magát a szavazástól.

A Nemzetek Szövetsége tehát szótöbbséggel kizárta tagjai sorából a Szovjet-Uniót.

Paul-Boncour minden irónia nélkül hivatkozhatott arra, hogy éppen Litvinov volt a Nemzetek Szövetségében az általános biztonság elvének mindenkor legnagyobb bajnoka.

Tegyük még hozzá, hogy a délamerikai államok nagyrésze tiltakozó táviratot meszelt Genf-be, elítélve a Szovjet „gálád és gyáva“ támadását.

*

Befejezésül vessünk egy pillantást a Nemzetek Szövetsége kisebbségi gesztiójára.

1939-ben a Nemzetek Szövetségének „kisebbségi ügyosztálya“ (Section des minorités) 10 tisztviselőt és egyéb alkalmazottat foglalkoztatott. Az ügyosztály igazgatója norvég volt, tisztviselői között szerepelt kolumbiai, iráni, angol, indiai, francia és Nansen-útleveles (oroszl) nemzetiségű.

A kisebbségi ügyosztály költségeinek előirányzata az 1939. évre a következő képet mutatta:

Tétel	Svájci frank
Illetmények	217.931
Kiszállási stb. költségek	20.000
Nyomatványok	5.000
Posta stb. költségek	1.000
Vegyes kiadások	1.500
	Összesen: 245.431

Összehasonlítás kedvéért pedig említsük meg, hogy a Nemzetek Szövetsége valamennyi szervének előirányzata 36,643.284 svájci frankra rúgott; ebből a Titkárság rendes kiadásai: 17,816.413 frank. (A kisebbségi ügyek vitelének összege az előbbinek 0,7, az utóbbinak pedig 1,4%-át képezte.) A közgyűlés, a Tanács, az értekezletek és a bizottságok munkálatai 2,180.662 frank költséggel voltak előirányozva (ebben csupán a fegyverkezések csökkentésével kapcsolatos kiadások kereken 500.000 frankkal szerepelnek). Még a new-yorki világhiállításon való részvételhez is 900.000 frankkal járult hozzá a Nemzetek Szövetsége. Az iraki asszír telepések helyzetének megvizsgálása 150.000 frankba került; igaz és vizsgálató, hogy a két előző évben még ennek kétszerese, 300.000—300.000 frank volt előirányozva erre a célra.

Magát a kisebbségvédelmi ügyek vitelét bizonyos titokzatosság övezte. Részletek helyett a Hivatalos Lap megelégedett azzal, hogy rövid, alig féloldalas ilyen statisztikákat közölt a *Nemzetek Szövetsége* ezirányú évi működéséről:

	1937/38	1938/39
1. A Titkársághoz beadott petíciók száma	14	4
2. Az elfogadhatatlan petíciók száma	4	3
3. Az elfogadott petíciók száma.....	10	1
4. a) A petíciók kivizsgálására kijelölt bizottsá- gok száma	5	1
b) E bizottságok üléseinek száma	4	2
c) Az előző években benyújtott petíciókat ki- vizsgáló bizottságok száma	9	10
d) E bizottságok üléseinek száma	20	14
5. A befejezett vizsgálatok száma	2 ¹⁾	5 ²⁾

A Nemzetek Szövetsége fenntartási költségeihez a tag-államok az 1939. esztendőben összesen 22,799.327 aranyfrankkal járultak hozzá (ez összegben azonban három nem-tagállamnak: Japánnak, Brazíliának és az Egyesült-Államoknak hozzájárulása a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet költségeihez is bennfoglaltatik). Az egyes államok hozzájárulásának kivétele kulcs-számítás alapján történt. Egy rész kereken 25.000 aranyfrankot jelentett; Magyarország nyolc résszel (kereken 200.000 aranyfrankkal) adózott a Nemzetek Szövetségének. A legmagasabb hozzájárulást Nagybritannia fizette: 108 résszel, kereken 2,700.000 aranyfrankot. A hozzájárulások ekként oszlottak meg:

1 rész (pontosan 24.858.80 aranyfrank): Afganisztán, Albánia, Dominikai köztársaság, Ecuador, Haiti, Libéria, Luxemburg, Panama, Salvador;*)

2 rész (49.717.60 a. fr.): Bolivia, Etiópia;

3 rész (74.576.40 a. fr.): Észtország, Irak, Lettország;

4 rész (99.435.15 a. fr.): Bulgária, Litvánia, Uruguay, Venezuela;

5 rész (124.293.95 a. fr.): Columbia, Kuba, Irán, Peru;

6 rész (149.152.75 a. fr.): Sziám;

7 rész (174.011.55 a. fr.): Görögország;

8 rész (198.870.35 a. fr.): Chile, Magyarország, Portugália, Uj-Zéland;

9 rész (223.729.15 a. fr.): Norvégia;

10 rész (248.587.95 a. fr.): Finnország, Írország, Törökország;

12 rész (298.305.50 a. fr.): Dánia, Egyiptom;

13 rész (323.164.30 a. fr.): Mexikó;

16 rész (397.740.70 a. fr.): Délafrikai Unió;

17 rész (422.599.50 a. fr.): Jugoszlávia, Svájc;

19 rész (472.317.05 a. fr.): Belgium, Románia, Svédország;

23 rész (571.752.25 a. fr.): Argentína, Ausztrália;

24 rész (596.611.03 a. fr.): Németalföld;

25 rész (621.469.85 a. fr.): Cseh-Szlovákia;

32 rész (795.481.35 a. fr.): Lengyelország;

35 rész (870.057.75 a. fr.): Kanada;

40 rész (994.351.70 a. fr.): Spanyolország;

42 rész (1,044.069.30 a. fr.): Kína;

49 rész (1,218.080.85 a. fr.): India;

60 rész (1,405.713.65 a. fr.): Olaszország;*)

80 rész (1,988.703.45 a. fr.): Franciaország;

94 rész (2,336.726.55 a. fr.): Szovjet-Unió;

108 rész (2,684.749.65 a. fr.): Nagy-Britannia.

¹⁾ Az egyik, ²⁾ mind az öt az előző években beadott petíciókra vonatkozik.

³⁾ Salvadornál csak az 1939. augusztus 9-ig eső összeg (15.051.50 frank), amikor lejárt bejelentett kilépésének határideje.

⁴⁾ Csak az 1939. december 10-ig eső összeg, minthogy bejelentett kilépésének határideje akkor járt le.

A háborúnak még nincs vége, de Közép- és Kelet-Európa egyes területi és kisebbségi problémáját máris megoldották. A Nemzetek Szövetsége nélkül, bár olykor éppen az Alapokmány'nak szellemében s a jobb jövő békésebb, mindent elsimító elrendezésének reményében.

Rochlitz Gyula.

KISSEBBSÉGI BREVIÁRIUM

„A magyarság a bizalmatlanságot, gyanakvást és aggodalmat az idegen fajúakkal szemben sohasem ismerte. A vándorlásában körébe érkező idegen vendégnek számított — élvezte a vendégjogot és védte is a vendégjog. Hogy szeretettel fogadtuk őket, kenyérünket megosztottuk velük, védelmünket kiterjesztettük rájuk is — az fajtánk jellemző tulajdonsága, amely a magyarság politikai gondolkodásmódját irányítja.

Pedig a feladat, amit ezzel vállaltunk, nem egyszerű. A történelem sokféle, egymástól teljesen különböző szellemiségű és lelkületű népelemeket sodort ide, akiknek életformáit a magyarságéval összehangolni sokszor komoly nehézségeket jelentett.

A magyarság — bármelyik szellemi vezetőnk tanításait nézzük — mindig elismerte minden nemzetiség jogát arra, hogy nyelvét, sajátos faji jellegét és népi tulajdonságait szabadon ápolja és fejlessze.

Méltón ezeréves politikai hagyományainkhoz, ma is a megértés vezet bennünket és nem a gyűlölködés. A gyűlölködés ma is idegen tőlünk, pedig az elmúlt húsz év alatt megismertük és megtanultuk, mit jelent a kisebbségi sors idegen uralom alatt. Huszonkét év keserves tapasztalatai megtanítottak bennünket arra, hogy lemérjük, mi a különbség a magyarságra jogtalanul és minden igazság ellenére rákényszerített kisebbségi sors és a Magyarországon élő nemzetiségek önként vállalt, a vendégjog alapján nyugvó életformái között.

De ez sem változtat álláspontunkon és magatartásunkon. Csak azt valljuk, hogy az idegen impériumok alatt jogtalanul, sokszor erőszakkal szerzett javak, hasznok és előnyök sohasem lehetnek a kisebbségi jogvédelem tárgyai.

Európa igazságos életének megteremtésén dolgozunk. Ezért hoztunk a múltban is annyiszor áldozatot. Ezen az úton haladunk tovább és mondjuk Széchenyivel: „Országunk minden lakosa, hazafiak, akiket a sors, idő és a történelem eseményei egy testbe forrasztottak, nyújtsatok barátságos kezét... Igazítsuk el természeti jogainkat férfiakhoz illő igazsággal és mérséklettel.“

BÁRDOSSY LÁSZLÓ miniszterelnök

a „Láthatár” című kisebbségi szemlében, a lap fennállásának tizedik évfordulója alkalmából (1942).

„A nemzeti lét első renden erkölcsi kérdés. Országot csak lélek alkothat és lélek tarthat fenn... Jó, ha a nemzet egy nép; de nem ez a lényeg; az a fontos, hogy a nemzet egy közös élettől áthatott történelmi folytonosság és rendeltetését tudatosan hordozó szövetség legyen.“

RAVASZ LÁSZLÓ

ref. püspök, a Református Élet 1940. jún. 1-i számában.

„A „magyar nemzet“ lényege nem a magyar beszéd, de a magyar összefogó erő, politikai vezető tehetség, keleti egyensúlyérák, — a magyar politikai eszme.“

TELEKI PÁL gróf
Szent István birodalma 1941-ben.

„A szentistváni gondolat valóban nagy élettörvényünk. A szentistváni gondolat nem jelent csak elvi és kulturális szabadságot. Éppen abban áll a szentistváni gondolat nagyszerűsége, hogy hosszú századokon át mindenki, bármely származású és anyanyelvű volt, egyformán boldogulhatott ebben az országban. Nincsen olyan nagylelkű népe ennek a világnak, mint a magyar, aki az idegent befogadta és nem kérdezte: honnan jött, de testvérként magához emelte és ezért ők hálásak is voltak.“

PERÉNYI ZSIGMOND báró
a Magyar Nemzeti Szövetségben tartott újívi beszédéből (1942).

IRODALOM.

Bajza József: A horvát kérdés.

Válogatott tanulmányok.

Budapest, 1941. Kir. Magy. Egyetemi nyomda. 529 l.

Bajza József (f 1938) a horvát történelem és irodalom tanára volt a budapesti Pázmány Péter Egyetemen. Nagy összefoglaló munkát nem hagyott hátra. Kisebb tanulmányai, folyóiratokban és napilapokban megjelent cikkei azonban 6 kötetre való anyagot tartalmaznának. Tóth László kolozsvári egyetemi tanár értékes munkát végzett azzal, hogy Bajza József fontosabb tanulmányait kiválogatta és sajtó alá rendezte, mert a magyar közvéleményben sok téves felfogással találkozunk a magyar—horvát—délszláv kérdés fejleményeire vonatkozóan.

Bajzára legnagyobb hatással Sufflay Milán horvát történész volt, aki tárgyilagos tájékoztatásai alapján felvilágosította a fiatal magyar tudóst azokról a veszélyekről, amelyek a világháború előtti horvát kérdés állandó válságából Magyarországra háromlottak. Bajza felismerte, hogy a bajnak leglényegesebb oka a magyar közvéleménynek tájékoztatlanságában rejlik. Megismertetni a magyarsággal a horvát népet, — ennek a feladatnak szentelte Bajza élete munkáját Bajza azonban nem volt csupán tudós, hanem politikus is. Fel akarta rázni a magyar társadalomnak e kérdés iránt közömbös magatartást tanúsító tagjait. Ilyen célzattal íródtak a Budapesti Szemlében, a Magyar Szemlében, a Magyar Hírlapban, az Új Nemzedékben és a Magyar Külpolitikában megjelent cikkei és tanulmányai. A nagy összeomlás után sem szűnt meg a két szomszéd nép igaz barátságában bízni. „Jegyezzük meg: aki Bizáncban bizott mindig megcsalatkozott. És nem lehet az, hogy 800 év együttléte csak a történelem szeszélye lett volna. Nem lehet az, hogy ennyi időt együtt tudtunk volna tölteni, ha nem lett volna közöttünk lelki rokonság. Amit eltékozolt nagyapáink és apáink nemzedékének felületes horvát politikája, azt talán új formában visszaszerzi a mi önzetlen munkánk következtében fiaink és unokáink nemzedéke.“

Az előttünk fekvő 500 oldalas mű Bajza Józsefnek 60-nál több tanulmányát tartalmazza. Bajza közzétett tanulmányai az 1913-tól 1937-ig terjedő válságos évek eseményeit tárgyalják. Irodalmi munkásságát a kötet végén Supka Ervin állította össze.

Ottlik László: A magyar nemzetiségi politika feladatai.

A VI. közigazgatási továbbképző tanfolyamon elhangzott előadás.

Mártonffy Károly szerk.: Közigazgatásunk nemzetközi kapcsolatai.

Budapest, 1941. 592—602 1.

Szerző kifejti, hogy a nemzetiségi politika a belpolitika egy része és nem különbözik annak egyéb ágaitól. Célja, hogy kivívja az alattvalók bizalmát és a külföld megbecsülését. Szerinte nálunk a nemzetiségi kérdés a nyelvi különbségek kérdésére redukálható. 1867 után a magyarosítás volt nemzetiségi politikánk célja, azonban a trianoni katasztrófát mégsem ez idézte elő. A magyarosítás politikája azért nem vezetett célhoz, mert lehetetlen feladatot tűzött maga elé. Mindent az iskolára alapozott, ami legkevésbé sem kielégítő, mert az élet természetes tényezői a család, a falu, a szerzett nyelvi ismereteket nem támasztották alá a maguk fejlesztő erejével. A nyelvi asszimiláció lehetőségét csak három helyen látja: a szörványok vidékén, a modern iparosodással járó munkakereslet helyén és az értelmiségi pályákon való elhelyezkedés révén. A magyarosítás politikája azt eredményezte, hogy a nemzetiségi ellentétek számos helyen osztályellentété fajultak. Helyeselhetjük azt a megállapítását, hogy a múltban lehetetlennek bizonyult feladat még fokozottabban az lesz a jövőben. Viszont felmerül az aggály: ha a nem magyar nemzetiségű vezetőréteg nem olvad be, nem fog-e szeparatiztikus nacionalizmusok szolgálatába szegődni? A felelet megnyugtató. Nemzetiségi politikánk feladata, hogy megteremtse a nép- és hazaszeretet egészséges alapjait, amit két célkitűzéssel érhet el. Igaz hazát ad a népnek a jogegyenlőség teljes mérvű alkalmazásával a közigazgatás minden vonalán, ügyelve arra, hogy a nyelvi kérdést a legtapintatosabban kezeljék. Másrésztől vissza kell térni a népiség éltető forrásaihoz, ami a magyar hagyományok felkarolását jelenti. Nagymérvű jogi reformok helyett a helyes vonalvezetést három ősi erényünk gyakorlása: a tárgyilagosság, igazságosság és tetterős jóakarát biztosíthatja.

Oszvald György: Kisebbségi közigazgatás.

A VI. közigazgatási továbbképző tanfolyamon elhangzott előadás.

Mártonffy Károly szerk.: Közigazgatásunk nemzetközi kapcsolatai.

Budapest, 1941. 603—616. 1.

A kisebbségi közigazgatást nem tekinti a közigazgatási szakjog egy ágának, az valamennyi igazgatási ágnak egyik oldala. Nemzetiségi tekintetben ütköznek ki leghamarabb és legfeltűnőbbben a közigazgatás fogyatkozásai, mulasztásai, hibái. Nemzetiségi jogunkat azonban ne tekintsük a nyelvhasználati szabályok egyoldalú foglalatának; vezéreszméje a jogegyenlőség alapelvének alkalmazása. A gyakorlati szempontot abban jelöli meg, hogy a közigazgatási tisztviselő ismerje és használja a nép nyelvét, ügyelve arra, hogy a nyelvhasználat a gyakorlati lehetőségek határai között maradjon. Ez azonban csak a közigazgatási jog alaki részét alkotja, a kisebbségi közigazgatásnak viszont anyagi jogi téren is érvényre kell juttatnia az egyenlő elbánás elvét. Ebből vonja le a szerző azt a megállapítását, hogy a nemzetiségi jog közigazgatási vonatkozásban a nyelvhasználati jognál tágabb fogalom. Bizonyítja ezt az utódállamok jogszabályaival, melyek, ha nyelvi téren tettek is néha engedményeket a magyar kisebbség javára, a gazdasági életben ugyanekkor tudatos gyengíté-

sükre törekedtek. Az egyenlő elbánás elve át- meg átszövi közigazgatási életünket, de nehéz annak eldöntése, hogy érvényesítése anyagi jogi vagy eljárási szabályok kapcsán fontosabb-e. A nemzetiségi közigazgatás területén a magán- és közérdek határvonala elmosódottabb, mert a kettő közé ékelődik a magánérdeket elszínező nemzetiségi szempont. Gyors és hatásos eljárás biztosítására a szóbeli érintkezést teszi magáévá, mert csak így létesülhet a bizalomnak az a légköre, melyre ezen a téren rendkívül nagy szükség van. Elengedhetetlen kíváncsi vagyok továbbá a *nép* anyagi és szellemi érdekeinek lelkiismeretes gondozása, ügyes-bajos dolgaiban való gyámolítása. A szerző azzal végzi, hogy a magyar köztisztviselői kar nemzeti céljaink valoraváltásának idején fokozott feladatok előtt áll és ezek sikeres megoldását a jogszabályok szankcióin kívül a nemzetiségi vidékeken működő tisztviselők hazafias lelkiismerete biztosítja.

Egyed István: Apponyi mint közjogász.

Székfoglaló a Szent István Akadémia 1940. október 11-i ülésén.

Szent István Akadémia történelem-, jog- és társadalomtudományi osztályának értekezései.

A kitűnő tanulmány „Apponyi és a nemzetiségi kérdés, az elszakított magyarság helyzete” című fejezetében a nemzetiségi kérdést a háború előtti Magyarország egyik legnehezebb kérdésének mondja, amely vég- eredményben a trianoni katasztrófát is előidézte. Apponyi a kérdés nagy fontosságát kezdettől fogva felismerte. Amit 1883-ban a horvátokról állít, az minden nemzetiségre igaz. „A magyar alkotmány helyreállítása egyezsersmind a horvát szabadság feltámadása volt, nemcsak feltámadása, de autonómiájuk megállapítása oly mértékben, amilyenben azt a történelem egyetlen korszakában sem élvezték.” 1890-ben is azt vallja, hogy az államnak nem magyar anyanyelvű polgárait csak a szabadság intézményével lehet a politikai nemzet körében tartani, de külön közjogi csoportnak a nemzetiséget nem ismerte el. 1926-ban tartott beszédében kifejti, hogy a nemzetiségi szabadságnak két értelme van: az egyik a nemzetiséghez tartozók egyéni szabadsága, jogegyenlősége, a másik a nemzetiségek, mint testületek szabadsága, területi önkormányzata. A háború előtt az első felfogás uralkodott és e tekintetben még Eötvös és Bánffy iránya közt sem volt különbség: a háború után nem lehet elzárkózni a nemzetiségi szabadság második értelmezése elől. A magyar kultúra fölénye lesz az az összekötő kapocs, amely az állam egységét és magyar jellegét megőrvi.

Emlékiratai II. kötetében kifejti, hogy az 1868. évi nemzetiségi törvényt a közvélemény hibának tartotta. Az intranzingenciát Bánffy Dezső képviselte a legerősebben. Apponyi bevallja, hogy ő sem emelkedett az átlag fölé; ösztöne a Deák—Eötvös-kor hagyományaihoz húzta, de nem volt elég energiája kivonni magát a Tisza-kor uralkodó áramlatának hatása alól. Grünwald a legsovinisztább irányban gyakorolt rá hatást. Rákosi Jenő 30 milliós magyar álma elkábította a közvéleményt. A régi nemzetiségi politikát nem lehet a háború utáni szemmel nézni. Voltak hibák, de nem oly súlyosak, hogy az elnyomás vádjá megállhasson. Végre kellett volna hajtani a nemzetiségi törvényt minden nemzetiség javára egyformán és a középiskolákra vonatkozó részben is. A román és *szerb* irredentizmus is veszített volna erejéből s a politikai magyar nemzet egysége jobban tudott volna megvalósulni. Ennek elérését nagyon akadályozta a közös hadsereg, amely a magyar államhoz tartozás érzetét a nemzetiségekben elhomályosította.

Apponyit az 1907. évi népiskolátörvénye miatt támadták; de helyesen mondja Pethő Sándor, hogy Apponyit a katonai engedmények hiánya

terelte iskolatörvényében határozottan kultúrpolitikai irányba, s ez a törvény korántsem volt oly veszélyes a nemzetiségekre, ahogy azt a propaganda feltüntetni igyekezett.

A világháború után többé nem a nemzetiségek, hanem az elszakított magyarság sorsa képezte a legfőbb gondot. Apponyi mint a béke delegáció elnöke, irányítólag hatott már a kisebbségi kérdésben előterjesztett magyar jegyzék megszövegezésére. Apponyi a kisebbségi védelem kifejlesztésének a nemzetközi fórumokon legelszántabb harcosa. A népszövetségi ligák uniójának 1923. évi bécsi határozata Apponyi befolyására új kisebbségi eljárási rendet és a kisebbségi panaszjog kiterjesztését hozza javaslatba. A reformeszmét a Nemzetek Szövetségének 1925. évi októberi közgyűlésén is erőteljesen képviseli; a szóbeli tárgyalás behozatalát és a bírósági vélemény kötelező kikérését is kívánja. Minden hiába: Mello Franco a beolvasztást jelölte meg a kisebbségi jogvédelem célja gyanánt. 1925 októberében már azt írja Apponyi, hogy ha a kisebbségek elnyomását, asszimilálását megengedett állami politikának ismerik el, nincs sok értelme a Nemzetek Szövetségében való maradásnak.

Benisch Artur: Magyarország nemzetiségei.

Különlenyomat a Közigazgatásunk nemzetközi kapcsolatai c. munkából) Budapest, 1941. 28. 1.

A szerző anyagát kettéosztva, külön tárgyalja Nagy-Magyarország és külön a felvidéki sávval és Kárpátaljával gyarapodott Magyarország nemzetiségeit. Nagy-Magyarország nemzetiségeinek bemutatásánál kiindul pontul az 1910-es magyar népszámlálást veszi, fokozatos visszpillantást nyújt azonban 1850-ig, hogy az egyes nemzetiségek szaporodási arányát, illetve a magyarság térhódítását figyelemmel kísérhesse. A németek közül a Moson megyei Heidebauerok már a frank idők óta itt laknak. Felsőmagyarországon a pozsonyvidékiek és krikehájerok mellett jelentősek a szepesi szászok, kik a 16—17. században városaikban összpontosították az ország kereskedelmét. A délvidéki svábok szorgalmuk és takarékoságuk, az erdélyi szászok pedig mindvégig megőrzött miniatűr nemzeti életük sajátágaival tűnnek ki. A szerbek nem alkotnak egységes tömböt, a környező népekkel szemben mindenütt kisebbségben vannak, nagy támasztóerejük a kereskedelemhez való kiváló érzékük és az ütöképes egyházi szervezet. Meg kell tőlük különböztetnünk a katolikus horvátokat és az ugyancsak katolikus sokac-bunyevác elemet. A szlovák, probléma főleg a nyugati szlovákok kérdése, kéleti és alföldi csoportjuk közelebb állt a magyar állameszméhez. A rutének a legjobban szaporodó hazai nemzetiség, önálló intelligenciájuk azonban eddig nem volt. A román nép az anyaországnak harmadrészét tartja megszállva, mégis szerző tévesnek mondja azt a felfogást, hogy a magyarországi román a magyarnál szaporább és ennek köszönheti térhódítását. Anyakönyvi adatokat hoz fel annak bizonyítására, hogy természetes szaporodásuk az országos átlagot sem érte el. A magyar nemzetiségi politika a trianoni csapáson okulva, már két évtized előtt módosult, ma teljes mértékben érvényesül az az elv, hogy kizárólag az érdekelt iskolafenntartók és szülők határozzák meg, milyen mértékben akarják anyanyelvüket taníttatni. A magyar kormány — fejezi be a szerző — súlyt helyez arra, hogy az ittélő népek szabadon fejthessék ki a bennük rejlő erőket és értékeket.

K. J.

Kisebbségi Körlevél.

A Pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézet közleményei.

A kéthavonként megjelenő közlemények 1941. évfolyamában értékes cikkek számolnak be a kisebbségi helyzetről és tanúsítják a pécsi Kisebbségi Intézet nívós és eredményes munkásságát. Az elmúlt év nagy nem-

zeti eseménye a Bácska visszatérése volt és így természetes, hogy az érdeklődés előterében a jugoszláviai kisebbségek helyzete állt. Az ezzel foglalkozó cikkek közül kiemelhetők: Boczán Béla két cikke a „Szerbek és horvátok“ és „A jugoszláviai magyar kisebbségek iskolaviszonyai“, Csuka Zoltán: „Magyar irodalom és művelődés Jugoszláviában“, Bédi Imre: „A baranyai háromszög, a Bácska és a Bánát“, Sümeghy Mihály két tanulmánya: „A jugoszláviai magyarság kulturális élete 1940-ben“ és „Sokácok és bunyevácok a Délvidéken“, vitéz Nagy Iván: „A Délvidék iskolái“, Mikola Sándor: „A magyarországi vendek“ és végül Erdélyi Ernő: „A hazatérő Délbaranya a számok tükrében.“ Ezenkívül érdeklődésre tart számot Balog Arthur professzor: „A magyar kisebbség a román uralom alatt“, Jancsó Elemér: „A magyar tudományos élet Erdélyben“, Bölöny József: „A kisebbségek népiskolai oktatása“, Somogyi István: „A nemzetiségi érzület büntetőjogi védelméről szóló 1941: V. te. büntetőjogi vonatkozásai“, Bédi Imre: „Nagyrománia átalakulása és a magyar kisebbség helyzete“, vitéz Nagy Iván: „A jugoszláviai magyarság népi mozgalmai“ és Szalmásy Lajos: „A bukovinai magyarság“ című cikke. A lapban levő krónika rovat a külföldi magyarok és más kisebbségek aktuális problémáiról nyújt felvilágosítást.

Az 1942. évfolyam első számában vitéz Nagy Iván a Délvidék iskoláiról, Oberding J. György az erdélyi magyarok mezőgazdaságáról és ennek a román uralom alatti szervezetéről értekezik. Széli Sándor a magyarhorvát uniót, Popovits József az erdélyi románság kulturális helyzetét mutatja be és Czirfusz Miklós a visszatért Délvidék értelmiségi utánpótlásának statisztikáját ismerteti. A lapot „Figyelő“ könyv- és folyóirat-szemle egészíti ki.

Láthatár.

Kisebbségi kultúrszemle.

A Csuka Zoltán szerkesztésében megjelenő folyóirat múlt évi számaiban elsősorban kulturális kérdésekkel foglalkozik. Kiemelkedőbb cikkei: Dudás Tibor: „A horvátországi magyar népcsoport“, Duka-Zólyomi Norbert két tanulmánya: „Az első népszámlálás Szlovákiában“ és „A szlovák-magyar kulturális kapcsolatok lehetősége“. Gombos György: „A bukovinai székelyek letelepítése a Bácskában“, Rácz József: „A ruszin kultúrválság“, Tóth-Bagi István: „A jugoszláviai magyarság nagy tervei“ és Welinszky György: „A keleteurópai német népcsoportok hazatelepítése“. A gazdag könyvszemle több mint hatvan könyvet ismertet.

Az új évvel a lap tizedik évfolyamába lépett. Ez alkalommal Bárdossy László m. kir. miniszterelnök irt beköszöntőt a folyóirat első számában „Magyarságunk és a nemzetiségek“ címmel. Sziklay László „Közvéleményünk és a nemzetiségi kérdés“, Dobossy László „Külföldi magyar iskolák“, Sebestyén Endre: „Az amerikai magyarság helye“ című cikke, Högyes Mihálynak az északfranciaországi református magyar missziókról, Rácz Józsefnek a ruszin nemzeti színházról és Drucker Györgynek a Balkán Bizottságról írt tanulmánya teszik színvonalassá a jubiláns évfolyam első számát.

Magyar kisebbség.

(Nemzetpolitikai szemle.) Lugos, 1941. évfolyam.

A délerdélyi magyar népcsoport kéthetenként megjelenő folyóirata, a Magyar Kisebbség az elmúlt évben ünnepelte húszéves fennállását. Első számában Jakabffy Elemér szerkesztő köszöntötte ez alkalomból az olvasókat. A jubileumi évfolyam különösen tartalmas. A cikkek felölelik nemcsak a romániai magyarság összes problémáit, de tájékoztatnak a külföldi magyarokról és a többi népcsoportok sorsáról is. A románok problémái-

val foglalkoznak: „Magyar-román kultúrkapcsolatok az erdélyi fejedelmek idején“, Cseresnyés I.: A románok létszáma a szétesett Jugoszláviában“. A németiség életéről adnak beszámolót: „A szatmári svábok helyzete a bécsi döntés előtt és után a Nation und Staat szerint“, „Ahogy a Banater deutsche Zeitung a nevek visszanevetését magyarázza“, „A horvátországi német népcsoport népi szervezete“. A horvát kérdést ismertetik: Cseresnyés I.: „Bunyevácok és sokácok“, „A vendek“. A külföldi magyarok életével foglalkozó számos cikk közül a kiemelkedőbbek: „A szlovákiai magyarság életjelenségei az utóbbi hónapokban“, Ágoston Sándor: „A szlavóniai magyarság és a Julián egyesület“, „Magyar irodalom és művelődés Jugoszláviában“ és Cseresnyés I. két cikke „Az áttelepített bukovinai magyarokról“ és „A mezőgazdasággal foglalkozó bánági magyarság társadalmi tagozódása“. Magyarország kisebbségpolitikáját tárgyalja többek között „A magyar állam új nemzetiségi iskolapolitikája“ című cikk.

S Z E M L E .

Az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga kisebbségi pályázatának eredménye.

Az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga Kisebbségi Szakosztálya pályázatot tűzött ki az egyetemi ifjúság olyan értekezései számára, amelyek a határon túl élő magyarság és az utódállamok problémáival foglalkoznak. A háborús körülmények dacára -i pályázat sikerrel zárult. A beérkezett 43 tanulmány közül az egyetemi tanárokból és a kisebbségi kérdés szakértőiből álló bíráló bizottság 20 pályamunkát részesített 3.3U0 P jutalomban. A mozgalom ötödik évében így a pályázaton résztvevők száma 156-ra, a kiosztott díjak összege 10-000 P-re emelkedett. Az eredmény kihirdetése a Műegyetem dísztermében tartott ünnepség keretében történt meg Szily Kálmán államtitkár és az ifjúsági szervezetek küldöttségei jelenlétében. Makay Dezső, a Liga elnöke megnyitója után Imre Sándor az ifjúságot figyelmeztette arra a nagy feladatra, amelyet a magyar sorsnak és az utódállamokkal közös problémáknak tanulmányozásával kell teljesíteniük. Ezután Gramantik Margit, a bizottság előadója rámutatott a kisebbségi sorsból felszabadult magyar ifjúságnak a pályamunkákban is megnyilatkozó komoly ítéletére, új küzdelmet vállaló lelkiségére. A Lator Géza elnökletével működő bizottság jelentését Rohringer Sándor műegyetemi tárpar adta elő. A közönség meleg ünneplésben részesítette a pályadíjak nyerteseit. Pályadíjban részesültek:

A húszéves román asszimilációs politika hatása az erdélyi magyarságra: Zádor Imre gépészmérnök hallgató 300 P, Szomolányi Miklós hit-tudományi hallgató, Vác, 100 P.

Erdélyi rumánok — regáti rumánok: Király József hittudományi hallgató 200 P.

Magyar Szórványok Délerdélyben és a Bánágban: Ágh Béla joghallgató, Kolozsvár, 200 P, László Gyula orvostanhallgató, Kolozsvár. 50 P, Hontert János közgazda, Kolozsvár, 50 P, vitéz Török Sándor honvéd akadémikus 100 P.

Orvosképzés Erdélyben a román uralom alatt, különös tekintettel a magyarságra: *Székely Áron orvostanhallgató, Kolozsvár, 200 P.*

A népiség kutatása a rumán egyetemeken, különös tekintettel a Gusti-féle falukutatás módszereire: *Markos András joghallgató, Kolozsvár, 300 P.*

A szlovákság bel- és külpolitikai útja 1918-tól: Deák József tanárjelölt, 200 P, Sztroing György közgazda 100 P.

A bunyevác kérdés: Kari János joghallgató, 150 P.

Dél-erdélyi gazdasági erőforrásai: *Somlai Tibor vegyész mérnök 175 P.*

Agrár-együttműködés lehetősége a Duna-medencében: *iff. Zelenka Árpád joghallgató 175 P.*

Magyar kereskedelem a Duna-medencében: Hegyes Zoltán polg. isk. tanárképzős, Szeged, 150 P.

Új feladatok a kisebbségvédelem terén: Lelkes Gyula jogszigorló, Debrecen, 100 P, Endródi Zoltán teológiai hallgató, Vác, 200 P.

Kisebbség vagy népcsoport: Pillér Achilles O. S. B. tanárjelölt Pannonhalma 200 P.

Honvédelmi előképzés Magyarországon és a kisantant államokban: *Kamarás Egon joghallgató, 300 P.*

Az Erdélyi idegenforgalom fejlesztésének jelentősége: *Hoensch G. M.*
Lóránd joghallgató, 50 P.

Gróf Teleki Pál Tudományos Intézet.

A m. kir. miniszterelnök 8.646/1941. számú rendelettel elrendelte a gróf Teleki Pál Tudományos Intézet felállítását. A rendelet szerint a nemzeti tudományok művelésére Budapest székhellyel tudományos intézet állítatik fel. A gróf Teleki Pál Tudományos Intézet (röviden: Teleki Pál intézet) kötelességébe tartoznak:

- a) az Államtudományi Intézet (Budapest),
- b) a Magyar Történettudományi Intézet (Budapest),
- c) az Erdélyi Tudományos Intézet (Kolozsvár).

A Teleki Pál Intézet feladata a magyarság s a vele együttélő és szomszédos népek életének — történetének, állami és társadalmi berendezkedésének, gazdasági és művelődési állapotának — módszeres tanulmányozása és ismertetése. Működésében igénybe veszi más intézmények és társulatok közreműködését és támogatja azoknak rokontermészetű munkálatait. A feladatkörébe vágó tudományos kérdésekben szakértő szervként áll a hatóságok rendelkezésére.

Magyarok Bosznia-Hercegovinában.

Boszniát (Rámát) Kálmán királyunk foglalta el 1102-ben, Hercegovinát (Halomföldjét) pedig Endre herceg (a későbbi II. Endre magyar király) 1197-ben. A magyar történelemben gyakorta szerepelt Bosznia-Hercegovina, amely most a független horvát állam alkotórésze. Bosznia-Hercegovinát az ősi jog és az ott elfolyt magyar vér kapcsán szoros kötelek fűzték hazánkhoz. Most is érdeklődéssel kell tekintenünk e tartomány felé, ahol, kitéve a beolvadásnak, néhány ezer magyar testvérünk él.

Bosznia-Hercegovina 1878-ban történt okkupációja után párezer dunántúli magyar földműves, iparos és kereskedő átkelt a Száván és Boszniában telepedett le. Leginkább a szávamenti rónaságon szereztek maguknak földet. Bevándorlásuk Bosznia-Hercegovinába az 1914-1918. évi világháború kitöréséig egyre tartott. Az 1910. évi népszámlálás már 6.443 magyart talált Bosznia-Hercegovinában. A legnépesebb magyar szórvány Szarajevóban, a fővárosban volt (1.392 lélek, az összlakosság 2.7 %-a), de akadt egy község, *Vucsjak-Jasici* (Pmjavor körjegyzőségben), ahol 1910-ben 513 lakos közül 434, az *összlakosság 84.6 %-a volt magyar anyanyelvű!* Kerületek szerint a bosznia-hercegovinai magyarság 1910-ben így oszlott meg:

Kerület	Összes népesség	Magyar	Az össznépesség %-ában
Szarajevo	288.061	1.942	0.7
Tuzla	425.496	1.752	0.4
Banjaluka	403.817	1.780	0.4
Bihacs	229.071	96	0.0
Travnik	284.561	507	0.2
Mosztar	267.038	366	0.1
Bosznia-Hercegovina	1.898.044	6.443	0.3

Állampolgárság szerint 1910-ben a boszniai magyarok közül 5.739 (89.1 %) volt magyar, 451 (7.0 %) osztrák, 242 (3.8%) boezmia-hercegovinai és 11 (0.1%) egyéb állampolgár.

A bosznia-hercegovinai magyarok sorsára már századunk első éveiben felfigyeltek. Kulturális gondozásukat 1909-ben a Julián-egyesületre bízták, amely már a horvátországi szórványmagyarság körében is a legértékesebb nemzetmentő munkát végezte. A Bosznia és Hercegovinai Magyar Egyesület és a Mosztári Magyar Kultúregyesület felkérésére a Julián-egyesület magyar iskolákat, könyvtárakat, gazda- és olvasóköröket létesített a boszniai magyar szórványokban. 1913-ban a Julián-egyesületnek már 5 iskolája működött:

Bjelina	82 tanuló
Breska	80 "
Mosztar	102 "
Szarajevo-Belváros	290 "
Szarajevo-Külváros	160 "

Azután jött a világháború, majd Bosznia-Hercegovina szerb megszállása. A boszniai magyarok sorsa reménytelenné vált. Számuk a szerb statisztikai kimutatásokban és az asszimiláció következtében rohamosan fogyott. Az 1921. évi szerb népszámlálás már csak 2.577 magyar anyanyelvű lakost vett számba Bosznia-Hercegovinában. Kerületek szerint a következőképpen oszlottak meg:

Kerület	Összes népesség	Magyar	Az össznépesség %-ában
Szarajevo	287.214	601	0.21
Tuzla	416.460	913	0.22
Banjaluka	423.096	774	0.18
Bihacs	216.973	49	0.02
Travnik	280.699	176	0.06
Mosztar	265.998	64	0.02
Bosznia-Hercegovina	1.890.440	2.577	0.13

A szerb kimutatás szerint Szarajevó 66.317 lakosa közül már csak 500 (0.75%) volt magyar. Vucsjak-Jasici község 469 lakosából a szerb adat is 316-ot (67.3 %-ot) ismer el magyar anyanyelvűnek.

Miként a közelmúltban a magyar kormány a bukovinai székelyeket hazatelepítette, a még felkutatható boszniai magyarokat is haza kell hozatni, mert a nemzet szempontjából minden magyar értéket jelent.

Szlovákiai magyar kisebbség.

A szlovákiai magyarság vezére, Eszterházy János újévi szózatában hangoztatja, hogy az újesztendő a munka éve lesz. A magyar népcsoport számarányánál fogva nem űzhet nagypolitikát, de meg van a lehetősége, hogy minden fontos feladatot elvégezzon. A Magyar Párt közelmúltban történt regisztrálása, államjogi elismerése olyan kiindulópont, mellyel immár jogszerűen is bekapcsolódik a szlovák állam életébe. De sikeres

munkát csak az végezhet, aki tisztában van önmagával, ismeri életének, hitének tápláló forrásait. A lelki egységet minden magyar őrizze meg minden cselekedetében. Az újév küszöbén kitűzött elv: „Hűség egymáshoz és hűség a vezetőséghez.“ A közös munkát kivétel nélkül minden szlovákiai magyarnak vállalnia kell, idegenekre nem támaszkodnak, de elvárják, hogy aki magyar, az kivétel nélkül zászlóik mögé sorakozzék. A szlovákiai magyarság két központja a pozsonyi és nyitrai magyar végvár, innét szervezik be a szórványokat. Mielőbb meg kívánják alapítani a mezőgazdasági szakosztályt, a falusi réteg termelésének megszervezését, hiteléletének kiépítését és a többtermelés biztosítását. Ugyanilyen jelentős a művelődési életre minden vonatkozásban való éber felügyelet.

Magyarországi szlovákok.

A magyarországi szlovákok vezetője, Böhm Emámuel a Slovenská Jednota újévi számában megállapítja, hogy ma a szlovákság egységes arcvonalon áll, készen arra, hogy tovább haladjon a megkezdett úton. Igényt tartanak idehaza természetes jogaik megvédésére és együttműködést óhajtanak minden létfontosságú kérdésükben. Beleilleszkednek az állam gazdasági vérkeringésébe és kifejezik vele szemben loyálisukat. 11 pontban részletesen felsorolja a szlovák egységpárt feladatait és kívánásait az új esztendőben. Ezek többek között: az iskolakérdés rendezése, szlovák gimnázium és gazdasági iskola megnyitása, a Matica Slovenská megszervezése, sportegyletek működésének engedélyezése, a népcsoport bankja mellett szlovák gazdasági szövetkezetek létesítése, önálló központtal. Kívánják a nyugdíjasok kérdésének megoldását, az elbocsátott vasutasok ügyének felülvizsgálását és a földreform némely kérdéseinek újjárendezését.

Magyarországi Német Népcsoport.

A Magyarországi Német Népcsoport (Volksbund der Deutschen in Ungarn) az 1941. év eredményeit a következőkben foglalja össze: A falvak lakossága mellett a városok németiségét is beszervezték a népcsoportba. Az első télisegély gyűjtés várakozáson felüli eredménnyel járt. A most folyó második gyűjtés kilátásai is hasonlóak. Pécsen második német gimnázium, Nagykárolyban, Baján és Németbolyban három polgári iskola, 17 helyen német népiskola nyílt meg, 2700 tanulóval. Óbudán német óvodát, ezenkívül pedig 6 nevelőotthont létesítettek. Mágócson megrendezhették az első országos ifjúsági ünnepnapot. Resztvettek a munkában a német nők is és buzgalmukat mutatja, hogy a legkülönbözőbb vidékekről négyezer gyermeket küldhették üdülésre Délbácskába. Gazdasági szempontból jelentős az „Agronomia“ tej szövetkezet létesítése; Budapesten. megnyílt az első német tanoncotthon és egész sereg szaktanfolyamot szerveztek. Az iskolán kívüli népművelés sikerét 4 zeneiskola, a német festők kiállításának lebonyolítása, kölcsön és vándorkönyvtárak felállítása és a német könyvkiállítás látogatottsága mutatja. Budapesten nagy néphangversenyt és kultürestet rendeztek. Jogügyi osztályuk peres feleknek 2.000 esetben nyújtott segítséget. Az év legnagyobb horderejű eseménye Délbácska visszatérése volt, mely a népcsoport számát is kétszázezer fövel gyarapította.

Német iskolaügy Horvátországban.

Zágrábban ünnepélyes külsőségek között német főiskola nyílt meg, melynek feladata, hogy a német és horvát ifjakat a két nemzet közötti barátság szellemében nevelje. Ez a nevelőmunka — mondották — beleilleszkedik Európa újjárendezésének nagy művébe. A feladatot megköny-

nyíti a német műveltség hatása, a horvátokra, melynek jelentőségét Streczygowsky tanár azon felfogásával vélték alátámasztani, hogy a horvátok északi eredetű, a germánokkal rokon nép. A horvát és német nép között összekötő kapcsolatot jelentő főiskolát a horvátországi német iskola-közösség vette gondjaiba. — A német iskolaügy kezelésére a horvát közoktatásügyi minisztériumban külön osztályt létesítettek és ezenkívül a német népiskolák számára 8 tanfelügyelőséget, Banjaluka, Eszék, Nasicze, Ruma, Verőce, Vinkovce, Vukovár és Zimony székhellyel. Részletesen szabályozták a német elemi és középiskolák tantervét és minden eddigi németnyelvű tagozatot önállósítottak.

Német telepek Szerbiában.

Az első német telepések alkalmasint az I. Uros (1243—1276) fejedelem idején megtelepedett százsz bányászok voltak. Szorgalmas munkájukkal a kis országot messzemenő anyagi jólétre emelték, így Brankovics György fejedelem a bányákból évi 200.000 arany jövedelmet húzott. Az 1444-ben bekövetkezett török megszállás e téren is visszahanyatlást jelentett. A XVIII. században a fekvésénél fogva kedvező helyzetben lévő Belgrádba nagyszámú német kereskedő özönlék, hol 1717-től már külön „Deutschen Stadt“-ról tudunk. Innét indultak ki a telepesrajok Temesvár, Újvidék és Zimony irányába. 1738—39-ben a császári hadak kiűritették a várost és újabb német befolyás csak Szerbia XIX. századi felszabadulása után kezdődött. Az újjáépítés munkájában hivatalnokok, mérnökök és szakemberek jöttek az önállóságát visszanyert szerb nép segítségére. Az azóta is fennállott kapcsolatok a német és a szerb nép között, mindkét világháború német megszállása alatt is tovább fejlődtek.

KISEBBSÉGVÉDELEM

NEMZETISÉGI SZEMLE

Budapest, 1942.

V. évfolyam. 3—4. szám.

SZÉCHENYI NEMZETISÉGI POLITIKÁJA.

(Befejező közlemény.)

X. *Kossuth*, valamint az irányítása alatt a megújuló Magyar-, országért rendkívüli lendülettel fellépő liberális párt figyelmét és érdeklődését az ebben a korban nagy erővel először jelentkező nemzetiségi kérdés szintén nem kerülhette el. Különösen rádöbentette a mindenünnen felmeredő erre a nemzetiségi veszélyre megvalósítani kívánt reformpolitikája, amelynek gyakorlati alkalmazása lépten-nyomon a nemzetiségek külön érdekeibe ütközött. A nemzetiségek a liberális politikát akadályozó szerepén, mint minden haladás gátján a szabadelvű gondolat magyar vezére már a negyvenes évektől kezdve igen sokat tépelődik, mert miként azt Pesti Hírlapja 1842-ben kifejtette: „a civilisatio mindinkább terjeszkedő világa újabb időkben hazánkba is elhatott és a napjainkban felébredt haladási ösztön fiatal erőt és önértetet bizonyít. S már most csak az a kérdés volt hátra: mit tegyünk hát mindenek előtt? s ekkor, bármihez akarjunk is fogni, egyben egy, másban más akadályra bukkanunk; de mindenben *rém gyanánt áll elönkbe a nemzetiség*; mi nem vagyunk egy nemzet, s ezen minden törekvéseink megakadnak.“⁶⁵⁾

A liberális haladást gátló ez a nemzetiségi különállás ezért a civilizáció érdekei ellenére van s annak lebontása ennek folytán felettébb kívánatos. *Kossuth* és a liberális párt minden törekvése ennek okából arra irányul, hogy az *ország nemzetiségi elkülönülését megszüntesse*. Ez a törekvés a liberalizmus akkori mindent elsöprő lendületének hevében, valamint a racionalista filozófia okszerűségi elvének hatása alatt nem is látszik reménytelennek, sőt inkább sikerrel kecsegtet; csak természetesnek tűnhetett, hogy a nemzetiségek, amelyeknek maguknak is be kellett látniok a liberalizmus áldásait, okszerű mérlegeléssel maguk is ráeszmélnek arra, hogy számukra kívánatosabb magyarrá válniok, hogy így a magyarság által képviselt liberális haladás részesei lehessenek.

⁶⁵⁾ Pesti Hírlap 1842. júl. 24-i sz., idézi *Horváth* Jenő: Magyarország és a nemzetiségi kérdés. Bp., 1920. 17—18 old.

Amint Szekfü találóan megállapítja, Kossuth és a liberális irányzat „azon meggyőződésre jutott, hogy *Szabadság és Ész uralma ...* alatt az idegen nemzetiségek maguktól, erőszak nélkül át fognak hasonlítani a liberális ideák képviselőjéhez, a magyarhoz.“⁶⁶⁾ E mérlegeléseket pedig nagy mértékben erősítették még Kossuth lángholó személyi tulajdonai, különösen színes hazafiassága, büszke magyarsága és nemzeti optimizmusa, melyek „elhitették vele, hogy *a magyarnak csak akarnia kell, s az ország egész népességét magyarrá teheti iskola és liberális közigazgatás eszközeivel.* E meggyőződését meg nem rendítették sem Széchenyi vészajtósló jai-kiáltásai, sem a nemzetiségek ellenállása.“⁶⁷⁾

Mindeme meggondolásokból helyezkedik Kossuth és a liberális irányzat az ország népeit egységesíteni kívánó, *magyarosító törekvés* elvi és gyakorlati alapjára. Az ő magyarosításuk ekként a nemzetiségi politika elsődleges és legfőbb célja, nem miként Széchenyinél, akinek szemléletében a magyarosítás csak másodlagos megoldásként jutott szerephez. Emellett azután ez a kossuthi és liberális magyarosítás lényegében különbözött a Széchenyi-féle magyarosítástól abban is, hogy míg utóbbi a magyarrá válást csak természetes, szerves és önkéntes folyamatban látja megvalósulhatónak, addig a fennen hirdetett liberális magyarosítás mindenkit *mesterséges, mechanikus* és bizonyos mértékig *kényszerű* módon kívánt és vélt magyarrá átszabni. Ilyennek minősült ez a magyarosítás, mert elsősorban is a nemzetiségek magyarrá alakítását magyar nyelvű közigazgatás és a magyar iskolázás útján, tehát nem természetes, szerves és önkéntes folyamatban látja megvalósulhatónak másodsorban a magyarrá válást elérni vélte a nyelv, tehát egy mechanikus külső tényező magyarosításával, végül harmadsorban, mert a nyelvnek magyarosítását a kötelező magyar nyelvű néptanítás révén minden nemzetiség leszárnazójára is kötelezővé, kényszerűvé akarta tenni. Az iskola útján mechanikus külső eszközökkel, kényszerűen és mesterségesen megvalósítani kívánt magyarosító nemzetiségi politikájával Kossuth megalapítója lett a dualizmus idején több ízben is visszatérően jelentkező másik magyar nemzetiségpolitikai irányzatnak: a kötelező magyar nyelv-oktatás és magyar közigazgatás útján asszimilációra törekvő nemzetiségi politikának.

Miként azonban a későbbi asszimilációs törekvések sem hoztak soha valódi eredményt, ellenkezőleg több ellenhatást és fokozódó nemzetiségi ellenállást, úgy, vagy még inkább eszmetörténeti alapjuk és megindítójuk: Kossuth nemzetiségi politikája sem vezethet sikerre, hanem éppen ellenkezően, a nemzetiségeknek akkori szárnybontogató nacionalizmusát csak felkavarta, *béke helyett vihart, nemzeti egység helyett éles nemzetiségi különál-*

⁶⁶⁾ *Szekfü*: Három nemzedék, 115. old.

⁶⁷⁾ *Szekfü*: i. m. 203. old.

lást és ellentéteket aratván. Amikor azután a nemzetiségek nemcsak e politikával szemben való ellenállásuk kifejezésekképpen, hanem természetesen és elsősorban a bennük lakozó centrifugális erők hatása alatt és a bécsi udvar izgatására sorban szembefordulnak az új liberális felelős magyar kormánnyal és a szabadságharcát vívó magyar nemzettel is, irányadó magyar tényezők mihamar felismerik a Kossuth inaugurálta politika célttévesztett irányát és a nemzetiségi veszélyből keresni kezdik a kibontakozás útját. Az országgyűlésen külön bizottság alakul a nemzetiségi veszély leküzdésére és a kérdés megoldására alkalmas intézkedések előkészítésére, a hazafiúi felelősségérzetben Széchenyit megközelítő báró *Wesselényi Miklós* a román kérdés megoldását célzó törvényjavaslatot nyújt be a főrendiházban, végül is — igaz, hogy közvetlenül a szabadságharc összeomlása előtt, 1849. július 21-én — a Kossuth elveit feladó *Szemere Bertalan* miniszterelnök javaslatára az országgyűlés megszavazza az első magyar nemzeti törvényt, amely az addigi hivatalos magyar nemzetiségi politikától az ellenkező irányba elhajolva, sőt Széchenyi nemzetiségpolitikai követelményeit is meghaladva igen széleskörű engedményeket tett nemzetiségeinknek a nyelvhasználat tekintetében, mind a népoktatás, mind a közigazgatás, sőt a honvédelem (nemzetőrség) terén is.⁶⁸⁾ Az elmérgesedett helyzetben és közvetlenül a szabadságharc bukása előtt azonban mindezek az egyébként életbe sohasem lépett engedmények már nem képesek a felkelekbe csapott nemzetiségi tömegeket a lojális együttműködés útjára vinni és így a szabadságharc letörésével idegenül és ellenségként állnak e hazában egymással szemközt nemcsak a nemzet és királya, hanem a magyarság és a nemzetiségek is.

A magyarság létét aláásó ebből a helyzetből mielőbb kiutat kellett keresni. Ezt az utat azonban másféleképpen képzelték el az országnak a határokon belül maradt vezetői, mint Kossuthal az élén az emigráció. A nemzet idehaza maradt vezetői mihamar belátták, hogy a nemzet érdekét igazán csak a *mindkét ellenféllel* való méltányos *megegyezés* szolgálja és ezért keresték a megbékélés útját mind a trón, mind pedig a nemzetiségek irányában. A passzív rezisztenciába menekülő magyarság előtt a szebb jövő fényeit felvillantó *Kemény Zsigmond*i már 1850-ben előrevetítette az ausztriai házzal megoldást hozó dualizmust, rövidebb idő után pedig a nemzetiségekkel való kiegyezést kötötte, mégpedig Széchenyi szellemében a nemzet lelkére, kiadván a jeligét: „Kövesük 1851-ben a tanácsot, melyet Széchenyi 1842-ben adott, de mely akkor a közvélemény által indignációval visszautasították.”⁶⁹⁾

A magyarságnak külföldön menedéket kereső vezetői, elsősorban Kossuth szintén tudatára ébredtek az ország azidősze-

⁶⁸⁾ *Asztalos Miklós*: A nemzetiségek története Magyarországon. Bp., 1934., 50. s. köv. old.

⁶⁹⁾ Idézi *Szekfü*: i. m. 181. old.

rinti helyzete tarthatatlanságának s ezért abból ugyancsak kerek-
ték *a* kivezető utat. Ez az út azonban természetesen nem vezet-
hetett a dinasztiaival való megbékélés irányában, minthogy az kü-
lönöző igények feladásával lett volna egyértelmű. Nyilván ezért
s nemcsak a megelőzőleg képviselt nemzetiségi politika szomorú
tanulságain okulva kereste az *emigráns Kossuth* a megbékélést a
nemzetiségekkel egy olyan *új nemzetiségpolitikai* elgondolásban,
amely diametrálisan szembehelyezkedett eredeti felfogásával s
amely a nemzetiségi kérdés megoldása terén az elméleti konstruk-
ció szempontjából is az ellenkező végletet jelenti. A nemzetiségi
kérdéseknek a nemzetiségek javára történő ezzel a végletes meg-
oldásával kívánta Kossuth azokat maradéktalanul kielégíteni,
hogy ezzel minden fenntartás nélkül csatlakozzanak a magyar-
sághoz a bécsi udvarral szemben való ellenállásban. Így került
az emigráns Kossuth homlokegyenest ellentétbe eredeti nemze-
tiségi elgondolásaival és lett — miként a szélső kényszerű asszi-
milációs politikának is — *a nemzetiségek kollektív személyiségét
és együttes jogait elismerő, föderalisztikus magyar államszerkezet*
irányában haladó nemzetiségpolitikai elgondolások előharcosává.

1851-ben *Kiutahiában készített magyar alkotmánytervezeté-
ben*⁷⁰⁾ nemzetiségi autonómiát kíván már biztosítani a közigazgatás,
közoktatás, vallásügy, sőt nemzetország tekintetében is a köz-
ségi és vármegyei tagosulás keretében, a megyékre és községekre
bízván annak eldöntését, hogy a közigazgatás, az alsó- és közép-
fokú közoktatás, a vallásügy, sőt a honvédség helyett partikuláris
területi alapon szervezett nemzetország nyelve és így szelleme és
irányzata is milyen legyen. Az ilyen széles terjedelmű nemzetiségi
autonómia liberális elgondolása szerint nem veszélyeztetheti az
ország egységét és területi sérthetlenségét, mert ezáltal a nem-
zetiségek oly mértékben elégtételt véleménye szerint ki, hogy
elszakadási törekvéseiket felszámolják és örülni fognak, hogy „a
szabadság e honában lakhatnak“. Szerinte a megoldás csak a sza-
badság, egyenlőség és testvériség e végletes és következetes ke-
resztülvitelében állhat, más út el sem képzelhető. „A megoldás e
szókból létezik: Szabadság, egyenlőség, testvériség, vagy ha nem,
úgy megoldás nem létezik.“

Ha ez a végletes nemzetiségi megoldás azt a hitet is kelti és
tartja fenn a nagy Száműzöttben, hogy ezáltal a hon összes népei-
nek egységes állásfoglalását lehet elérni az osztrák elnyomással
szemben, a tényleges erőviszonyok és a nemzetközi helyzet fel-
ismerése rövidesen annak belátására kényszerítik, hogy Szent Ist-
ván koronájának népei aligha jelenthetnek elegendő erőt és ellen-
állást a német túlsúllyal szemben. Ezért a Dunamedence népeinek
összefogását célzó elgondolásában még tovább megy, tárgyaláso-

⁷⁰⁾ Magyar fordítását közli *Kónyi M.*: Deák Ferenc beszédei. V. köt. 21. old.

kát kezd az oláh fejedelemmel és Klapka tábornok útján 1839-ben azzal a *dunakonföderáció* szellemében egyezményt is köt,⁷¹⁾ amely szerint 1. a három dunai állam: Magyarország, Szerbia és Oláhország egymással konföderációra, szövetségre lép, 2. a magyarok, szerbek és oláhok egymással véglegesen kibékülnek és minden régi meghasonlást elfelednek és 3. ezek alapján és a megbékélés szellemében Magyarország széleskörű nemzetiségi szabadságokat és autonómiát biztosít minden nemzetisége számára. A biztosítandó nemzetiségi szabadságok elsősorban az általános emberi és politikai jogok egyenlőségében, másodsorban és legfőképpen pedig a községenként és vármegyénként megvalósítandó és különösen a nemzetiségek javát szolgáló területi autonómiában, ezenfelül a nemzetiségek általános vallási és közoktatási autonómiájában, végül külön szerb és oláh ezredek felállításában voltak tervévé.

A turini Remete politikai elgondolásainak így vált központjává a nemzetiségi autonómiával kapcsolatos dunakonföderációs elképzelés, amely ettől kezdve a magyar közvélemény ellentétes felfogásával szemben is vezető eszméje maradt. Sőt szeretettel szövögette tovább a *dunakonföderáció*“ terveit, egyrészt azt a szuverén Horvátországgal kiegészítve, másrészt a *konföderáció belső berendezkedéséi* kiépítve. E későbbi tervek szerint a dunakonföderáció négy ország: Magyarország, Horvátország, Szerbia és Oláhország intézményes szövetkezését jelentené *közös szövetségi parlamenttel*, amelynek központi hatásköre a szövetséges államok közös kül-, had-, vám- és kereskedelemügyére, valamint a közös pénz-, súly- és mértékrendszerre terjedne. A szövetség élén a tagállamok képviselőiből alakuló szövetségi tanács állna, amely a szövetségi gyűléssel együtt váltakozva a négy fővárosban: Pesten, Zágrábban, Bégradban és Bukarestben üléseznek.⁷²⁾ Ebben a megoldásban látta a dunai kis népek sorsának egyedül lehetséges megoldását és létük együttes biztosítását egyrészt a német túlhatalomból, másrészt a kölcsönös nemzetiségi gyűlölködésekből reájuk származó veszélyekkel szemben. Ha a konföderáció a szomszéd kis népekkel lehetetlenné válnék, felfogása szerint „nemzedékek hosszú sora vagy német szolgátságban vagy az ébredő nemzetiségek rohamától elmálasztva, késő és tehetetlen bánatban fogja siratni a magyar nemzet újjászületésének elvesztegetett alkalmát.“⁷³⁾

XI. Ha ekként Kossuth később maga is átlátja eredeti nemzetiségi politikájának célttévesztett és hibás voltát és végletekre hajló beállítottságában túlmegy a nemzetiségi mérséklet szabadságharckorabeli képviselőinek legméltányosabb nemzetiségi el-

⁷¹⁾ *Kossuth*: Irataim az emigrációból. I. köt. 371. old.

⁷²⁾ *Szekfü*: i. m. 207. old.

⁷³⁾ Levele gróf Károlyi Györgvnéhez, közli *Kónyi*: i. m. V. köt. 70. o.

gondolásain is, nagyon természetes, hogy eredeti, később megtagadott nemzetiségi politikája érvényesülésének idejében a vatesi lélekkel jövőbelátó és a tragikus jövőért a felelősség teljes súlyát magáranchezedni érző *Széchenyi az eredeti kossuthi politika ellen teljes erejével síkra száll*. E tévesnek ítélt nemzetiségpolitikai rendszert leküzdendő, válik a legnagyobb magyar hangja e tekintetben nemcsak propagatív, hanem *agitatív* színezetűvé, szenvedélyes bensője minden energiájával küzdvén a nemzetrombolónak látott tévtanok ellen. Nemzetiségpolitikai küzdelmeinek ez a jellege, nemkülönben — miként arra a megelőzőkben már rámutattunk — a nemzetiségi kérdés történeti kialakulásának nem kellő ismerete, illetve nem méltánylása kétségtelenül bizonyos túlzásokra, egyoldalú felfogásra ragadja a magyarosító nemzetiségpolitika szerepének megítélésében Széchenyi amúgyis szenvedélyes politikai habitusát. E körülmények folytán kezdi a nemzetiségi hibák és *viszályok okát* kizárólag *magyar* részen, az akkor hivatalosan érvényesülő magyar nemzetiségpolitika oldalán, illetve a magyar politikának a nép előtt istenített vezérében: Kossuthban találni.

félta a magyar nemzet eddigi egyensúlyát a nép új vezéreitől, akik a közélet különböző helyeiről nem megértést és szeretetet, hanem különböző rögtönzött követeléseket, ijesztgetést, kevélységet és gögöt mutatnak a nemzetiségek iránt.

A magyar közönségben több tapintatot tettem fel, megvallom, s éróén hittem, mikép . . . csakhamar visszanyerendi azon *egyensúlyát*, melynek leginkább, vagy jobban mondva, melynek isteni befolyáson kívül szinte egyedül köszönheti létének s némi szép szabadságának. német, szláv és törökség közt. annyi századok óta fenntartását. Azonban . . . ahelyett, hogy . . . azon egyszerű problémát fejtené meg magának, mikép *szél ellen vitorlázni nem lehet*, s minden efféle kísérlet *a mathesis* vastörvényei szerint elmulthatatlanul nem előre, de hátra lök, ehelyett mindinkább *zajong bizonyos tárogatók után*, melyeknek . . . hangjai közt *nem veszi észre a szerencsétlen botor, mennyire közelit* már a virágok minden nemeivel behintett *feneketlenhez* . . . mert sülvédjen egyszer *a magyar* csak a verembe. s majd látni fogjuk, mily *gyűlölet gyűl bosszúkép* mindenünnen ellene, s pedig kölcsönül, azon ki nem menthető arrogancia és lenézés által hosszú évek során végkép a legnagyobb indignatióva érelve, mellyel *nem a nemzet*, mely mindig illedelmes vala, de *néhány hetyke bi/or*, ki már szinte bevett szokásként mindig a *nemzet nevében szemtelenkedik*, széles sententiáit s felszínes oktatásit ámlgatni, németet, tótot, hovátot, rácot sat. — tán a zsidót kivéve, mert az mint mondják, kész pénzzel fizet — s minden előkelőt s minden felsőbbiséget egyiránt illet megbocsáthatatlan durva faragatlansággal, vagy mi több: kiállhatatlan s minden jobb vért bosszúra gerjesztő kevélység — és göggel. — Ilyféle *otromba barátok, lágyvelejü jóakarók* híjával soha nem volt fajtánk: de mióta *nemzeti oraculumokkal áldott meg. a sors*, és *systematice* declamáltatik a triposrul szakadatlan munkássággal a *rögtönzés, ijesztgetés, követelés s minden más ajkúakkali* s minden erőnkkel *hajbakapásnak nagy haszna*, most valóban félhetni, e dicső faj annyira elszaporodik, ha még jökor észére nem jó, mikép aztán nincs oly értelem, nincs oly

cherubi ész, mely ily hősökkel vagy inkább ily hősök dacára ki tudná vívni a lét és nemlét közti eldöntő nagy csatát.⁷⁴⁾

Csak az új vezéreknak, a nemzet „fő heveseinek“ lehet tudni mindazt a *meggondolatlan túlzást*, mellyel a gyakorlat a nemzetiségi politika terén túlment a törvények követelményein s a *mérséklet helyébe szélsőséges elbánást, a méltányosság helyébe méltatlan kezelést, a kíméletes bánásmód helyébe kíméletlenséget* vitt.

Mondják ugyan, hogy törvényeink nemzeti nyelvünk ügyében semmi ilyest nem követelnek . . .

... és most kérдем s hazánk fő heveseitől kérdem *ugyanannál maradtak-e. mit a törvény parancsol*, t. i., hogy a latin szó helyébe lépjen a magyar, vagy kalandoztak-e ezen határon néha túl? Régibb intézetek és egyesülések körébe, hol nem magyar volt a szó, mert alkotóik sem valónak magyar ajkúak, ugyan *nem vólta-e a magyarság magát itt-ott máról holnapra erővel be?* Némi gyűlemben, némi vizsgalomban . . . nem lón-e a magyar kedvéért *... kiküszöbölve gyakrabban minden egyéb nyelv, mint mirigy?* Ugyan hány szent szónoklat nem vala elvileg s parancsra intézve magyar nyelven, olly hallgatókhoz, kiknek tizedrésze sem vehetné azt be lelki táplálékul? . . . S hány lenézésre, hány méltatlanságra adott alkalmat az, ha valaki *az elmezavar ez árvjától mint lelketlen törzsök* nem hagyá magát egészen elsepergetni e hazában . . . S ugyané mindent egyszerre elárasztani akaró magyar hév nem növekedett-e már annyira, hogy az ki elég bátor bármily szerényen is emelni szavát, *... ne legyen kitéve a rossz, a gyáva hazafiság, sőt a hazaárulás legémelygetőbb piszkaival is azok részéről minden változatokban bcmocskoltatni, kiknek — mint mondják — minden csepp vérök a kölcsönös méltánylat . . . mellett buzog?*⁷⁵⁾

Ilyen *rossz fénybe és sajnálatos ferde helyzetbe* kerülnek az egész nemzet *legszentebb érdekei* csak azért, mert *egyesek téves irányú lelkesedése, vak heve és bűnös túlzásai* helytelen útra terelik.

Valóban akarat ellen is elfordulni kénytelen ily szomorú jele-
netektől a kiábrándult, s mély buba sülyed lelke: ha tapasztalja, *hová vezethet vak hév és rosszul fékzett lelkesedés*, s hogy *egyesek bűnös túlzásai* néha mily rossz világba s ferde helyzetbe állíthatják a nagy közönség legszentebb érdekeit.⁷⁶⁾

Nemzete jövője irányában érzett mélységes aggodalma és lelkiismeretes felelősségérzete azonban nem éri be a bűnösen téves irány s képviselőinek általános feddésével, hanem *nyíltan a vezér ellen is fordul*, akinek lángoló egyénisége tartja varázslata alatt a széles tömegeket és irányítja már a közvéleményt is, a nemzetiségi kérdés kezelésében sajnos a súlyosan kifogásolt helytelen útra. Ezért nem szűnik meg munkáiban, hírlapi vitáirásaiban személy szerint is megállásra szólítani fel a rossz irányba sodródott.

⁷⁴⁾ Garat. 26—29. ofd.

⁷⁵⁾ Akadémiai beszéd. Beöthy: i. m. 262—263. old.

⁷⁶⁾ Akadémiai beszéd. I. m. 264—265. old.

lánglelkű népvézért, mélységes aggódással intvén, figyelmeztetvén őt, hogy a választott úton pusztulásba viszi a nemzetet.

Izgasson minden nemzetiséget a magyar nemzetiség ellen bőszülésig fel ... s töltsé meg mérgével a vizsontorlás poharát csordulásig: ám lássa.

Ha azonban egykor, midőn már késő lesz, érezni s átlátni fogja, s megvallani lesz kénytelen, hogy *átok volt az, mit fejünkre hozott és* nem áldás: akkor ne mentse magát azzal, hogy nem volt a nemzetben egy hű is, ki önnek csalálmait még idején kettétörni elég elszántsággal bírt s tehetsége szerint ügyekezett volna.⁷⁷⁾

Fokozódó szorongása, fojtó aggodalma a nemzet jövőjéért a tragikus végkifejlés napjaiban teljesen aláásott idegzete elé *döbbenetes víziót* varázsolnak, rövid idő múlva sajnós valóra vált *látomást a nemzetiségek összeütközéséről és az ország pusztulásáról.*

Én a csillagokból olvasok, kiáltott könnyezve fel. Vér és vér mindenütt! A testvér a testvér, a *népfaj a népfajt fogja mészárolni engesztelhetetlenül és örülten.* Keresztet rajzolnak vérből a házakra, mellyeket le kell égetni. Pest oda van. Száguldó csapatok dúlnak szét mindent, mit építünk. Ah! az én füstbe ment életem! Az ég boltozatán lángbetűkkel vonul végig a *Kossuth* neve, — flagellum dei!⁷⁸⁾

A Dunamedence népeinek ez a tragikus összeütközése pedig nemcsak rengeteg vérrel, szenvedéssel és pusztulással fog járni, hanem veszélyezteti e helyütt a magyarság *fennmaradását is*, mert ilyen kölcsönös mészárlás után nagyon könnyen bekövetkezhetik a magyarság elsüllyedése az őt minden oldalról övező germán és szláv tengerbe.

Wahrscheinlich ist das, dass wir durch eine Reaktion in *das deutsche Element verschmelzen.*⁷⁹⁾

Wir Ungarn sind weg! *Ein deutsches und ein slawisches Reich.* A pajkos magyar kimarad! Die Juden werden — die auf unseren Rücken aus dem Morast reiten wollen — unsere einzigen Alliierten sein!⁸⁰⁾

XII. A nemzetiségi kérdés helytelen kezelésének ilyen végzetes következményeit nemcsak megérezve, de szinte biztossággal előrelátva, első nemzetiségi politikusunk *nem szűnt meg az ő útját hirdetni*, amelynek követése által egyedül van mód a katasztrófa elkerülésére. Nemcsak az elnyomó nemzetiségi politika, de a kérdés megoldásának az elhalasztása sem segíthet, mert ezáltal csak elmérgesedik a még gyógyítható baj, olyannyira, hogy végtére még a helyes orvoslással is gyógyíthatatlan lesz.

⁷⁷⁾ *Politikai programtöredékek. Szekfü: i. m. 395. old.*

⁷⁸⁾ Széchenyi jóslata 1848. augusztus végén Kemény Zsigmond báró előadásában, közli *Szekfü: i. m. 406. old.*

⁷⁹⁾ 1848. ápr. 28-i naplójegyzet, közli: *Szekfü: i. m. 400. old.*

⁸⁰⁾ 1848. május 10-i naplójegyzet, közli *Szekfü: i. m. 401. old.*

S mert rend után sóvárog keblem ... rendet alapítani akarni pedig valóban vagy gyermekes ámitás, vagy zsarnoki ötlet, mielőtt mind egyik, mind másik részről ki nem volna huzva azon tövis, mely meg nem szűnőleg sérti részint a virulni akaró, részint magát elnyomatni nem hagyó nemzetiségek sebeit; ... el lehet ugyan szemet hunyva gyermeki kedéllyel s önámításilag illy sebekről fordulni, sőt hatalom karjával még annyira le is nyomhatni azokat, mikép az örökleg felszínen maradó sokaság előtt minden az egészség legteljesebb állapotjában mutatkozzék; *ámde gyógyulást . . .* illy módon nem csak nem eszközölhetni, hanem *elnyomás és halasztás által annyira fog növekedni az elfojtott baj*, mikép az, mi ma még gyógyítható volna, *elvégre orvosolhatatlan* lesz, s adott alkalommal, mint minden forrongásban lévő, de magába szorított nyavalya, *zabolázhatatlan s ekkép megsemmisítést szülő dühvel tör ki.*⁸¹

S mikor a forradalom és a szabadságharc eseményei útjának *egyedüli helyességét beigazolták*, de éppen e tragikus végkieliséssel Széchenyi megpróbáltatott lelkére döblingi homályt borítanak, a nagy szellem megrendítő éjszakájának feltisztult időszakában, újra felragadja a régi lobogót, amely alatt egyedül lehet mód az eljátszott lehetőségek visszaszerzésére. Ez az út *semmi képpen nem a kényszerű magyarosítás* eszköze, amellyel nemcsak e hazában, de a például vehető nyugati országokban sem lehetett soha eredményt elérni, amit fényesen igazol a három vezető nyugati nemzet fajokat vezető példája. E tekintetben nemzete figyelmébe idézi egyrészről az akkori germanizáló, másrészt a francia és angol nemzetiesítő törekvéseket és azok tapasztalati következményeit.

Mi most a felébredt *németségnek* főcélja? kérdem. Nem egyéb, mint minden nemzetnek fölibe emelkedni és más népfajtákat germanizálni . . . Igen, de vájjon mikép akarják e gyönyörű célt a derék teutonok elérni? .. Németesíteni akarnak és minden tőlük kitelhetőt elkövetnek a németiséget gyűlöletessé tenni, . . . és . . . úgy cselekszenek, mint azon elázott siamézi elefánt, mely — mint a mese tartja — a királyi vendégek multságára szolgálni akarván és meggyőződve, hogy ő igen tetszeni fog, német keringőt kezdett táncolni és tudta nélkül annyikat eldöntött, megsértett eltiport, míg egyszerre csak azon vette észre magát, mert minden oldalról hullott rá a veszsző, bot, dorong stb., hogy senkinek nem kell, senki nem szenvedheti.⁸²⁾

A *francia* faj, mint tudva van, sok tarka szépséget elolvasztott magába. Az *angol* hasonlólag; — de legalább tudtomra egy eset sincs, hogy a francia vagy angol, bár kormányilag, bár privát után azt mondta volna parancsolólag: Neked vagy Nektek franciáknak, angoloknak kell lennetek. A franciának és angolnak mindig elég tactusa volt ily provociációk által maguk ellen az illetőket fel nem ingerelni.⁸³⁾

Mindezek szerint nemcsak a sajátos magyar viszonyok követelik meg a nemzetiségek nemzeti sajátosságainak tiszteletét nemzeti lényük érintetlenül hagyását és a magyarosításnak csak

⁸¹⁾ Széchenyi írói hírlapírói vitája Kossuth-tal. *Viszota* kiad. I. köt., közli *Szekfü*: i. m. 347. old.

⁸²⁾ Nagy Magyar Szatíra. *Szekfü*: i. m. 470—471. old.

⁸³⁾ U. o. 473. óid.

a Széchenyi által javasolt magyar „*olvasztói felsőbbség*,” útján megengedett természetes és soha nem kényszerű keresztülvitelét, hanem a külföld példái is, amelyek mind negatív, mind pozitív formában azt bizonyítják, hogy az *asszimilálás csak természetes és önkéntes megvalósulásban vezethet sikerre és hozhat tartós és biztos eredményt.*

XIII.*Széchenyi* nemzetiségpolitikai szemléletének ezt a lényegét adó *iránymutatását fogadta el* a kiegyezés után a magyar *törvényhozás is*, amikor mindmáig kiható nemzetiségi törvényünkben (1868: XLIV. tc.) az egyes nemzetiségbelieknek az ország jellegét megadó magyar népességgel való teljes jogegyenlőségét és nemzeti sajtáságaik szabad érvényesítését biztosította. Ez a törvény a nemzetiségek kezelésére nézve Széchenyi szellemében Eötvös humanizmusát és Deák Ferenc magyar politikai bölcsességét alkalmazta vezető szempontokként, minek következtében a nemzetiségek számára a világon az elsők között honosított meg széleskörű emberséges szabadságjogokat, ugyanakkor azonban nem nyitott utat a nemzetiségek kollektív személyiségének és ezek autonómiájának el nem ismerése folytán a föderalisztikus irányzatoknak. A törvényben *Deák Ferenc* politikai bölcsessége megfogalmazta a *történeti alapokon nyugvó magyar politikai nemzetfogalmat*, amelynek „a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogú tagja“. A teljes honpolgári egyenjogúságból folyóan a nemzetiségek nemzeti lényüket és sajátosságukat, vallási autonómiájukat akadálytalanul érvényesíthetik, nyelvüket a magánéletben szabadon használhatják, sőt a nemzetiségi nyelvek több vonatkozásban hivatalos nyelvként is alkalmazhatók. Mindezek a szabadságjogok a nemzet minden polgárát megilletik, de egyénileg illetik, azaz a törvény jogaiból nem a nemzetiségek, hanem az azokhoz tartozó egyének nyernek csak nemzetiségi létük kifejtésére alkalmas kiváltságokat.

A nemzetiségi *törvénynek ez a szelleme* kétségtelenül egyenes vérségi leszármazója Széchenyi nemzetiségpolitikai elgondolásainak, amelyeknek tengelyében a nemzetiségek nemzeti sajátosságainak fenntartása állott. E törvény szerint is nem volt állami feladatnak tekinthető a nemzetiségek magyarosítása, azoknak hivatalos és kényszereszközökkel magyarrá erőszakolása, hanem a magyarosítás az élet természetes alakulására, a társadalmi és gazdasági tényezők önkéntes magyarosító hatására volt bízva. A törvénynek ezt az intencióját valósággal Széchenyi szellemét felidézve fejezte ki a törvény alkotója: *Deák Ferenc*, amikor annak alkalmazása során felmerült nemzetiségi vitakérdésben irányt mutatóan megállapította, hogy ha „mi a nemzetiségeket megnyerni akarjuk: ennek nem az az útja, hogy őket mindenáron magyarosítsuk, hanem az, hogy velük a magyar viszonyokat megkedvel tessük“.⁸⁴⁾

⁸⁴⁾ Idézi: *Horváth*: i. m. 61—62. old.

A Széchenyi szellemét híven képviselő és Deák klasszikus fogalmazásában testet öltő *nemzetiségi törvény* azonban sajnos nem volt képes híven gyakorlattá válni. Már megalkotásakor is csak a kormányzó párt és annak bölcs politikai vezeterei felfogását képviselte inkább, mint a közvéleményt, az idők múltával pedig nemcsak, hogy nem tudta maga mellé állítani a nemzeti közvéleményt, hanem időnkint még a kormányok felfogását is magával szemben találta.

A *nemzeti közvélemény idegenkedését* nemzetiségi törvényünk széleskörű szabadságokat nyújtó, humanitárius felfogásával szemben érthetően magyarázhatta a trianoni békeszerződést megelőzőleg a magyar kormány részéről mentő körülményként is felhozott érv, hogy a közvélemény emlékezetében még élénken élt az a sajnálatos körülmény, hogy a nemzeti szabadságharcot a dinasztia a nemzetiségek erős támogatásával is küzdötte. Le. Az egyes *kormányok* (különösen Tisza Kálmán, Bánffy Dezső) ellentétes felfogását pedig a *nemzetállam* nyugaton — bár fel nem ismert más körülmények között — nagy sikert elért eszméje impresszionálta. A nemzetiségi politika feladatát e felfogás képviselői Széchenyi, Eötvös, Deák és a nemzetiségi törvény szemléletével ellentétesen abban vélték felismerni, hogy *a nemzetiségeket minél előbb magyarrá alakítsák*, nemzeti különállásukat megszüntessék, és így nemzetiségi különbségeket nem ismerő egységes magyar nemzetet hozzanak létre. A mód pedig, amellyel ezt az egységes magyar nemzeti államot megvalósítani vélték, az *iskolapolitika* lett volna, amelynek útján a *magyar nyelv* általános kötelező tanítása révén a hon minden polgárát magyar nyelvűvé és e felfogás hívei szerint ebből folyóan előbb-utóbb magyarrá lehetett volna varázsolni. A nemzetállam ábrándja ragadta magával a nemzeti közvéleményt is és a századforduló körül valóban csak Széchenyinek lehetett volna meg a tekintélye és bátorsága a téves alapokon nyugvó ábrándozás helyett az élet valóságára és a csalóka terv megvalósulásának elháríthatatlan akadályaira rámutatni.

Széchenyi tanítása azonban *ezidőben elhomályosult* vagy talán homályba állították és helyette győzelemre jutott az új irány, amely a magyar nemzetállamot a legerélyesebb eszközökkel kívánta megvalósítani. Miként ennek a felfogásnak legkövetkezetesebb képviselője, báró Bánffy Dezső írásban is kifejezésre juttatta, „a magyar politikának a *nemzetiségekkel szemben a legerélyesebbnek* kell lennie. Ha akár a törvényalkotás, akár a törvény alkalmazása terén a legerélyesebben nem járunk el, úgy... a problémát: — hogy tud-e és képes-e a magyar állam igazi nemzeti állammá alakulni? — nem oldjuk meg. Ha nem odjuk meg, nem tudunk állandóan, mint állam, fennmaradni.. „⁸⁵⁾

⁸⁵⁾ Báró Bánffy Dezső: Magyar nemzetiségi politika. Bpest, 1903. 10. old.

Ezért szerinte a nemzetiségi törvényt nem is szabad végrehajtani, de egyébként is a törvény alkotása óta „közéletünk oly változásokon ment keresztül, melyek a törvénynek betűszereinti végrehajtását lehetetlenné is tették“.⁸⁶⁾ A nemzetiségek különállását elismerő nemzetiségi törvény helyett tehát *soviniszta magyar nemzeti politikára van szükség*, amely a *nemzetiségeket* kényszerűen a *magyar nemzet nemzeti egységébe olvasztja*. Ez a beolvasztás Bánffy szerint is legfőképpen „a kizárólagos állami közoktatással, mint intézményi nyomással“⁸⁷⁾ kell, hogy történjék.

A Tisza Kálmán—Bánffy-féle irányzatot a közélet más erőteljes egyéniségeinek működése a társadalom széles rétegeiben még csak kiterjesztette. Az intranzigens soviniszta magyar felfogásnak korára egyik legnagyobb befolyást gyakorló személyisége: *Grünwald Béla* nyíltan elítélte a nemzetiségi törvényt és annak hatályon kívül helyezése vagy legalábbis végre nem hajtása érdekében fejtett ki széleskörű propagandát. A nemzetiségek elengedhetetlen asszimilációját pedig már a valóság útjára lépett reménységként festette a nemzet tévesen megítélt derűs egére *Rákosi Jenő* a 30 millió magyar ábrándjában.

A kornak e soviniszta-nacionalista szemléletére jellemző, hogy ennek hatása alól még a humanista szellemű, conciliáns lelkületű, nemzetközi műveltségű és széles látókörű *Apponyi Albert gróf* sem volt képes magát kivonni, aki emlékirataiban férfias őszinteséggel elismeri, hogy: „nem volt energiám hozzá, hogy magamat teljesen kivonjam a Tisza-epochában uralkodóvá vált áramlat hatása alól“.⁸⁸⁾ Bár ösztöne „a Deák—Eötvös-éra hagyományaihoz“ húzta és „mindig utált mindent, ami akár csak a méltányossággal is ellenkezett, bárkivel szemben történt legyen“, mégsem volt magát képes a korszellem hatása alól teljesen mentesíteni. „Az átlagfelfogás fölé“ nem emelkedett saját álláspontját „elfogulatlanul bírálva“, azt „a nemzetiségi politikának, mint a politika külön ágának tekintetében habozónak és erősen kifogásolhatónak“ kénytelen elismerni.

Meg kell mindazonáltal jegyezni, hogy ez a *soviniszta irányra hajló nemzetiségi politika* egyrészt *nem volt állandó*, mert a váltakozó kormányok esetről-esetre más, engedékenyebb nemzetiségi politikát is inauguráltak (így különösen Széli Kálmán, de Tisza István is), másrészt pedig, hogy ez a *szélsőséges nemzeti politika inkább csak a szavakban vagy éppen a szólásokban jelentkezett*, nem pedig a gyakorlatban. Ezért hivatkozhatott joggal arra a magyar kormány a trianoni békeszerződést megelőzőleg, hogy a „*tényleg alkalmazott magyar nemzetiségi politika...*

⁸⁷⁾ U. o. 30. old.

U. o. 70. old.

⁸⁸⁾ Dr. gróf *Apponyi Albert* emlékiratai. Bpest, 1934. II. kötet, 54—63. old.

Svájcot kivéve a *legliberálisabb volt Európában*“.⁸⁹⁾ E tekintetben ugyanehelyt utalt a magyar kormány a magyar nemzetiségi politika méltányosságát igazoló arra a tényre, hogy pl. az erdélyi románok aránylag több román elemi iskolával rendelkeztek, mint a királyságbeliek (nálunk 2.9 millió románra esett 3000 elemi iskola, míg Romániában 7 millió lakosra csak 5000).

Nemzetiségi politikánknak elhajlása az 1868. évi nemzetiségi törvénytől és Széchenyi, Eötvös és Deák szellemétől, tehát nem hozott új és eredményekkel járó irányt, hanem — mint azt gróf Teleki Pál találóan megállapította⁹⁰⁾ — csak azt idézte elő, hogy *nemzetiségi politikánk „ötletszerű“* lett és *„soha sem céltudatos“*. A sovíniszta szövegekkel telt, de a gyakorlatban túlnyomórészt méltányos elbánást mutató nemzetiségi politikánkért már az első világháborút megelőző évtizedekben bőven emeltek ellenünk vádat nemzetiségeink, sőt külföldi tényezők is (*Scotus Viator, Leger, Björnson*), mi azonban ezek ellen megfelelően még csak nem is védekeztünk.

Így ért bennünket az első világháború, amelynek *tragikus eredménye* nem annyira a háború kimenetelének, mint inkább *nemzetiségi viszonyainknak volt a következménye*. A párizskörnyéki békeszerződések a volt központi hatalmak más államait is súlyos lemondásokra kényszerítették, azonban olyan mértékű területcsonkítást, mint amelyet Magyarország szenvedett, egyik szövetségesünknek sem kellett elviselnie. Jellemző, hogy a szövetséges és társult hatalmak főellensége: Németország a kontinensen alig szenvedett területi veszteséget, míg mi, akik a háborúba akaratunk ellenére kényszerültünk és világháborús magatartásunk a szembenálló felek megítélése szerint is a leglovagiasabb volt, területünknek 71%-át, népességünknek pedig 58%-át veszítettük kényszerűen el. Nyilvánvaló ezért, hogy e csonkítás magyarázata és oka nem a háború elvesztésében, hanem nemzetiségi viszonyainkban, illetve azok akkori megítélésében volt található.

XIV. A nemzeti állam szempontjából a trianoni békeparancs szörnyű országcsonkításának kétségtelenül az is eredménye lett, hogy Csonka-Magyarország *nemzeti állammá* vált. A magyarság arányszáma a csonkahaza területén meghaladta a 92%-ot, vagyis összes nemzetiségeink arányszáma alig 8%-ra zsugorodott össze.

E mellett még e csekélyszámú nemzetiségből 5.5%-ot a németiség tett ki, amely a világháborút megelőzően is már és ebben az időben még leglojálisabb nemzetiségeink közé tartozott. A trianoni kis-Magyarországban ekként egyszeriben megszűnt a nemzetiségi probléma, Magyarország nyugati értelmű nemzetállammá vált. Hogy azonban a nemzetállamnak ilyen módon való elérése nem elégítette ki a nemzeti közvéleményt, azt misem bizonyítja jobban, mint a tria-

⁸⁹⁾ A magyar béketárgyalások. Jelentés a magyar békeküldöttség működéséről, stb. Bpest, 1920. I. köt. 22. old.

⁹⁰⁾ *Teleki Pál gróf*: Európáról és Magyarországról. Bpest, 1934. 18. old.

nőni csonkítást követő első pillanattól kezdve elfoglalt és meg nem szűnően képviselt revizionista álláspont, amely a „Nem, nem, soha!” hazafias devizája alatt végeredményben az integer *Magyarország* helyreállítását tűzte ki legfőbb nemzeti célként. Ha pedig ez volt a nyilvánvaló és állandó legfőbb nemzeti törekvés, akkor kétségtelen, hogy a *nemzetállamnak ez az alakja* a nemzeti közvéleményben semmiképpen *nem volt kívánatos* és ehelyett inkább a nemzetiségekkel bőven kitöltött, de szentistváni kereteket kívánta magának vissza.

A trianoni kis-Magyarország korszaka a működésbe lépett nemzetközi dinamizmus világot rengető zendülései közepette a 38-as évektől kezdődően fokozatosan megszűnt. Az első bécsi döntés még az akkoriban diadalát ülő népi elv alapján történt ugyan és így nagyobb számú magyar visszatérésén felül nemzetiségeink arányát nagyobb mértékben nem emelte, a Ruténföldnek 1939 tavaszán történt visszafoglalása, valamint a keleti országrészek és Erdély egy részének az 1940. évi második bécsi döntés alapján történt visszaszerzése, nemkülönben végre a délvidéki területek meghódítása tömegesebb magyar vér visszaszerzésén felül nemzetiségeink számát is jelentősen felduzzasztották. Az eképen megnagyobbodott, bár integritását még vissza korántsem nyert országban a nemzetiségek arányszáma már 26% körül mozog, azaz a *magyarság az ország lakosságának már csak alig háromnegyed részét teszi ki*. Eképen az ország kereteiben ismét jelentkező nagyobb számban nemzetiségek, *újra előttünk áll a nemzetiségi probléma és felteszi elénk a kérdést: milyen legyen a magyar magatartás a nemzetiségekkel?*

Ezen a *válaszúton* a nemzetnek a gondviselés kegye által adott, ám a végzet könyörtelen kezétől a legnehezebb pillanatokban elszólított, messzi pillantású, mély erkölcsi érzékű, buzgón vallásos, magyar intuiciós, sokat tapasztalt, de ezenfelül még páratlan tudású és tudományú, valamint megbecsülhetetlen történelmi és hagyományos szemléletű kormányfője: megboldogult *Teleki Pál gróf* megfontolt, de határozott léptekkel *Széchenyi útjára lépett*, amelyet miként a múltban is, a jelenben és a jövőben egyedül ítélt járhatónak. Ezt az *utat* páratlan történelmi érzékével nemcsak Széchenyiig, hanem Szent Istvánig, sőt az azt megelőző *őshazabeli időkig* vezette vissza, kimutatván, hogy a *magyarság mint keleti nép mindig türelmes volt a vele együttélő más népek iránt* és már ősi településeinktől kezdve életét állandóan más népek társaságában folytatta.⁹¹⁾ A *Széchenyi* által hirdetett utat és életformát ő tehát az *ősi magyar szimbiotikus életformának* nevezte, amelyet már Szent István is a hagyományok alapján vezetett be a Kárpátok koszorújában. A *szentistváni gondolat* tehát

⁹¹⁾ V. ö. különösen *Teleki Pál gróf*: Szent István birodalma 1941-ben c. és a magyar politikai bölcsesség tömör kiteljesedését képviselő tanulmányával.

nem faji vagy ma u. n. népi elv, hanem „sok együttélő, bár különböző származású, nyelvű emberek, népelemek politikai egybefogásának a gondolata. Ez a szentistváni állameszme.“ *Ez az ősi magyar symbiotikus gondolat és a szentistváni állameszme* mind a magyar nép ősi symbiotikus természete, mind pedig a Közép-Duna-medence symbiotikus nagytáji jellege következtében „*ezen a földön parancsszerű*“,⁹²⁾ A megnagyobbodott Magyarország feladata tehát nem lehet más, mint ami Szent István óta évszázadokon át a nemzet hivatása volt, hogy „*egy összetételében több nemzetiségű országot vezessünk, kormányozzunk és boldoggá tegyünk*“,⁹³⁾

Ez a szentistváni feladat a nemzet Széchenyi szellemét felidéző tanítómesterének bölcs tanítása szerint „sok mindenfélét kíván meg' tőlünk, magyar emberektől. *Mérsékletet, igazságot* és azt a *politikai érettséget*, amely a *szerepetet* politikai jelmondatá emelő Szent István királyunk iránymutatása volt... A szentistváni eszme nem a háborúnak, hanem a békének, nem az elválasztásnak, hanem a *megértő együttélésnek* a gondolata volt mindig itt a Duna medencéjében. A szentistváni gondolat nem ismer nyelvhatárokat, de ismer összekapcsoló életformákat és hagyományokat“.⁹⁴⁾

Ennek következtében a *sokféle nemzetiségű országot csak a szentistváni gondolat értelmében lehet kormányozni*, nem pedig az egységes népiség alapján. Igaz ugyan, hogy ma a nemzetiségek a nagymagyarországi 45%-kal szemben csak 26%-ot érnek el, „*mégis nyilvánvaló, hogy mechanikus módszerekkel akkor sem tudtuk ezeket asszimilálni és ma sem tudnók*.“⁹⁵⁾ Sőt a jelen mindenütt kiélezett nacionalista szellemében a régi mintájú és Nyugatról importált kényszereszközökkel „*már épenséggel nem fogunk tudni megmagyarosítani más nemzetiségű tömegeket. Legkevéssé a közvetlen jelen évtizedeiben. Ilyesmire gondolni elméletileg utópia, gyakorlatilag ostobaság*.“⁹⁶⁾ Viszont, ha a szentistváni gondolat nem is jelent erőszakos magyarosítást a nyelvben és a külsőben, jelenthet ez az „*együttélés és a közös életforma magyarosodást az életben, ha őszintén és szabad akarattól történik*.“⁹⁷⁾

Egy évszázaddal azután tehát, hogy Széchenyi a kortársai előtt bár visszhangra nem talált, de örökös alapigazságokat tartalmazó akadémiai beszédében a magyar nemzetiségi politikának kívánatos útját kijelölte, XX. századbeli nagy követője és a nemzet igazi tanítómestere újra ezt az utat választotta és azt példátlan politikai bölcsességével és mély szaktudásával rendszeresen járhatóvá épí-

⁹²⁾ *Gróf Teleki Pál*: i. m. 9. old.

⁹³⁾ *Gróf Teleki Pál*: Magyar politikai gondolatok. Bpest, 1940. 113. o.

⁹⁴⁾ U. o. 114—115. old.

⁹⁵⁾ *Gróf Teleki Pál*: Szent István birodalma 1941-ben. 14. old.

⁹⁶⁾ *Gróf Teleki Pál*: Magyar politikai gondolatok. 100. old.

⁹⁷⁾ U. o. 49. old.

tette ki. Ezt az utat: *Széchenyi és Szent István* útját a nemzet legnagyobb értékei közé tartozó és politikai végrendeletének tekinthető megnyilatkozásaiban a *nemzet kötelességévé tette. Szent István, Széchenyi és Teleki* politikai bölcsessége fémjelzik tehát ma már a Széchenyi idejében kevés megértésre talált *türelmes nemzetiségi politikát*, amelynek lényege Szent Istvántól kezdve évszázadokon keresztül egy és ugyanaz volt, hogy „Európa ezen részében, amelybe a sors Szent István népét állította és amelyet szervező szeme áttekintett és ahol keresztény államot alkotott, *békét és jólétet teremtsen, kölcsönös megbecsülést hozzon létre*. És ha részletformáiban századról-századra változó is a feladat, a lényeg az elv, az akarat és a becsület ugyanaz maradt.“⁹⁸

Ókéri Polzovics Iván dr.

A KELETI SZLOVÁKOK.

A csorbái vízvásztó, amely a mai Szlovákia területét két, földrajzilag egymástól elkülönülő részre osztja, nemcsak geográfiai választóvonal, hanem határa két olyan települési területnek is, amelyen a szlovákságnak származás, vérkeveredés, testi alkat, nyelvi sajátságok és szellemi élet szempontjából is két különböző nép tömb je él.

Ennek a két területnek eltérő jellegét elsősorban a földrajzi sajátosságokban ismerjük fel.

A nyugati Szlovákia folyóvizei a Duna vízrendszeréhez tartoznak. Ennek a területnek uralkodó folyója a Vág, amely a csorbái vízvásztó sziklás vidékén ered éppen úgy, mint a Garam vagy Hernád, azonban Zsolna alatt délfelé kanyarodva egyre szélesedő, termékeny völgyben fut le a Mátyusföld fekete humuszszál borított síkjára. Ez a völgy adja meg az egész Nyugatszlovákia karakterét. Festői várromjai mozgalmas történeti múlttól tanúskodnak, nyugatra és keletre torkoló mellékvölgyei pedig az állandó összeköttetés lehetőségét biztosították a szomszédos Morvaországgal és a középső Felvidék bányavárosaival is. Ezen a völgyön hatoltak előre az avar uralom bukása után a nyugatról és északról betelepülő morvák és fehérhorvátok, de a Vág völgyén nyomult fel a magyarság is, amikor új hazájában berendezkedve uralmának határait a Fehérkárpatokig terjesztette ki. Minden mozgalom, akár fegyveres, akár szellemi vagy gazdasági volt az, a Vág völgyén át érkezett el nyugatról a Felvidékre és ott éreztette első, legfrissebb hatásait is.

A Csorbától keletre eső terület, Kelet-szlovákia, egészen más

⁹⁸) *Gróf Teleki Pál: Magyar nemzetiségi politika.* 1940. 30. old.

jellegű. Ennek a területnek már nincsen olyan uralkodó völgye, mint a Vág folyóé. Vizei a Tisza vízrendszeréhez tartoznak és sokkal jelentéktelenebbek. A szepesi fensík kövei közül előtörő Hernád szűk völgyben kanyarog egészen Kassáig s ez a völgy csak Kassa alatt szélesedik ki termékenyebb területeket öntözve; ez a vidék azonban már nem tartozik Kelet-szlovákiához. Szepes két jellegzetes folyója, a Poprád és a Dunajec északnak folyik, a Sárosban és Északzemplénben eredő folyók pedig mindmennyi északról lefutó ér biztosítottak hol rejtett, hol nyíltabb ösvényeket a Kelet-szlovákiát a lengyel területekről benépesítő, több évszázad alatt beszivárgott néptörzsek számára.

Szlovákiának a csorbái vízvázlatzó által elhatárolt ezen a két területén a geográfiai különbségek természetesen mindenkor hatással voltak az ott élő nép fejlődésére, történetére, gazdasági viszonyaira és így kulturális életére is. Különösen erősen jelentkezett ez a különbség az elmúlt két évtized során, amikor a nemzeteket nagyobb egységekbe integráló nacionalizmus visszahatásként a partikularizmust, a lokálpatriotizmust, a helyi nemzeti öntudatot is egyre jobban érvényesítette és hangsúlyozta.

A történelem ma már bebizonyítotttnak veszi azt a tényt, hogy a régi Felsőmagyarország vagyis a mai Szlovákia nyugati és keleti részeinek betelepítése a magyar honfoglalást megelőző és azt követő első századok folyamán nem egyidőben, de különösen nem ugyanazon eredetű szláv törzsek részéről történt.

Chaloupecky Václáv cseh történétíró alapvető művében, amelyet Staré Slovensko (Régi Szlovákia) címen a Csehszlovák köztársaság megalakításának első évtizedében éppen a cseh-szlovák nemzetegység bizonyítására írt, tudományos vizsgálódásainak eredményeképpen arra a megállapításra jutott, hogy a régi Szlovákia területe a Kr. u. VIII. és IX. századok folyamán két szláv nyelvterület között oszlott meg. Az egyik a nyugati volt és kb. a Garam völgyéig terjedt. Ezt a nyugatról és északról, valamint Pannónia felől is betelepített szlávok lakták. A másik, a keleti rész azonban csak a Mátra, a Gömöri hegyek és az Eperjes-Tokaj között lenyúló hegylánctól délre volt lakott s ez a terület Bihar központtal a bolgár-szlávok települési területéhez tartozott. Szlovákia középső részét, a későbbi Árva, Zólyom, Liptó, Szepes, Sáros, Északhont és Gömör megyék területét ebben az időben még rengeteg erdőségek borították s azok akkor még lakatlanok voltak. Ez a lakatlanság természetesen nem azt jelentette, hogy az őserdők területére egyáltalán nem lépett volna még ember, hiszen a pásztornépek kisebb csoportjai barangolásaik közben ide is eljutottak, tény azonban, hogy a szlávok földművelő törzsei ezeket az erdőségeket sokáig nem vették birtokukba.

Ennek az elméletnek bizonyítására Chaloupecky számos tényt sorol fel.

Nagyon feltűnő például — mondja többek között — hogy nyoma sincsen annak, hogy amikor a kereszténység az itt lakó

szlávok között elterjedt, az egyházi felsőbbbségek Zólyom, Liptó, Árva, Gömör megyék területén egyházi birtokokat alapítottak volna. A legrégebb egyházi építkezési emlékekkel — a románstíliú templomok maradványaival — csak Pozsony, Nyitra, Bars és Hont megyék területén találkozunk. Árva megye akkori lakatlanságát bizonyítja továbbá Trstena község neve is. („Trst“ annyit jelent, mint „nád“). Trstena tehát náddal borított terület, vagyis olyan vidék, amely a határszéli gyeplőhöz tartozott.

Palackv Ferenc, a csehek nagy történetírója, ugyanennek a feltevéseinek adott kifejezést Csehország történetéről írott művében, ahol felemlítette, hogy a prágai püspökség 973-ból, VI. Benedek pápától származó alapítólevele szerint az ú. n. „Vág provincia“ a prágai püspökség fennhatósága alá tartozott, ennek a provinciának határait pedig az alapítólevél a Tátra és a Mátra hegységekben, valamint a Duna folyóban jelölte meg. Nem valószínű tehát, hogy ezen a határon túl is laktak volna emberek és az egyházi, illetve politikai határok nem estek volna egybe.

P. Krizko, aki nagy lelkiismeretességgel vizsgálta át a legrégebb magyarországi okiratokat, a XII. század előtti időből nem talált olyan okiratot, amely Zólyom, Árva, Liptó, Szepes, Sáros vagy Gömör területén fekvő helyre vagy helységekre vonatkozott volna. Ez is azt látszik bizonyítani, hogy az említett terület a XII. századig még lakatlan volt. {Az ellenkező bizonyítására törekedtek Smilauer V. és Eisner, akik szerint Liptó megye területe már a Vili. században is lakott volt.}

A kérdés most már az, hogy honnan népesedett be ez a terület az Árpád-házi első királyok alatt?

A szlovákok legnagyobb nyelvésze, Czambel Samu, a szlovák nyelv területén végzett elvülhetetlen érdemű kutatásaival igyekezett erre a kérdésre fényt deríteni. Több évtizeden át gyűjtötte az erre vonatkozó anyagot s amikor 1903-ban kiadta a „Slováci a ich ree“ (A szlovákok és nyelvük) című tanulmányát, majd 1906-ban „Slovenská rec a jej miesto v rodine slovenskych jazykov“ (A szlovák és annak helye a szláv nyelvek családjában) című nagyszabású munkájának I. kötetét, elmélete és az annak támogatására felsorakoztatott nyelvi adatok tömege nagy feltűnést keltett a szláv filológusok körében, de különösen élénk vitát provokált a cseh-szlovák közös származást hirdető cseh nyelvészek és történettudósok részéről.

Czambelnek 1909-ben bekövetkezett korai halála miatt a vita ugyan befejezetlen maradt, mert az előbb említett nagyszabású nyelvészeti munka további kötetét Czambel már kiadni nem tudta s így az összegyűjtött hatalmas anyag legnagyobb része feldolgozatlan maradt, elmélete azonban maradandó nyomokat hagyott nemcsak a szlovák filológiai kutatások körében, hanem a szlovák nép gondolkozásában, és különösen nemzeti öntudatának a cseh egysegítő törekvésekkel szemben való ápolásában is

Czambel elsősorban annak bebizonyítására törekedett, hogy a szlovák nép, amelynek utódai ma a magyarországi Felvidéket lakják, nem a nyugatról betelepedett morva szláv törzsből származik, hanem azoknak a szlávoknak nemzeti töredéke, akik a Dunántúlon és a Duna-Tisza közén éltek s akiket Safarik bolgár-szlávoknak nevezett. Ezek a szlávok I. Justiniánus császár idején a Kárpátok alján elterülő őshazából levonultak az alsó Dunához, a mostani Románia területére s később innen rajzottak ki a bolgárok elődei, a pannonia szlovének, továbbá a jelenlegi szlovén nép ősei is. Ezt bizonyítja továbbá Czambel szerint az a tény is, hogy a bolgárok, szlovének, tótok nyelvüket a szlovén szóból származtatva magukat ma is „szlovén“-nek, „szlovákénak nevezik.

Erősen impresszionáló a szlovákság délszláv eredetének bizonyítására Czambelnek az az érve, amellyel az igék jelen ideje első személyében az „m“ rag használatára mutat rá. A szlovák nyelvterületet környező valamennyi szláv népnek (cseh, lengyel, rutén) nyelvében ugyanis az igéknél a jelenidő egyes szám első személyében a rag *mindig* magánhangzó (pi/u, ziju, idu stb.), egyedül a szlovák nyelv függeszt ebben a személyben az igéhez „m“ ragot (pijem, zijem, idem, stb.) éppenúgy mint a bolgár, szerb, horvát vagy szlovén nyelvek. Alig feltételezhető, hogy ezt a ragozási formát a szlovákok későbbben vették volna át a délszlávoktól, hiszen a magyarok betelepédése folytán azokkal később érintkezésben alig állottak. Nagyon valószínű, hogy ez a forma a délszláv nyelvekkel közös nyelvszerkezet és nyelvállomány maradéka.

Érdekes továbbá Czambel munkásságával kapcsolatban megfigyelnünk azt is, hogy ő nyelvészeti kutatásainak színhelyéül elsősorban Kelet-szlovákiát választotta. Bár ő maga középszlovákiai volt és Zólyom megyéből származott, elméletének bizonyítására a keleti szlovákok nyelvterületét dolgozta fel a legalaposabb tudományossággal, pontosan megállapítva ezen a területen az egyes falvak lakosságának uralkodó nyelvét is. „A helyszínen végzett kutatások és megfigyelések alapján összeállította a tótrutén vitás területet, vagyis a keleti tót nyelvterület pontos statisztikáját. 679 tót többségű, 51 lengyel többségű, 42 német többségű, 163 rutén többségű falut talált. A többi falu és a városok mind magyar többségűek. Kimutatásából kitűnik, hogy az 1900. évi népszámlálás alkalmával 72 rutén falut tótnak és mind az 51 lengyel falut szintén tótnak tüntették fel. Czambel kimutatása nemcsak tudását, hanem pártatlanságát is bizonyítja, hisz tót létére 123 tótnak feltüntetett faluról bizonyítja be, hogy nem tót, hanem rutén vagy lengyel (Bonkáló Sándor: Czambel és a rutének c. cikke a Czambel Emlékkönyvben. 1937.)

De ha nem is sikerült Czambelnek a délszláv eredet elméletét az egész szlovákságra nézve a tudományos bizonyítékok megdöntetlen érveivel bizonyítani, a későbbi kutatók az általa megjelölt úton tovább haladva ma már kétségtelenül eljutottak annak

az igazolásáig, hogy Kelet-szlovákia mai lakóinak igen nagy része valóban délszláv eredetűnek tekintendő.

Ezt erősítik A. Petrovnak, a prágai egyetem orosz származású tanárának, továbbá Melich Jánosnak kutatásai is. Melich a Topoly, Labore, Latorca, Takta folyók neveit délszláv eredetűeknek tartja, délszláv eredetre mutat továbbá a Bodrog és Terebes elnevezés is. Petrov szerint az abauji Torna, Garadna, Garbócbogdány helységek délszláv telepítések.

A keleti szlovák kérdés jeles szakértője, Szilágyi Gyula, ennek az elméletnek bizonyítására rámutat a keleti szlovák nyelvben a *sumni* (szép) szó használatára. A *sumni* szót a nyugati szlovák egyáltalában nem ismeri és a „szép“ fogalmának megjelölésére a *pekni-t* használja. A *sumni* bolgár eredetű és a mai bolgár nyelvben is használatos. Ugyancsak bolgár rokonságra mutat szerinte az a mód is, ahogyan a keleti szlovák — eltérően a nyugatitól — a „hogyan vagy?“ kifejezést használja. A nyugati szlovák ugyanis az indogermán nyelvek szellemének megfelelően ekként kérdez: *ako sa más?* (Hogyan bírod magad, comment vous portez vous? A török népelemmel erősen kevert bolgár és a keleti szlovák — a magyarral egyezően — azonban így kérdez: *Jak si?* (bolgárul: *Kak si?*, törökül: *nasil siniz?*).

A filológiának ezeket a következtetéseit nagymértékben megerősítik Kelet-szlovákia betelepülésére vonatkozó történeti adataink.

Arra nézve, hogy a keleti Felvidékre mikor és milyen népek telepedtek be, biztos adattal alig rendelkezünk. Történeti tény azonban az, hogy a XII. és XIII. századokban a Szepesség területén a szlávok már a németekkel és magyarokkal együtt laktak. Nincs adatunk azonban arra, hogy ezek a szlávok már a magyarok és németek előtt beköltöztek volna mai lakóhelyükre, de ha ez még az említett idő előtt meg is történt, az olyan kismértékű lehetett, hogy a XIV. században Szepes megye területe még csak mint lakatlan terület élt a köztudatban. („ . . . ab olim fuerint silvosae ac populis destitutae“). (Fejér: Cod. Dipl. IX. 1.570. old.).

A szláv telepések megjelenésének első nyomait a folyónevek bizonyítják. II. Endre király 1209-ből maradt egy adománylevelével a Nagylomnicz mellett fekvő birtokot a szepesi Propst Adolfnak és nővérének adományozta s ebben az adománylevelben fordul elő először a „Poprad“ elnevezés s ennek mellékfolyói a „Jascunow“ és az „Oscoi“. Maga a „Tatra“ név lengyel eredetre mutat. (Dr. Johann Lipták: Urgeschichte und Besiedlung des Zips. Készmárk, 1935.).

A szlávok betelepítése a Szepességre legnagyobb részt észak felől történt. Különösen erős volt a bevándorlás IV. Béla királyunk idejében, aki Jordánt — a Görgey család őseit — birtokkal adományozta meg azoknak az eljárásoknak meg jutalmazásáért, amely eljárásokat Ruthéniában és Lengyelországban, továbbá más

szomszédos országokban teljesített „a Szepes (Scepus) területére történő települések érdekében.“ (Fejér: Cod. Dipl. IV. 2. 380. old.).

Az ebből az időből fenmaradt okiratok a betelepült szlávokat „hospites“-eknek nevezik, amiből nyilvánvaló, hogy ezek nem a Magyarországhoz tartozó nyugati Felvidékről jöttek át a Szepes-ségre, hanem az ország határain túl elterülő vidékekről.

A betelepült szlávok legnagyobbbrészt az északról jött le-mákok és rutének voltak.

A lemákok a Kárpátoktól északra lakó szláv nép, a kisoroszoknak egyik ága. Nevük onnan származik, hogy a kisorosz szó-járásban használt *lis* (csak) szót ők *lem*-nek mondják. (Ugyanezt a szót használja ma is a keleti szlovák a „csak“ megjelölésére.) Ezek a lemákok a lengyelek nyomása alatt sűrű rajokban szivárogtak be Szepes és Sáros északi területeire. A keleti szlovákok és a lemákok nyelve itt csaknem teljesen egybeolvadt s így alakult ki a mai *keleti szlovák*, vagy *szovjak* nyelv.

Igen nagy volt a lengyel nyelv hatása is a keleti tótok nyelvére. Amint láttuk, Czambel sok faluról mutatta ki, hogy ott a lengyel nyelvet beszélték még a 900-as évek elején is. Bizonyos, hogy itt ennek a nyelvnek a használata ma is fennáll. Lengyel hatásra mutatnak egyébként a keleti szlovák nyelvterületen fekvő városoknak igen gyakran „ov“-ra végződő szlovák elnevezései is. A szepesi városok neveitől és Homonna (Humenné) szlovák nevéől eltekintve a legtöbb keleti szlovák városnak neve „ov“-val végződik. (Presov, Bardejov, Sabinov, Vranov, Stropkov) éppen úgy, mint a galíciai városok nevei (Krakow, Tarnow, Lwow.)

Mint a telepések származásbeli különbségének igen jellemző bizonyítékára mutat rá Szilágyi Gyula a „*lehota*“ és a „*vola*“ elnevezésekre. A *lehota* morva szó, a *vola* pedig lengyel; mind a kettő ugyanazt jelenti: bizonyos kiváltságokkal felruházott települést. Míg azonban a Csorba vonalától nyugatra csak lehorákat találunk, addig ettől keletre csak volákkal találkozunk. Ugyanígy bizonyítja a különbséget a *dedina* és a *valal* szó használata is. Mindkettő „falut“ jelent, de amíg a nyugati szlovák a *dedinát* használja, addig a keleti szlovák csak a magyar falu szóból átvett *valalt* ismeri.

Ezeknél a hatásoknál még nagyobb volt a keleti szlovákságra a magyarság befolyása, amely a XVI. századtól a XVIII. század elejéig még tekintélyes számban élt közöttük.

A keveredés a honfoglaló magyarok és a szlovák ősnép között már korán megindult. A szláv telepések által alapított községekben még ma is felismerhető magyar dülőnevek élénken bizonyítják ezt. (Megyeres, Cicás, Hívespatak, Boroskut). A magyarság azonban nyomban tömegekben csak a török dúlások idején húzódott fel erre a zártabb, biztonságosabb vidékre, s innen folytatta önvédelmi harcát a törökkel. Ebből a harcból a Sárosba, Zemplénbe, Abauj északi részeire menekült nemesség derekasan kivette a részét magyar jobbágyaival együtt. De harcolnia kellett a császá-

riakkal is. Az osztrák hadak gyakran dúlták és sarcohák végig ezt a vidéket s ezeknek a hadmeneteknek áldozatai első sorban a magyarok voltak.

Az állandó harcok és az ezek nyomán fellépő járványok két évszázad alatt csaknem teljesen kipusztították a Sárosban, Zemplénben és Abauj északi részében élő magyarságot. Helyét a harcokban jobban megkímélt, a hegyek elrejtett völgyeiből leszív argó keleti szlovákok, lemákok és rutének foglalták el. A török kivonulása után megindult nagy telepítési mozgalom pedig ennek a területnek etnográfiai képét is nagyban megváltoztatta. A jobbágyokban beállott veszteségeket a földesurak új telepésekkel pótolták. Akiknek nyugaton vannak birtokaik, onnan hoznak át nyugati szlovákokat. De megnyílnak a határok a külföldről beözölő telepések számára is. A Lobkovitzok cseheket hoznak Enyickére, a jászói prépostság morvákat telepít le Rudnokon. így vált gyakorivá a Kassa alatti Enyickén a „Benes“ név és így történik az is, hogy Bocsárdon 1848-ben temetik el az utolsó, a cseh-morva vallásfelekezethez tartozó hívót. (Szilágyi Gyula adatai.)

A magyar népelem állandóan tért veszít. „A Laposok, Csontosok, Verespejek, Damonkosok, Zsigrayak, Gécziek, Gyalaiak családjai elveszitek a magyarság számára, a Törökök Turekre, a Pethők Petejára vedlenek és Nemes Péter leszármazol Nemespetrákok, a Gömörieké Gimerák lesznek . . .“ (Szilágyi Gyula). Jellemző továbbá, hogy a bevándorló család nemzetiségét jelzi a gyakori Tóth, Orosz, Horváth, Németh, Rácz vezeték név is. E családnevek — ugyancsak Szilágyi Gyula szerint — még abból az időből származnak, amikor az őket telepesként befogadó község nyelve még magyar volt. A Kassától keletre és délkeletre fekvő falvak mindegyikében fellelhetjük ezeket a neveket s ezekben a falvakban ma is igen gyakoriak a Forrai, Forgács, Göndör, Puskás, Badó, Gazdag, Kövér, Sipos, Bacsó, Pásztor, Szalonna, Sívár, Pusztá vezetéknevek. Viselői azonban ma már alig, vagy egyáltalában nem beszélnek magyarul.

Ilyen történeti okoknál fogva pusztult ki a Sárosban, Zemplénben, Szepesben élt magyarság vagy olvadt bele, mint törpe-számban visszamaradt kisebbség, az új telepítésekkel megerősödött szláv tömegekbe. Ez az oka annak, hogy ennek a területnek lakossága, amelyet a XVIII. század közepe táján Magyarországon végigutazott Simplicissimus még legnagyobbbrészt magyar jellegűnek írt le, a XVIII. század vége felé már csaknem teljesen szlovák képet mutat. Amíg „Forgách Adámné sz. Pálffy Krisztina grófnő, a sárosmegyei alsósebesi zárdá alapítónője 1632-ben a szakolcai provinciálistól olyan pátereket kér, akik magyarul, tótul és lengyelesen is beszélnek, mert itt „elegyes nép vagyon“ s amíg a rendnek 1780-ig tényleg 2 magyar hitszónoka is van, addig 1810-től már nincsen szükség magyarul tudó hitszónokra, mert az őstelepes magyarság eltűnt Sárosból.“ (Szilágyi Gyula).

Ezeknek a különböző népelemeknek keveredéséből alakult ki a keleti szlovákok népe és a négy szláv nyelvnek: a nyugati szlováknak, illetve az ezt megelőzően itt uralkodott délszláv nyelvnek, valamint a ruténnek és a lengyel-lemáknak hatásai alatt fejlődött ki a keleti szlovák vagy szlovjak nyelv.

Ez a nyelv azonban nemcsak kiejtésben, hangsúlyozásban, igen sok szónak és kifejezési formában a nyugatitól eltérő használatában különbözik a nyugati, ma már irodalmi szlovák nyelvtől, hanem sok specialitást mutat fel szókinésében is.

Zsebráczy, Bártfa város plébánosa, a keleti szlovák nyelv kitűnő szakértője, több mint ezer olyan szót talált a keleti szlovákban, amely a nyugatiban egyáltalában nem fordul elő, ezeknek nagyrésze pedig eredeti, nem más szláv nyelvekből kölcsönzött szó. Továbbá több ezer olyan szlovák kifejezést is egybegyűjtött, amely kifejezéseket a nyugati szlovák nyelv nem ismer.

*

Kétségtelen tény azonban az is, hogy nemcsak a származás, a nyelv, valamint a keleti szlovák nép külső alkata, népi szokásai és lelkivilága mutat fel lényegesen különbségeket a nyugati szlováksággal szemben, hanem még feltűnőbb a különbség e két terület népe között a szellemi élet, a kulturális törekvések és a nemzeti öntudat megnyilatkozásai terén is.

Λ szlovák nép történetét vizsgálva arra a megállapításra jutunk, hogy a keleti szlovákok nyugati testvéreik szellemi, kulturális, később politikai mozgalmaitól a XIX. század közepéig — sőt még azon túl is — távol tartották magukat. A szlovák közösség tudatának irodalmi ápolásáról, már a két nyelvjárás nagy különbségei miatt is, a keleti és nyugati szlovákok között évszázadokon át alig beszélhetünk.

A kulturális kapcsolatokat a csehekkkel és morvákkal a huszita mozgalom idejéig egyedül a nyugati szlovákság tartotta fenn, ezek a kapcsolatok azonban rendkívül gyérek és halványak voltak. Az 1348-ban Prágában megalapított egyetemet nagyobb számmal látogatták ugyan a Felvidékről származó ifjak, ez az egyetem azonban egészen a XV. század elejéig német volt s így hallgatói a német kultúrával kerültek kapcsolatba. Ez ifjak között egyébként kelet-szlovákiai származásút alig találunk.

Az első szorosabb és állandóbb kapcsolatot a Felvidék és a Cseh-Morva Királyság között a huszita uralom jelentette. Giskra uralma kétségen kívül maradandó nyomokat hagyott a Felvidék nyugati és középső részén. Ismertté lett a cseh nyelv a szlovákokor kezdik megerősíteni a huszita ígéhirdetők éppen úgy, mint a ság között és a két nép származásbeli közösségének tudatát is ak-szlovákokkal kíméletes, a magyarokkal és németekkel szemben azonban annál zsarnokibb és kegyetlenebb huszita zsoldosok is.

A husziták mindenütt kiirtották ennek a területnek városaiból a német és a magyar elemet és igen sok felvidéki városnak, mint Zsolnának, Rózsahegynek, Trencsénnek, Körmöcnek szlovák karaktert adtak“ (Kamil Krofta: Tchéques et Slovaques jusqu'à leur union politique. Praha, 1933.). Keletiszlovenszko területén azonban ilyen eredményt nem tudtak elérni, mert ennek a területnek népe ellenséggént fogadta a huszita fegyvereseket, akik nézetük szerint nem minit felszabadítók jöttek, hanem csak kiszákmányolás céljából tartották uralmuk alatt ezt a földet.

A huszita uralom vége után a nyugati felvidék kapcsolatai a cseh-morva területekkel továbbra is fennmaradtak, hiszen a több, mint 40 esztendő huszita korszak zsoldosai közül igen sokan szlovák leányt vettek feleségül, házat, telket vásároltak ezen a vidéken s így Giskra hadseregének kivonulása után ott megtelepedtek.

A protestantizmus elterjedését ezeken a területeken a huszita időből származó kapcsolatok kétségtelenül elősegítették, a nyugati tót részek a csehektől, a cseh papok révén kapták a lutheranizmust, hiszen ismeretes, hogy Csehország a fehérhegyi csata előtt (1620) túlnyomó részben protestáns volt. Ez a protestantizmus már magában véve is erősítette a kapcsolatokat a felvidéki protestánsok és a cseh protestánsok között, hiszen a Habsburg uralkodók ellen küzdő protestánsok az eredményesebb ellenállás céljából természetesen egymás szövetségét keresték, (Illésházy István és Thurzó György nádorok például szoros barátságban állottak Zierotin György morva fejedelemmel és vele cseh nyelven leveleztek.)

A keleti szlovákoknál hasonló jelenségekkel nem találkozunk. Itt az evangélikus vallás csak a városok német lakossága körében tudott elterjedni, a nép maga megmaradt katolikusnak.. Kapcsolatai a csehekkel és morvakkal egyáltalán nem voltak, azonban élénk részt vett azokban a felkelésekben, amelyeket Thököly Imre és a Rákócziak folytattak a Habsburgok ellen.

Ezek a történeti előzmények voltak okai annak is, hogy a szlovák nemzeti öntudatraébredésnek a XIX. század első évtizedeiben megindult mozgalmi Szepes, Sáros és Zemplén megyék területét csaknem érintetlenül hagyták. A keleti szlovákok Kollár János szellemi pánszlávizmussal szemben éppenoly közönnyel viseltettek, mint ahogyan hatástalanok maradtak reájuk Stúr Lajosnak és követőinek szlovák nyelvi és kulturális, később politikai törekvései is. Kollár a lutheránusok biblikus nyelvén írt, Stúr az új szlovák nyelvet alkotta meg a „Slovenskie Noviny“ megindításával a középszlovák és nyugati nyelvjárás alapján. A keleti szlovák előtt mind a biblikus nyelv, mind Stur nyelve alig volt érthető, a saját nyelvén azonban irodalmat abban az időben, sőt még jóval később sem teremtett.

Jellemző tény, hogy ha a szlovák irodalom ma már csaknem

másfél évszázados múltján végigtekintünk, a költészet és irodalom területén Kelet-szlovákiából származó költővel vagy íróval nem találkozunk. Ennek oka azonban korántsem az, hogy a szlovák nemzeti öntudat felébresztői és hordozói évtizedeken át az evangélikus tótok szellemi vezérei közül kerültek ki, hiszen Bernolák Antal fellépésétől kezdve szép számmal találunk a szlovák irodalom művelői, a nyelv fejlesztői és a kultúra pártfogói között katolikus papokat is (Radlinsky, Hattala, Lichárd, Moyses István püspök, stb.), a valódi ok inkább az lehetett, hogy a keleti szlovákok igazi közösséget sohasem éreztek az ú. n. irodalmi szlovák nyelvvel, még kevésbé a nyugati szlovákok szellemi mozgalmival kapcsolatban jelentkező politikai törekvésekkel és ezért azokkal nem is kívánták magukat azonosítani.

Amikor pedig ez a mozgalom 1848—49-ben Stur és Húrban vezetése mellett fegyverrel lépett tel a magyarok ellen, ennek a felkelésnek a kézsmárki, lőcsei és eperjesi evangélikus gimnáziumoknak néhány sturista diákján kívül híve Kelet-Szlovákiában alig-alig akadt.

Záborsky Jónás, kassai káplán, aki azonban maga is a turóc-megyei Zábor községből származott, „Vlastní zivotopis“ című, eddig kiadatlan életrajzában említi azt, hogy amikor 1845-ben mint káplán, 500 forinttal ösztöndíjat akart az eperjesi ev. gimnáziumban alapítani olyan diákok jutalmazására, akik a szlovák nyelvben kiváló előmenetelt tanúsítanak, a konvent ezt a javaslatát azzal utasította el, hogy ilyen ösztöndíj kezelésére nem vállalkozik. Ugyancsak ő fest őszinte képet életrajzában arról a részvétlenségről és közönyről is, amellyel a szlovák felkelők 1848-ban különösen Kassán és környékén találkoztak.

A későbbi évtizedekben ez a helyzet Kelet-Szlovákiában alig változott. A szlovákság nyugat felé irányuló törekvéseiben, irodalmi és kulturális harcaiban a keleti szlovákok teljes passzivitást tanustottak, igaz ugyan, hogy saját nyelvük művelésének is csak igen gyér nyomait találjuk. Néhány szépirodalmi műnek erre a nyelvre való lefordítása és egy-két, Amerikában megjelent önálló írásmű a keleti szlovákok irodalmának egész addigi hagyatéka. Tény ezzel szemben az, hogy Sáros megyében született, Topolyán, a magyarországi rutének 'legnagyobb költője, *Duchnovics Sándor* (1802—1865), aki Eperjesen élt és működött s akinek szobra ma Eperjes főútját díszíti.

A Cseh-Szlovák Köztársaság idejében a keleti szlovákok a szlovák autonómista mozgalmakban már sokkal jelentősebben vették ki részüket. Hlinka András híveinek nagyrésze éppen erről a vidékről került ki. Prágának az egyöntetű szlovák, sőt cseh-szlovák vezető réteg kialakítására irányuló, húsz esztendeig tartó szívós munkája azonban Kelet-Szlovákia felett sem múlt el nyomtalanul. Az új nemzedékből felserdült szlovák intelligencia körében már egyre jobban elmosódott a keleti szlovák partikuláris ön-

tudat érzete és a legújabb szlovák irodalom művelői között — bár kisebb jelentőségű személyekkel képviselve — de már feltűnnek a keleti szlovákok is.

Érthető, hogy az új, önálló Szlovákia a csehekhez hasonló tartással folytatja az oszthatatlan szlovák öntudat kiépítését és annak megszilárdítását minden vonalon. Két ténnyel azonban számolnia kell: a múlttal és annak tanulsága szerint a keleti szlovák etnikum kialakulásának különbségeivel, nemkülönben azzal a földrajzi adottsággal is, hogy a mai Szlovákia kicsiny méreteit tekintve a szellemi és politikai központ, Pozsony, messze esik Eperjestől.

Felvidéki.

A MOLDVAI MAGYAROK.

Nem egyszer úgy írnak a moldvai magyarokról, hogy azok csak nagyritkán, lopva mernek magyar dalt énekelni és magyarságukat is csak igen kevesen merik bevallani. Így azonban csak azok nyilatkozhatnak, akik soha nem jártak közöttük, vagy éppen csak átutaztak ezen a területen. Természetes, hogy a múltban súlyos üldöztetést elszenvedett moldvai magyarok bizalmatlanok mindazok iránt, akik hívatlanul jönnek közéjük, mert a közigazgatás állandóan küldözgeti hozzájuk ellenőrző embereit.

Csik és Háromszék megyék túloldalán izzó magyar öntudatú nép él, amelynek legnagyobb része — mintegy 75%-a — nem is u románok közt elszórva, hanem tiszta magyar falvakba tömörült s vannak olyan helységek, amelyek nem lehetnének magvarabak, ha a Nagy Magyar Alföld kellős közepén volnának is. Aknavásár mellékén például Szitás, Diószeg, Újfalú, Szalánc, Uzmező, Szőlőhegy még csak mutatóba sem fogadott be románokat a faluba s ha házasság révén került oda román, az is elmagyarosodott. Ugyanez a helyzet Bakó vidékén, ahol 16 magyar falu sorakozik egymás mellé s a szomszédos falvakban, ahol románok és magyarok élnek együtt, a magyarok mindig külön falurészbe csoportosulnak. Bákó vidékén például 31 községben a magyarok 82%-os többséggel tagadhatatlanul abszolút magyartöbbségű járást alkotnak. A már előbb említett Aknavásár környékén 11 magyar falut találunk s a környék közvetlen a magyar határ mentén 60% -os magyarságot mutat fel. A harmadik magyar többségű vidék Románvásár környékén terül el, ahol az 1930-as román népszámlálás szerint 32.000 magyar származású római katolikus él.

A moldvai magyarok száma 120—125 ezer lélekre becsülhető. A Romániai Nagy Földrajzi Szótár 1898-ban megállapította, hogy Bákó megye lakói között régi kolóniákat is találunk, melyek magyar eredetűek: a mai napig megőrizték nyelvüket és katolikus

vallásukat. Megtartották népi jellegüket oly mértékben, hogy csángó családokkal népes falvak találhatók, ahol meg sem értik a román szót. Giocan I. N. román író, aki a Román-megyei katolikusokról írt monográfiát, azt állítja, hogy az ottani katolikus magyarok, három községet kivéve, mindenütt magyarul beszélnek. Gane C. román író pedig megállapítja a moldvai magyarokról, akiknek nagyobb része Román és Bákó megyékben összefüggő néprajzi egységben él, hogy néprajzi szempontból és nemzetiségi tekintetben sértetlenül megőrizték eredetüket. Romániában mindenki tudja, hogy a moldvai katolikusok szintén kivétel nélkül magyarok, azért a katolikus vallást ott „magyar vallásnak” is nevezik. Erről egyébként már Jezerszki Szaniszló moldvai püsyök 1763-ban Rómába írt levelében is tanúságot tett, amikor megállapította, hogy Moldvában a katolikusokat nem hívják katolikusoknak, hanem magyaroknak. Az 1930-as statisztika szerint Moldvában 110.000 katolikus élt s ezeknek száma a természetes szaporodás alapján minden bizonnyal felnövekedett 125.000-re.

A Kölnische Zeitung 1940. szeptember 4-i számában közölt cikk szerint Ó-Romániában legalábbis 250.000 magyar él, akiknek nagyobbik része természetesen Moldva területén lakik. Nem is találunk komoly román néprajzi tudóst, aki azt állítaná, hogy a moldvai katolikusok nem magyar származásúak.

A XVIII. század végén megejtett népszámlálás alkalmával, amelyet az osztrák megszálló közegek hajtottak végre, megállapították, hogy Nyugatmoldva lakosainak a fele sem román. Ebből az időből pontos feljegyzés áll rendelkezésünkre, amely szerint a magyarok száma ebben az időben 30.000 volt s számuk 1806-ban 50.000-re emelkedett. Másfél század alatt ennek a lélekszámnak a természetes szaporodás alapján 300.000-re kellett volna emelkednie. Moldvai néprajzi kutatók, úgy magyarok, mint más nemzetiségűek, számos esetben találkoztak olyan magyarokkal is, akik ugyan már a görögkeleti vallásra tértek át, de még tudtak arról, hogy apáik vagy nagyapáik katolikusok voltak, sőt tudtak arról is, hogy magyar származásúak. Azoknak a számát, akik a közelmúltban kezdtek beolvadni a román néptengerbe, ennek alapján körülbelül 170.000-re tehetjük. Kétségtelen, hogy ezeknek nagyjából még nem adta fel magyar öntudatát.

Moldvában rendkívül súlyos vérveszteség érte a magyarságot, mert mintegy 700—800.000-re tehetjük azok számát, akik az idők során, a román türelmetlenség hatása alatt elszakadtak a magyar nemzet testétől és beolvadtak a románságba. Még 1588-ban az akkori oláh vajda titkárának feljegyzése szerint a magyarok Nyugat-Moldva lakosságának egyharmadát alkották. Ha figyelembe vesszük, hogy a jelzett idő után, különösen pedig a siculicidiumot (1764) követő években, számos székely költözött át Moldva területére, akkor ennek az aránynak még növekednie kellett volna.

A mohácsi vész után azonban a moldvai fejedelemségben éppen nem kímélték a magyarokat. Így Bandini bosnyák származású moldvai püspök feljegyzései szerint valósággal irtóhadjáratot folytattak ellenük s az általa készített 1646-os feljegyzések szerint két emberöltőn át majdnem 100%-os pusztítást végeztek a magyarok sorai között. Az oláh fejedelmeknek ebben az időben már nem volt szükségük a magyar harcosokra, mert ekkor már ozmán szolgálatban állottak s ők vállalták az Európa ellen indított hadjáratok alkalmával az ozmán seregek élelmezését. A főleg a török nyomában járó martalóc csapatok zömét is az oláhokból toborozták olyannyira, hogy e martalóckodó vándornépet általában „valachoknak“ nevezték, még akkor is, ha azok szerb vagy bosnyák nemzetiségűek voltak. A mohácsi vész előtt azonban, amikor Moldva és Havaselve magyar befolyás alatt állottak, kénytelenek voltak a török ellen állást foglalni s a moldvai fejedelmek legvitézebb csapatai épp a magyarok közül kerültek ki. Mátyás király kortársa, Nagy István moldvai fejedelem legnagyobb győzelmében, a magashidi csatában 5000 magyar vitéz vett részt.

Míg az ozmán pusztította a magyarságot, addig Erdély és az ozmán hódoltsági területek közé eső részekre, amelyek az állandó harcok következtében teljesen elnéptelenedtek, az ozmán előszeretettel telepített be románokat. Ezeknek a románoknak utódai az ozmánok kiűzetése után a magyar vendégszeretet következtében polgárjogot nyertek, kulturális intézményeik a magyar állam támogatásában részesültek s idővel politikailag és gazdaságilag is megszervezhettek. A regáti románságot ez a magyarországi románság ösztönözte kulturális fejlődésre. Míg Magyarországon a románság ily kedvező fejlődési feltételek mellett élhetett, addig a moldvai magyarság a múlt század közepétől szervezett elrománosítás alatt állott.

A moldvai magyarok jelentős része ma is magyarnak vallja magát még a román népszámlálás szerint is. A Bákó megyére vonatkozó román statisztika szerint például 1930-ban a 13.999 magyar anyanyelvű lakos közül 8497 vallotta magát magyar nemzetiségűnek. Figyelembeveendő azonban, hogy pl. a bukovinai öt magyar községről az 1930-as román statisztika azt állítja, hogy 11.860-an voltak, pedig 1941 tavaszán, amikor hazatérhettek az anyaországba, 13.200-an voltak, holott némelyikük ott is maradt. Nem meglepő tehát, hogy az 1930-as román statisztika csak 23.894 magyar anyanyelvű egyént vesz számba Moldva területén s ezek közül is csak 20.964 magyar nemzetiségűt, annak ellenére, hogy román történétírók és néprajztudósok állapítják meg a moldvai római katolikusok (1930-ban .110.000) majdnem kivétel nélküli magyar származását. A közelmúltban kiadtak egy röpiratot is, amely azt igyekszik bizonyítani, hogy a moldvai katolikusok közül valóban csak annyi a magyar, amennyit az 1930-as román statisztika kimutat. Ez a röpirat azonban maga is kénytelen

beismerni, hogy a román tudósok egyhangúlag magyarnak ismerik el a moldvai katolikusokat, de magyarnak tudja őket a román közvélemény is. Ezt az általános felfogást történelmi tévedésnek minősíti a szerző és keres kiutat tétele számára azzal a megállapítással, hogy a moldvai magyarok nagy része székely származású, a székelyek pedig „elmagyarosodott románok“ s így a moldvai magyarok nagy része is mint székely leszármazott, tulajdonképpen eredetileg román nemzetiségű.

Ezeknek a magyaroknak zöme leszármazottja azoknak az ősmagyaroknak, akik a honfoglalás alkalmával telepedtek le a Szeret, Szucsava, Moldva, Beszterce Tatáros és Putna völgykatlaniban, ahol megvédte őket a keletről és délről fenyegető veszedelem elől a Szeret és Prut között félkörben végigvonuló hegyánc. Ez a hegy vonulat a Kárpátok főhegyláncvonulatához kapcsolja Nyugatmoldva területét. Az említett területen számtalan magyar helységnév fordul elő, amelyeket a románok is átvettek s ezek a helységek elárasztják az említett folyók völgyeit, kétségtelenné téve, hogy a magyarok voltak ezeken a területeken az ősfoglalók. Ludas, Macskás, Nádos, Turul, Pokolpatak, Nána, Horgas, Lapos, Borzfalva, Kókereszt, Miklósfalva, Toklányos, Botor, Forrás és még majdnem 300 más tiszta magyar helységnév található ezen a területen s emellett a hegyek és folyók, sőt még patakok is nagyszámban magyar névvel szerepelnek. Az említett magyar neveket nemcsak a magyarok használják, hanem a románok is. Feltűnő, hogy a magyar őstelepülési területen, tehát a Dunántúl, a Duna-Tisza közén, a Dráva, Száva torkolatánál, a Tiszántúl és a Felvidék hegyaljában ugyanezeket a neveket találjuk meg és alig van olyan magyar helységnév Nyugat-Moldvában, amelynek mása ne volna található a legnyugatibb magyar területeken is. A tények elől nem zárkozhatott el a román Rosetti, s a „fiatal“ Jorga történetíró sem, amikor kénytelenek voltak bevallani, hogy az említett területen a magyarok feltétlenül megelőzték a románokat.

A magyar néprajzi kutatók a legújabb időben bebizonyították azt, hogy az említett völgykatlanok etnikai összefüggésben álltak nemcsak a székely magyarsággal, hanem a szamosvölgyivel is. A székely magyarság és a moldvai magyarság etnikai egysége még ma is fennáll, a Moldva-, Beszterce- és Szamos-völgyi magyar etnikai összefüggés azonban a mohácsi vész után megszakadt.

Amikor a moldvai magyarok, akik 1050 év óta élnek ezen a területen, arról értesültek, hogy a bukovinai székely magyarok visszatérhettek az anyaországba, lázas sietséggel készülődtek a hazajövetelre. A magyar rádió beszámolt arról, hogy a Szeréten túl eső Gaicseana-Unguri falu lakói, akik teljesen a román falvak közé voltak ékelve és legjobban keletre estek, amikor tudomást szereztek a bukovinai magyarok hazatelepüléséről, szekerekkel és gyalogszerrel jöttek át a határon. Példájukat követnék a többi magyar községek is, mert egyetlen moldvai magyar sincs,

aki ne tudná és ne érezné át azt az éneket, amelyet még a bölcsője fölött daloltak, hogy:

„Halljuk, még áll Magyarország,
Istenem, bár Te is megáldd!
Hogy rajtunk könyörüljenek,
Elveszni ne engedjenek.“

Vagy pedig:

„Moldvának nagy a híre;
Istenem, végy ki belőle!
Mert, ha ki nem véssz belüle,
Megemész a bánat benne.“

Besenyő Sándor dr.

KISEBBSÉGI BREVIÁRIUM.

„A trianoni szótárból a magyar köztudatba is belekerült egy fogalom, amelyet mi, történétírók, nem ismertünk azelőtt és nem kívánunk ismemi a jövőben sem: a nemzetiségi állam fogalma. Magyarország nem nemzetiségi állam. Magyarország a szentistváni gondolat értelmében is magyar nemzeti állam, mert a Kárpátok medencéjében ennek a földnek nemzetformáló, államszervező, országépítő népe a magyar. Magyarország fajilag is meghatározott történelmi alakulat és ezen nem változtathat az a tagadhatatlan tény, hogy idők folyamán népessége idegen elemekkel gyarapodott és a magyarság arányszáma a sok vérveszteség következtében megromlott.“

HÓMAN BÁLINT

kultuszminiszter beszéde a ezegei egyetemen,
1942, júniusában.

„Román és szlovák katonák is harcolnak Magyarorszáért és éppen úgy biztosítják Magyarország jövőjét, mint ahogyan a magyar katona küzd ezekért az országokért és Európáért. Így forr össze ebben a hatalmas küzdelemben Európa minden népének ereje. A szomszéd népek egyenetlenkedése elhalványodik és olyan szellem alakul ki, amely lehetlenné teszi, hogy Európa népeinek családjában egyenetlenkedések legyenek napirenden. A háború sokkal nagyobb és komolyabb, hogysem mást hozhatna létre, mint a megingathatatlan európai sorsközösség tudatát.“

GRENZBOTE

1942. február 17. ez. (Reflexió Bárdossy beszédéhez.)

„Nemzetiségeink lelki beállítottsága nem egészen ugyanaz, mint amikor elszakadtak. Egyrésztük olyan államokhoz tartozott, amelyeket sajátjuknak hittek, nemzetiségi öntudatuk tehát megnőtt Tudatosan kell kialakítani az együttélés lelki tényezőit, egymás megbecsülését, egymás szeretetét, mindezek felett: a magyar állam nagy belső vonzását. Ehhez szükség van jó, gyors, szociális közigazgatásra; arra, hogy a

nemzetiségi vidéken élő magyar társadalom megtanulja az ottani nemzetiség nyelvét, a nemzetiségek pedig a magyar nyelvet, mert a lelki összeforrásnak mellőzhetetlen útja: egymás tökéletes megismerése.”

PATAKY TIBOR

államtitkár, a Soli Deo Gloria Szövetség diákgyűlésén
1942. márciusában.

IRODALOM.

Szabó István: A magyarság életrajza.

Budapest, 1942.

A magyarság életrajzát megírni magyar Író számára nem könnyű feladat, az író könnyen elragadhatják olyan szenvedélyek, melyek természetes következményei magyar voltának, de amelyeknek nincs helyük objektív történelmi mű megírásánál. Szabó István azonban, mint ezt könyve előszavában leszögezi, igyekezett „sine ira et studio“ foglalkozni tárgyával és igyekezetét siker koronázta. A könyv végigvezet a magyarság életének e hazában lefolyt immár több mint ezer esztendején, bemutatva először a magyar népterület kialakulását és gyors terjeszkedését, de a már ekkor megjelenő idegen népelemeket is. A mű következő részében meglátjuk, mint fogyott le a Mátyás király korabeli négymilliós magyarság a török pusztítás következtében 1 % millióra, s mint szaporodtak fel idegen népelemeink ugyanezen idő alatt 800.000-ról ugyancsak 1 fi millióra, főleg a nagyarányú telepítések következtében. A nemzetiségek nagy szaporodása következtében megváltozott magyar népterület bemutatása után behatóan tárgyalja a szerző a telepítéseket, részletve e folyamat egyes fázisait s eredményeit. Ezt követően a XVIII. századvégi állapotokat ismerteti és kitér a nemzetiségek körében ébredező nemzeti eszmére, hogy műve utolsó részében, a XIX. század nagy eszmeáramlatainak a nemzeti és nemzetiségi politikára gyakorolt hatását bírálja eh szigorúan, de igazságosan. Végül foglalkozik az asszimilációval, rávilágítva ennek egyenlenségére: csaknem teljes eredménytelenség a falvakban, de szédítő arányú térfoglalás a városok, az értelmiségiek körében. Mindezek után levonja a tanulságot: Minden nép annál biztosabban áll, minél tudatosabban viseli és éli népességét. Tiszta magyarságtudat szükségesség, azaz: megtartani a magyarságot, mely sokszor volt önmagát pazarló ée megtartani, kifejleszteni, kiművelni benne azt, ami magyar.

Az összefoglaló jellegű könyv elérte célját. Pártatlan, tudományossága magasszintű, de egyszerű, magyaros stílusával könnyen élvezhető a nagyközönség számára is. Talán meglesz a lehetősége, hogy tárgya megfelelő formában külföldön is ismeretessé váljék.

Eöttevényi Olivér: Nemzeti, vagy nemzetiségi állam lesz-e Magyarország?

Budapest, 1942. Előadás az Országos Kaszinóban 1941. febr. 12-én.

A közjogász és gyakorlati közigazgatási tisztviselő szélestávú szemléletével állapítja meg a szerző: az ország területének örvendetes gyarapodása a fajmagyarság számarányának fokozatos csökkenésével jár.

Milyen módszer fogja itt eldönteni, hogy hazánk nemzeti vagy nemzetiségi állam maradjon? A megoldást abban látja, hogy az államalkotó magyar népet szociális, gazdasági és művelődési tekintetben oly színvonalra emeljük, mely a hazai nemzetiségek szemében a magyar faj felsőbbrendűségét igazolja. A feladatot magára vállaló nem kis nehézségekbe ütközik. Minél inkább haladunk a történelmi Magyarország határai felé, annál több nem magyar ajkú települést találunk. A népmozgalmi adatok pedig a magyarság kedvezőtlen szaporodási arányára vetnek fényt. Emellett a visszacsatolt vagy csatolandó nemzetiségek erőteljesen hangoztatják faji követeléseiket. A nemzetiségi kérdést tehát másként kell kezelnünk, megítélnünk s ha lehet megoldanunk, mint 1914 előtt. Alapelveként szegezi le: a nemzetiségek többé nem asszimilálhatók, de külön közjogi egységként sem kezelhetők az állam testében. A népek tengerében egyedül vagyunk, azonban nem mondunk le a fajmagyarság elsőbbségéről és arról, hogy Magyarországnak továbbra is nemzeti állammak kell maradnia.

Szabó T. Attila: A románok újabbkori erdélyi betelepülése.

Hitel, VII. évf. 3. sz. 1942 június.

Az erdélyi románság eredete a folytonossági (kontinuitási) elmélet gyarló módszereivel többé meg nem magyarázható. Egyedül helyes tehát csak az a megállapítás lehet, hogy betelepülésük a középkor végén kezdődött és az újkor elején ölt váratlanul nagy méreteket. A vándormozgalom helyes megvilágítása levéltári adatok segítségével volna tökéletes, ezek hiányos volta azonban ezidőszerint csak a vázlatos bemutatást teszi lehetővé.

A betelepülés főoka a magyar és nem magyar népelemek pusztulása, amikor is a vallási és politikai harcokban elnéptelenedett falvakat oláh jövevények szállták meg. Ezt annál könnyebben teheték, mert a magyar községek lakosságának fele, háromnegyede, sőt négyötöde kiveszett. A földesurak jóindulatú elnézése vagy egyenesen segítsége révén a román pásztor nemcsak földhöz jutott, de egészen új községeket is alapítottak. Szívesen látták az új népelemet, mert a makacs magyar jobbágy gyakran nem volt olyan készséges az úrbéri szolgáltatások teljesítésénél. Fokozta a rokonszenvet a románok 18. századbeli katolizálása s nem egyszer megesezt hogy a katolikus földesúr elvette a református magyar paptól a tizedet és a görög katolikus oláh lelkésznek juttatta. Az oláhok részint már a középkorban elfoglalt állásokból, Szolnok-Doboka, Becszerce-Naszód, Brassó, Fogaras, Hunyad stb. megyékből szivárogtak a völgyekbe, másrészt a tűrhetetlen bánásmód elől menekülve állandóan jöttek a szomszédos oláh fejedelemségekből is. A betelepülés időpontját az egyes községeknél a jobbágynévsorok egybevetése és a névelemzés útján állapíthatjuk meg.

Herbert van Leisen: Les Ruthénes.

Voix des peuples, IX. évf. 4. sz. 1942. máj. 15.

A külföldre menekült cseh politikai ügynökök tevékenysége a rutén nép felé fordítja a nemzetközi folyóirat figyelmét. A rutének, akik 1849-ben sem fogadták felszabadítóként Paskievic hadait, a vüágháború előtt az orosz hatalmi törekvések hálójába kerültek. A szentpétervári diplomácia egyfelől katonai eszközökkel a tengerszorosok és Konstantinápoly birtokbavételére készült, másrészt a Ruténföld elfoglalásával nyitva látták az utat Európa szívébe. A tervet az orosz forradalom és belső viharok akkor megghiúsították. A derék nép viszont magyarrhúsága ellenére a csehek mohóságának esett áldozatul. A kikényszerített „önkéntes“ csat-

lakozási nyilatkozat ellenében Prága részéről megígért önkormányzatot a két évtizedes együttélés folyamán nem valósították meg. Csehek szállták meg az összes közhivatalokat és ennek mérvét eléggé mutatja az, hogy pl. az ungvári pénzügyigazgatóság 659 örszemélyzeti alkalmazottja közül 1938-ban mindössze 57 volt rutén nemzetiségű! A csehekből még a legelfogultabbak (Zatkovic Gergely) is kiábrándultak. — Vájjon hallgat-e ez a nép ma a Benesék táborából érkező megnyerő ígéretekre? Aligha lehet kétséges, hogy művelődési és gazdasági sorskérdéseik megoldása után nem teszik ki magukat újabb, kétes sikerű kalandoknak.

S Z E M L E.

Az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga Kisebbségi Szakosztályának pályázata.

A Szakosztály újabb pályázatot hirdet az ország határain kívül élő magyarság sorsának és problémáinak, valamint a Magyarországgal határos államok helyzetének ismertetésére. Pályázhatnak a magyarországi egyetemekre és főiskolákra beiratkozott rendes és szigorló évüket töltő végzett hallgatók. A pályamunkák terjedelme nyomtatásban számítva 2Vs—3 ívnél kevesebb nem lehet. A használt forrásmunkák megnevezése kötelező. A pályadíjak: 5 pályadíj egyenként 300 P, 8 pályadíj egyenként 200 P, 9 pályadíj egyenként 100 P. A pályadíjjal nem jutalmazható értékes munkák szorgalomdíjban részesülnek. A díjakra kitűzött tételek bármelyikével lehet pályázni. A gépírást pályamunkákat a borítékon „Pályázat“ jelzéssel jelíges levéllel ellátva 1942. november 1-ig az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga Kisebbségi Szakosztályának (Budapest, IV., gr. Károlyi-u. 22.) kell beküldeni. A pávatételek a következők:

A rumániai magyar kisebbség és Rumania ismertetésére vonatkozó tételek:

1. A magyarság helyzete Dél-Erdélyben és a Bánságban.
2. Az erdélyi magyar szórványgondozás gyakorlati rendszere.
3. A rumán egyetemi ifjúság 1930—1940 között. Szervezetei, szellemi élete, mozgalmi.
4. A rumán görögkeleti és rumán görögkatolikus egyház Erdélyben a rumán nemzetiségi eszme szolgálatában.
5. A rumánok telepítései, különös tekintettel az erdélyi telepítésekre.

A felvidéki magyarság és Szlovákia ismertetésére vonatkozó tételek:

1. A magyarság helyzete Szlovákiában.
2. Szórványmagyarság a visszatért Felvidéken és a szórványok gondozásának gyakorlati rendszere kulturális, gazdasági és társadalmi téren.
3. A szlovák egyetemi ifjúság 1930—1940. között. Szervezetei, szellemi élete, mozgalmi.
4. A szlovák keresztény egyházak a szlovák nemzeti eszme szolgálatában.

A horvátországi magyarság, valamint Horvátország és Szerbia ismertetésére vonatkozó tételek:

1. A magyarság helyzete Horvátországban.
2. A horvát egyetemi ifjúság 1930—1940. között. Szervezetei, szellemi élete, mozgalmi.
3. A szerb egyetemi ifjúság 1930—1940. között. Szervezetei, szellemi élete, mozgalmi.

4. A szerb görögkeleti egyház a szerb nemzeti eszme szolgálatában.
5. A jugoszláv földreform a visszatért Délvidéken és annak felszámolása.

Gazdasági tételek:

1. A Duna gazdaságpolitikai jelentősége, a délkelet európai államokkal kapcsolatban.
2. Ipari együttműködés lehetősége és szükségessége a Dunamedencében.
3. A magyar közlekedés fejlesztése a Balkán-államokkal való gazdasági kapcsolat érdekében.
4. Budapest, mint Délkelet-Európa közlekedésének vasúti- és hajózási természetes központja.

Műszaki tételek:

1. Műszaki alkotások Erdélyben 1920—1940. között (vagy műszaki alkotások a Felvidéken vagy a Délvidéken).
2. Erdély vízienergiái s azok célszerű felhasználási módja, ideértve a megszállott területeket is.

Egyéb tételek:

1. A bolgár egyetemi ifjúság 1930—1941. között. Szervezetei, szellemi élete, mozgalmi.
2. A magyar egyetemi ifjúság szervezetei és mozgalmi az utóbbi években. A jövőre irányuló feladatai.
3. A román ifjúság szerepe és propagandája a külföldi egyetemeken.
4. A magyar ifjúság szerepe és feladatai a külföldi egyetemeken.
5. Az utódállamok értelmiségi ifjúságának szerepe a katonai előképzésben.
6. Testnevelés és sport az utódállamokban — a nemzetnevelés szolgálatában.
7. A magyarországi nemzetiségek egészségügyi intézményei (feldolgozhatók külön is, egy nemzetiség egészségügyi intézményei).
8. A kisebbségi magyarság egészségügye és egészségvédelme (feldolgozható a határon túli magyarság bármely csoportjának egészségügye).
9. A népszaporodás alakulásának tanulságai, különös tekintettel a magyarságra és a környező népekre.
10. Az idegenforgalom jelentősége a Székelyföld gazdasági élete szempontjából.
11. Az 1938. évtől bekövetkezett események hatása a kisebbségvédelemre, különös tekintettel a határon kívüli magyarság helyzetére.

Szlovákiai magyarság.

Esterházy János, a szlovákiai Magyar Párt vezére, húsvéti nyilatkozatában hangzott, hogy az ottani magyarságnak is bele kell kapcsolódnia az európai közösség élet-halál harcába. A mai magyarnak szellemileg át kell alakulnia; ez a szlovákiai magyar életben a magyar érzés és gondolkodás elmélyítését jelenti. A szellemi és egyéb törekvések érvényesítésénél nem támaszkodhatnak hatalmi helyzetből folyó előnyökre, hanem csakis saját erejükre. A Magyar Párt törvényes keretei biztosítva vannak és a pártvezetőkön múlik, hogy azt milyen tartalommal töltik meg. Az apró munka, kis gondok, egyéni bajok felkarolása a legfontosabb feladat. A fennálló panaszok orvoslására feltétlenül sor kerül, mert az állam legfőbb érdeke kívánja meg, hogy a szlovákiai magyar népcsoport tagjai az ország megelégedett polgárai közé számíthassanak. Kifért a

Szlovákiai Magyar Közművelődési Egyesületre, mely a közelmúltban kezdte el működését és szervezetének kiépítését. A közösség feladata a magyar öntudat, a magyar népi erők fokozása és a magyar hivatástudat szolgálata. E munkán keresztül juthat látható kifejezésre a szlovákiai magyarság magatartása cs magyar lelkisége. Nagy gondot fordítanak arra, hogy az ottani magyar fiatalság minél tökéletesebben készülhessen fel a különleges nemzeti életre.

A pozsonyi parlament a szlovák dolgozó közösségről szóló törvényjavaslatot tárgyalta, mely a szlovák nemzet valamennyi tagját, aki munkából, illetve annak eredményéből él, érdekvédelmi szervezetekbe tömöríti. Esterházy János a parlamenti vitában felszólalt és a javaslatot nem fogadta el, sérelmesnek találva azt a rendelkezést, hogy az önálló érdekvédelmi szervezettel nem bíró nemzetiségi csoportok tagjai a szlovák szervezethez csatlakozhassanak. Ily módon a nemzetiségek összekeverése válik lehetővé s ha a magyarok önként beléphetnek a szlovák szervezetbe, ez elnemzetlenítésre vezet, pedig az alkotmánylevél tiltja ennek lehetőségét.

Tavaszi körútja során a pártvezér a közép- és kelet-szlovákiai magyar szórványokat kereste fel. Zsolnán kerületi szervezeti ülésen kinevezte a Párt helyi tisztviselőit; Besztercebányán pedig kegyelettel áldoztak Petrogalli Oszkár emlékének, ki az összeomlás után elsőnek állt a magára hagyott magyarság élére. Iglón és Eperjesen a Sárosi magyarok helyi vezetőit iktatta be tisztségükbe, Nagymihályon a Magyar Párt kelet-szlovákiai kerületének székházát nyitották meg ünnepélyes külsőségek között. Esterházy beszédében hangsúlyozta, hogy a felekezeti kérdés soha nem verhet éket a szlovákiai magyarság sorai közé. — A látogatáshoz a Magyar Hírlap hozzáfűzi, hogy a zempléni magyarok a bécsi döntés után bátran vállalták a nekik kijutott sorsot és nemcsak gazdasági, de kulturális téren is bebizonyították, hogy élni akarnak és tudnak. A magyaros együttérzés biztosítására szükség volna még népfőiskolánk szervezésére.

Lendületes magyar pártmunka indult meg a nyitravidéki szervezetekben. A nyitravidéki, ill. nyitrai magyarság élén Gyürky Ákos kerületi elnök áll. A zboralja falvakban: Nyitragerencsén. Alsócsitáron, Pogrányban, Nyitraegerszegen, Vicsápapátin és Alsódobokon sorra megtartották az első taggyűléseket és a kinevezett elnökök vezetése mellett megválasztották a helyi vezetőséget.

Tovább folytat a pártszervező munka Bártfán, Vágújhelyen, Lőcsén, Nagymihályban s Trencsénben is, hol főleg alakulási gyűléseket tartottak és az igazgatósági tagokat választották meg, valamint ismertették a magyar népcsoport jogi helyzetét, működési körét és programját.

Közművelődési téren kiemelkedő esemény volt a szlovákiai magyar írók szereplése a budapesti könyvnapokon és az ez alkalommal közzétett „A szlovákiai magyarság élete 1938—1942“ c. mű, mely az utolsó küzdelmes évek történetét mutatja be. Kiadták a szlovákiai magyar írók antológiáját, melyben ismertetik a népcsoport elbeszélőit. A szlovákiai magyar művészek Brogyanyi Kálmán szerkesztésében külön albumban mutatkoztak be. Szellemi tevékenységük másik fontos megnyilvánulása volt a május hóban megnyílt művészi kiállítás. A pozsonyi kiállításon a nagyközönség ezúttal már harmadszor láthatta a kisebbségi sorsban létesített szellemi alkotásokat. Voltaképp az évenként megrendezett országos kiállítás fogja össze az egész Szlovákiában szétszóródva élő magyar művészeket.

A Szlovákiai Katolikus Ifjúság Egyesület központi értekezletén a magyarság leendő szellemi vezetői Széchenyi és Prohászka elgondolásainak megfelelő munkatervet dolgoztak ki. A tág keret lehetőséget nyújt arra, hogy a szlovákiai magyarságot minden szempontból irányítani tudó vezetőemberek nevelődjenek a SzKIE-bcn. Két évi szünet után ismét összeülhetett a szlovákiai magyar testnevelő szövetség közgyűlése. Céljük, hogy egységesen megszervezzék a magyar csoportok sportszakosztályait és így az eredményes magyar testnevelő munka megindulhasson.

Délerdélyi magyarság.

Rendelettvénnyel átszervezték a nemzeti románosítási központot. A központ célja a gazdasági, kereskedelmi és ipari élet románosítása. Ennek elérésére átveszi, kezeli, kiosztja és felszámolja azokat a javakat, melyeket a gazdasági élet románosítására szántak. A központot miniszterközi bizottság irányítja Dragos Titus államtitkárral az élén, végrehajtó szerve az igazgatótanács, melynek elnöke Gorski Artur. Az igazgatótanács intézkedik a tulajdonába került javak igazgatása, bérbeadása, odaítélése, eladása, ill. felszámolása kérdésében. Hatáskörébe tartozik a 250 hektárnál nagyobb birtokoknak, az 5 hektárt meghaladó szőlőknek, gyümölcsösöknek, malmoknak, szeszfáráknak stb. haszonbérbeadása. A központ külső szerve a megyei bizottság, mely minden megyeszékhelyen létesül. A bizottság hetenként ülésezik és feladata az 5 hektárt meg nem haladó mezőgazdasági birtokok, az 1 hektáron aluli szőlő-, gyümölcsös és zöldségültetvények szabadkézből való haszonbérbeadása.

Az iskolakérdésben a délerdélyi református magyarság leszögezte, hogy a nevelésnek vallásos szellemben kell történnie, ennek szükségességét bibliai parancsból származtatják. Csak a felekezeti iskolák évszázadokra lenyúló gyökerei biztosíthatják a zavartalan folytonosságot. Jelenleg a Romániai Erdélyi Református Anyaszentegyház következő iskolái működnek: 98 elemi iskola, Nagyenyeden főgimnázium és tanítóképző intézet, Brassóban leánygimnázium, kereskedelmi fiúúceum, 2 évfolyamú női kereskedelmi tanfolyam, Csombordon téli gazdasági iskola. Működik még a szászvárosi Kun-Kollégium árvaháza és intézménye, a brassói szeretetház és iparostanonciskola. A lelkeszi utánpótlás biztosítására a nagyenyedi Bethlen-Kollégium keretei között megnyílt a Bethlen Gábor teológiai akadémia. Az 1940—41. tanévben az elemi iskoláknak 6079, a középiskoláknak 479 tanulója volt. Az elemi iskolákban 145, a középiskolákban 73 tanerővel rendelkeznek.

Megkezdték a délerdélyi és bánági magyar irodalom termékeinek gyűjtését és a bibliográfia összeállítását. Ez utóbbinak kiadására a „Magyar Kisebbség“ vállalkozott. Az irodalmi termékek gyűtőmunkája Nagyenyeden és Temesvárott történik. A romániai magyar szövetkezetek központja a Hangya szervezetébe tömöríti az összes délerdélyi és bánági szövetkezeteket; jelenleg 178 szövetkezet összesen 43.686 taggal tartozik a Hangyához. A múlt évben forgalmazott 103 millió lejből közel 4 millió volt a tiszta haszon. „A délerdélyi és bánági magyarság szempontjából a szövetkezeti forma a legalkalmasabb eszköz gazdasági eredmények elérésére“ — írja a Déli Hírlap.

Horvátországi magyarság.

Az önálló horvát állam megalakulásával szükségessé vált a volt Horvátbánági Magyar Közművelődési Közösség helyzetének rendezése. 1942. április 8-án kézbesítették a Közösségnek a horvát belügyminiszter által jóváhagyott 57 pontból álló új alapszabályokat. A „Horvátországi Magyar Közművelődési Közösség“ a horvátországi magyar kisebbség szellemi, kulturális, anyagi és szociális helyzetének javítását célozza. A feladat megvalósítására ugyanazok a kulturális, nevelési, segélyszervező és szegényeket védő eszközök állnak rendelkezésére, melyeket már a korábbi alapszabályok is biztosítanak számukra. — Az egyes helyi szervezetek időnként életjeit adták magukról. Eszéken a horvát államünnep alkalmából a Magyar Közművelődési Közösség alapítványt juttatott a szegényeknek és a Poglavnik arcképével ellátott albumot adtak ki, melyben a Közösség életét írják le. Daruvárott a horvát állam megalakulásának évfordulóján rendezett ünnepen megjelentek a magyar népcsoport képviselői is.

Magyarországi románok.

Az északerdélyi románság közművelődési munkája tárul elénk az alábbi adatokból. Északerdélyben két román kiadványt működtet; az egyik a „Tribuna Ardealului“ kolozsvári napilap alapítása, a másik egyházi jellegű. A múlt évben kiadott művek tárgykör szerint a következőképpen oszlottak meg: teológiai tanulmány 2 könyv, népies vallásos irodalom 3 mű, a múlt alakjai és kulturális eseményei 3 mű, népszokások és népdalok 2 gyűjtemény, továbbá 4 naptár, 2 gazdasági természetű kiadvány, az északerdélyi román költők antológiája és a román ifjúság almanachja. Az északerdélyi román festők a kolozsvári vasmunkás-otthonban kollektív kiállítást rendeztek, melynek megtekintésére testületileg vount fel a hazai románság valamennyi társadalmi és politikai vezető személyisége.

Magyarországi szerbek.

A Délvidék visszacsatolásának első évfordulóján az újvidéki „Nova Posta“ azt írja, hogy az ottani nemzetiségek korrekt és lojális magatartása a leghathatósabb biztosítéka a Délvidék virágzásának és a szebb jövő záloga. Allamhűségéről szólnak a március 15-iki megnyilatkozások is: „A magyar és szerb nép egyaránt jelentős napnak tekinti március 15-ikét, mint nemzeti szabadságküzdelmének jelképét a bécsi elnyomó uralom ellen.“ Az újvidéki szerb nyelvű állami gimnázium március 15-ikén hazafias ünnepélyt rendezett. Várady Kálmán igazgató ünnepi beszédében kiemelte, hogy a magyar állam a szerb ifjúság kulturális szabadságát biztosítja és ebben a gimnáziumban a szerb kulturális hagyományok szellemében anyanyelvükön neveltetnek. Magyar részről is több baráti megnyilatkozás hangzott el a délvidéki szerbség irányában. Deák Leó, Bács-Bodrog vármegye főispánja a sajtó előtt tett nyilatkozatában biztosította a szerbeket, hogy legyenek teljesen nyugodtak, mert az új körülmények között is meg fogják találni helyüket az ősi hazában. Fernbach Péter újvidéki főispán beiktatási beszédében kitért a nemzetiségi kérdésre. Ünnepélyesen kijelentette, hogy sem a kormány, sem ő, sem a magyarság soha nem volt a szerb nép ellensége. Ezt bizonyítja a százados együttélés a közös hazában, amikor a szerbek megőrizték nyelvüket, hitüket, szokásaikat. Azonban mint az állam minden polgárától, tőlük is elvárjuk a köteles hűséget. Ezért építő munkára hívta a szerb népcsoport tagjait.

Magyarországi szlovákok

A magyarországi szlovákok életében fokozódó élénkség tapasztalható. Ez év tavasza óta az eredetileg Érsekújvárott szerkesztett; majd Budapestre áttelepített Slovenská Jcdnota napilapként jelenik meg. A lap a magyarországi szlovák népcsoportnak hivatalos szócsöve. A népcsoport az érsekújvári, nagysurányi, kassai és szobránci szlovákok mellett nem feledkezik meg békécsabai és bácskai véreiről sem. A szervezet élén Böhm Emánuel áll. Kulturális megmozdulásaik színhelye a kassai szlovák katolikus kör és a nagysurányi gimnázium. Március 1-én a népcsoport Budapesten nagygyűlést rendezett. Böhm dr. ünnepi beszédében a kötelességteljesítést és feltétlen fegyelmezettséget jelölte meg követendő útként.

Romániai németek.

Miután a romániai német népcsoport 1941. őszén már megegyezett az evangélikus egyházzal az iskolák átvételéről, ez év tavaszán megállá-

podás jött létre Pacha Ágoston püspökkel is. Ennek értelmében a temesvári róm. kát. püspökség használatra átengedi a romániai német népcsoportnak az iskolai célra szolgáló épületeket és berendezéseket, melyek a püspökség tulajdonát képezik. A változatlanul fennálló tulajdonjog elismeréseként a népcsoport az illető egyházközségnek évi 1 leu jelképes haszonbért fizet. Az iskolákat a népcsoport egyházközségi határozat alapján veheti át, gondoskodik a karbantartásról és viseli a közterheket. A népcsoport átveszi a tanerőket és a püspökségnek a tanerőkkel szemben fennállott eddigi kötelezettségeit, viszont a tanerők a püspökséggel szemben minden további igényükről lemondanak. Az átadott iskolákban megmarad a gyakorlati vallásos élet és a hittan tanítása; a hitoktatókat továbbra is a püspök nevezi ki. A népcsoport tiszteletben tartja ezentúl a katolikus egyház elveit és nem sérti a tanulók vallásos életét vagy erkölcsi érzelmeit. A püspök e tekintetben személyesen vagy megbízott útján felügyeletet gyakorolhat. — A megállapodás Arad megyében 12, Temesváron 36 óvodát és elemi iskolát, valamint a következő középiskolákat érinti: aradi és zombolyai fiúgimnázium, temesvári fiúliceum, ipari gimnázium, fiúkereskedelmi iskola, tanítóképző és gyakorló iskola, továbbá a gyarmatai és temesvári tanonciskola.

Horvátországi németek.

A Savoyai Jenő halálának évfordulóján rendezett ünnepségek alkalmából a horvátországi német népcsoport vezetőségét fogadta Pavelié Ante államfő. A Poglavnikot Altgaycr Branimir, a népcsoport vezére köszöntötte, biztosítva őt, hogy a népcsoport tagjai teljesíteni fogják kötelességüket az állam iránt, kivált azokban az időkben, mikor a német-horvát barátság az európai politika fontos tényezője. Pavelié válaszában kifejtette, hogy a közös múlt záloga lesz a közös jövőnek. Az együttes áldozatok és a kiontott vér, melyet a német és horvát nép közösen hullat szabadságáért, nem lesz hiábavaló. A népcsoport tagjait Horvátországhoz láncolja az ősi föld, melyben elődeik porladnak. Amjiük van, meg fogják osztani egymás között, de a közös ellenség ellen is vállalva veszik fel a küzdelmet. — A Hrvatski Narod ebből az alkalomból azt írja, hogy az 1941. okt. 30-iki törvények szabályozták a német népcsoport jogi helyzetét és egészen természetesnek találják, hogy az itteni németiség is a

KISEBBSÉGVÉDELEM

NEMZETISÉGI SZEMLE

Budapest, 1942.

V. évfolyam. 5—6. szám.

A DUNAMEDENCE JÖVŐJE ÉS A NEMZETISÉGI KÉRDÉS.

A háború befejeztével előreláthatóan a Dunamedence politikai és gazdasági viszonyainak rendezésére is sor kerül. Ha mindez az *Új Európa* megteremtésének sokszor hangoztatott elvei alapján fog megtörténni, akkor bizonyára fő célként lebeg majd szem előtt, hogy ezen az egész Európára nézve oly nagyfontosságú területen a békés és megértő szellemben való együttműködés, együttműködés, a szellemi és anyagi fejlődés, az egyetemes boldogulás tartós alapjai vettessenek meg, hogy Közép-európának ez a része megszűnjön a fajok és népek gyűlölködő, egymástrótoró harcának, állandóan parázsló, veszedelmes tűzfészkeknek színtere lenni.

A páriszkörnyéki úgynevezett „békeszerződések“ tudvalévően nem békét, hanem állandósult, lappangó hadi állapotot teremtettek a Dunamedencében politikai és gazdasági vonatkozásban egyaránt. Ez egyre súlyosodó elfajulásokra, folytonos és meg nem oldható válságokra, valósággal egyre inkább fokozódó zűllésre vezetett. Mindez érthetővé teszi, hogy az egykori „győztesek“ táborában is az idő múlásával párhuzamosan növekedett azoknak az államférfiaknak, politikusoknak, politikai íróknak száma, akik súlyosan elítélték azt az esztelenséget, azt a példátlan politikai és gazdasági rövidlátást, amellyel a páriszkörnyéki békeszerzők — észszerű rendezés helyett — yaksüket önkényességgel szerteszét szabdalták, valósággal feldúlták a háború előtt fejlődésnek és virágzásnak indult Dunamedencét.

Ismeretes, hogy a felforgatásnak jóval inkább nevezhető „újjárendezés“-nek alapeszméjeként a *nemzetiségi elv* érvényrejuttatását hangoztatták, teljességgel mellőzve a földrajzi, történelmi, kulturális és gazdasági adottságok figyelembevételét a szilárd államalakulatoknak századokon át bevált és bizonyoságot tett eme tényezőit. De magát a fennen hirdetett nemzetiségi elvet is meghamisítva alkalmazták és ezt kényszerítő okok nélkül sorozatosan lábbal tiporták, súlyosan megsértették. „Nemzeti államok“ alakításának követelményét hangoztatták, de valójában *jellege-*

tesen nemzetiségi alakulatokat hoztak létre, különböző és ellentétes érdekű és szellemű fajokat tereltek egy-egy állam fennhatósága alá. Ezeket sem a földrajzi helyzet, sem a történelmi múlt, vagy azonos kultúra és gazdasági érdek nem kapcsolta egybe, csak a szuronyok ereje tartotta együtt. El lehetett joggal mondani erről a rendezésről, hogy semmiféle vonatkozásban nem nyugodott *elvi* alapon, hanem az egész vonalon a semmire nem tekintő durva önkényen épült fel.

A politikai jósnak — köztük számos franciának, angolnak, olasznak és amerikainak — könnyű dolguk volt és tévedhetetlenül ítéltettek akkor, amidőn — az egykori cseh, szerb és román szövetségesekre való tekintet nélkül — kimondták az így teremtett állapotoknak tarthatatlanságát és előbb-utóbb bekövetkező, el nem kerülhető végétét.

Valamennyi dunavölgyi népnek és az egész Európának egyaránt életbevágó érdeke fűződik ahhoz, hogy a múlt tanulságait levonva és megszívlevélve, a mostani háború befejeztével a Dunamedencében a *békés együttműködés*, a *szellemi és gazdasági virágzás alapjai* teremtsenek meg a rendezésnek olyan *észszerű* és a *történeti tapasztalatokon nyugvó elvi* alapján, amelyek egyrészt szilárd állami alakulatok létrejöttét biztosítják, másrészt pedig alkalmasak arra, hogy e területnek nagyfontosságú problémáját: a jelentős fejlődést mutató nemzetiségi kérdést — az egyes államok keretén belül — bomlasztó hatásuk megszüntetésével megnyugtató megoldások útjára tereljék.

Kétségtelenül nem könnyű feladatot kell majd ebben a tekintetben megoldania a dunavölgyi rendezésnek, hiszen a helyzetet az elmúlt szerencsétlen két évtized nagymértékben elmérgesítette. Különbönb sem szabad szemet hunyni az előtt a tény előtt, hogy az államok szilárdságának biztosítása és a szélsőséges nemzetiségi törekvések között gyakran feszítő erejű éles ellentétek mutatkoznak, amelyeknek kiküszöbölése, vagy legalábbis elviselhetővé enyhítése nagy államvezetési művészetet, bölcsességgel és türelemmel párosuló erélyt követel meg egyik részről és az állam iránti hűséget, mérsékletet, helyes politikai belátást a másik részről. Rendkívül megnehezíti a békés összehangolás lehetőségét, ha kívülről jövő hatalmi törekvések bomlasztó céllal avatkoznak bele az állam és a nemzeti kisebbség egymáshoz való viszonyába. A történelem tanúsága szerint ilyenkor azért nehéz, sőt a legtöbb esetben lehetetlen a kiegyenlítés útját megtalálni, mert itt valójában ellentétes állameszmék futnak versenyt egymással és birkóznak életre-halálra, ami nem egyszer végül háború kirobbanására vezet.

Külső támogatás esetében a nemzetiségi törekvések — amint a tapasztalás mutatja — nem érik be az államhatalom részéről tanúsított legmesszebbmenő engedékenységgel sem, hanem a minden téren való *tökéletes elkülönüléssel* és az egész vonalon vég-

hezvitt teljesen *önálló szervezkedéssel* tervszerűen készítik elő az államból való kiválást és más államhoz való csatlakozást. Ezért Óly fontos, hogy a más fajokat is magában foglaló állam rendelkezék olyan egybekapcsoló tényezőkkel (földrajzi, történelmi, kulturális, gazdasági egységgel), amelyek a nyelvi és faji különbségek mállasztó hatását ellensúlyozni és legalább részben közömbösíteni képesek. Ezenkívül természetesen szükséges az államhatalom részéről olyan céltudatos politika és az államalkotó nemzet részéről olyan tudatos társadalmi magatartás, amely erősíteni és fokozni képes a meglévő összekapcsoló tényezők hatását és . tompítja, elsimítja az elkülönülést előmozdító ellentéteket és különbözőségeket.

A múlt kétségtelen tanulságai alapján két olyan ténnyel kell számolni minden dunavölgyi rendezésnél, amelyeknek lehető összeegyeztetése parancsoló szükségét jelent a dunavölgyi népek és nemzetek létének, önálló fejlődésének és békés boldogulásának biztosítása érdekében. Az egyik, hogy *teljes (totalis)* nemzeti államok megvalósítása és a nemzeti elv *kizárólagos és korlátlan* érvényesülése ezen a területen, amelyen különböző fajok *vegyületen* lanknak, lehetetlenség a fajok kíméletlen harcának felidézése és a békétlenség, a háborús feszültségek állandósítása nélkül. A másik pedig az, hogy itt is, mint mindenütt, az állami alakulatok létrehozásánál figyelmen kívül nem hagyhatók a meg nem változtatható, állandó tényezőt jelentő földrajzi helyzet, a tanúbizonyosságot tevő történelmi múlt a maga összekapcsoló százados együttélési kötelékeivel és hagyományaival, a biztos megélhetés alapjául szolgáló gazdasági érdekek és a lelkeséget alakító vallási, művelődési és szellemi viszonyok; egyszóval mindaz, ami az állami élet szilárdságának és tartósságának nélkülözhetetlen, természetes feltétele.

Az államok *szilárdságának* mellözhetetlen követelményeit kell tehát összeegyeztetni a nemzetiségi törekvésekkel, a *nemzeti kisebbségek ma már megnövekedett igényeivel*. Ezen fordul meg a Dunamedence jövőjének alakulása, amely egyaránt vezethet lelteié, az emelkedés és a békés boldogulás irányában, de lefelé is. a válságok, az egyenetlenségek, a békéden forrongások, a könnyű préda lehetőségétől ide vonzott, bomlasztó hatású hatalmi törekvések folytonos háborgatásának végzetes lejtőjére.

A Dunamedencében Magyarországra a vezetőszerp nehéz és felelősségteljes terhe és hivatása hárul központi földrajzi fekvésénél, történelmi múltjánál, a magyarság fejlettebb kultúrájánál, az egyetemes európai érdek iránt való kiváló érzékénél, ezeréves állami élete során erősen fejlett politikai képességeinél és nem utolsó sorban felsőbbes *faji* erejénél fogva. Kétségtelenül nem egyedül a magyar áílalom politikájától, a magyar nemzet magatartásától függ a Dunamedence jövő sorsának jó vagy bal irányban való alakulása. De ebben a tekintetben igen súlyos té-

nyezőt jelentünk. Az is igaz, hogy az állami szempont és a nemzetiségi igények lehető összeegyeztetése tekintetében gazdag tapasztalatokra és jelentős sikerekre támaszkodhatunk. Ezek kiállják a próbát más nemzetek múltjával és politikájával történő mindazzal a fonák, önmagát is károsító, brutális eljárással, amelyekkel az egykori kisantantállamok mutatták meg, hogy mennyire képtelenek az állameszme és a jogos nemzetiségi igények még oly kismértékű összeegyeztetésére is.

A magyar állam szervezete a múltból eredően rugalmas, korántsem merev. Alkalmos a váltakozó és különböző állami feladatok kellő megoldására, menten minden egyoldalú túlzástól, a múlttal és a tényleges szükségletekkel számot nem vető elméleti elrugaszkodástól. A magyar ember nincs ellenérzéssel, még kevésbé gyűlölködő, ellenséges indulattal a másjakkal szemben. Egyénisége a türelmesség, sőt a szeretet, a megbecsülés, a megértés szellemét sugározza másfajú embertársai felé. Ebből fakad vonzó, hódító ereje, amelynek múltunk és jelenünk már annyi bizonyítékát szolgáltatta. A magyarságból hiányzik az eltaszító, elkülönülési természet, ellenkezőleg, vonzó, egybekapcsoló, összeforrasztó hatásáról nevezetes. Mindez jelentős tényezőnek bizonyult mindig abban, hogy a magyar állam eszméjét, Szent István birodalmi gondolatát mindig össze lehessen egyeztetni Magyarország másjaki polgárainak jogos igényeivel cs életérdekévei.

Ebben a tekintetben nekünk nincs szükségünk elvontan kigyalgt elgondolásokra, amelyek a gyakorlati élet próbáját még ki nem állották, sem viszonyainkra nem találó, külföldi példák lemásolására. Követendő irányelveink adva vannak a szentistváni gondolatból sarjadzó eszmékben és a történelmünk folyamán gyakorlatilag megvalósult politikai intézkedésekben és intézményekben.

Ne feledjük azonban, hogy a helyesen alkalmazott összeegyeztető elvek egymásukban korántsem elegendők a siker biztosításához. Mint mindig a belső cs külső politikában, úgy ebben az esetben is a kellő nyomatékot az erő *súlya* adja meg az ellentétes eszmék és törekvések mérkőzésének serpenyőjében. Ne feledjük a régi igazságot: az erő vonz és tömörít, a gyengeség taszít és a bomlás csíráit hinti el: az erősnek sok a barátja, a gyöngettől még a hozzátartozó is elfordul.

A Dunamdcencében a tizenkétfmilliót messze meghaladó magyarság már számerejénél fogva is döntő tényezőként jelentkezik. Helyzeti, kulturális, gazdasági és ezen alapuló politikai ereje a Dunamedencében *fajsúly* tekintetében az első helyre emelik. Mindez erőteljesen még tovább fejleszthető céltudatos népgondozó, egészségügyi, művelődési és gazdasági politikával. Dunavölgyi múltunk, földrajzi helyzetünk, gazdag forrásokban bővelkedő erőnk jogot adnak nekünk az élen haladásra, de egyben

hivatást parancsolnak ránk és súlyos kötelességeket is rónak a magyarságra. Ezeknek maradéktalanul csak úgy felelhet meg, ha eleven nemzeti öntudattal, egységesen és összeforrottan kél bírókra a hivatása betöltése elé tornyosuló nehézségekkel.

Ajtay József.

KARPÁTALJA JOGÁLLÁSA 1918 ÓTA.

Az Erdős Kárpátok vidéke gazdasági és néprajzi szempontból az ország egyéb tájaitól elkülönül. Egyfajú nép, a rutén lakja, meglehetősen zárt településekben, jellegzetesen őstermelő és állattenyésztő foglalkozást űzve oly hegyes vidéken, ahol a völgyek jóformán kivétel nélkül a magyar Alföld felé nyílnak, a folyók erre futnak. A nép egyszerű, igénytelen, kevésbé jómódú, de a magyar hazához feltétlenül hű. A határon túlról ugyanekkor már évtizedek óta a cári imperializmus, a pánszláv eszme, a nagyoroszi gondolat, legutóbb a bolsevizmus igyekezett őket hatalmába keríteni. Maga a terület értékes erdő- és bányakincsekkel, állatállománnyal és ki nem használt vízierőkkel rendelkezik. Bőven van itt gazdasági érték és fejlett, a másutt nem látott mértékben zsidókézből levő kereskedelem.

Kárpátalja egészen különleges helyzete különleges elbánást igényel. Ez elsősorban a jogalkotóra ró feladatokat, mert a jogszabály, mint bizonyos gyakorlati szükségszerűségből eredő megfontolások eredménye, a szervezett állami együttműködés alapfeltétele.

1918 óta Kárpátalján az állami főhatalom kétszer változott s a kérdések szabályozására szolgáló törvények és rendelők, különösen a mögöttük rejlő ratio legis-t figyelembevéve, elég változatosak. A jogfejlődés vizsgálata nem tanulságnélküli. Kárpátalja a magyar nemzetiségi politika történetében, mint megoldandó jogi problémakomplexum, külső tényezők hatására, az amerikai rutén vezetők mozgolódásának eredményeként jelentkezik. A viisoni elvek hozzájuk hamarabb és közvetlenebb módon jutottak el. felfogásuk szerint mi sem állt volna útjában annak, hogy változatlanul átültessék az Északkeleti Kárpátok völgyeibe és falvaiba az Egyesült Államok elnökének tanári és tudományos pályáján a népek boldogabb jövőjéről kialakított elképzeléseit.

A veszett háború területcsönkítő következményeitől tartó magyarság az életösztöntől sugallva, de elegendő idő hiányában sebtében, megalkotta az 1918:X. tc.-t. Tette ezt azért, mert maga is hitt még abban az időben a wilsoni elvek csálhatatlanságában és nem volt kétséges, hogy önrendelkezés esetén a rutén nép hogyan döntene sorsáról. Az ezeréves haza határai között to-

vábra is megmaradó nép számára biztosítani akarta az életlehetőséget. Ezzel szemben Csehszlovákia, amikor Magyarország belső gyengesége következtében rátehetette a kezét Kárpátjára, a jogszabályokat és azoknak immel-ámmal történt végrehajtását eszköznek tekintette hatalompolitikai céljai érdekében. Kárpátját illetőleg nem kisebbségvédelmi, hanem a mandátum-viszonyhoz hasonló gyarmati politikát folytattak: az ő embereik kormányozták a területet, kihasználták gazdasági kincseit, a népet pedig csak akkor támogatták felemelkedésében, ha meghajolt a központi hatalom előtt.

Az 1918:X. te. Kárpátja önállóságáról szólva megalkotja a rutén politikai nemzet fogalmát, hasonlóan az 1868:XLIV. tc.-ben kifejtett magyar politikai nemzethez. Teljes önkormányzatot biztosít a belső közigazgatás, a jogszolgáltatás, közoktatás, népi kultúra, vallásgyakorlat és nyelvhasználat terén. Megjelöli az anyországgal „közös ügyeket“ azonban ez az elnevezés nem talál, men nincsen szó reálunióról. Ilyenek volnának: külügy, hadügy, pénzügy, állampolgársági kérdések, magán- és büntetőjogi vonatkozású jogszabályalkotás, közgazdasági, közforgalmi és szociálpolitikai problémák. A rutén nemzet jogszabályalkotó szerve a rutén nemzetgyűlés, mely általános, titkos, egyenlő és közvetlen választás révén jön össze. Végrehajtó szerv Ruska Krajna minisztériuma és a királyi helytartóság. A magyar kormányban a rutén ügyek minisztere felelős a rutén nemzetgyűlésnek is. Ez nagy mértékben garantálja az önkormányzatot, különös tekintettel arra, hogy a helytartót a kormány a miniszter útján ellenőrzi. A közös pénzügyek megoldására külön költségvetési törvény megalkotását helyezi kilátásba. Gondoskodik a törvény Kárpátja nem rutén elemeiről is, ezek számára különleges községi és kvdtúraautonómiát biztosít. Ebben a tekintetben azonban nem személyi, hanem a liutánföld enklávéi számára nyújtott területi autonómiáról van szó. Feltűnő, hogy nem egy meghatározott nép, hanem általában a ruténül beszélő lakosság javára szól. Mindez csak terv maradt.

Magyarországot a belső kór egyre emésztette, a cseh katonaság már az Ungig nyomult előre és az eperjesi rutén nemzeti tanács Beszkid Antal vezetésével, a cseh szuronyok árnyékában ki is mondta a Ruténföld annektálását a csehszlovák köztársasághoz. Ungvárott, ahol jelentős hányadban él a magyarság, a rutén nemzeti tanács kitarzott a magyar irányzat mellett. A márciusi magyar proletárdiktatúra és a lengyelországi ukrán felkelés elnyomása azonban megérlelte a helyzetet. 1919 április 14-én iennoque francia tábornok hivatalosan kijelentette, hogy Ungvár Csehszlovákiához tartozik, cs erre május 3-án ugyanitt az eperjesi, ungvári és huszti nemzeti tanácsok a Centrulna Ruska Narodna Rada-ban egyesültek, kimondva a Csehszlovákiához való önkéntes csatlakozást. Határozatuk első pontjában kijelentik, hogy a rutének a Cseh-Szlovák-Ruszin köztársaságban független államot alkotnak. A további politikai mozgalmak és megnyilatkozások felsorolásának mellőzésével megemlítjük, hogy Benes külpolitikája a Párizsban tárgyaló Szövetséges és Társult Főhatalmaktól várta a kérdés kedvező és végleges elintézését.

A béke delegációhoz intézett cseh emlékiratok központjában

a wilsoni tétel, a nemzetiségi elv, a népek önrendelkezési joga áll. Ezek az állítólag jogi, inkább azonban politikai tartalmú szövegek voltak hivatva arra, hogy az újonnan alkotandó államot életre segítsék. Azt azonban már ekkor érezték, hogy ennek az elvnek a hiánytalan keresztülvitele, illetve érvényesítése az ú. n. „győztesek“ szempontjából, más, ekkor legyőzöttek bélyegzett népeket hajtana akarataik ellenére idegen uralom alá. A keletkezhető kirívó igazságtalanságok orvoslására a kisebbségi sorsba kerülő tömegek védelmének hangoztatását is jónak látták, A benyújtott III. számú memorandum a részletek megemlítése nélkül a svájcihoz hasonló állami berendezést helyez kilátásba. Így lett volna Csehszlovákia a „középeurópai Svájc“, ami annyira jól hangzott a párizsi békekonferencia asztalánál. A VI. sz. emlékirat még tovább megy. Kárpátjának a csehszlovák köztársasághoz való csatolását egyenesen a népakarat megnyilvánulásától teszi függővé és ennek megtörténte esetére széleskörű önkormányzatot ígér. A továbbiakban megváltoztatták az eszmeinek is nevezhető célkitűzést és már merőben stratégiai és hatalompolitikai szempontokat hangsúlyoztak. A jogi normák összeütközésbe kerültek a politikaiakkal s emezek győzedelmeskedtek.

A saintgermaini szerződés 57. cikkében Csehszlovákia kötelezte magát a területén élő vallási, faji és nyelvi kisebbségek védelmére. A Kárpátjára vonatkozó részleteket a kisebbségi szerződés 2. fejezete tartalmazza. Az egyezményt, mely a terület birtoklásának kifejezett előfeltételeként volt megjelölve, a csehszlovák nemzetgyűlés 1919 november 7-én elfogadta és november 10-én ratifikálták. A szerződés végrehajtásával kapcsolatos intézkedések foganatosításával a külügyminisztériumot bízták meg. Ez a lépés lényegében következtetni enged a mögötte rejlő célra: az egyezmény pontos végrehajtását és az újonnan alkotott állam életképességét kifelé hangsúlyozni kell; erre elsősorban, a külügyek intézőinek van meg a lehetőségük. A tényleges megvalósítás a belügyi kormányzat által kell, hogy történjék, de erre amúgysem gondoltak, s a belügyi kormányt, mint végrehajtó szervet, meg sem említik. Az egyezmény felépítése és az általa nyújtott jogvédelem egyébként is olyan volt, hogy tág lehetőség nyílt a különböző rendelkezések félremagyarázására. Itt van mindjárt az autonómia fogalma, mely magában véve sem egységes és értelmét a másirányú magyarázatok elkerülése érdekében tisztázni kellett volna. Mint láttuk, a csatlakozást alakilag kimondó 1919. május 8-i ungvári határozat (valójában a külpolitikai változás és a cseh katonai megszállás teremtett fait á complit-t) 1. pontja értelmében a rutének a csehszlovák köztársaságban önálló államot alkotnak. Tekintve azt, hogy a félmilliósnál az önálló állam alakításához szükséges legnélkülözhetetlenebb kellékek (társadalmi rétegződés, intelligencia, teherbíróképesség) sem voltak meg, nyilvánvaló, hogy a határozat kimondásánál az európai kon-

tinensen uralkodó felfogást az állami főhatalom egységéről nem vették tekintetbe. A hatás az Újvilágból jött, ami kiviláglik a Scranton-ban (USA) hozott határozatból, mely szerint a rutén terület önálló állam s mint ilyen, federatív alapon csatlakozik a csehszlovák köztársasághoz. Az autonómiát élesen követelő amerikai ügyvéd, Zatkovic Gergely, gyermekkorában elkerült Magyarországról és az itthoni viszonyokat ferde beállításban ismerte. Az autonómia szerintük nem annyira a jogszabály-végrehajtás terén mutatkozó önállóságot, mint inkább szuverén államot jelentett. A csatlakozás folytán szuverén jogaitak teljes mértékben megőrzik s némi korlátozásról csak az együttélés érdekében lehet szó. Csehszlovákia és Kárpátalja egyesítése e felfogás értelmében nemzetközi jogi mozzanat lesz, melyet szerződésben kívántak megrögzíteni. Az esetleg felmerülő vitákat nem belső alkotmányjogi bíróság, hanem a Nemzetek Szövetsége, vagy a hágai nemzetközi bíróság döntötte volna el. Az amerikai államjogi elképzelésből indultak ki, és erről maga Zatkovic, aki utóbb oly keservesen csalódott a cseh tényezőkben, így nyilatkozik: „ ... je me place sur le plan des théories et des lois qui ont fait de l'Amérique un pays grand et glorieux ... még szemléltetőbben élénk tűnik felfogása a lemondása alkalmából mondott búcsúbeszédéből, ahol arról szólt, hogy az autonómia Kárpátalja részére biztosítandó, hiszen az Egyesült-Államok 48 tagállama is autonómiát élvez, és ez mégsem veszélyezteti az állam egységét.

Azok a kezdeti hangok, melyek szerint az önálló rutén államot reál- vagy perszónaiunió formájában hozták volna közjogi kapcsolatba a csehszlovák köztársasággal, elhalkultak, de annál erőteljesebben követelték az autonómiát. A csehek politikai felfogása és a keletkezhető veszélyek indították a mozgalom harcosait arra, hogy az autonómia érvényesítését ne bízzák a központi kormányra. Jogilag a megoldás abban kínálkozott, hogy az autonóm jogokat eredeti jellegűnek vették, melyeknek ősforrása maga a nép, nem pedig a csehszlovák kormány, ami állandó ellenőrzést és beavatkozást tenne lehetővé. A harc lényegében Kárpátalja nemzetközi jogi jogalanyiségának elismeréséért folyt, hogy mint ilyen, önálló félként léphessen fel a Nemzetek Szövetségénél. Az annexió előtt maga Benes is erre az álláspontra helyezkedett és 1919 február 5-i emlékiratában a Szlovákia és Kárpátalja között megvonandó határ ügyében önálló félként említi Kárpátalját. Kiindulópont a népek önrendelkezési joga lett, ennek megvalósítása másképp el sem képzelhető, mint a kétoldali meghallgatás érvényesítésével. Azonban a párizsi béketárgyaláson a rutén javaslatokat meg sem hallgatták! Benes is átlátta, hogy federatív alapon Kárpátaljának nem sok hasznát vehetik, ezért további javaslataiban elejti ezt a gondolatot és a teljes központi függőség létesítésére tör. Mindez akkor történt, midőn a kérdésnek szerintük a lényege, a cseh katonai megszállás révén, már megoldódott.

Mindössze arról voltak hajlandók tárgyalni, hogy a központi kormány mely jogokat engedjen át a ruténeknek, akiknek kívánságait nem vették figyelembe, s így e népek önrendelkezési joga nem érvényesült, noha a Csehszlovákiához való csatolásnak ez volt a jogi előfeltétele. Minthogy az alapelvet figyelmen kívül hagyták, az egyetlen jogi előfeltétel megdőlt és a terület Magyarországtól való elszakítása jogellenesen történt!

Az 1919 szept. 10-én Saint-Germain-en-Laye-ben Csehszlovákia által aláírt kisebbségvédelmi szerződés 10—13. cikke foglalkozik Kárpátaljával. Az aláíró fél a Szövetséges és Társult Főhatalmakkal szemben kötelezi magát, hogy Kárpátalja területén, melynek határait a Főhatalmak fogják megállapítani, a csehszlovák állam kebelében az állam egységével összeegyeztethető legmesszebbmenő autonómiát fogja megvalósítani. A rutén területnek önálló tartománygyűlése lesz, mely nyelvi, közművelődési, vallási, helyi közigazgatási és a központ által átruházott egyéb ügyekben jogszabályalkotási jogokat fog gyakorolni. A rutén terület kormányzóját a köztársaság elnöke nevezi ki és felelős lesz a rutén tartománygyűlésnek. A Ruténföld közhivatalnokait, amennyire csak lehetséges, az ott lakók közül válogatják ki. Ugyanekkor a rutének számára képviseleti jogot biztosítanak a köztársaság központi törvényhozó testületében, mégis a megszorítással, hogy nem gyakorolhatják szavazati jogukat azokban az ügyekben, melyeket Kárpátaljára vonatkozólag a rutén tartománygyűlés intéz.

Az egyezmény meglehetősen általános természetű, melyből az autonómia pontos tartalma, mint jeleztük, nem is állapítható meg. A részletek felsorolása azért hiányzik, mert az egyezmény szövegezőinek tekintetében nem volt semmi elgondolásuk. Feltűnő, hogy Kárpátalja határai nyugat felé továbbra sincsenek megállapítva. A kércélés meglehetősen kényes volt, mert a rutének követelése ellen, akik valamennyi ruténlakta vármegyét maguknak igényeltek, kivált a szlovákok tiltakoztak élesen s az Ungot tekintették határfolyónak. A nem sokkal utóbb megszavazott alkotmány sem oldotta meg a súlyos problémát és Zatkovic a kedélyek csillapítására 1920 július 19-ikén, a cseh kormánnyal egyetértve, emlékiratot tett közzé, melyben kijelenti, hogy a határkérdés rendezését a nemzetgyűlés, a központi kormány és a kárpátaljai tartománygyűlés fogja eszközölni. Ebben a bizottságban a központi tényezők voltak túlsúlyban és a rutének rovására vonhatták meg a határt, anélkül, hogy nemzetközi kötelezettségeiket megszegnék. A Zatkovicék által erőteljesen hangoztatott követelésről, hogy az autonóm jogok, a népre, mint ősforrásra vezetendők vissza, az egyezmény nem szól, hanem olyan autonómiát ígér, mely az állam egységével megfér. Nyilvánvaló, hogy csak az az önkormányzat lesz összeegyeztethető a magasabb szempontokkal, melyet a központi hatalom ellenőríz. Szó van az autonóm tartománygyűlésről, de szervezetéről! semmi közelebbit nem hallunk. Következésképp a központi parlament állapítja meg az I. v. 2. kamarás rendszert, az aktív és passzív választójog feltételeit, a választókerületek beosztását stb. Külön kérdés; hogy mivel Kárpátalja területe néprajzilag nem egységes, mi történjék az ottélő nem rutén elemekkel. Megillcfe-c őket is az önkormányzat. Az egyezmény II. cikke a rutén terület gyűlését említi, (Le territoire des Ruthènes . . . sera doté d'une Diète autonome) tehát a terület minden lakosának, a nem rutén elemeknek is biztosítandó az aktív és passzív választójog. Az, hogy a tartománygyűlés tagjait válasszák-e, item is lehet vitás, az ilyen természetű autonómiánál. Az állam a demokrácia jegyében épült fel s ilyen körülmények között a törvényhozó szerv csak választás útján alakulhat meg.

Kárpátalja autonóm közigazgatásának feje a kormányzó, kit a II. cikk értelmében az államfő nevez ki cs a rutén országgyűlésnek felelős.

Hivatalát mindkettő bizalmától feltételezetten tölti be. Nem szól azonban az egyezmény a felelősségének mértékéről és a felelősségrevonás módjától; így nem is tudjuk, hogy voltaképeni parlamenti, avagy csak közzsolgálati hivatalnoki jogi felelősséggel állunk-e szemben?! Sőt a legfontosabb kérdés, a hatáskör megállapítása is elmarad, ez is a központi kormány dolga lenne. A hatáskör némi körvonalazásához csak további jogszabályértelmezéssel juthatunk és pedig a saintgermaini egyezmény II. cikke alapján. E szerint a központi törvényhozás nem szólhat bele a nyelvi kérdésbe. A szabályozás teljes egészében a kárpátaljai tartománygyűlést illeti, azonban nyilvánvaló, hogy e szervre is visszahat a saintgermaini szerződésnek az ott lakó kisebbségek nyelvének tiszteletbentartására vonatkozó szakaisza. Az autonómiát éppen azért kellett helyes jogi szempontból a fentiekben területi jellegűnek minősítenünk, mert ez esetben a nem rutén ajkú elemek az autonóm helyi közigazgatásnál és nem a központi kormányznál lesznek kénytelenek védelmet keresni. A közoktatás ügye szélesebbkörű az iskolakérdésnél és nem lehet itt sem figyelmen kívül hagyni a kisebbségvédelmi szerződések vonatkozó szakaszait. Vallási kérdésben ugyancsak szabad kezet nyer Kárpátalja, ami indokolt, hisz a görög katolikus rutén egyház sajátos nemzeti jellegűnek mondható. A belső szabályozás körében akár kimondhatja az állam és az egyház szétválasztását, de már pl. konkordátumot nem köthet, miután ahhoz nemzetközi jogi jogalanyiságra volna szüksége. A helyi közigazgatás kifejezésénél az eredeti francia nyelvű szöveg „administration locale”-ról szól, ami félreértésekre adhat alkalmat. „Local administration” az angol jogban otthonos fogalom és jelenti nem a községi, hanem általában a területi önkormányzatot. A fogalom tisztázását a „communal administration” jelentette volna, melynek értelmében nemcsak a községek, de a nagyobb közigazgatási egységek tekintetében is megvan az autonómia. A rutén jogszabályalkotó gyűlés választja a tisztviselőket, szervezi a rendőrséget, pénzügyőrséget, általában a közigazgatást, hová a központi kormány nem küldheti ki a saját embereit. Biztosítja végül az egyezmény a ruténség számára a központi törvényhozásban való részvételt. A „representation équitable” hangsúlyozása szintén mellőzi a részletek kifejtését. Így nem tudjuk, hogy a képviselőket a tartománygyűlés, vagy közvetlenül a lakosság választja-e? A képviselők a központi parlamentben, mint említettük, csak korlátozott mértékben gyakorolják szavazati jogukat. Megkívánja, hogy a tisztviselők lehetőleg rutén származásúak legyenek, de ez a fogalmazás ismét, széleskörű cselekvési szabadságot biztosít a kormánynak. Elvileg mégis csak akkor jöhet szóba cseh származású egyén, ha nincsen alkalmas rutén.

Csehszlovákia, a nyugati hatalmak kívánságának megfelelően a/ egyezményt alaptörvénynek minősítette s azzal ellenkező minden jog szabályt eleve semmisnek mondott ki. Az alkotmányozó nemzetgyűlésen, mely az 1920-ik évi február hó 29-iki alkotmányt meg szavazta, csak a csehek és a szlovákok vettek részt s a ruténségnek, minthogy soisáról nélküle döntöttek, el kellett fogadnia azá, amit a csehek tőli kapott. A saintgermaini szerződés vonatkozó rendelkezéseit az alkotmánytörvény I. főrész 3. §-ának I—9. pontjaiba cikkelyezték be, részben módosításokkal, részben csonkításokkal. Az alkotmány értelmében Kárpátalja szerves és elválaszthatatlan alkatrésze a csehszlovák köztársaságnak *önkéntes csatlakozás* alapján. Az önálló törvényhozó szerv „Seym” a szerződésben megállapított hatáskörrel lesz felruházva. A kormányzóra vonatkozó jogszabályok sajátos módosulást szenvedtek egy *is* szócska közbeszúrásával. Az alkotmánytörvény azt mondja, hogy felelős lesz a tartománygyűlésnek *is*, ami arra enged következtetni, mintha még valakinek, t. i. a központi kormánynak is felelősséggel tartoznék. Továbbá a rutén képviselők a parlamentben éppen az autonómia ténye folytán nem gyakorolhatták szavazati jogukat a tartománygyűlés által Kárpátaljára vonatkozólag már szabályozott kérdésekben. Az alkotmány szövegé-

ben ezt a rendelkezést is elejtettek. Ezáltal a kifejezetten a rutén tartománygyűlés számára fenntartott jogokat is a prágai parlamentbe kívánták utalni. A helyes felfogás az volt, hogy a kárpátaljai képviselők a központi parlamentben, mint a Szymon delegáltjai szerepeljenek, mert csak a mögöttük álló tartománygyűlésre támaszkodva van módjukban a terület össz-lakosságának érdekeit kellőképpen érvényesíteni. A 6. pont a kormány előterjesztési jogát biztosítja a kárpátaljai kormányzó kinevezésénél és így az autonómia további befolyásolására nyílik meg a lehetőség.

A csehszlovák állam két évtizedes fennállása alatt egyetlen komoly lépés sem történt Kárpátalja *autonómiájának megvalósítására*. Példátlan a szerződések történetében, hogy a számos államgaranciájával ellátott egyezmény végrehajtását állandóan késleltetni lehessen, — állapítja meg nem kis keserőséggel Kurtyák János, az Autonóm Földműves Párt képviselője a Nemzetek Szövetsége Tanácsának elnökségéhez 1928-ban beadott petíciójában.

Az önkormányzat megvalósításának címén kiadott, de inkább a központosítást fokozó rendeletek a következők.

1919 nov. 7-ikén megjelent a generálstatutum, mely Kárpátalja és Szlovákia között úgy vonja meg a határokat, hogy jelentős rutén kisebbség marad Szlovákiában. A terület hivatalos neve „Podkarpatská Rus“. megengedett a „Rusinsko“ elnevezés is, mindkettő az 1920 ápr. 20-iki minisztertanácsi határozat értelmében más nyelvre nem fordítható le. A közigazgatást a kinevezett adminisztrátor és az átmeneti jellegű, önkormányzati direktórium látja el. A 6. szakasz elrendeli, hogy a rutén tartománygyűlés megválasztására a cseh parlamenti választások után 90 nappal kerüljön sor. A rutén nemzeti tanács már ezzel az intézkedéssel a saintgermaini szerződést látta megsértve és élesen tiltakozott.

A generálstatutumot megváltoztatja az 1920 április 26-iki rendelet. Ennek megfelelően az önkormányzat szervei: A kormányzó, kit a tartománygyűlés megalakulásáig a kormány javaslatára az elnök nevez ki s kezébe' esküt tesz. Teendői; Kárpátalja képviselőlete a tárgyalásoknál, vezeti a kormányzótanács üléseit s minden rendeletét aláírásával lát el. Az egyházi és helyi közigazgatás tisztviselőit, nem állami tanszemélyzet tagjait kinevezi: azonban alsóbb bírák s a postai, vasúti és hasonló alkalmazottak kivételével egyéb állami tisztviselők kinevezésénél csak helyettesével együtt járhat el'. A helyettes kormányzó intézményét egyébként sem a saintgermaini szerződés, sem az alkotmány nem ismeri. Ha már létesítettek, szükséges lett volna, hogy valóban csak helyettes legyen és jelenléte ne qyengitse az önkormányzatot. Viszont részben saját, a kormányzótól teljesen független hatáskörrel ruházták Fel. Munkakörének megállapításánál oly bőkezűen jártak el, hogy a kormányzó jogköre jóformán a semmivel lett egyenlő ts tevéleges feladata a reprezentálás maradt. Nem kétséges, hogy ez a szabályozás beleütközik a törvénybe és alkotmányellenes. Elejti a rendelet a tartománygyűlést és csak kormányzótanácsot létesít, mely 4 kinevezett és 10 választott tagból áll. Az utóbbiakat sem közvetlenül a lakosság, hanem a választókerületek elnökei választják. A másik 4 tagot a kormányzó ajánlatára a központi kormány hívja meg. A tanács Ungvárott székel, havonta ülésezik s a határozatképességhez 2 kinevezett, 5 választott tag, továbbá a kormányzó és helyettesének jelenléte szükséges. Tárgyalják azokat az ügyeket, melyeknek elintézése a kormányzó vagy helyettese elé tartozik. Természetesen ez a tanács sem valósult meg soha, mert a végrehajtási utasítást nem adták ki. Ilyen sovány és sérelmes intézkedéseket nyújt az a rendelet, melyet pedig a független bíróság is magáévá tett. Nevezetesen a cseh közigaz-

gatási bíróság 1921-ben arra az álláspontra helyezkedett, hogy a Kárpát-aljának az alkotmány I. főrésze 3. §-ának 2. pontjában biztosított önkormányzat terjedelmére további intézkedésig az 1920 ápr. 26-iki rendelet az irányadó.

Az 1923. június 7-ikén megjelent rendelet ismét csak „ideiglenes“ intézkedéseket hozott és még a magyar időből fennmaradt helyi önkormányzatot is tovább gyengíti. 1923 augusztus 18-án hirdették ki az augusztus 7-én kelt 171. számú kormányrendeletet a „községi szervezet ideiglenes szabályozásáról Kárpátoroszországban“ címmel. Rendezett tartsú város maradt Ungvár és Munkács, a polgármestereket többé nem közvetlenül a képviselőtestület választja, hanem közvetve a belügyminiszter nevezi ki. Vele szemben áll a íupan, ki állatni tisztviselő, bármikor feloszlathatja a' képviselőtestületet és elmozdíthatja a tisztviselőket. Igaz, hogy az utóbbit csak a hivatali kötelességek megsértése eseten teheti, de ennek megállapítása óreá tartozik és esetleg hivatalértésnek vehette azt. amit a rutén nemzeti kötelességének tekintett! A helyi önkormányzat lehetetlenülését jelenti a megszűnt városi jegyzői tiszt helyébe létesített állami jegyzői hivatal, élén a főjegyzővel. Hatáskörük negative nyert megállapítást, ami kibúvókra nyújt alapot. Iderkülték azok az ügyek, melyek korábban a képviselőtestület elé tartoztak cs nem volt más. mint az önkormányzat álcázott állami ellenőrzése.

1926 június 4-ikén kormányrendelet jelent meg az ungvári, munkácsi és nagyszőlősi kerület egyetlen közigazgatási egységbe való foglalásáról és így Kárpátalja nagyzsúpává alakult át. Székhelyül Munkácsot jelölték ki s a kinevezett cseh nagyzsúpán július 8-án foglalta el hivatalát. Nyilvánvaló volt, hogy a cseh kormány a rutén autonómiát már egyáltalán nem kívánja megvalósítani, megszegve a békeszerződésben vállalt és az alkotmányba cikkelvezett kötelezettségét.

1927. július 14-én a prágai parlament két törvényt fogadót cl a „közigazgatás megszervezéséről“ és „az országos cs járási képviselő testületek választásáról“. A törvények a Rutenföldet cseh-, morva- és szlovák országhoz hasonlóan országnak nevezik, ami alakilag hízelgő, azonban tartalmilag nem sokat jelentett. Rendkívül sérelmes az önkormányzatra, hogy Ruszinszko ország képviselőtestületének Vs-át a belügyminiszter nevezi ki, az elnök a tagokat kizárhatja, mivel azonban Prágából kapta felhatalmazását, a rutén néo nem vonhatja őt felelősségre. A:; „ország“ élén álló előljáró állami tisztviselő, a cseh kormánykarat képviselője. A testületi szervek háttérbe szorultak, az egyéni ügyintézésen volt a hatig-' súly. A végrehajtó szervek az előljáró akaratától függően működnek és választásuknál jogorvoslati lehetőség nincsen. Olyan szervezetet kellett azonban létesíteni, melyek kifelé önkormányzati jellegűnek tűntethetők fel.

Tíz évi szünet után, 1931. június 26-ikán jelent meg a Kárpátalját érintő utolsó csehszlovák jogszabály „Podkarparská Rus kormányzója jogállásának és azzal összefüggő szervezeti intézkedéseknek ideiglenes szabályozásáról.“ Az 1. § újabb autonómia-ígéretet tartalmaz és kilátásba helyezi, hogy a tartománygyűlés megalakulása után a kormányzó annak is felelősséggel fog tartozni. Továbbra is az elnök nevezi ki és kezébe teszi le az esküt. A kormánynak időnként jelentést tesz és ebből a célból a minisztertanácsokra meghívandó. Hatáskörébe tartoznak a vallásfelekezetek ügyei, melyeket eddig az ungvári állami hatóságok intéztek, a katolikus javadalmaknál a kegyuraságokkal kapcsolatban gyakorolja a ius praesentationis-t: a nyelvi kérdésekben csak javaslatokat tehet, a tan személyzetet áthelyezi, nyugdíjazza eszközli a tanfelügyelői megbízásokat és az iskolai választmányok ügyeiben gyakorolja a beleszólási jogot, községi közigazgatás terén megilleti a kinevezési és áthelyezési jog, a különböző testületi szerveknek ő az elnöke. Számos olyan jogot kapott a kormányzó, melyeket eddig Ruszinszko előljárója gyakorolt. Azonban « szövet is meghagyták a helyettes kormányzó tisztségével egy-

bekapcsolva. Az összhang biztosítására hatáskörét a kormányzóétól el kellett volna határolni, ennek elmulasztása, újabb Súrlódási felület forrása. A kormányzó és helyettese közötti nézeteltérés» esetén a miniszter dönt s ismét a rutén érdekek szorulnak háttérbe. Az ígért tartománygyűlés megalakulásáig továbbra is meghagyták a kormányzótanácsot. Ezzel a törvénnyel a rutének újabb jogokat egyáltalában nem kaptak, azonban a nem sokkal előbb élet belépett 1936. évi nemzetvédelmi törvény Kárpátalján is lehetővé tette az állami szempontból megbízhatatlan személyeknek a politikai életből való teljes kikapcsolását. A terület 95 százaléka határzóna lett és hadikészültség esetén megengedték az önkormányzat teljes felfüggesztését. Ezzel az ígért autonómia bevezetésének utolsó reménye is szétfoszott.

Kárpátalja jogi életének két fázisát pillantottuk át. Az első a világháború vége, az összeomlást követő fejtelenség ideje. „Intér armorum strepitum verba se iuris exaudire non potuisse” — valóban, a forradalmi idők nem kedveztek az egészséges jogfejlődésnek. A sürgősen megszövegezett 1918. évi „néptörvényünk” sem a magyar jogfejlődés szellemét, sera a felbukkant és mondjuk, befogadásra igényt tartó jogelvek recepcióját nem juttatta kifejezésre. Viszont magának a törvénynek megalkotása figyelemzetett arra, hogy a magyar jog nagyszerű épülete minden javítást, mely az alapokat épen hagyja, kibír, sőt a korszerűsítést alkalmas pillanatban igényli is. Áll ez kifejezetten nemzetiségi jogalkotásunkra Kárpátalja most tárgyalt esetében. Az idegen jogalkotó kísérletezései a megszállás éveiben rávilágítanak egyrészt arra a belső válságra, mellyel a csehszlovák köztársaság fennállásának egész ideje alatt küzdött, másrészt arra, hogy a gyakorlati életkörülmények figyelmenkívül hagyásával készült jogszabályok papírtörvényt jelentenek. A jogszabály komoly emberi életérdekek kielégítésére való. Bebizonyult, hogy külföldi szövegek igazolására és hatásadászat kedvéért törvények és rendeletek tömkelegével kísérletezni az állam létének veszélyeztetése nélkül nem lehet.

Az 1939. VI. tc. visszacsatolta Kárpátalját Magyarországhoz. A terület közigazgatásáról a kormány a 6.200/1939. M. E. sz. rendeletben gondoskodott először. Ennek értelmében Kárpátalja közigazgatásának élén a kormányzói biztos áll, mellette működik a főtanácsadó, aki a kormányzói biztost az általános érdekű kérdésekben tájékoztatja. A főtanácsadót feladata ellátásában külön véleményező és indítványozó bizottság támogatja.

A kormány e rendeletét átmenetinek szánta, de már a közbeeső időben is intézményesen gondoskodni kívánt a rutén nép gazdasági, kulturális és szociális sorskérdéseiről, mert csak ezek rendezésével válhat a politikai élet is normálissá. A közigazgatást, ahol csak lehet, odavaló származású tisztviselőkkel látják el. A rutén nyelv teljesen egyenjogú a magyarral, amit elsősorban a tanintézetekben érvényesítettek, mindjárt a polgári közigazgatás bevezetésével.

Magyarország Kormányzója az 1939. évi országgyűlést meg-

nyitó beszédében a következőket mondta: „... feladatunk lesz, hogy a főleg magyarorszlakta kárpátaljai országrésznek ősi alkotmányunkba szervesen beillő önkormányzatot állapítsunk meg.“ A legfelsőbb helyről elhangzott megnyilatkozás szellemében terjesztette elő Teleki Pál akkori miniszterelnök 1940 nyarán a kormány törvényjavaslatát „A kárpátaljai vajdaságról és annak önkormányzatáról“. Noha a nagy horderejű javaslatból a háborús események folytán még nem lehetett törvény, annak rendelkezései Kárpátalja jogállásának magyar szempontú elképzelésére fényt vetnek és megvan annak a lehetősége, hogy a javaslat szövegének áttanulmányozása után a tudományos szempontból elhangzó észrevételeket is meghallgassuk.

A javaslat bevezetésében Szent István eszméinek korszerű alkalmazását és Rákóczi népének egységességét, valamint egyenjogúságát hangoztatja. Az 1—3. §-ok a Kárpátaljai Vajdaság, mint kormányzati egység megszervezéséről, határanak pontos megvonalásáról s Ungvár városának, mint székhelynek kijelöléséről intézkednek. Az indokolás a főváros megválasztásához hozzáfűzi, hogy e területet az Alfölddel a természetes gazdasági anyagcsere ezer szála kapcsolja egybe. A hegyvidék és a síkság érintkezése mint határperem, nem elválasztó, hanem összekapcsoló vásárvonal és itt a gócponton keresendő a főváros. Igaz, hogy ezek a szempontok többnyire Munkács esetében is érvényesülnek, azonban Ungvár központibb jellege, ha nem is földrajzi tekintetből, de a cseh idők városfejlesztő politikája nyomán s abból, hogy püspöki székhely is lett, kétségtelenül megállapítható. A terület súlypontja az Alföld felé nyíló kapuban van, a Kárpátok alján, amint arra a „Kárpátalja“ kifejezés nagyon helyesen utal. A 4. §. a nyelvi kérdést akként rendez, hogy a Vajdaságban az államnyelvvvel egyenrangú hivatalos nyelvnek tekinti a rutént. Az egyenrangúság több, mint az 1868: XLIV. te. és a 4800/1923. M. L. sz. rendelet szabályozása, de még nem jelenti a rutén nyelv kizárólagosságát. A jogszabályokat mindkét nyelven közzé kell tenni s az iskolákban is a mind a két nyelv oktatása kölcsönösen biztosítandó. A hivatalokban *lehetőleg* mindkét nyelvet beszélő tisztviselők alkalmazandók, illetőleg ellenkező esetben tartoznak a másik nyelvet két év alatt elsajátítani. A javaslat az ezzel kapcsolatos mulasztás következményeinek szabályozására külön törvényt helyez kilátásba, vagyis az 1924: II. tc.-ben foglaltaknál erősebb szankciókat tart szükségesnek. A Vajdaság területén ennél fogva minden hatósággal, hivatallal, intézménnyel szabadon lehet a rutén nyelven érintkezni, nem vonatkoztván ide korábbi jogszabályaink 20%-os korlátozása. Ugyanez a §. az előzőleg felkapott és a 6.200/1939. M. E. sz. rendeletben is használt, némileg mesterkélt „magyarország“ kifejezést újra a nyelvünkben gyökeröző „rutén“ szóval cseréli fel. Az 5. §. szól azokról az enklávékról, melyeket már az 1918: X. te. is felemlít. A Vajdaság területén

élő nem magyar és rutén elemeket megilletik azok a jogok, melyeket egyéb jogszabályaink az országban élő nemzetiségek számára biztosítanak. Ennélfogva Kárpátalján a rutének, összehasonlítva az ország egyéb rutén és nem rutén ajkú nemzetiségeivel, kiemelt jogállást élveznek.

A Vajdaság külön címert és zászlót kap; kérdés, mennyire alapulhat ez a történelmi hagyományokon, vagy teljesen újszerű lesz-e? Helyesen csak úgy járhatnak el, ha valamilyen egyesített címermotívumot alkalmaznak, figyelembevéve az ottani városok és törvényhatóságok meglevő címereit.

Egyik legnehezebb feladat az önkormányzat körének megállapítása. A magyar alkotmány történelmi jellegű, iratlan, melynek egyes tételeit a százados szokás és gyakorlat csiszolta ki. Ha a törvényjavaslat szem előtt tartja alkotmányunk történelmi fejlődését, nem adhat minden részletre kiterjedő szabályozást — s ezt szerencsés kézzel el is kerüli, — hanem csak bizonyos keretű önkormányzat elvét mondhatja ki. A 7. §. szerint az önkormányzat kiterjed azon ügyekre, melyek a terület és nép sajátos viszonyainál fogva különleges igazgatást tesznek szükségessé. Azt az önkormányzati fogalmat kell megvalósítanunk, melynek elérésében a ruténséget a megszállás éveiben támogattuk, mégis tekintetbe véve, hogy a csehszlovák alkotmány unó actu született és nem mondható történelmi jellegűnek, úgy, mint a magyar. Az önkormányzatot megadjuk, — emeli ki a részletes indokolás, — jóllehet hangoztatták, hogy egyrészt a fiatal értelmiségű és gyenge teherbíróképességű ruténség azt nem fogja tudni kitölteni, másrészt aggodalmaskodtak, hogy az önkormányzat nem az öszszetartozást és egymásraultaltságot növelné, hanem elválasztaná a magyar és a rutén népet. Az önkormányzat megállapításához azonban nincsen szükség, a §-ok, tömegére.

Általában idetartoznak:

- a) vallás- és közoktatási, jóléti és gazdasági,
- b) helyi igazgatási (törvényhatósági és községi) jogkör.
- c) a minisztérium által odautalt, és végül
- d) pénzügyi önkormányzati ügyek.

A részletes szabályok kibocsátását a javaslat külön rendeletben tervezi. A rendelkezés a szorosan vett helyi (törvényhatósági és községi) teendők mellett felöleli a három igazgatási ág: vallás- és közoktatásügyi, népjóléti és gazdasági feladatok körét. A valásnál a görög katolikus egyház helyzete, a közoktatásban a rutén nyelv jogai igényelnek sajátos elbánást. Népjóléti és gazdasági tekintetben adódó sajátosságok: a rutén állattenyésztő és földműves nép, jelentős a nagy gazdasági befolyással rendelkező zsidóság száma. A vízgazdálkodás (erőművek létesítése) ugyancsak jellegzetesen kárpátaljai munkafeladat, de már országos mércé tívű terebélyesedik.

Az önkormányzat központi szerve a vajdasági gyűlés és a vajda. „A Vajdaság kifejezés — az indokolás szerint — azért mutatkozik megfelelőnek, mert az a magyar történelemben a régmúltból ismeretes.” A vajdasági gyűlés 40 tagból áll és ezeket 5 évenként újra választják. Magyarország Kormányzója a gyűlésbe 10 tagot annak tartamára és nem élethossziglan, kinevezhet.

Az irodalom nem fogadja osztatlan helyesléssel a vajdasági gyűlés gondolatát. Bölöny József pl. az önkormányzatot a vármegyékre kívánja építeni: ne létesítsünk költséges új intézményeket, hanem a meglévőket töltsük ki megfelelő tartalommal. A Vajdaság területét a következő törvényhatóságok alkotnák: Ung és Máramaros vármegye, valamint Ungvár törvényhatósági jogú város.

Kétségtelen, hogy a javaslat kívánnivalókat hagy hátra. Nem sokkal benyújtása után visszakerült a Szent Koronához Máramaros vármegye román megszállás alatt volt része. A mai átmeneti időben az a helyzet, hogy egy és ugyanazon törvényhatóság két különféle igazgatás (az északi rész kárpátaljai, a déli vármegyei közigazgatás) alatt áll. Ilyen helyzet aligha szentesíthető. Amennyiben Kárpátalja egyetlen közigazgatási egység lesz, az önkormányzati tényezők mellett külön vármegyei szervek fenntartása feleslegesnek mutatkoznék.

A javaslat 10. §-a úgy intézkedik, hogy a vajdasági gyűlés a vármegyéket illetőleg gyakorolja a törvényhatósági bizottságot megillető jogosítványokat, ideértve a szabályrendeletek alkotását, felsőházi tagok választását és a közigazgatási bíróság elé terjesztendő panaszjogot. Ennek értelmében a biztosított önkormányzat kettős jellegű: mint máshol az országban, úgy itt is ide tartozik mindaz, ami a vármegyei és városi törvényhatóságok körébe van utalva, azzal a módosítással, hogy e jogosítványok együttes ülésen gyakorolandók, továbbá azok a tennivalók, melyeket a javaslat mint sajátos kárpátaljai önkormányzati feladatokat jelöl meg és amelyek a helyi sajátos területi és néprajzi adottságokból erednek. Bölöny ez utóbbiak ellátására vajdasági tanács létesítését javasolja, míg a törvényhatósági feladatokat ezentúl is a bizottsági közgyűlés intézné. Kérdés, hogy nem éppen ez a szabályozás jelentené-e a felesleges szervek fenntartását?

A Vajdaság élén áll a vajda, mellette a központi kormányzat képviselője, a kormányzói helytartó, aki egyszersmind Ungvár törvényhatósági jogú város főispánja. Kifogás alá esik az, hogy a Vajdaság, mint a vármegyénél magasabb fokú önkormányzati egység élén kétféle szerv álljon. Az pedig, hogy a helytartó, — amint ezt a javaslat kimondja, — magyar zászlósúr is legyen, ellentmondás. Az országzászlós sui generis méltóság s mint ilyen, nem alapulhat helyettesi jellegen, származékos jogkörön. Bölöny szerint a vajdát az államfő hármasként jelölése alapján a vajdasági tanácsnak kellene választania s a belügyi tárca keretében állam-

titkári rang illethetné meg, a helytartói intézményt pedig el kell törölni.

Végül a javaslat a rutén nyelv érvényesülését még két helyen biztosítja, A Vajdaság területén működő bíróságoknál rutén-nyelvű tanácsokat kell felállítani, a kir. Kúrián és Közigazgatási Bíróságon pedig rutén előadók alkalmazandók. A rutén nyelv és irodalom részére egyetemi tanszéket kell szervezni. Arról már nem szól a javaslat, hogy melyik egyetemen állítsák fel a rutén tanszéket, azonban földrajzig szempontból a legmegfelelőbbnek a debreceni kínálkozik.

Kárpátalja autonómiájáról testvérintézetünk, a Pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézet is készített javaslatot. Ez a tervezet az eddig körvonalozottaknál szélesebb hatósugarú jogokat kívánna biztosítani s a területi autonómia kidomborításával nyomatékosan hangsúlyozza Kárpátalja tartományi jellegét.

Mindeme, még jogszabállyá nem erősödött elgondolások vizsgálata azt mutatja, hogy Kárpátalja jogállásának kikristályosodása a mai rendkívüli viszonyok között alakulóban van. A szempontok még tisztázódnak s a múlt szemlélete, a nemrég lepergett események tanulságul és figyelmeztetésül szolgálhatnak. Az ősi magyar hagyományokat feltétlenül tisztelő, de a való életet is jól ismerő és nemcsak elvek kifinomítására, de eredmény elérésére is törekvő törvényhozó meg fogja találni az utat, hogy a helyes nyomon elindulva, Magyarország „gens fidelissima“-jának jövőjét biztosítsa.

Kari János

A DEBRECENI NEMZETISÉGI TANFOLYAM.

A jól bevált debreceni nyári egyetem gazdag munkatervén ez idén új, színpompás kép tűnt fel: a nemzetiségi előadásorozat. Olyan, nemzeti létünk szempontjából életbevágó sorskérdéseket kellett itt letárgyalni, melyek a négyszer megnagyobbodott Magyarországon más-más elgondolásoktól vezérelve, egyébként is az érdeklődés előterében állnak. A vállalkozás kezdeményező jellegű, ez teszi indokolttá, hogy a legmelegebben fogadjuk, remélve, hogy a fővárosban egyetemünk falai között és más vidéki gócpontokban folytatása is lesz; az a néhány észrevétel pedig, melyet tenni kívánunk, a vizsgálódás terének kiszélesítését és a jövőre való tökéletesbítést célozza.

Az előadásorozaton végighúzódo alapgondolat: egységes fel-fogást kell kialakítanunk a nemzetiségi kérdésben, egységesen kell szembenéznünk a problémákkal, az irányítás csak egy helyről jöhet, a fontos órhelyén minden szempontot a legjobban számbavenni tudó felelős magyar kormánytól. Nem arról van itt szó.

hogy a tudománynak el kell némulnia és kutatásaival nem járulhat többé hozzá a fejlődéshez, a nézetek kifinomodásához, hanem csak arról, hogy a szakkörökön kívül állók, az ú. n. „nagyközönség vagy közvélemény“ fogadja el az adott szempontok egyedül helytálló voltát. Ennek a gondolatnak a jegyében végeztek az előkészítők, de maguk az előadók is felvilágosító, nemzetnevelő munkát. Ez a jelleg teljesen meg is felelt a kitűzött célnak, hiszen egyetemi előadások keretében, egyetemi intézet rendezte a tanfolyamot. A nemzetiségekkel szemben az előadók annyi megértésről, együttműködési készségről tettek tanúságot, hogy magában véve ez a tény is mutatja, hogyan képzeljük mi magyarok a sokszor hangoztatott szentistváni gondolat tartalommal való kitöltését. A szervezés terén végzett vitathatatlan érdemeiért a legmelegebben köszöntjük testvérintézetünket, a Debreceni Egyetemi Kisebbségi Intézetet.

Az előadások a tudományos jelleg mellett az érdeklődés kiélegítését is célozták, s a változatosság is megkívánta, hogy az időrendi sorrend ne simuljon szorosan a vizsgált tárgykörökhöz.

A tanfolyamon figyelemmel kísért anyag nyomtatásban is megjelent;¹⁾ azt áttekinthetőség kedvéért egységes rendszerbe foglaltuk. Ezzel nem akarjuk azt jelezni, mintha az alcímként jelzett szempontokat minden, oldalról megvilágítva nyújtanék. 24 előadásban a nemzetiségi kérdésnek még legfontosabb irányelveit sem lehet feltárni. A tárgyalt szakszempontok különösen megragadták figyelmünket, ezeket a továbbiakban kivonatossan ismertetjük, az egyes nemzetiségekről szóló fejtegetésekkel azonban helyszúke miatt csak vázlatosan foglalkozhatunk. Megtaláljuk a tanfolyamon mind a statikus szempontot, „a nemzetiségi kérdést önmagában“, mind a dinamikus vizsgálódási teret a nemzetiségek egymásközi és az államalkotó néphez való viszonyában. Mindez természetesen csak hazai beállításban tárul elénk, a nemzetközi összefüggésekre csak jogi vonatkozásokban tér ki röviden *Flachbarth Ernőnek*, a tanfolyam tudományos megszervezőjének előadása.

Amit legjobban nélkülöztünk, az a földrajzi szempontnak a háttérbe szorulása. Különösen az egyes nemzetiségek vizsgálata során lehetett volna, illetve kell majd egy folytatólagos tanfolyamon eléggé ismert történelmi adatok felfrissítése mellett földrajzi, tájrajzi szempontokra kiterjeszkedni. Szorosan idetartozik a néprajzi kérdés, melynek gazdag anyaga sem tudományos, sem gyakorlati szemszögből nem hagyható figyelmen kívül. A nemzetiségek népművészete, zene- és énekkultúrája olyan felület,

*) Nyomtatásban az 1942. aus. 1—17 közt elhangzott előadásokat a Látóhatár októberi különszáma közli két előadás kivételével. Az értékes anyag könyvalakban is megjelenik a Debreceni Egyetemi Kisebbségi Intézet kiadványainak sorozatában.

mely jól kiegészítheti a társadalmi és pszichológiai természetű előadásokat. A gazdasági tennivalókat szélesebb körben kell még vizsgálni, önként kínálkozik a kiterjeszkedés a szociális viszonyokra és a különösen kárpátaljai viszonylatban sokszor hangoztatott, de kellően meg nem világított gazdasági teherbíróképességre. A vallási vonatkozásoknál a kétségkívül erősen nemzeti színezetű görög katolikus és görög keleti egyház igényel bővebb teret. Mindez csak azt mutatja, hogy további folytatásra szükség van, ami annál könnyebb lesz, mert a legnehezebb kezdeményező lépés már megtörtént.

Ha pedig azt akarjuk, hogy a debreceni magvetők munkája nyomán előbb vagy utóbb bőséges aratás is legyen, meg kell barátkoznunk azzal a gondolattal, hogy az egyedül lehetséges magyar nemzetiségi politikát nemcsak a magyar közönségnek, de az éppúgy érdekelt nemzetiségeknek is ismerniük kell, ami viszont feltételezi a nemzetiségi nyelveken elhangzó előadásokat. Az egyetemek tudós professzorai, akik nyelvészeti vagy irodalmi szakon amúgy is valamely hazai nemzetiség nyelvét művelik, volnának különösen hivatottak arra, hogy a nagyközönségnek szóló előadásokban saját nyelvükön forduljanak a nemzetiségek műveltebb középosztályához.

Bevezető és útmutató.

„A nemzetiségi kérdés a magyar államiság alapkérdéseinek egyik legfontosabbja“. (Pataky.) Az államiság, az állammal való kapcsolat politikai tartalmat jelent, másrésről mivel az állam és a jog között a jog fogalmából következőleg oly szoros az összefüggés, hogy az állam jog nélkül, mely egyik alkatelemét teszi, el nem képzelhető, a nemzetiség kérdés politikai és jogi szempontú megvilágítása mindjárt a kiindulópontnál szükséges. A behatóbb kutatásokat az alapelvek tisztázásának keil megelőznie, erre irányult *Pataky Tibor* miniszterelnökségi államtitkár *megnyitó beszéde*. Gondolatai egy 'nagyszabású' felvilágosító és nevelő akció'kezdeteként hangzottak el az 1942.-es háborús nyár derekán a színmagyar Debrecenben. A nemzetiségi kérdés ugyanis nemcsak a nemzetiséghez tartozók ügye, hanem minden magyaré. A sokrétű kérdést megérteni, jól megismerni csak történelmileg lehet. Történelmi alkotmányunkban gyökerező alapelvünk az, hogy a nemzetiséghez tartozók, mint a politikai magyar nemzet tagjai, jogilag és tényleg egyenlőjogú állampolgárai a magyar állóinak, ugynolyan szabadságjogok élvezői, mint a magyarság tagjai. A nemzetiségi ügyek államtitkárának bejelentése mutatja, hogy a hivatalos magyar kormányzat ma is az 1868. évi nemzetiségi törvényünk rendelkezéseit vallja magáénak. E törvénynek emelkedett szellemű fogalmazása már-már klasszikus értéket képvisel a magyar Corpus iurisban. Nemzetiségi politikánk a múlttól el nem szakadva, semmi okos újítástól vissza nem riad s bátor kézzel építjük ki azt, amit új helyzetünkben dunavölgyi hivatásunk tőlünk megkíván. Politikánk tartalmi és időbeli megállapításánál történelmi módszert követünk, mert *mi nem húsz évre rendezkedtünk be a Duna völgyében*. A nemzetiségekben józan és reális életszemléletet kell meggyökereztetnünk, meg kell velük értetnünk, hogy politikai ábrándképeket ne szojjenek, viszont nagy-nagy *türelemmel és szeretetteljes bánásmóddal* kell lebontanunk lelkükben azokat a mesterseges válaszfalakat, melyeket az idegen uralom keserves évei emeltek

közöttünk. A tanfolyam hallgatóit külön figyelmeztette az előadó: a jó közigazgatási tisztviselő nemzetiségi viszonylatban hivatást, küldetést teljesít nehéz, sokszor tövises, rengeteg türelmet kívánó hivatást. A munka áldozatos, sok kitartást kíván, amit nem lankasztanak el a^ kedvezőtlen jelenségek. A magyar társadalom tudja, hogy van nemzetiségi kérdés, de szükséges, hogy segítse is a kormányzatot megfelelő lelki beállítottsággal, magatartással és cselekvéssel. Tudni kell, hogy a visszatért nemzetiségek leikéből csak nagy lelki fegyelmezettséggel lehet kiirtani a konkolyhíntők hajtogatásának káros emlékeit. Elengedhetetlen követelmény, hogy egységes *felfogás, egységes akarat* érvényesüljön nemzetiségi politikánkban. Politikai művészetet jelent, hogy a nemzetiségek jogos kívánságainak ki-elégítését összhangba hozzuk a magyar állam biztonságával. A nemzetiségekkel szemben fennáll az a követelésünk, hogy különböző szellemi és anyagi természetű megmozdulásaikban kinyilvánítsák, hogy a magyar államnak, a magyar hazának fiai. Saját jól felfogott érdekükben kell cselekvésüket ehhez szabniok minden életmegnyilvánulásnál. Ilyen magatartásnak kényszerű indokai: az egymásrautaltságnak, a sorsközösségnek a ténye. Viszont a magyar állam érdekében magyar népünknek is be kell látnia azt, hogy a nemzetiségek népi életét testvéri szeretettel, jóakarattal kell szemlélnie, gyámolítania és segítenie.

Egyes nemzetiségekkel foglalkozó előadások.

Szlovákok. — *Sziklay László* főiskolai tanár a hazai szlováko'c igazi arcukat mutatta be hallgatóságának a köztudatban meghonosodott téves képzetek helyesbítése céljából. A szlovákság mai nyugati jellegű szellemi képét nem cseh vagy evcb szláv behatásoknak köszönheti, hanem az a magyarsággal való együttélés kezdete óta alakul ki. A szlovák irodalom első világi jellegű alkotásai közösséget mutatnak a magyar irodalommal és a szlovákság akkor, midőn költőinek lantja először szólal meg, lelkileg tcijes mértékben összeforrott a magyarsággal. A szlovákság szellemileg evgségcs is maradt egészen a XIX. század elejéig. Az azóta bekövetkezett hatások folytán nyilvánvaló, hogy immár öntudatos nemzettel van dolgunk, melynek leikéből azonban az évszáz ulos együttélés nyomai ma sem tűntek el egészen.

Rutének. — A magyarországi rutenség magas közjogi méltóságot betöltő politikai reprezentánsa, *Hniczky Sándor* kárpátaljai főtanácsadó, nemzetiségi részről a szentistváni gondolat lchiv.itottabb szószólója volt Debrecenben. Kárpátaljáról kijelentette, hogy c teaüet és nép történelme mindig egy volt az oszthatatlan magyar haza és nép történelmével. A magyarság és a betelepedett rutének között az idők folyamán őszinte barátság és meghitt testvéri viszony fejlődött ki. Részletesen kitért a vallási kérdés tanulmányozására. A ruténségnél a görög katolikus egyház be-rolvdsa ma is számottevő, valamikor meg éppen kizárólagos volt. Ezért irányult a csehek mesterkedése a vallási egység megbontására. a magyar irányzat szempontjából a görög keleti felekezeicet sokkal kevésbé tekintették veszélyesnek. A visszacsatolást megelőző viharok után ma békés munka folyik Kárpátalján. Szellemi téren a kulturális és nyelvi zúrvart a kárpátaljai Tudományos Társaság igyekszik kiküszöbölni, meghíúsítva, hogy a legnemesebb eszmei értékek megegyszer politikai célok szolgálatába legyenek állíthatók. Sem magyar, sem rutén részről nem szabad senkinek annak a munkának légkörébe, mely a hagyományos magyar-rutén testvéri összhang és egyetértés helyreállítására irányul, ellentétet szító hangot beledobnia.

Szerbek. — Még élénken élt mindenkinek emlékezetében a nyár elején elhangzott két felszólalás a magyar parlamentben a hazai szerbség sorsáról. Ez a visszhang készítette talán a tanfolyam rendezőségét arra, hogy a rendkívül figyelemreméltó kérdésről több előadásban is tájékoz-

tassa a megjelenteket. *Balla Pál* miniszteri tanácsos a visszatért Délvidék nemzetiségi viszonyait általában ismertette, legrészletesebben mégis a szerbség jelenlétét vette tekintetbe, azét a népet, melynek egyre erősödő faji öntudatát, egyházi és nemzeti elzárkózottságát, nagyszláv nosztalgiját a magyarság már a Világháború előtt is nyugtalansággal és tartózkodással figyelte. A hazai szerbség helyzete ma a Délvidék különleges és legsúlyosabb nemzetiségi problémája. Arra a kérdésre, hogy mikép fog ez a nép húsz évi vezetőszerp után az új helyzetbe beilleszkedni, a megértés, türelmesség s jogtisztelet szellemében kereshetünk csal feleletet. A másik előadó, *Deák Leó*, Bács-Bodrog vármegye főispánja, a tudományos szempontok alapos körvonalozása mellett a kisebbségi sors nyújtotta közvetlen tapasztalattal szólt hozzá a kérdéshez. A szerb nép közéleti felfogása, — amint a 23 évi idegen uralom folyamán megfigyelték, — általában nem homogén. Kifelé azonban, amikor nemzeti érdekről van szó, azonnal egységesen lépnek fel. Magyarországi itt-létüket az idemenekülés óta az őshazával minden áron egyesülés vágya hatotta át. Ma csendes szemlélői, de nem résztvevői az ország munkájának. A hatóságoknak engedelmességek, lojalitásuknak kifejezést adnak, nem meggyőződésből, de szükségből. A szerb kérdés gazdasági és politikai síkon mozog, nagyobb jelentőséget az őket jól ismerő főispán az előbbinek tulajdonít.

Egyéb délszláv törzsek. — A szerb és általában délszláv nemzetiségi történelem egyik legmélyebben szántó hazai mestere, *Thim József*, rövid karcolatot adott a vend, horvát, sokác és bunyevác elemekről. Államhűség tekintetében egészen más elbírálás alá esnek, mint a szerbek, azonban Itt sem szabad elfelejtenünk az idegen államban eltöltött évek hatását és a tőlünk délnyugatra fekvő hajdani társország önálló állammá emelkedésének következményeit.

Németek. — A szervezetségével, magas kultúrájával messze kiemelkedő, nemzeti múltunkra nem kis befolyást gyakorló hazai németiség szerepét a múltban a magyar-német kölcsönhatások tükrében tárta fel *Pukánszky Béla* egyetemi tanár. A történelem során a németiség jelentős hányadát alkotta városi polgárságunknak és hozzájárult annak fejlődéséhez. A haza fogalma ennél a rétegnél összeforrt a nemzet fogalmával. A magyar haza polgárainak érezték magukat és lassan, szinte észrevétlenül következett be a beolvadás. A beolvadó polgár tele kötelességérzettel, fokozódó éberséggel kísérte a magyarság sorsát és azt. óvói - igyekezett minden veszélytől. A kiegyezés után a beolvadó polgárság már nem egységes tömegként jelentkezik, a történelmi városlakó réteg mellett feltűnik a XIX. században bevándorolt és hamar meghonosodott :isztviselőtársadalom és megjelennek a kisvárosok németiségének fiai, a „svábok“. A német polgárság másik csoportja tartózkodással fogadja a magyarság öntudatra ébredését és szellemi megújódását, de már ebben az időben is találkozunk olyanokkal, akik a népi öntudat harcos képviselőinek hirdetik magukat. Németiségünk jelenlegi helyzetére a bevándorlás körülményeinek taglalásával *Farkas Géza* miniszteri titkár mutatott rá. Kidomborította azt a nagyfontosságú tény, hogy számos helyen a németek oly vidéken telepedtek le, melyek a szlávok általi népesség veszélyének voltak kitéve. Mégis egészen más a szepesség számszok, a délvidéki vagy dunántúli svábok, vagy mondjuk a városokban élő s még se nem olvadt németiség helyzete. Az előadás inkább szellem-történelmi, mint gyakorlati ismereteket nyújtani kívánó politikai vagy közigazgatási síkon mozgott. Megemlítette, hogy az a szervezet, melynek létesítésén a hazai német népcsoport vezetősége most fáradozik, minden eddigi méretet felülmúl és az egymástól eltérő vidékek és társadalmi osztályok közötti ellentétek kiküszöbölésére irányul.

Románok. — Számbelileg legjelentősebb nemzetiségünk, jelenleg az egymillió lélekszámot meghaladó hazai románság. Róluk *Makai László*

tanár, az erdélyi románok történetének megírója szolt a nyári egyetemen résztvevőkhöz. Ez az előadás, még inkább mint az eddigiek, kénytelen elméleti szempontok fejtegetésével megelégedni, miután a románok Magyarországon jelenleg úgyszólván csak kulturális vonatkozásban fejtik ki erőiket, míg politikai szerepük még rendezendő.

Összefoglaló jellegű előadások.

Kovács Alajos államtitkár, a magyar statisztika élő tudósainak „old man“-je, a *magyarság számbeli túlsúlyát* mutatta be történelmünk folyamán. A nemzetiségek idevonatkozó adatait nem tárgyalja, viszont részletesen foglalkozik az asszimiláció problémájával. Rámutat külön a magyar és külön a nemzetiségi területeken lefolyt beolvadásokra. A mai nemzedék úgy tanulja és azt tapasztalja, hogy Magyarország telítve van nem magyar nemzetiségekkel. Valósággal belenyugodott a magyar közvélemény abba, hogy ez mindig így volt és így is kell lennie. A történészek azonban ma már a statisztika módszereivel dolgoznak és fel tudják fedni a népesség számbeli megoszlását az elmúlt korokban. Igaz, a régmúlt időkre vonatkozólag pontos összeírások nem állnak rendelkezésünkre, bizonyos következtetéseket azért végezhetünk. Nagy Lajos idejében Magyarország népessége elérte a 3 milliót és ennek a létszámnak legalább is 80 százaléka magyar volt. A középkor végén, Mátyás idejében az ország lélekszáma már 5 millióra rúg, ami megegyezett Francia- és Németország akkori adataival. Alapjában módosult ez a kép a török hódoltsággal, a XVII. században úgyszólván már mindenütt csak a népi pusztulás nyomai jelentkeznek. A szatmári béke után Acsády kimutatása szerint a magyarság már csak 45 százalékát tette az ország összlakosságának. A magyarányú elnéptelenedés következtében szükségessé vált telepítések Magyarország népsztégét a XVIII. század végére megduzzasztották, az államalkotó népesség száma is ekkor érte el a mélypontot, országos viszonylatban 39 százalékkai. A XIX. század elején Fényes Elek kimutatásaiban már ismét 42 százalék magyar szerepel. Az anyanyelvi adatokat is tudakoló első hivatalos népszámlálás idejére ez a szám 43 százalékra emelkedett. A helyzet mind kedvezőbben alakult és az utolsó békebeli népszámlálás idején, 1910-ben a magyarság lélekszáma az anyaországban 54 százalékot tett ki. Ezek az adatok elsősorban a magyarság nagv életereit bizonyítják, azonban természeti adottságok is közrejátszottak az asszimilációban. Ilyen természeti tényező az, hogy e magyarság az ország közepét foglalja el, a nemzetiségek sugárszerűen veszik körül és míg az államalkotó nép minden itt élí idegen népcsoporttal közvetlenül határos és érintkezik, addig ezek egymás között rendszeren csak kettenként szomszédosak. A szabály alól egyedül a hazai németiség helyzete kivétel. Az egyes nemzetiségek között közvetítő nyelvnek kell kialakulnia, és ez nem lehet más, mint a magyar nyelv. Nem kellett ehhez semmi erőszakolás, mert a közvetítő nyelv javára bizonyos előnyök feltétlenül érvényesültek. A természetes szaporodásból is a magyarságra számarányánál nagyobb hányad jutott. Ugyanekkor előmozdította az asszimilációt a belső vándorlások iránya, mely általában észak-déli volt, az erdélyi részeken a nyugati megyékben érvényesült, tehát általában a magyarság javát szolgálta. A belső vándorlás nem céltudatos népességi politikának, hanem a mostohább viszonyok között élőkre a termékenyebb magyar Alföld által gyakorolt ösztönszerű vonzásnak volt e következménye. Budapest elmagyarosodása ugyanaz a természetes folyamat volt, mely Brüsszelből francia, Helsinkiből finn, Prágából pedig cseh többségű fővárost alakított rövid néhány évtized alatt. A magyar asszimilációs kérdés jóformán összezsugorodik a városi asszimilációra és nem szabad elfelejtenünk, hogy a magyar nyelvhatár a nemzetiségek rovására egyáltalán nem tolódott eh A nemzetiségi területeken is csak a

magyarosodtak, mert a birtoktalan magyar tömegek a városokba, az iparosodás színhelyére kényszerültek.

A szellemi élet és ennek meghatározott területe az *irodalom*; a nemzetiségi kérdés vizsgálatánál hatásainak feltárása elengedhetetlen, ha teljes és hű képet akarunk nyerni. Erről szólt az általános nemzetiség-szemlélet tükrében *Hankiss János* debreceni egyetemi professzor előadása. A mai értelemben vett nemzet mindig irodalmában él s általában az irodalom alakítja ki s teszi vonzóvá és időszerűvé azokat az idővel változó magatartásformákat, melyekben egy nemzeti közösség tagjai megtalálják a hazafiúi kiállás nekik megfelelő alakját. A nemzet hazafias összetartozását az irodalom eszközeivel építi és tartja meg mindig korszerűnek. A magyarság vezetőszerpét az irodalom tudatosítja, mely tanúskodik amellett, hogy a magyar sohasem szigetelte el magát és nem voltak olyan álmái, melyekben mások kárára terjeszkedni kívánt volna. Népünk vonzóerejét nemzetiségeink irányában irodalmunk fejlesztette ki és erősítette meg. Nincs az a szónoklat, tájékoztatás, kommunikáció, mely a szépirodalom nemzetépítő hatásával versenyezhetne. Nemzetiségi polgártársaink csak irodalmából ismerhetik meg a magyar népet, melynek szintén hasznára válik, ha megismeri nemzetiségei irodalmát. Ez az irodalom gyakran politikai ábrándok hordozója, könnyen felkapott külföldi jelszavakat hirdet s nem ad mindig pontos képet népünk politikai felfogásáról. A magyar irodalomtörténet megbecsüli a nemzetiségek irodalmát, azokkal szemben az „idősebb nővér“ szerepét játsza, tevékenyebben bekapcsolódik a nemzet politikai történelmébe, szélesebb a társadalmi rétegződése, tájbeli elosztottsága és több idegen kultúra hatását éli át. A magyar közönségnek a nemzetiségek nyelvén keresztül meg kell ismernie azok irodalmát, íróinknak a magyar és nem-magyar ajkú honfitársak együttélésének korszerű és célszerű alakításán kell munkálkodniuk.

A nemzetiségi életre, a nemzetiségek helyes megismerésére nemcsak lelki, de testi adottságok is rányomják bélyegüket. *Balogh Béla* egyetemi tanár előadása az úttörő szerepét nyeri a magyarországi nemzetiségek *antropológiai* szempontjainak megvilágításával. Azt a szegénységet, mely hazai irodalmunkban e téren uralkodik, hivatott enyhítem az előadás elején felsorolt alapvető irodalom, melynek szélesebb körök előtt való ismertetése volna a legfontosabb feladat. Reméljük, hogy a szervezés alatt álló debreceni egyetemi embertani intézet a magyarországi nemzetiségek beható antropológiai vizsgálatát el fogja végezni. Nemzetiségeink faji összetétele vázlatosan a következő: A hazai *németek* az északi és alpesi fajtához tartoznak; az erdélyi szászoknál az északi a szepeségiéknél, a délidéki sváboknál és a nyugatmagyarországi német elemeknél inkább az alpesi típus van képviselve. A délidéki svábokba azonban került dinári vér, míg az erdélyi szászok mediterrán elemet is hoztak magukkal. A *románok* egyik legfontosabb eleme a földközitengermelléki fajta, jelentős számban fordul elő a dinártípus is. A *szlovákok* között a legnagyobb számban a keletbalti fajta figyelhető meg, a nyugatiak között nem ritka az északi s alpesi elem sem. A *rutének* között ugyancsak sok a keletbalti típusú egyén, gyakran mongolos beütéssel. A *szerbek* és *horvátok* főeleme a dinári fajta, a horvátok és szlovének között fel-feltűnnek az úgynevezett szőke dináriak is. Az előázsiai elem mellékesen, a zsidósággal való keresztezés révén jelentkeznek. A magyarság a keleteurópai s turáni típust egyesíti; s rövid vizsgálódás után kitűnik, hogy nemzetiségeinknek közös vérségi elemei vannak a magyarsággal. Ezt a megállapítást a vércsoportvizsgálatok is támogatják. A fajtához fűződő lelki adottságokat illetőleg a magyart jellemző kettősségnek köszönhetjük ezeréves létünket. A többi típus közül a német tudomány a legelőnyösebb képet az északiról rajzolja. Figyelmeztet az előadó arra, hogy súlyos hiba volna a fajtsággal kapcsolatos minden elgondolást természettudományi igazságnak tekinteni. A „fajtság“ kérdésének lehetnek politikai vonatkozásai, de az

eddigyi eredmények nem jogosítanak az európai emberiség, vagy egy állam lakosságának vérségi alapon való berendezkedésére.

Kovács Alajos statisztikai előadásától függetlenül, de azzal szoros összefüggésben vázolta *Szabó István*, a történettudomány nagyraihivatott fiatal művelője, a magyarországi *nemzetiségnek településtörténetét*. Maga a kérdés szintén önálló tudománynak tekinthető, és noha az életter elgondolást nem tesszük magunkévá, a helyes nemzetiségi politika kialakításához elengedhetetlen a „magyar néptalaj“ tudományos elemzése. Nemzetiségeink településtörténetében időbelileg és tartalmilag jellegzetes különbözőségek figyelhetők meg. Nemzetiségeink településtörténete a történetkutatás részéről még nincs teljesen feltárva; egyedül a német nemzetiség településeiről jelentek meg sorozatos tanulmányok a birodalomban. A nemzetiségi települések többnyire utólag fűződtek a magyar településterület köré. A honfoglalás idején a történeti Magyarország településeképét a magyarság színe teszi egységessé. Hamarosan azonban új népeiének jelennek meg, így a középkor végéig jelentős számban tűnnek fel a rutének és románok. A tótság szláv gyarapodását a cseh területről kapta. A magyarsággal rokon besenyők, uzok és jászkunok rövidesen felszívódtak. A nyugati népek közül a középkori Magyarország a legtöbb telepes vendéget a németsegből nyerte. Kétségkívül idegeneknek szolgáltak hajlékul az országban található különböző Oroszi, Németi, Olaszi, Csehi, stb. nevű helységek. A török uralom alatt a középkorban már megtelepedett románság és ruténség lélekszáma jelentősen megduzzadt. A szerbeknek a XV. században megindult bevándorlása a XVII. század végén ölt hatalmas méreteket. A Pozsony cs az Ung vonala között megtelepedett tótság a XVIII. század végén 10—40 km szélességben dél felé nyomult, a rutének is ellepték az Alföld északkeleti szegletét; a románság Erdély közepe, a Tisza völgye és a temesi kerület fele tört elő. Egyes rajaik behatoltak a Székelyföldre és a szász Királyföldre. II. József uralkodásának végén új számottevő német településfoltok tarkították az ország települési térképét. A zsidóság bevándorlása csak a XIX. században bontakozott ki. A településtörténet bizonyítja, hogy a természetes asszimiláció sohasem szünetelt, de a magyarság rovására is érvényesült.

„I'rimum est vivere. deinde philosophari“ — a nemzetiségi kérdés, mint minden az emberi együttélésből fakadó probléma, nem nélkülözi a *Szdaségi vonatkozásokat*. Az előadássorozat összeállítójának ez a kö' rülffiény sem kerülte el figyelmét. *Bozóky Ferenc* egyetemi professzor kiváló szakismerettel szolt hozzá a kérdéshez és gondolatokban gazdag előadást nyújtott. Úgy véljük, hogy a nemzetiségi kérdés gazdasági vonatkozásainak kutatása az előbb tárgyalt településtörténetivel némicg párhuzamos, ahhoz azonban, hogy akár a tudós, akár a gyakorlat embere helyes eredményekhez eljusson, elengedhetetlen a részletekbe menő statisztikai adatgyűjtés. Nemzetiségeink közül különösen az erdélyi szászok gazdasági intézményei voltak jói kiépítve, hatalmas pénzüintézetekkel rendelkeztek, Raffaisen szövetkezeteik pedig mezőgazdasági kultúrájukat emelték magasra. A szerbek kedvező birtokmcgoszlása mellett, az iparban és kereskedelemben is érvényesült tehetségük. A ruténket az Alföldhöz fűződő gazdasági kötelékek juttatták kenyérhez. A románok lassabban törtek előre, de a világháború előtt már 150 nemzeti célokat szolgáló román pénzüintézet működött Erdélyben s az utolsó tíz évben, mintegy 170.000 földbirtokot vásároltak össze. A nemzetiségek ellen gazdasági téren folytatott harc különösen modern jelenség és a gazdasági élet szövevényesebbé válásával kapcsolatos. Tanulságos szomorú példákat hoz itt fel az előadó az utódállamok történetéből. Ilyenek: a földbirtokpolitika, telepítés, erdőtulajdon kisajátítása, kisebbségi ipari üzemek megvásárlása, tőlük a nyersanyag vagy munkások elvonása, állami megrendelések igazságtalan szétosztása, iparigazolvány kiadásának megtagadása szövetkezetektől az állami támogatás, pénzüintézetektől a visszleszámito-

lás megvonása, rosszindulatú közlekedéspolitikai, súlyos és igazságtalan adóztatás, numerus clausus a szellemi pályákon és iparban, stb. Az előadásnak ez a része általános elméleti közgazdaságtani síkon mozog a keretek példákkal való kitöltését a hallgatóságra bízva. Kérdés, milyen legyen a magyar állam gazdasági politikája nemzetiségeivel szemben? Legcélravezetőbben a józan ész szavára kell hallgatnunk. A Kárpátok medencéje gazdasági egység, az itt élő népek gazdaságilag egymásra vannak utalva. A múlt hibáit észszerű reformokkal orvosolnunk kell és a magyarság vállalkozó kedvét lehetőleg minden téren fokozzuk. Nagy tévedés azt hinni, hogy a magyarság és a nemzetiségek csak egymás rovására boldogulhatnak: a gazdaságpolitikai ügyek nem kezelhetők azonos bevált módszerek szerint, de az összhangot meg kell teremtenünk.

Jogi és politikai előadások.

A továbbiakban az előadók a nemzetiségi, illetve kisebbségi jog nemzetközi jogi- és bel jogi fejlődését ismertették. *Flachbarth* Ernő professzor a debreceni Kisebbségi Intézet igazgatója, a tanfolyam „lelke“, két ízben lépett az előadói elemvényre. Első előadásában a *nemzetközi kisebbségi jog fejlődésének* újabb szakaszait mutatta be. A tanfolyamon talán ő használta először a „kisebbség“ kifejezést, noha *Pataky* államtitkár bevezetőjében a fogalom megvilágítására helyes magyar kifejezés-ként a „nemzetiség“ kitételt jelölte meg. *Flachbarth* is ezt a felfogást vallja magáénak, azonban úgy véli, hogy szóhangzástaniilag a „nemzetközi nemzetiségi jog“ megjelölés mégsem egészen szerencsés. A Népszövetség kisebbségvédelmi politikája csődöt mondott, ennek folytán a nemzetközi kisebbségvédelemben ma a kétoldalú szerződések korát éljük. Hazai jogszabályaink között ilyen a német kisebbség jogállását szabályozó bécsi jegyzőkönyv. Hazai jogelveinktől lényegében ez sem tér el, mert változatlanul csak az egyént részesíti jogvédelemben. Az ugyanekkor aláírt bécsi német—román jegyzőkönyv a gyulafehérvári határozatoknak ad 22 év után nemzetközi jogi kötelező erőt. Idetartoznak azok a szerződések, melyek egyes kisebbségek önkéntes kivándorlását teszik lehetővé az anyaországba, aminők Németországnak Olaszországgal, a Balti államokkal, Romániával stb. kötött egyezményei. A kötelező lakosságcsere is akad egy példa, a bolgár-román szerződés, amely azonban a maga kényszerével a hugenották kiűldözésére emlékeztet.

A második előadás a *magyar nemzetiségi jog és politika történetét* vizsgálta. A középkori magyar nemzetiségek már a XIII. század óta autonómiával rendelkeztek. A sok évszázadon át fennállott bennsőséges együttélést a modern nemzeti eszme bontotta meg. A helyzetet a XIX. század első felének politikai s forradalmi viharai még elmérgesítették. A kiengesztelődéshez a magyarság tette meg az első lépést az 1868. évi nemzetiségi törvény megalkotásával. A nemzetiségi törvény nyelvi és iskolai végrehajtása nem volt tökéletes, maguk az érdekelt nemzetiségek kezdettől fogva a törvény ellen fordultak. A magyar közvélemény, látva egyes nemzetiségeink féktelenül üzött, államellenes irredenta mozgólódását, bizalmatlansággal kísért minden nemzetiségi életmegnyilvánulást, ami kétségkívül nem segítette elő a kívánatos megoldást. Bátran mondhatjuk mégis, hogy a hazai nemzetiségek nemcsak jogi, de tényleges helyzete is kedvezőbb volt annál, melyet a nemzetiségek egyes szomszédos kis államokban, vagy a nyugati nagyhatalmaknál élveztek. Trianon csak még jobban elmérgesítő a Kárpátmedence nemzetiségi problémáit: a megoldásra hivatott Népszövetség nem tudta, vagy nem akarta a nemzeti kisebbségeknek megadni azt a védelmet, amelyre kötelezve volt a nemzetiségi kérdés ma nagyon helyesen újra odatartozik, ahová jogi lényege rendeli: a belső állami közjog világába. Nemzetiségpolitikai vonatkozásban — emelte ki *Flachbarth* professzor — az ország

igazi érdekeit senki sem ismerheti jobban, mint a magyar kormány. A magyar társadalomnak követnie kell a kormány nemzetiségpolitikai útmutatásait.

A hazai nemzetiségek jogi helyzetét de lege lata a tételes jog tükrében *Osztály György* miniszterelnökségi miniszteri tanácsos tárta fel a hallgatóság előtt. A jog fogalmának meghatározásából indult ki, majd ennek lehető tisztázása után kifejtette, hogy de lege ferenda nem óhajt jogpolitikai irányelveket adni. Nemzetiségi törvényünk a nemzetiséghez tartozást adottságnak veszi, mely az állampolgár szubjektív elhatározásától függ. A világháború után napvilágot látott kisebb-égyvédelmi rendelet az 1868. évi törvény modern kiadása. A hangsúlyozott törvény előtti egyenlőség, mint jogparancsba foglalt tilalom jelentkezik. Jogi tilalmát jelenti annak, hogy az állampolgárokat megkülönböztető rendelkezések foghassanak helyt, kivéve a szorosabb értelemben vett nemzetiségi jogosítványokat. Az egyenlő elbánás elvéből folyik, hogy a nemzetiségek különböző szervezeti nem vethetők alá más szabályoknak, mint amelyek a magyar anyanyelvű állampolgárok hasonló jellegű társadalmi intézményeire nézve állnak fenn. A nyelvhasználati jogok részletes elemzésével egyúttal gyakorlati útmutatót nyújtott az előadó a tanfolyamon résztvevő közigazgatási tisztviselőknek. Részletesen taglalta a bécsi jegyzőkönyvet életbeléptető 8490/19-10. M. E. rendeletet, melynek ismerete, tekintve a német kisebbség nagy számát és az országban szétszóródott voltát, sokak számára rendkívül jelentős. Az az általános jogi korlát, mely a magyar jog szerint a nemzetiségi jogok gyakorlásának és érvényesülésének határait megszabja, a törvénytisztelet. Ebbe a jogi fogalomba, melynek büntetőjogi ellenlábasa a hűtlenség, erős érzelmi és erkölcsi vonások vegyülnek. Az állam épületét erkölcsi kapcsok tartják össze, ezek teszik igazán szilárddá, időtállóvá. Nemzetiségi jogunk legújabb büntetőjogi ága, az 1941:V. te. is beszédes bizonyítéka annak, hogy nemzeti égi jogszabályainkat erős erkölcsi szálak fűzik a magyar állam jogeszméjéhez.

A jogi és politikai természetű előadások közé sorolható *Kósa Kálmán* miniszteri osztályfőnök fejtegetése nemzetiségi iskolapolitikánk és iskola ügyünk kérdéseiről. Szellemi életünk fontos órhelyén álló gyakorlati szakferfiú világította meg a kérdést, párhuzamosan idézve tételes jogszabályaink rendelkezéseit. Iskolapolitikánk az általános nemzetiségi politika függvénye. Érdekes beállításban tárja elénk az Apponvi-féle iskolatörvényt, melyet külföldön, mint az elnyomó magyar nemzetiségi politika kiálló bizonyítékát emlegettek. A törvény a gyermekek lelkében fokozni kívánja a magyar hazához való ragaszkodás székemét s a tanítóktól megkívánja a helyes magyar írás és beszéd elsajátítását. Érthető, ha mindez fáj a szétbomlásra törő elemeknek. A világháború után a három típusú iskolai rendszert vezették be. Az egyes rendszerek meghonosítását az érdekelt szülők szavazatától tették függővé, akik sok helyen visszahívva a jogszabálybiztosította szabadsággal, sűrűn akarták változtatni az egyszer már elfogadott típust, ami az oktatás rendszerességét és eredményességét egyre komolyabban veszélyeztette. Ezért vezették be az egységes rendszert, melyet legújabbban a nemzetközi események hatására a tiszta anyanyelvi oktatás módszere váltott fel. Minden remény megvan arra, hogy ennek megtörténte után valamennyi igény ki fog elégülni és a tanítási nyelv sokat vitatott kérdését nyugvópontra fogja juttatni. A nemzetiségi oktatás ügyéhez tartozik az utánpótlás biztosítása nemzetiségi tanítóképzők felállításával és fenntartásával, azután a tanítók részére rendezett nyári nyelvtanfolyamok sorozata.

Vallásfelekezeti szempontot vizsgáló előadások.

A megszállás éveiben a magyar főiskolai fiatalság csehszlovákiai lelki vezetője *Pfeiffer Miklós* kanonok, a *katolikus egyház* szempontjait vetette egybe nemzetiségeink helyzetének tanulmányozásával. A katolikus

egyház a nemzeti és faji adottságokról azt tanítja, hogy a szeretet jegyében a testvéri együttműködés útját kell megtalálni. A testvériség gondolatának mélyebb gyökere abban rejlik, hogy Isten az embert a maga képére és hasonlatosságára teremtette. Az emberi természet alapjogaihoz tartozónak vallja az egyház a nyelvhasználat jogát; minden nemzet egyenjogú és az elnemzetlenítés nem jogosult. A krisztusi élet törvényei kötelezők a közéletben, nemzetek és népcsoportok egymáshoz való viszonyában is. Bemutatja az előadás, hogyan valósíthatta meg elveit a katolikus egyház az emberiség elmúlt történetében, kitért a hazai vonatkozásokra; természetesen nem téveszthetjük szem elől, hogy a katolikus egyház, egyetemes jellegénél fogva, soha senkinek a kívánságára sem nyerhet sajátosan nemzetiségi színezetet. Egyes nemzetiségeink, vendek, horvátok, bunyevácok jóformán kizárólag a két egyház hívei közé tartoznak. Trianon a magyarországi katolikusokat, az államalkotó népet és a nemzetiségeket, egyaránt érzékenyen sújtotta, virágzó szervezetüket az igazságtalan határmegvonásokkal sok helyen visszavetette. Mint a felvidéki kisebbségi élet vezető egyénisége részletesen kitért az ottani viszonyok ismertetésére, -szerénységéből nem szólva, azokról az érdemekről, melyek vitathatatlanul elszánt személyes fellépésének tulajdoníthatók. A hit- és erkölcstudomány és az egyházjog művelőire nemzetiségi téren is nagy feladatok várnak. Az ő hivatásuk amaz elveknek kifejtése, melyek a kereszténység tanítása szerint nemzetek közötti viszonyra, más nemzetek megbecsülésére stb. vonatkoznak.

A *református egyházat*, mint sajátosan magyar jellegű nemzeti egyházat ismerjük, melynek hazai viszonylatban nem sok köze van a nemzetiségekhez. Mégis itt is, ott is találunk nemzetiségi református egyházakat. Nemcsak ritkaságukkal tűnnek ki; szomorúan bizonyítják magyarok felszívódását más népekbe, kik most már csak vallásukat örítették meg. A nemzetiségileg amúgyis szerfelett kevert Délvidéken német és horvát, az északi tájakon szlovák református egyházakat találunk. Ezek helyzetét mutatta be előadásában Nagy Géza ref. teológiai tanár, egyúttal kidomborítván azt, hogy a református egyház a nemzetiségeket saját kultúrájuk felkarolása s fejlesztése révén mindenkor támogatni igyekezett. Az elnyomás ellen a történelem folyamán is mindenkor megvédték a nemzetiségeket. — Az *evangélikus egyház* és a nemzetiségek hasonló szempontú kapcsolatait Járosi Andor kolozsvári evangélikus esperes tárgyalta.

Társadalmi és bölcséleti előadások.

A nemzetiségi kérdés nem kizárólag a gazdasági megélhetés, politikai jogok s közművelődési szabadság biztosításán fordul meg. A merőbeujogi kategorizálás csődöt fog mondani, miután vannak még egyéb, elsősorban *lelki előfeltételek*. Ezeknek szerepére mutatott rá Makkai Sándor egyetemi tanár, református főpap. Előadását inkább spirituálisnak nevezhetjük, szemben Boda István alább bemutatandó fejtegetéseivel, melyek pszichológiai jellegűnek mondhatók, noha a két előadás címéből ez nem tűnik ki. Makkai kijelentése szerint bele kell nyugodnunk, hogy vannak és ezentúl is lesznek más fajú nemzetiségeink. Ha sürgetjük a történelmi Magyarország visszaállítását, reális szemlélettel kell a jövőbe tekintelnünk. Helyes úton csak az jár, aki a megváltozott körülmények között megérti a "ténnek parancsszavát, önmegtagadással kell megítélnünk a helyzetet, mert az új körülmények között scmmieseti-e sem élhetünk a „visszafizetés“ fegyverével. Két lelki feltételre: a helyes magyar öntudatra és önérzetre, valamint az igaz magyar hitre van szükségünk. Ennek a hitnek vannak történelmi és ténybeli alapjai, gyökere az a transcendentális bizonyosság, hogy a Mindenható akarata folytán együtt vagyunk és leszünk magyarok és nemzetiségek egyaránt. Ebben a meggyőződésben csak egy döntő létérdek van és lehet és ez magyarság létér-

deke. A magyar hitre szükségünk van, de az nem jelenthet könnyelmű elbizakodottságot és önhittséget. Az igazságosság és nagylelkűség a nemzetiségek emberként való megbecsülését, az emberi bánásmódnak a művészetét jelenti. A tömeges asszimiláció balga gondolatától eltekintünk, nekünk a minőség hatalma mellett kell döntenünk.

Az úgynevezett *lélektani szempontot Boda István* egyet. c. rk. tanár nyújtotta, elméleti fejtegetéseit a gyakorlati téren végzett vizsgálódásainak ecsetelésével kísérte. A nemzetiségek közösséget, egységet alkotnak. Az egység biztosító tényezői lehetnek külsők és belsők. Kérdés, hogy ezek egybevetéséből hogyan leheti valamely nemzetiség lelki jellegzetességeit megállapítani? A legalkalmasabbnak mutatkozó módszer az önmegfigyelés és az önvallomás. Az előadó a kassa-környéki szlovák tanulóifjúságot vizsgálta meg ebből a szempontból s ennek segítségével próbái meg a diákokról, rajtuk keresztül otthonukról lelki képet nyerni. A szlovák lelkiség olyan sajátosságai (szociális emelkedés, kiegyensúlyozott lelkiség utáni vágy stb.) tárulnak elénk, melyek a velük való érintkezésnél feltétlenül tekintetbe veendőek. Az elemző módszerek mind tökéletesebbé válásával kívánatosnak gondoljuk a hasonló természetű mélyenszántó kutatásoknak egyéb nemzetiségeink legkülönbözőbb rétegeire való kiterjesztését is.

A közvélemény óriási jelentőségére ma már minden vonatkozásban rámutatnak a szociológusok, de arra is, mi a helyes közvélemény kialakításának a módja. *Moravek Endre* miniszteri osztálytanácsos a nemzetiségi tanfolyam egyik utolsó előadásaként kiterjeszkedett annak a kényes, de a továbbiak szempontjából rendkívül nagyhorderejű kérdésnek a vizsgálatára *milyen magatartást tanúsítson a nemzetiségi kérdésben a magyar társadalom*. Maga az egész előadássorozat lényegében annak jegyében állt, hogy a hallgatókon keresztül a helyes nemzetiségszemlélet kialakítását előmozdítsa. Ha valami eredményre is számítunk, ami egészen kétségtelen és feltétlenül szükséges is, fel kellett a résztvevők előtt a tennivalókat tárni. A magyar birodalom megteremtése felé egyik legfőbb feladatunk a nemzetiségi kérdés megfelelő, történeti tapasztalatokon nyugvó rendezése. A nemzetiségi kérdés felfogásában és kezelésében a magyar társadalom minden tagját történelmi felelősség terheli. Már csak a politikai ésszerűség követelményéből folyóan is a legnagyobb mértékben megokolt a józan, messzenéző, elvszerű és következetes nemzetiségi politika folytatása. Ez-pedig csak úgy, lehetséges, ha nemzetiségi politikánk helyes elméleti alapokra épül fel. Az állam nem akkor erős, ha minden lakója azonos nyelvet beszél, vagy azonos népiségű, hanem ha lehetőleg minden polgára pozitív magatartást tanúsít vele szemben. A korszerű magyar nemzetiségi politika nem merülhet ki kormányintézkedésekben, az nemcsak iskolapolitika, nemcsak közigazgatás és hasonlókérdése, hanem a társadalmi atmoszféráé is. Ne várjunk mindent az államtól, hanem mindenki egyénileg is hozzon anyagi, időbeli vagy egyéb áldozatot a magyarság megerősítése érdekében.

A felcsendült zárógondolatok mintegy útravalóul is szolgálnak. Nem volt elég végighallgatni a tanfolyamot, vagy áttanulmányozni az előadások anyagát: áldozatos, tevékeny munkára is szükség van! Szólt ez a felhívás elsősorban a jelen volt közigazgatási tisztviselőkhöz, az egyetemi ifjúsághoz, most azonban, hogy az előadások anyaga a nagyközönség számára is hozzáférhetővé vált, szól minden, a csaták zajától esetleg távol, de nemzete jövőjéért szellemi fegyverekkel idehaza küzdő magyarhoz.

KISEBBSÉGI BREVIÁRIUM.

Szeretni egyedül mi magyarok tudtuk a más fajtájú, más vallású, más köntöst viselő embertársainkat; az a legmagasabb emberi érzés, hogy szeresd felebarátodat, mint tenmagadat, még az egyfajtájúak között sem alakult ki úgy, mint nálunk magyarok között. Az államvezetésnek nagyobb művészete és nagyobb bátorság is kell hozzá, a nemzetiségek és vallások között a megértést keresni s annak módját és lehetőségét megtalálni, mint egyszerűen erőszakkal vezetni. Ehhez azonban hozzátartozik az is, hogy a jó szót, a nyújtott segítséget azok irányában, akik felé fordulunk, ne gyengéségnek tekintsék és ne bizalmatlansággal fogadják, hanem úgy tekintsék, mint a családfő simogató mosolyát és úgy fogadják, mint a családfő ölelését kell fogadnia mindenkinek, aki ugyanahhoz a családdhoz tartozik.

KÁLLAY MIKLÓS

miniszterelnök Ungvárott 1942. okt. 18.

Kétféle nemzet van: a látható, a fizikai, a közjogi nemzetén kívül van még egy láthatatlan, egy transzcendentális nemzet is s ez utóbbihoz tartoznak, akik bárhol is vannak ezen a földtekén, megőrizték szívükben az együvértartozás érzésének parányi szikráját ...

Magyar nyelvének, magyar szellemiségének, magyar gondolkozásának, magyar érzéseinek, a magyar hagyományoknak és a közös nagy magyar család iránti szere tétének — ha kell áldozatok vállalásával — való fenntartása ma a legelső és legfontosabb kötelessége a szélrőzsa minden irányából a régi haza felé tekintő magyar embereknek, amely kötelesség vállalásával és teljesítésével nemcsak szíve sugallatát követi, de egyben a magyar ügyet is a legeredményesebben szolgálja.

ANTAL ISTVÁN

nemzetvédelmi propagandaminiszter, a Magyarok
Világszövetségének Julián barát szobránál rendezett
ünnepségén 1942. aug. 15.

A nemzetiségi kérdés megoldása ma kényesebb, mint amilyennek cd dig ismertük. A trianoni idők mélyreható változást idéztek elő a nemzetiségi kérdésben. Új, úgynevezett kisebbségi problémákat teremtettek azáltal, hogy a területi változásokkal jelentős népcsoportokat juttattak idegen uralom alá. A nemzetiségi kérdés megmaradt lényegében továbbra is. csak a szereplő személyeket cserélték ki. A nemzetiségek védelméről nemzetközileg próbálkoztak gondoskodni, kisebbségi szerződésekkel akarták véglegesen rendezni a nemzetiségi problémát. De. mint tudjuk, ez nem sikerült. Csak annyiban jelentett haladást, hogy a kérdés rendezésé? kivették az egyes államok jogköréből és nemzetközi védelem alá helyezték. De a háború után elsősorban maga az állam köteles saját nemzetiségi problémáját a beállott területi változásokra való tekintettel olyanképpen megoldani, ahogyan ezt az állam egysége, belső ereje és jogbiztonsága elengedhetetlenül szükségessé teszi.

POPOVICS L. MILAN

parlamentari beszédéből 1942, jul. 15.

Feladatunk a magyarság és vele a magyar állam keretében együttélő nemzetiségek békés életének és zavartalan jövő fejlődésének a biztosítása. Aki nem illeszkedik beie ebbe a gondolatmenetbe, aki nem tud megférni a közöséggel, annak itt nem lehet hazája. Amiként a magyar

társadalom belső problémái, a magyarság és a nemzetiségek együttes problémái is csak szeretettel és megértéssel oldhatók meg.

HÓMAN BÁLINT

a szegedi egyetem ünnepi ülésén 1942. jún. 5.

Azért számoljunk le minél előbb azzal a reménykedéssel, hogy e házában élő minden nemzetiséget megmagyarosíthatunk és kövessünk oly politikát, mely viszonyaink«ak megfelel. Ismerjük el, hogy ebben a hazában vezérszerepet vivő magyarság mellett vannak már oly nemzetiségek is, melyek teljesen kifejlett nemzeti érzülettel rendelkeznek és amelyeket ezért nemzetiségükből kiforgatni lehetetlenség. Az oly nemzeti politika, melynek az a jelszava, hogy „egy állam, egy nemzetiség“ nem a viszo*nyainkhoz való . . .

MOCSÁRY LAJOS

A régi mag var nevelés.

A klasszikus római jog a zavartalan, harmonikus, belső államélet megteremtését egy princípium megvalósításában látta s e szabály betartását írta elő minden polgára számára. A szabály így szól: *Honeste vivere, neminem laedere, suum cuique tribuere*, — ami a mi viszonyunkra átfordítva azt jelenti: Tisztességes magyar állampolgárként élni, senkit sem bántani és egymásnak jogokban, tiszteletben, méltányosságban az őt törvénytelenesen megillető részt megadni. Ha ezt az elvet jobbról, balról is becsületesen kereshetjük, úgy együttélésünk zavartalan s gyümölcsöző lesz mind a magyar, mind a német lakosság javára, boldogulására és közös győzelmi frontunk megerősítésére a legnagyobb szolgálatot teszi.

ANTAL ISTVÁN

a kulai Országzászló avatáson 1942. szept. 13.

IRODALOM.

Szekfű Gyula: Állam és nemzet. Tanulmányok a nemzetiségi kérdéstről.

Budapest, 1942. 372. 1.

A tavaszi könyvnapon jelent meg Szekfű Gyula új műve a nemzetiségi kérdéstről, melynek fejtegetéseit előszavában a szerző időszerűtlennek jelzi. Meg kell azonban állapítanunk, hogy hasznavehetősége a mai időkben növekvő jelentőségű. Egy ember tűnődéseiről van szó nemzete súlyos sorskérdésein, anélkül, hogy a megoldáshoz eljutna. Nem elvont elméleti síkon vázolja az *állam* és a *nemzet* fogalmát, hanem szorosán csak a magyar állam és a magyar nemzet szempontjait tárgyalja. A kötet a múlt adatai és a jelen tapasztalatai segítségével bizonyos alapelvekhez kíván elvezetni, melyek nélkül a történeteket, a ma jelenségeit, veszedelmeit és a jövő reményeit nem tudnók helyesen értékelni. A közölt tanulmányok egy része folyóiratok hasábjain már napvilágot látott, a mű gerincét alkotó „Rövid nemzetiségi történet“ azonban most jelenik meg először nyomtatásban.

Kiindulópont a magyar nemzetiségi politika alfája és ómegája. A szentistváni gondolat. Szent István államának keresztény jellegén van a

hangsúly, melyet sajátos középkori szellem hat át. A közjogászok ezt gyakran figyelmen kívül hagyják s a magyar demokratikus állami berendezést Szent Istvántól származtatják, a pusztaszeri vérszerződésben pedig Rousseau elveit vélik felfedezhetni. Az országalapító szent király közjogi érdemeit felhő borítja, előttünk ő az a mitikus törvényhozó, kire minden helyes és jót szeretünk visszavezetni. A középkori ember előszeretettel hivatkozott reformok követelésénél a régi idők épségben volt. utóbb feledésbe ment jogaira, ma azonban már nem téveszthetjük szem elől, hogy Szent István nem adott közjogi jellegű privilégiumokat a nem magyarok'nak, hanem olyan kedvezményeket nyújtott, melyek a keresztény állam európai szervezetéből következtek. Szent István meglehetősen azzal, hogy a keresztény erkölcsi parancsokra hivatkozzék a bevándorlók védelmében. A nemzeti, nép és faji különbségeket ismerte már a' középkor is, de ezek az eltérések az állami és politikai életben alig mutatkoztak meg. Az állam felépítésénél Nagy Károly rendszere volt irányadó, mely a legkülönbözőbb népeket fogta össze egyetlen keretben. A magyarság eurázsiai türk gondolkozásával magyarázható, hogy a bevándorolt idegeneket széles gesztussal úrrá tette saját földjén. Ez a nagyvonalú bánásmód a nemzetiségek népi jellemének hiánytalan fenntartását tette lehetővé. *„Az országba bejött idegenek, akiket Szent István korától kezdve vendégeknek, hospitiés-nek neveztek, már a keresztény egyházi parancsok értelmében is jó bánásmódra számíthattak. A Szent Imréhez szóló királyi intelmek is az irgalmasság és más keresztény erényekre hivatkozva követelik a vendégekkel való jó bánásmódot s ebben a szövegben, a felebaráti szeretet középkori levegőjében jelenik meg a sokat idézett és sokat félremagyarázott mondat az egynyelvű ország gyöngeségéről.* Ezen a talajon épült fel az, amit a nem magyar nemzetiségek középkori autonómiájának nevezünk. *„A magyarság újonnan elfoglalt hazájában ez autonómiák létesítésével bizonyította be türelmes voltát, mely ősidők óta a nagy keleti pusztaságok emlékeként élt benne s melynek középkori kivirágzását az autonómiák egész rendszerében új, keresztény hitének parancsai is elősegítették.* Mályusz ellenvéleményével szemben, hogy a középkori magyar kisebbségi politika „teljes asszimilációra törekvő, nemzetiségeket szétszóró*” jellegű volt és csak a középkor második felében kerekedett felül a magyarság „józan értelme“, megjegyzi, hogy ez a felfogás a szentistváni gondolat történetietlen értelmezéséhez vezet: *„Nálunk senki sem akarta a nemzetiségeket kiirtani, ami pedig akkor lehető volt é: európai példákkal bírt; nem is akarta őket senki asszimilálni, mert az meg akkor elképzelhetetlen dolog, késői századok gondolatának anticipációja lett volna.* Bizonyos téren érvényesült az asszimiláció, nevezetesen az országban talált szlávok irányában, kik gyorsan beolvadtak. A magyarságnak a nomád életmód folytatásához nemcsak az Alföldre, de a hegyperemvidékre is szüksége volt és itt egységes politikai vezetést nélkülöző szláv telepések éltek. A szlávok atomizált állapotban kerültek magyar uralom alá s ennek révén asszimilálódtak.

A nemzetiségek helyzete figyelemreméltó nálunk abból a szempontból is, hogy míg a nyugati népek a középkorban a legdurvább módon ócsárolták egymást, a magyar krónikákban alig vannak adatok a szomszédok becsmérlésére. A gyengeség érzete a németek és szlávok között számos viszályt fakasztott, ugyanekkor a magyarság biztonságérzetét állapíthatjuk meg; a kisebbségekről alig olvashatunk rosszaló megjegyzéseket az iratokban, az esetleg előbukkanó néhány verbál-injuria pedig nem változtat a lényegen. *„Hatalomban és szellemben egy pillanatig sem kételkedés az egész középkor folyamán a magyar vezetés, amiből következik viszont, hogy ebben a szilárd helyzetében a magyarság megengedhette magának, hogy jól bánjék nemzetiségeivel s azok autonómiáját fenntartsa*“, A magyarság kisebbségeit nem tekintette mintaképnek, nem tanult tőlük oly sokat, mint gondolnák s nem kellett attól tartania, hogy azok maga-

sabb műveltsége szétmorzsolja a magát. A magyarság ugyanis minden betelepülőt ellátott az önkormányzatnak valamely, az illető nép kulturális Lehetőségeihez mért fokával. A betelepülőket megvédte zárt településük, a magyar királytól biztosított állami rend és nem utolsó sorban az, hogy ők is pontosan tettek eleget kötelességeiknek, kivált a katonáskodásnak.

Az országban élő nemzetiségekre is nagy kihatással volt az a 13-század elején lejátszódott társadalmi változás, mely az államvezető magyarságnak nemesi és jobbágyi osztályra való végleges, szétválasztását idézte elő. Azok az idegenek, kik nem tudták megőrizni társadalmi állásukat, jobbágysorba süllyedtek, ami még nem jelentette kiváltságaik veszendőbe menetelét., de a beolvasztás közelfekvő veszélyét rejtette magában. A nemzetiségi kérdés történeti fejlődésének vizsgálatánál arra kell gondolnunk, hogy *„ma már utólag, a nemzetiségi eszme több mint százados tisztázódása után, könnyen felismerjük a régi cselekedetek nemzetiségi vonatkozásait és hatásait, de vaskos tévedés áldozatai lennénk, ha azt hinnők, hogy egy-egy király, kormány, uralkodó osztály ezt vagy azt a rendelkezést, melynek nemzetiségi következményei ma már szemellát-hafók, azzal a szándékkal hozta, hogy általa a nemzetiségi viszonyban eszközölyjön változtatást.“* Nemzetiségi politika a szó mai értelmében ebben a korban még nincs. Ebből a szemszögből kell tekintenünk az ország helyzetét a török korban, midőn a régi lakott területnek több mint a felét idegen népek szállták meg. A török pusztítás megrikította, de népi erejében nem törte meg a magyarságot, mely *„a valóságban a török kor századaiban sokat szenvedett, sokat veszített, de ahelyett, hogy elpusztult volna, a keresztény népek sorában oly magasra hágott, mint talán korában sohasem“*.

A török időkben számbelileg gyarapodott nemzetiségi elemek új megerősítést nyertek a Bécsből irányított telepítési politikában. Autonómiák és privilégiumok várták itt őket, de ezeket már nem az országalapító magyarságtól nyerik, hanem az ország gyengítésére a magyarsággal szemben bizalmatlan bécsi kormánytól. A török pusztítás után nemzetiségeink nem az újjáépülő magyar állam keretébe illeszkednek, hanem a dinasztia szolgálatába szegődnek. Ennek gyászos eredménye megmutatkozott 1918 őszén. A tanulság az, hogy elhibázott minden olyan államszervezés e téren, melynek alapja nem a magyar állam és a magyar nép megerősítése. Az utolsó évszázad nemzetiségi politikájának alakulását a magyarsághoz fűződő- kapcsolatok, állandó lazulása' jellemzi. A fokozatos elszakadás voltaképeni oka az új 18-ik századi országszervezés, mely nem tette úrrá a magyar népet Magyarországon. A határon széles övben oly nemzetiségek megtelepedését mozdította elő, melyeknek szállásföldje szomszédságunkban fejlődő önálló államokban feküdt. Belgrad, Bukarest, Moszkva és Prága volt a központ, innét kaptak a nemzetiségek anyag-támogatást és reményt a végső győzelemben. Ilyen éltető remény hiányában minden biztonnal felismertek volna a magyarsággal való egymásra-utaltságot és hamarabb jöhetett volna létre fegyverszünet, majd tartós béke

A magyarság a maga részéről a nemzetiségi törvény, az 1S6S: XLIV. te. megalkotásával vélt eleget tenni ezirányú kötelességeinek. A törvény általános elvei és szellemi tartalma szerint Eötvöstől származik, aki a 19. század uralkodó eszméinek békés megvalósításáról akkor már lemondott, de hitt még az erkölcsben! Mint liberális politikus, az államot nem kényszerítő intézménynek tekintette és bármely nemzetiséghez tartozó egyén szabadságát az állammal tiszteletben tartatta. A francia nemzetfogalomból következő nyelv- és államhatár azonosításáról Magyarország adott helyzeténél fogva le kellett mondania. E törvény az első rendelkezés Európában, mely állami tekintéllyel teremt világos rendet a bonyolult nemzetiségi viszonyok között. De az állam magyar jellegéről Eötvös sem mondott le. Megtartotta magasabb körben a hivatalos magyar nyelv-

vet és kialakította a „politikai nemzet“ fogalmát. Ez a „natio Hungarica“, melybe minden magyar és nem magyar ajkú honfi beletartozik, nemzetiségi különbség nélkül teljes egyenjogúságot élvez. A magyarság azt a teljes szabadságot adta meg nemzetiségeinek, mellyel maga is rendelkezett, és amit adott, azt komolyan is gondolta. Itt utal az író Deák Ferenc ismeretes parlamenti beszédére, melyben sikraszállt az újvidéki szerb gimnázium dolgában az anyanyelvi oktatás mellett. Mégis a nagy gonddal megszerkesztett törvény, sajnos, kezdettől fogva meddőségre volt kárhoytatva, még ha Eötvösök utódai nagyobb körültekintést is tanúsítottak volna. A törvény megalkotása egyoldalú lépést jelentett, a meg egyezéshez, a béke állandósításához a másik fél hasonló közeledése kellett volna. De a nemzetiségek a tőlük lakott területnek a saját vezetésük alatti egyesítését szent feladatnak tekintették, kevesebbről hallani sem akartak. Ennélfogva a nyújtott kedvezményeket nem fogadták el, mind-egvík nemzetiség továbbra is ragaszkodott a maga külön területéhez, melyei'. ő legyen az uralkodó nemzet, a többiek kisebbségek, kiknek védelmével nem törődtek. Kisebbségvédelemre ekkor még csak a magyarság volt megérve, a nemzetiségek annyira nem, hogy az esetleg kisebbségi sorsba jutó saját véreik védelme sem érdekelte őket. Magatartásuk lényegében a világháború végéig nem változott, csak a taktikai lépések követték egymást. Időnként passzivitásban voltak, máskor egyenként vagy összesen léptek fel a magyarság ellen. A nemzetiségi politikusoknak igen fontos volt, hogy megtalálják az utat saját népük alsóbb rétegeihez. Fejlett publicisztikájuk révén a század végére kezdtek e téren is eredményt elérni. Itt ismét a magyar jog példátlanul lojális szabályozása nyújtott segítséget. A sajtórendelkezéseket túllépve alig forogtak komoly veszélyben. hiszei csak „államfogház“ volt a büntetésük. A liberális kor társadalma és a kormány nem ismerte a nemzetiségi kérdés veszedelmeit és még a védekezést is feleslegesnek tartotta. A magyarság rosszul számított és a mulasztásokért rettenetes árat kellett fizetnie.

A munka második felében Szekfü professzor nem annyira a történet-író, hanem a közíró tollával boncolgatja az eseményeket. A közölt tanulmányokat a folyóiratok hasábjairól már ismerjük, azonban egységbe foglalásuk mintegy kiegészíti és továbbviszi a múltat tárgyaló fejtegetéseit. Idetartozik Schittenhelm Ede portréja, mely a magyar-német sorsközösség gondolatát hangsúlyozza, a Bajza József emlékére írt értekezés és Sufflay Milán tragédiájának esetelése. A nagyrahivatott horvát tudós élettörténetének sötét háttéréből kiviláglik a dunavölgyi népek komoly sorskércs: az egymás mellett élő különböző nyelvű és fajú népek között nélkülözhetetlen összhang megteremtésének mikénti lehetősége. Külön keli még szólnunk a „Népiség, nemzet, állam“ c. fejezetről, mely a „népiség“ méltán eszmeáramlatnak nevezhető szellemi horderejút taglalja. A német „Volkstum“ gondolat, akár a francia forradalom „nation“-ja. tökéletesen megépített hatalmi mechanizmus az illető nép számára. A magyar politikára sorsdöntőnek mondja a szerző, hogy minő állást foglal el az új irányzattal szemben. A fogalom tényleges tartalmút tekintve, az alkalmazkodás előnyös volna s fejlődésünkben nagy haladást jelentene, ha sikerülne széthúzó társadalmi osztályaink között egységet szervezni. Ha a nép minden rétegének öntudatát növelnők, a vezetésben is inkább érvényesül nőnek az ősi, igazi magyar értékek. De mit jelentene nálunk, ha a népiséé alapján építenők fel államunkat? Mi volna, ha azt mondanók, hogy szörnyszülöttnek minősítendő az az állam, melyben különböző eredetű éi jellegű népek vagy néptörédek élnek együtt? *Nemzeti jövönkre súlyosabb levédés el sem képzelhető, mint őzt hinni, hogy elegek vagyunk államunk számára, hogy a magyar államban nem keil más lakos, mint a magyar néphez tartozó, és hogy több nemzetiségnek eg/ államban élése nemcsak lehetetlen, de egyúttal erkölcsi hiba. nem kívánatos jelenség is. Öngyilkossággal volna egyenlő olyant átvenni, ami a másik népnek jó, de az*

átvevőnek kárára van, fejlődését megakasztja vagy visszaveti. A népiség-fogalom átvétele szükséges, de csak a magyar életre alkalmazott népi politika formájában. „*Ali elárulnák múltunkat, eladnók rossz kufárokként jövőnket, ha lemondanánk arról a történeti magyar államfogalomról, mely békén, védőleg fogott össze egy évezreden ét a magyarral együtt annyi más, nem magyar nemzetiséget!* A népiség-fogalom, mint államalkotó és határozó tényező alkalmatlan e térségeken: földrajzi, gazdasági, kulturális tényezők százei és ezrei mondanak neki ellent.“ Annak a gondolatnak a kidomborítása, hogy a sajátos magyar viszonyok figyelembevétele nélkül helyes nemzetiségi politika el nem képzelhető, intő figyelmeztetés marad számunkra a jövő kialakításában.

K. J.

Gajzágó László: A nemzetközi jog eredete, annak római és keresztény összefüggései, különösebben a spanyol nemzetközi jogi iskola.

Budapest, 1942. 433. I.

A budapesti Tudományegyetem nemzetközi jogi professzorának a Notter-Emlékkönyvbe írt tanulmánya önálló könyv alakjában is megjelent. A nagyértékű, rendkívül szakszerű munka a nemzetközi jog eredetének és igazi jogi lényegének megvilágításával az egyetemi hallgató, a szak tudós és a nagyközönség igényeit egyaránt kielégíti. Szerző vizsgálódásainak tárgyát a prae-grotianus idők teszik elsősorban, ugyanekkor a világ-organizáció szemléltető fejlődésének bemutatásával bepillantást nyerünk mai nemzetközi jogi intézményeink kezdeti megnyilvánulási formáiba. N^Tcm szabad azonban figyelmen kívül hagynunk azt a körülményt, hogy a világorganizáció problémája politikai színezetű, így a felbukkanó vezérlő jelszavak sem kizárólag jogi jellegűek. Az igazi nemzetközi jogtól a mérőben külpolitikai megnyilatkozásokat élesen el kell határolnunk. Fz a szempont irányadó a béke nemzetközi jogának tanulmányozásánál.

A bennünket közelebből érdeklő kisebbségvédelem és a vele kapcsolatos mandatum-jogviszony már a nagy spanyol nemzetközi jogtudós. Francisco de Vitoria műveiben felbukkant. A két rokonintézmény nélkü lözhctéileu az emberiség életében, mert megváltozhatatlan tény, hogy a műveltség különböző fokán álló népek a földön egymás mellett léteznek és az egymástól nyelvben, fajban, vallásban eltérő tömegek történelmi és egyéb adottságoknál fogva egymással keverte» élnek. A spanyol nemzetközi jogi iskolának ez a felismerése ' a ius*. gentium tárgyaúl 'szolgáló emberbaráti szellemből eredt. Különösen kitűnik a spanyol nemzetközi jogi iskolából Fray Bartolome de Las Casus, a fáradhatatlan emberbarát, aki a jogot védeimül tudta adni embertársai kezébe. Jelszava: „Plena est iustitia quae dciendit infirmos”* s áldásos hosszú életét mindvégig a meghódított amerikai területek elnyomott népeinek védelmére szentelte. Az általa képviselt irány a kisebbségvédelmi -szellemnek nagyon erős megnyilvánulása. Az a körülmény, hogy a spanyol nemzetközi jogi iskola az államok társadalmának kialakulásakor és a nemzetközi jog megjelenésekor mindjárt felmutat kisebbségvédelmi szellemet, az iskola gazdag szellemi kincseiről és arról tanúskodik, hogy a kisebbségvédelem szerves alkotdeme a „népek jogának“.

K. J.

Szekfü Gyula: A magyarság és a szlávok.

Budapest, 1942. 275. I.

Tudományos irodalmunknak szláv vonatkozásban mutatkozó feltűnő szegénységét hivatott pótolni az a tanulmánygyűjtemény, mely a budapesti Tudományegyetem Magyarságtudományi Intézetének rendezésében

elhangzott előadásokat kibővítve és könyvalakba öntve tárja a nagyközönség elé.

Kniezsa István a szlávok őstörténetével nyitja meg a kötetet. Részletesen foglalkozik a szlávok őshazájával, melynek megtelelése *nehéz*, de nem lehetetlen feladat. Mai tudásunk mellett a szláv őshazát a Visztula és a Dnyeper középső folyásai közé helyezhetjük. Eleinte a germánoktól távol éltek, bár kétségtelen, hogy a germán—szláv szomszédság igen régi, amit a nyelvtudomány is bizonyít.

Az oroszok és finnugorok sokszázados pusztító párharcába *Zsirai* Miklós enged bepillantást. A szörnyű dráma viharzó fordulataiban időről időre elesik egy-egy finn-ugor nép s lassacskán a finn-ugor nép teljesen összeroncsolódik az egyre erősödő orosz nyomás alatt.

Fügedi Erich a nyugati szláv néphatárról értekezik. A szláv néptalaj lassan kelet felé tolódott el, ez azonban nem a germanizáció, hanem az állandó háborúnak volt köszönhető. A német települések kivált városalapítások formájában nyomultak mind mélyebbre a szlávok közé. Ez a német keleti gyarmatosítás biztosította, hogy a németiség megtarthassa eredeti nemzetiségét.

Lukinich Imre orosz-ukrán története és Lengyelország múltjának változása *Divéky* Adorján előadásában már érinti az északi szlávoknak a magyarsággal fennállott kapcsolatait és mintegy átmenetet jelent az előadások ama csoportjába, melyek elsősorban a magyarság és a szlávok különböző kölcsönhatásait elemzik.

Az orosz műveltség, melynek bizánci alapjellege a XVIII. században a francia klasszicizmus hatásait szívja magába, *Trócsányi* Zoltán előadásának tárgya.

Sokkal közelebb áll hozzánk a déli szláv népek kultúrája, mellyel *Ihidrovics* László ismerteti meg. Figyelmeztet, hogy egységes délszláv kultúra nincs. A műveltség területen a magyarság a legtöbb kapcsolatba a horvátokkal került és a horvát nép északi ágának társadalmi tagozódása, jogi élete, kultúrája teljesen magyar mintára alakult ki. A szerbségnek Magyarországon ugyancsak meg voltak adva a kulturális emelkedés lehetőségei, de az ortodox egyház merev elzárkózása a magyar hatások érvényesülése elé is gátat szabott.

A magyar-szláv közvetlen hatásokat politikai téren *Gogolák* Lajos mutatja be a pánszlávizmus taglalásával. A szláv gondolat lényege nem azonos az orosz imperializmussal és a cári autokráciával, a mozgalom sokkal inkább demokratikus és természetjogi eredetű volt.

A kölcsönös nyelvi érintkezésről és irodalmi kapcsolatokról *Kniezsa István*, illetve *Ihidrovics* László szól.

Gunda Béla a magyar és szláv néprajzi motívumok összefüggését vizsgálja meg.

Az utolsó előadások a két északi és két déli szláv hazai nemzetiségünk történetét mutatják be *Thim* József és ismét *Gogolák* Lajos előadásában.

Az előadások második csoportjában a magyar-szláv pozitív érintkezések leírását kapjuk, ami mindenképpen hasznos, mert a nemzetiségpolitikai szemlélet elmélyülését mozdítja elő. Vonatkozik ez elsősorban a magyar olvasóközönségre, mert nagyrészt olyan kérdésekről van szó, melyekkel eddig csak az idegen nyelvű irodalom foglalkozott. Az irodalmi utalások és a néhány térképvázlat csak növelik a mű jelentőségét, de hogy értéke teljes legyen, ahhoz szükségesnek mutatkoznék, hogy legalább a hazai szláv nemzetiségek nyelvén is megjelentessék s értelmiségi osztályuk figyelmét a magyarsággal fennállott és fennálló kapcsolataikra fordítsák.

Esterházy János: A szlovákiai magyarság élete 1938—1942.

Budapest, 1942. Athenaeum kiadása.

„Az új államfordulat óta, — írja bevezetőjében a szlovákiai magyarság vezére, — három cv telt el. Kisebbségi sorsban, ahol homokórával mérik a perceket, ez már nagy idő. A magyarság feletti örökös felelősége e könyv szülője. Az, hogy az itthoni magyarok egy pillanatra se felejtsek, ki magyar; egy pillanatra se vegyék le aggodó tekintetüket életük egyetlen mozzanatáról sem. Mert számunkra ma minden magyar érték. Talán éppen ezt akarja jelképezni a magyar család életének vizsgálata Esterházy János gróf tollából, mint e könyvnek első tanulmánya. Ez a szellem vonul végig e könyvön, melynek következő része a peremmagyarok hivatását és nehéz sorsát fejtegeti. Az „Áldjon vagy verjen sors keze“ — írja Peéry Rezső. — bizony nem retorika számunkra hanem a magyar sors parancsa“. A magyar élet gócpontjáról. Pozsonyról ír Aixinger László, a pozsonyi Toldy-Kör elnöke, kultúr- és várostörténész. A nyitrai magyarok életéről Gyürky Ákos, a szórványmagyarokról Duka Zólyomi Norbert értekezik. — „Harc a jövőért“ a főcíme a könyv ama részének, melyben a jövőbe vetett hit, a dolgozni akarás gyakorlati tervei kerülnek az olvasó elé. A szlovákiai magyar iskolaügyről itt Steiczner Lajos és a népművelődésről és szülői társulatokról Kovács Alajos emlékezik meg. — Beszámolóknak lehet venni azt a fejezetet, mely a bécsi döntés utáni magyar munkának adja tiszteletreméltó és csodálandó képét. Somos Elemér a szlovákiai magyar sajtóról, Környei Elek a szlovákiai magyar írásról, Bvogyanyi Kálmán a magyar könyv sorsáról és a magyar művészetről, Párkány Lajos a szlovákiai magyar műkedvelő színpadokról. Arany A. László egyetemi magántanár a szlovákiai magyarság néprajzáról és Ledényi Frigyes a magyar sportéletről ad számot. Z. Á.

A románok története, különös tekintettel az erdélyi románokra. Szerkesztette: Gáldi László és Makkai László.

A Magyar Történelmi Társulat kiadása.

„A románok története“ nemcsak a mai nagy történelmi újjárendezés korában a legidősebb olvasmány, hanem a jövőben is az lesz, mert román szomszédaink problémájával foglalkozik, különös tekintettel az erdélyi románokra. A románok történetének megírására ez az első kísérlet magyar nyelven, ezért hézagpótló. A könyvhöz Lukinich Imre írt előszót, melyben megállapítja, hogy a szomszédaink története iránti érdektelenségből támadt az a nagy felkészületlenség és tájékozatlanság, amely a nemzetiségi kérdésben és a velünk szomszédos államokkal való kapcsolatok terén a társadalmat általában jellemezte. Iúnyfaiv Pál és Jancsó Benedek mutattak rá először arra, hogy a magyartörténetírásnak fokozott figyelemmel kell foglalkoznia a mind nagyobb fontosságra jutó román kérdéssel és propagandaeszközeivel is ajánlatos közelebbről megismerkednie. Hunfalvy műve azonban, sajnos, csonka maradt. Jancsó kötetének tudományos jelentőségét csak későn ismerték fel.

A Gáldi és Makkai szerkesztésében megjelent román történet bemutatja a váltakozó korok és környező népek hatásának olvasztókemencéjéből kialakult román nép történelmi helyzetét egészen a mai időkig. Tárgyilagosan emelkedik ki a magyarság fontos szerepe. A könyv gazdag bibliográfiával és számos bizonyító adattal fejeződik be. Kiváló szerző: (Gáldi László, Makkai László, Elekes Lajos, Juhász István, Tóth András, Tóth Zoltán, Polonyi Nóra) alapos ismerői a román kérdés valamelyik ágának. H. L.

Mikecs László: Csángók.

Budapest, 412 1. 5 térképmell.

A szerteágazó tárgykör lehető teljes egybefogásával bemutatja — mint az előszó jelzi — miként forr, erjed, érik lassanként, kutatók s évek gyarapodásával így közérdekű anyag. Élvezetes forma, alapos forrástanulmány jellemzi. A Délkeleti Kárpátokon kívül élő magyarság eredetét történeti források világítják meg s meggyőző bizonyítékok szólnak amellett, hogy e magyar szörvények egyes rétegei az illető területen őslakosság-nak tekintendők. A nyelvészeti adatok s a földrajzi elnevezések magyar szóhangzatának kimutatása alátámasztja azt az érvet, hogy a honfoglalás után első királyaink hatalma túl ért a Kárpátokon; a lakosság ennek vonalán kívül, például a Szörénységben is megtelepedett. A Kárpátok gerince tehát ekkor még a magyar néprajzi határokkal sem esett egybe. Ennélfogva a mai csángók az idegenfajú tengerben utóbb is biztonságban fennmaradt magyar szigeteknek tekintendők. Megnyugtató az, hogy a legértékesebb elem, a moldvai magyarság, szintén már a XIII -században meghonosodott későbbi küzdelmeinek színhelyén. Mindez nem újabb elméleteken vagy feltevéseken alapszik, hanem, magunk szerezhetünk meggyőződést a bőven és pontosan idézett forrásokból. A gazdag irodalmi anyag és a közel két és félszáz forrás kimerítő felsorolása a mű egyik főértéke.

Az őslakos csángók számát a fejlődés folyamán három jelentős szomorú esemény növelte meg; vallási üldözések (főleg husziták), politikai üldözések (Rákóczi és Kossuth szabadságharca) s a székelyek kivándorlása a XV. századtól a liberális kor bűnös mulasztásának tulajdonítható XIX. századvégi kivándorlásokig. A XVIII. századbeli kivándorlásokból alakultak ki a bukovinai székely falvak; ezeknek a múlt év tavaszán lefolyt visszatelepítéséről még nem olvashatunk. Az álló népesség sorsának alakulása a történelem folyamán nagy változásokon ment keresztül. Míg a középkorban az egyházi szervezet és a kolostori műveltség jelentős szerepet játszik a magyarság életében, addig az újkorban elvesztik papjaikat s csak a római Szentszék gondoskodásából jut el falvaikba egy-egy — azonban idegennyolvú és fajú — misszionárius. A lelkipásztorkodás a középkorban magyar ferences barátok kezében volt (nem véletlen, hogy akár a vándorló katolikus délszlávokat, a határokon túlra került magyar népet is te re ne rendi barátok gondozták). Kemény csapást jelentett, hogy a legfontosabb helyről, Moldvából, a XIX. században a katolikus papok eltűntek s a hívek lelki vezetés nélkül maradtak. A magyar-nak maradás egyetlen lehetősége a református egyházakban való tömörülés lett. A számbeli adatok rövid vázolója kinmaradt fajtstvéreink propagatív erejére, a nagy természetes szaporodásra vet fényt; például a bukovinai székelyek száma másfél évszázad alatt megtízenkétszereződött. Testi és lelki alkatuk, gondolatviláguk cesctolése után figyelemreméltó fejezet szól az anyaország érdeklődéséről a Kárpátokon kívül élő magyarok ránt. A kép csak azért nem teljes, mert hiányzik az utolsó mozzanat a visszaszerzett délvidéki ősi magyar föld arra érdemes csángó kezekbe juttatása. A gondos munka előmozdítója lehet további kívánatos visszatelepítéseknek is.

Pusztai-Popovits József: Román kultúrelet a magyar Erdélyben.

A Pécsi M. Kir. Erzsébet-Tudományegyetem Kisebbségi Intézetének kiadványai, XV. sz.

Északerdők románságának a második bécsi döntés utáni kulturális helyzetét és fejlődését ismerteti Pusztai-Popovits alapos, a magyar Erdély

első másfél évének román kulturális megnyilatkozásait részletesen számbavevő tanulmánya. Bemutatja, hogy a visszacsatolás után miként látott újból hozzá a románság kulturális életének és szervezeteinek kiépítéséhez a magyar hatóságok megértő támogatásával.

Különösen iskolaügyi téren kapunk érdekes, lelkiismeretes beszámolót. Megtudjuk, hogy már az 1941—42. tanévben hat román tannyelvű, részben állami, részben felekezeti középiskola működött Erdélyben, emellett több román teológia és szakiskola is megnyitotta kapuit, azonkívül más intézetekben is nyílt román tagozat. A magyar állam gondoskodott a román tanulóifjúság tankönyvellátásáról, ösztöndíjakban és kedvezményekben is részesülnek. A kolozsvári egyetemen, melyen több román előadó működik, a román hallgatók 1941-ben román nyelven vizsgázhattak. Gazdag statisztika tájékoztat az erdélyi iskolaügyek román vonatkozásainak legapróbb részleteiről is.

Bemutatja szerző az erdélyi román sajtó helyzetét is, melyet szintén a magyar törvények és a háborús helyzet szabályozta sajtószabadság garantál. *Eily-egy* napilap, hetilap és képes havi szemle szolgálta a múlt évben a románság ezirányú kulturális szükségleteit. Három román kiadvállalatnál jelennek meg Vallásos, szépirodalmi, gazdasági és néprajzi kiadványaik, naptáraik stb. A *Tribuna Ardealului* című napilap értékes kulturális és gazdasági vonatkozású sorozatot ad ki. A visszacsatolt Erdély első évének román könyvtermése 32 kötet volt.

Megismertet Puztai-Popovits az erdélyi román költőkkel és művészekkel és beszámol utóbbiaknak kiállításairól. Végezetül felsorolja a visszacsatolás óta rendezett különböző célkitűzésű román kulturális megmozdulásokat.

D. M.

Nyigri Imre: A visszatért Délvidék nemzetiségi képe.

Különlenyomat „A visszatért Délvidék” című műből.
Budapest, 1941.

Az értékes statisztikai tanulmány többet nyújt, mint amit címében íger. Nemcsak azt tárja elénk részletező alaposan, ami visszatért, de bemutatja a háttérrel, a Délvidék történetét és a 20 éves keretet. Jugoszlávia belső viszonyait is. Így nemcsak keresztmetszetét kapunk, hanem hosszmetzeti szemléletben is leperg előttünk déli véreink kisebbségi sorsa.

Mátyás király idején a Délvidéken a városokat leszámítva 329 helység virágzott, 1099-ben, a török kiűzése után. mindössze 47 telcpülsőfőlet írtak össze. A török hódoltság kezdetéig, 1543-ig, a Délvidék színmagyar terület volt és a középkori magyar államhatalom a népi erőkre támaszkoda. szilárdan tudta a déli határokat tartani. A török sanyargatásai folytán a magyar földönfutó nincstelen lett. helyét a szerbség foglalja el. A földművelést teljesen elhanyagolta — az egykorú feljegyzések szerint „populus agricultura ignarus” — viszont mint a fegyveres erő tagjai, kereskedők, iparosok, pásztorok a törökkel vonultak egészen Komáromi és a dunai kereskedelemben mind nagyobb szerepet kezdtek játszani. A 18-tk század az az időszak, midőn az idegen népek valósággal elárasztották az elnéptelenedett délmagyarországi részeket. Az összes ittélő németek 03. a szerbek 86 és a románok 50 százaléka azóta honosodott tncg. 1720 és 1787 között u lakosság száma egyedül Bács-Bodrog vármegyében 31. COO-ről 227.000-re emelkedett.

A terület elszakításának nem volt sem földrajzi, sem néprajzi alapja; a Bácska északi része természetes folytatása a kiskunsági homokos tájnak, de a Ferenc-csatorna sem lehetett volna igazságos határ, mert az ettől délre fekvő bácskai területen is az összlakosságnak mindössze 27 százaléka szerb. Bács megyében 1910-bcn 42 százalék magyarral szemben 18

százalék szerbet találtak, az egész visszatért Délvidéken 30:25 százalék ez arány. A természetes szaporodásban viszont már 1912-ben a szerbek vezettek! A szerbek vádjai a magyar statisztikával szemben nem állnak meg: mi mindig megkülönböztettük a magyar anyanyelvű és a magyarul beszélő lakosságot. A magyar statisztika megbízhatósága a szerbek szám-arányát illetően, a kimutatott görög keleti vallásunk számával könnyen ellenőrizhető. Ezzel szemben az elszarbesítés folyamatát komoly adatokkal bizonyítja. A Vajdaságban 27.9 százalék magyar élt, ők megalkották a Dunabánságot és itt csak 18 százalék magyart tüntettek fel. A magyar kisebbség gazdasági tönkretételét célozta a földreform. 168 magyar bank és 213 szövetkezet megszüntetése. 1921-től 1929-ig a Délvidékről 14.000 magyar vándorolt ki a Tengerentúlra. A magyarság a legvalószínűbb elnemetietlenedés helyére, az ipari gócpontokba kényszerült; 1931-ben a délszláv állam lakosságának csak 3.3 százaléka volt magyar, de a városi lakosságnál 7.6 százalékos arányban látjuk képviselve.

Értekes része a tanulmányoknak az a több mint száz oldalt kitevő anyag, mely sorra veszi a visszatért Bácska és Baranya községeit s négy népszámlálás (1900, 1910, 1921, 1931) tükrében boncolgatja a nemzetiségi megoszlást, figyelemmel kísérve a fogyást vagy növekedést. Értésülünk arról is, hogy az egyes járások területén a szerbek hány községet telepítettek. Szerepelnek az újonnan benépesített székely falvak is. A részletes feldolgozás nagyon sok esetben világosan mutatja, hogy a megfogyott magyarságot melyik más nemzetiség olvasztotta magába. Véreink lélekszáma a Bácskában 91 községben fogyott, a délszlávoké kereken 100-ban emelkedett. Ugyanezen szempontok szerint a százalék a városokban 19:36. a baranyai háromszögben 6:22, a délnyugati részeken 3:2:6.

Részletesen foglalkozik a vend nép helyzetével államhűségével. A vend nyelv szláv jellegű, de annyira különbözik a szerbtől, hogy a megszálló hatóságok az első időkben csak németül tudtak velük érintkezni! A Muramelickét minden gazdasági szál Magyarországhoz fűzi. A Muraköz a történelem nagy részén át ugyancsak Magyarországhoz tartozott, a lakosság szláv jellege itt sem vonható kétségbe, de mégis az ortelő nép sem nem horvát, sem nem szerb, hanem sajátosan muraközi. A terület földrajzilag zárt egység és ezzel mindenkor számolni kell.

Az asszimilációt fejtegetve kitűnik, hogy nemcsak nyertünk, de nagyon sokat veszítettünk is! Ez annál fájdalmasabb, mert Délkelet-Európa népeinek, 1920—38 között átlag 21 százalékos természetes szaporodásával szemben Magyarország csak 13. fi százaléknyi gyarapodást mutathat ki.

Mikó Imre: Huszonkét év. 1918-1940.

Budapest. 1941. 326 l.

Az erdélyi magyarság kisebbségpolitikai történetét a közírás módszereivel a fiatal erdélyi képviselő tárja először az olvasóközönség elé. A mű bátran nevezhető összefoglaló jellegűnek, mert az elszakítástól kezdve levetíti az erdélyi magyarság hanyattatásait. Az ilyen természetű írások gyakran csapnak át egyik vagy másik végletbe a nagyobb hatás kedvéért. A szerző azonban szerencsés kézzel ragadja meg anyagát. Fel-fedi a magyarság körében is mutatkozott hibákat és a román néppel szemben sem vezeti tollát elfogultság, mert a két nép közötti együttélés lehetőségének megtalálását tartja nemzetiségi politikánk egyik legfontosabb feladatának. Komoly súllyal bír ez a mgállapítás olyan valaki részéről, aki maga is részt vett a kisebbségi küzdelmekben. A másik oldalon akkoriban nem így gondolkoztak. A húszas évek elején hét év alatt 200.000 magyar menekült hagyta el Romániát. A hétköznapi keserves valóságában magára eszmélő magyarság egyik része az „örülő szű“ szerepére vállalkozott s távol kívánt maradni a közélettől, a másik, eredmé-

nyék elérése érdekében, a mielőbbi beilleszkedést sürgette, Bethlen György, a Magyar Párt elnöke, dogmaként mondta ki, hogy minden magyarnak az egyetlen, egységes Magyar Pártban a helye. 1928-ban Braiárm miniszterelnökkel sírba szállt az az illúzió is, hogy a nemzetiségi kérdés a kisebbségi népcsoportok beolvadásával fog megoldódni. A nem sokkal utóbb bekövetkezett gazdasági válság legkilátástalanabb hónapjaiban, midőn a kisebbségi magyarság minden politikai követelése holtpontra jutott, a közvélemény figyelmét a magyar-román hidverés gondolata felé irányították. A Magyar Párt vezetősége hangsúlyozta a kölcsönös megértés szükségességét, de a kezdeményezést a kormánytól várták s ezúttal is elmaradt. A választásoknál és a helyi közigazgatásban érvényesülő terror mellett gazdasági téren a földbirtokpolitika és az értelmiségi munkások kismmizése, közművelődési vonatkozásban az iskolai kérdések sérelmes elrendezése jelentette a keserves kálváriát. 1933 óta amúgyis megváltozott a helyzet. Gömbös Gyula külpolitikája nyíltan is revízió megvalósítására irányult, ami a magyarság további kisebbségi sorsát erősen befolyásolta. Románia belső válságokon esett át s a királyi diktatúrában vélték a megoldást megtalálhatni. A magyar kisebbség vezetői a pártok kikapcsolásával létesített román front magyar tagozatába léptek be, mint a romániai magyar kisebbség népi személyisége csak így nyelhetett elismerést. Az utolsó két év a külpolitikai helyzet állandó változása és ennek nyomán a visszatérés reményének növekedése jegyében telt el. A második bécsi döntés hazasegítette Észak-Erdély és a Székelyföld magyarságát, ugyanekkor elszakadtak de erdélyi véreiktől, kikkel a kisebbségi harcok tiizében, úgy hittek, elválaszthatatlanul összefortak.

Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség: Munkaterv az 1942/43. munkaévre.

A Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség, mint az ottani magyarság csúesszervezete, a Délvidék magyarságának sorskérdéseit hivatott megoldani. A gyorsan és váratlanul bekövetkezett felszabadulás niegmivclfe a feladatok számát s azok váratlanul bukkantak fel, ezért az elmúlt évben munkaterv kiadására még nem volt meg a lehetőség. Annál nagyobb örömmel köszöntjük most ezt a kis füzetet, mely nemcsak a Szövetség fiókjait és kirendeltségeit kívánja útbaigazítani, de az egész ország magyarságát tájékoztatja a nagyszabású építómunkáról. A megoldandó nagy kérdések láttára arra gondolunk, hogy a délvidéki magyarságnak 19-41 februárjáig nem volt semmiféle egységes szervezete, mely hozzáláthatott volna a munkához, s a mulasztások pótlása is a mostani időkre hárul. A közművelődési, gazdasági, szociális, szervezési, nemzetpolitikai rtb. feladatok ellátása mellett említjük a szórvány-magyarság gondozását, mint a szövetség célkitűzését. Az chnagyaratlanodás és felszívódás veszélynek kitétt családokat felkutatják, jegyzékbe veszik és nyilvántartják. A lehetőség szerint bekapcsolják őket a Szövetség hálózatába és a gyermekek iskoláztatásáról gondoskodnak. Nemzeti jövőnkre oly sorsdöntő feladat megoldásáról van itt szó, melyet az ország egyéb tájain is mihamarább meg kell szervezni!

Otto Albrecht Isbert: Ungarn.

Berlin, Junker und Dünnhaupt Verlag, 1941. ő2. 1.

A német szerző Magyarországról szóló 'tömör, jól áttekinthető rendszerű könyve, mely a „Kleine Auslandskunde“ e, sorozatban jelent meg, tér, népesség, állam, gazdaság és kultúra fejezetekben ismerteti hazánkat. A rövidege mellett is nagy felkészültséggel megírt munka nem kevésbbé tanulságos számunkra ott sem. ahol szerző saját szemüvegén át ítéli meg viszonyainkat.

A területi, népességi, gazdasági stb. főbb adatokat közli az első világháború előtti, a trianoni és a háromszor megnövekedett Magyarország-ról (a könyv még a délvidéki terület visszafoglalása előtt jelent meg).

A törvényhatóságok, községek stb. német névvel szerepelnek, magyar elnevezésüket azután zárójelben megadja. (Kárpátalját következetesen „Karpaten-Ukraine“-nak nevezi.)

A trianoni Magyarország 1920. és 1930. évi népszámlálásának, valamint az 1938. évi délvidéki népszámlálásnak anyanyelvi adatait Isbert csak fenntartással fogadja el. Egy összeállítást közöl Magyarország 1940. évi nem magyarok lakosságáról „magyar adatok“ és „a népcsoportok becslése“ szerint. Ez az összeállítás a következő adatokat tartalmazza:

	Magyar adatok	A népcsoportok saját becslése (a zsidók ki-számításával)
Román	900.000	1.200.000
Német	580.000	800.000
Zsidó	743.000	850.000
Szlovák	257.000	550.000
Ukrán (sic!)	450.000	500.000
Délszláv	04.000	150.000
Cigány	80.000	80.000
Egyéb	120.000	120.000
Nem magyar	3.194.000	4.250.000

Megállapítja (15. 1.), hogy 1940-ben magyar álláspont szerint a magyarok száma 10,300.000 (76.3%), nem magyar álláspont szerint 9,250.000 (68.5%) volt. A második oszlop adatai, eltekintve attól, hogy nem mindegyik népcsoport végezte el saját lélekszámának megbecsülését, eléggé illuzóriusak. minthogy az utódállamok 1930. évi népszámlálási adatain és — a németség kivételével a többi nemzetiségeknél — a trianoni Magyarország *nyelvludási*, tehát *nem anyanyelvi* adatain alapulnak. Mint a szerző mondja: „bei Slowaken, Serben usw. wird zweifellos die Zahl derer, die insgesamt die betreffende Sprache in Ungarn beherrschen, dem wirklichen Bestand der betreffenden Volksgruppe nahekommen... Von nich-msdjarisehr Seite werden daher diese Zahlen gewöhnlich dem mich der Muttersprache ermittelten Vojksbestand zugerchnet.“

A könyv értékes része a népcsoportok származás és települési bele szerinti ismertetése. Ez a pragmatikus leírás községigmenően ill. települési tömbökint taglalja Magyarország népcsoportjainak mai elhelyezkedését.

Tárgyilagos fejtegetéseiből kiütőközik az a kitétel, hogy az 1907. évi Anponyi-féle iskolatörvény a nem magyar tannyelvű iskolák fenntartását gyakorlatilag lehetlenné tette (31. 1.).

A kultúráról szóló fejezetben (58. 1.) ezt olvassuk: „Au.serdem gibt es einen geschichtlichen Gegensatz zwischen Ost- und Westungarn . . . Hs ist der alte Gegensatz zwischen Labenzen und Kuruzzen. der sich insbesondere nach der Tiirkcnzcit durch eine stärkere Verbundenheit des westliciven Hochatlels und Hoehklevus zu Wien und Habsburg und sine revolutionäre eigenständische Linie der ost- und nordostungarischen kicinadelsschichten bemerkbar machte . . . Seinen tragischen Ausdruck fand er in dem Gegensatz zwischen Széchenyi und Kossuth — zwischen dem Vöstlichen Magnaten, der Ungarn als organische Einheit im Kähmen de“ Monarchie zu eigener kultureller Blüte bringen wollte, und dem ost-or «arischen (madjarisierten) Radikalen, der zwar ein autonomes Ungarn, aber zugleich die volle Unterdrückung der Xichtnudiaren austrebte . . .“ az utolsó megállapítás már erős eltúlzásná! is több. de a bevezető beal-ítds nincs minden érdekesség nélkül

H. Herrschaft: Das Banat.

2. kiadás, Berlin, 1942.

Szerző, a romániai német népcsoport tagja, a német anyaország közönségét kívánja megismertetni szülőföldjével. Vizsgálódásai, melyekbe belevonja a Bánságnak Románián kívüli részeit is, kiterjednek történeti, politikai, statisztikai, vallási, gazdasági, közművelődési és szociális térre. Külön fejezet taglalja a szatmári németek helyzetét, mert úgy véli, hogy ezek az „igazi svábok” az elmagyarosodás elleni küzdelemben főleg a Bánságból részesültek támogatásban. Az elmagyarosodási folyamatot a magyar kormányzat bűnének rója fel, noha elismeri, hogy elzárt helyzetben, fajtestvéreiktől elvágyva éltek idegen népektől övezve. Reméli, hogy a bécsi egyezmény és a magyarországi német népcsoport támogatása javít majd a helyzetükön, de nem említi azt, hogy ugyanez az egyezmény a német kormány óhajának megfelelően a kivándorlási jogot is biztosítja számukra. A mű alapjellegét egyébként az alcím adja meg, mely „a Bánságot, mint „ein deutsches Siedlungsgebiet in Südosteuropa” mutatja be. Az előttünk fekvő példány már a második kiadás, ami bizonyítja azt a nagy érdeklődést, mellyel megjelenését az irodalom fogadta.

A bánsgai németiség hivatása, mint a délkeleteurópai német népcsoportoké általában, hogy a német sorközösség osztályrészeseként a német kultúrát hirdesse és természetes összekötőként szerepeljen a Birodalom és az ittélő többi nép között. A népesség száma másfélvszázad alatt 43.000-ről (1770) 470.000-re (1912) szökött volna fel. 1932-ben a román és délszláv uralom alatt álló Bánságban együttesen 523.000 németet mutatnak ki. Az 1940-ben a romániai német népcsoport által végrehajtott önnépszámlálás adatai szerint a román Bánságban 310.000 német élt. Ennek adatait a könyv részletesen ismerteti; kár, hogy a teljesség kedvéért nem tünteti fel legalább a legutolsó hivatalos magyar és román állami népszámlálás kimutatásait. A népszámlálás eredményeinél aggasztóbbnak rajzolja a népmozgalmi viszonyokat. A romániai németiség ma — mondhatni — „Volk ohne Jugend”. A 40 éven aluliak és felüliek aránya 1:1. A szaporodás a lehető legkedvezőtlenebb. 11.(H)0 család gyermektelen, 1'4.500-nál az egyke dívik, ami az összes házasságoknak közel 50 százalékát jelenti. De ez is csak a falvakra vonatkozik, a városokban még súlyosabb a helyzet. Anyagi okokkal a messzemenő jólétben élő népnél e szomorú jelenség ugyancsak nem magyarázható meg. A népcsoport vezetősége a Birodalomban bevált népesedéspolitika mintájára máris megtette a szükséges lépéseket e téren. Figyelemreméltó a továbbiakban mindaz, amit a népcsoport virágzó gazdasági és kulturális intézményeiről mond.

Nem érthetünk azonban egyet azzal a beállítással, melyet a múlt fejtegetésénél a magyarsággal kapcsolatban nyújt. A katonai közigazgatás megszüntével Mária Terézia 1775-ben a Bánságot Magyarországhoz visszacsatolta, de ez nem volt Anschluss és különösen nem olyan, hogy a bánsgai németiségre katasztrofális következményekkel (150. l.) járt volna. A Bánság, akkor Tisza-Maros szöge, a török megszállásig magyar terület volt s semmiféle jogcím nem volt arra, hogy ennek megszüntével valamely más országhoz csatolják. Tévedés, hogy a magyarok a 19. század forradalmi éveiben alkották meg a szent korona „mítoszáit”. — A bánsgai németiség politikailag nem volt elég érett, ennekfolytán 1848-ban a német uralkodóház ellen a magyarság mellett harcolt — írja. Pedig tudjuk, hogy a harc a közös szülőföldet fenyegető oláh és szerb lázadók, majd a betörő oroszok ellen folyt, másrészt a célja volt annak a szabadságnak kivívása, melyet Ausztria elnyomott, de a német anyaország ifjúsága annál hevesebben óhajtott megvalósítani! Hogy a bécsi udvar mennyire nem vallotta magáénak a szerző által feltételezett faj testvériséget, az bizonyítja az általa is idézett 1849 okt. 2-iki bogárosi beadvány sorsa. Ebben a szellemben haladva az 1867 utáni magyar nemzetiségi politika ma már sehol sem cá-

folt ballépéseit szintén túlozza. A román uralomra való tekintettel a gyulafehérvári rezolúciókban tett ígérek teljesítéséről hallgat.'

A szerző a néniét település múltját kívánja bemutatni és az a rajongó szeretet, mely népe és szülőföldje iránt áthatja, a legnemesebb érzések közé tartozik; a minden irányú tárgyilagosság mindenesetre műve értékét csak emelte volna.

Franco Vellani-Dionisi: Il secondo arbitrato di Vienna.

Milano, 1942. 261 l.

Hivatalos magyar körök, a hazai és külföldi sajtó méltó formában hódoltak az elmúlt hetekben hazánk igaz barátja és az erdélyi kérdés avatott ismerője, Franco Vellani-Dionisi hősi áldozatának, melyet a Honvéd Haditudósító Század kötelékében a közös emberi és európai ideálokért küzdve hozott.

„Il secondo arbitrato di Vienna“ c. Milanóban megjelent eme művével, melyre a szakkörökön kívül a közvélemény is felfigyelt, immár másodízben jelentkezett a nyilvánosság előtt erdélyi tárgyú tanulmánnyal. A munka címe után ítélve a bécsi döntés közelebbi és távolabbi politikai vonatkozásainak taglalására következtethetnénk, ezúttal mégis inkább történeti, geopolitikai, etnikai és kultúrhistoriai tanulmányt olvashatunk, melynek csupán háttérül szolgál az 1940. évi második bécsi döntés.

A bécsi döntés teremtette jelenlegi helyzet rövidre szabott ismertetése után kiemeli a Kárpátok védő koszorúja által elválaszthatatlanul a Magyar Medencéhez kapcsolt Erdély védőbástya-szerepét és rámutat a Trianon által teremtett geopolitikai helyzet lehetetlenségére, amikor is „a Kárpátok védőbástya helyett ugródeszkeként szolgáltak Közép-Európa nyugalma ellen.“

Erdély népességi megoszlásával foglalkozva arra az álláspontra helyezkedik, hogy a számbeli többség nem elegendő jogalap egy terület birtoklására és főleg vezetésére. A történelmi jogtól eltekintve a túlsúly a döntő.

A történelmi jogról szólva megállapítja, hogy a középkorban román népről nem beszélhetünk; éppen az erős magyar birodalom volt a kikristályosodás i pontja a környező szervezetlen primitív népeknek. A román-ság „clnvomásáról“ e korban márcsak azért sem lehet szó. mert még, ezután is sokáig a hasonló sorbari élő magyar népi tömegekkel szembeni bánásmód nem különbözött a román jobbággal szemben alkalmazottól. Az erdélyi földrajzi nevek közül egy sem román eredetű, ami érthető abból, hogy a 13. század előtt a románok ittlétéről szó sem lehet. Az erre. illetőleg a vlachoknak a Havasalföldről való 1230 utáni, először lassúbb, majd gyorsabb beszívárgására vonatkozó hiteles bizonyítékok felsorakoztatása után megállapítja, hogy az így Erdélyben kipusztuló magyarság helyére települő román elemek valójában az eredetileg Bulgária és Albánia közt lakó. nyelvükben ellatinosodott szláv néptörödékek utódai. A betelepülők az újonnan benépesített területeken még csak önálló földrajzi neveket sem képeztek, hanem átvették a régi magyar, vagy szláv helyneve két. néha német közvetítéssel, tehát őslakók semmiesetre sem lehettek. Ha ezt mégis feltennők és elfogadnák azt is, hogy a románok már akkor keresztények voltak, érthetetlen, miért hozatott Szent István külföldről térítőket, mondja az író, aki hasonlóképen döntő bizonyítéknak tekint: Rogerius püspök tatárjárás kori Carmen Miserabile-jét. Ez az egykorú Magyarország minden népét felsorolja — a vlachok kivételével, pedig bizonyára nem feledkezett volna meg egy latin nyelvű, rokonfajú törzs feljegyzéséről. Ugyanebben a korban királyaink német lovagokat kényszerültek a néptelcn délkeleti végekre telepíteni, mert a románok által emlegetett katonailag szervezett vlach törzsek sehol sem voltak.

Tisztánlátó ítélettel küszöböli ki Vellani-Dionisi az Anonymus említette vlachok körüli kétséget is. A román nemzeti öntudat korai kialakulásáról szóló állításokra — a tulajdonképpen szociális jellegű parasztlázadásokkal és Mihály vajda németekre és székelyekre támaszkodó rövid erdélyi uralmával kapcsolatban — szintén rációfol.

Vellani-Dionisi műve végén a Trianonhoz vezető események történetét ismerteti cs kimutatja, hogy a trianoni „rendezés⁴” szükségképen-vonta maga után a második bécsi döntést. Általában könyve az olasz dél-keleteurópa-kutatás örvendetes irányú fejlődéséről tanúskodik. Becse számkra annál kiemelkedőbb, mivel szerzője hősi halálával pecsételte meg a magyar igazság és az olasz-magyar barátság mellett tett hitvallását. Méltán mondhattuk róla: „Életében két nemzet munkása volt, halálával két nemzet hőse lett!” A visszatért Erdély fővárosa maradandó formában kívánja megörökíteni hazánk e hőslélkü szöszólójának emlékét. *D. M.*

FOLYÓIRATSZEMLE:

Magyar görög katolikusok.

A görög katolikusok — hangoztatja a tájékozatlan közvélemény — nem magyarok, hanem románok, vagy rutének. A görög rítushoz tartozó magyarok így alig győzhetik meg övéiket a magyarságukról: legtöbbször ebnagyaiosodott elemnek tekintik őket s azt kívánják, térjenek út a latin rítusra, vagy legyenek kálvinisták. A *DONAUEUROPA* 1942. júniusi számában *Ivánka* Endre kolozsvári professzor szembeszáll ezzel a káros felfogással, mely amúgy is csak a magyarság erejének csökkentésére alkalmas. A magyarság egy része, földrajzi tényezők hatására, a kereszténység felvételekor, engedve a bizánci befolyásnak, a keleti rítushoz csatlakozott s a mai görög katolikus magyarok ezek 1--származóinak tekintendők. A középkorban még nem nyerhetek önálló egyházi szervezetet, mert a szentszék attól tartott, hogy a görög rítus hivatalos használata nyomán skizma iiti fel a fejét. Így a magyarok saját hazájukban előt-H'k ismeretlen — ósláv nyelvű — egyházi liturgiát voltak kénytelenek használni. Az újabban napfényre került adatokból kitűnik, hogy a patóchiák, engedve a törvényrontó szokásjognak, gyakran a magyar nyelvet is használták. 1912-ben felállították a hajdúdorogi görög katolikus magyar egyházmegyét, mely az erdélyi magyarokat is magában foglalta. A békeszerzések területcsonkító hatása itt is érvényesült s most, a visszacsatolások után, a kérdés még mindig nincs kielégítő módon rendezve és a görög rítust követő erdélyi magyarság még mindig a román egyházmegyékbe tartozik.

Magyarok és románok.

A román kérdés történetének alapos ismerője *Makkai* László, a „*HITEL*” júliusi számában Északerdély településföldrajzi viszonyait tárgyalja. Ellentmondást kell látnunk abban a folyamatban, hogy míg az ország egyéb részein a magyarság a központi fekvésű sikiöldeken megőrizte számbeli fölényét, addig Bszakerdelyben a legkorábban betelepített Mezőségben kisebbségi sorsba került s a perifériákra szorult. Az atipikus fejlődést külső tényezők erőszakos beavatkozásának tulajdonítja. A végzetes fordulat a 16. század vérvizatarában következett be, amikor Mihály vajda gyűlevész serege. Székely Mózes török-tatár hadai. Basta villongásai stb. pusztították a vidéket. Véglegesen vérbe-tűzbe borult a Mezőség II. Rákóczi György szerencsétlen lengyel hadjárata után, mikor török martalócok garázdálkodtak s végül megmaradt kevés magyar tűzhelyet

is feldúlták a kuruc-labanc háború emberirtó vállalkozásai. Akik megmenekültek a fegyverek élétől, azokat utolérte a háborúk réme, a pestis. Mindennek mi volt a következménye? A jelzett területen 318 magyar faluból 178 vált román többségűvé. A mezőségi magyar népelem nagyfokú románosodásának arányairól még nincs tiszta képünk. Az asszimiláció oka az életszínvonal kényszerű csökkenése és az egyházi gondozás válsága. A fejedelemség bukásával a protestantizmus elvesztette támpillérét és a pártfogó nélkül maradt református és unitárius magyarság menthetetlenül sodródott a görögkatolicizmus táborába s ezzel együttjárt az elrománosodás.

Bunyevác kultúrtörekvések.

A közel százezer lélekszámú bunyevátság a világháború után három irányzat között vergődött. Belgrádi barátkozással kezdték, majd a súlyos csalódások után a közös vallás gondolatának jegyében a horvátság felé fordultak; a harmadik, mindkettőtől idegenkedve, a bunyevác megjelölés kihangsúlyozásával szembeszállt, mind a szerb, mind a horvát megoldással. Ennek megfelelően — mint arról a *KALANGYA* hasábjain *Csuka* János beszámol — a huszas évek elején a megvolt Pucka Kasina mellett életre hívták a Bunjevačka Prasvetna Malica-t, mely azonban nem volt erős gyökereket eresztő intézmény. Egyedüli céljának tekintette a szerb szellemi politikai és kulturális uralom fenntartását. A horvát szellemiségből táplálkozó Neven-csoport lassan véglegesen felülkerekedett. A papság támogatásával megszerezték azokat az anyagi támaszokat, melyeket eredetileg a szerb gondolat jegyében létesítettek. Rendszeresen kiadták a horvát irányzatú bunyevácok évkönyvét, a Danicát. A visszatérés után Szabadkán halk a bunyevácok kultúrélete, de szellemi forrásaik lassan mégis a felszínre törnek s hitet tesznek a nép magyarhúsége mellett.

SZEMLE

Hírek.

Intézetünk kiadványainak sorozatában a nyár folyamán jelent meg *Polzovich Iván: Széchenyi nemzetiségi politikája* c. tanulmánya, melyet a tudományos irodalom melegen fogadott. *Fali* Endre: *Der Zusammenbruch Jugoslawiens* c. műve ugyancsak intézetünk kiadványaként hagyta el a sajtót. A külföldi közönségnek szánt történeti visszapillantást *Andrea Fali* — *Leo Pollini: II crollo della Jugoslavia* címen Milanóban olasz nyelven is kiadták. *Leo Pollini* a miivet az olasz Dalmáciára vonatkozó adatokkal kibővíti az olasz közönség számára hozzáférhetővé.

Általános nemzetiségpolitikai intézkedések. A nyár folyamán a közoktatásügyi kormányzat nemzetiségi nyelvtanfolyamokat rendezett az ország különböző vidékein tanítók részére: Ungvárott 4 hetes rutén nyelvtanfolyam volt 43 résztvevővel; Léván szlovák nyelvű kiképzés folyt 52 hallgató jelenlétében; Pécsen ill. Újvidéken német és délszláv nyelvű tanfolyamok működtek, az utóbbi helyen 75-en vettek részt a német, 43-an a szerb nyelvű előadásokon. A magyarországi tanítók hivatalos szöcsöve, a Néptanítók Lapja szeptember óta ismét 7 nyelven jelenik meg. A kultuszminiszter az első szám vezető cikkében a következő szótartat intézte a tanítókhöz: „Tanítóink, láthatják, érezhetik, hogy ebben a hazában tiszteletben tartjuk, megbecsüljük egymás anyanyelvét, ha a lélek, a szív, mely

a szót az ajkakra adja, hűséges az ezeréves magyar hazához, mely sohasem nézte azt, hogy ki hogyan beszél, hanem csak azt, hogyan érez, hogyan cselekszik“.

Nagyboldogasszony ünnepén a *Magyarok Világszövetsége* a budai várban *Julián barát* szobránál ünnepséget rendezett. Ünnepi beszédet *Antal* István nemzetvédelmi propagandaminiszter mondott és hitet tett az idegen földre szakadt és az ezeréves hazában élő magyarok között fennálló szétbonthatatlan sorsközösség mellett. Az ünnepség keretében Julián barát el nem halványodó emlékének áldoztak, aki az elszakadt magyarok megmentésére irányuló munkának örök példaképe.

Zilah visszatérésének második évfordulóján, szeptember 8-án, a városfőterén újra felállították a románok által ledöntött *Wesselényi szobrot*. Az „árvízi hajós“ mellett az államférfi és nemzetiségi politikus alakja is előtérbe került ez alkalommal. Wesselényi nemzetiségi politikája világosabb, átfogóbb és határozottabb akár Széchenyiénél, akár Kossuthnál. Wesselényi látta meg először külföldi tapasztalatai során azt a nemzetiségi övezetet, melynek gyújtópontjába Magyarország esik. A szláv veszedelemmel szemben a németiségbe veti reményét. „A magyar hon s a magyar nemzet védőbástyája lehet német honnak s Európának az orosz veszedelem ellen . . .“ — írja egy helyen; s napjaink eseményeit szemlélve, „őt ismét időszerűnek találjuk. Mint erdélyi férfi, korán felismeri azt a súlyos problémát, amit a hazai román nemzetiség mozgalma jelent. Javaslatot terjeszt elő, melyben egyházi, iskolai és közigazgatási téren indítványoz jogokat a magyar mellett a román nyelv számára. Az ifjúság ezért éles tüntetésbe fog ellene, csalódások és keserőségek sorozata éri. Tragédiájának betetőzése, hogy a magyar részről talán először éppen általa pártfogoltak utódai néhány évtized múlva meggyalázták szoorát Zilahon, mely előtt most a késői nemzedék újra leróhatta kegyeletét.

A nemzetiségi kérdésben a hivatalos kormányálláspontot legutóbb *Kállay* Miklós miniszterelnök szögezte le Ungvárot mondott beszédében október 18-án. A beszéd alap gondolata „szeretni a másik fajtát egyedül mi magyarok tudjuk“, a szeretet pedig a jogegyenlőség és a teljes anyagi és erkölcsi támogatást magában foglalja. Ez a multból átvett hagyomány mai nemzetiségi politikánk gyökere. Kárpátalja fővárosában különösen közvetlen hangon fordult a rutén néphez, melynek a magyarsággal való összeforrottságát többé semmilyen erő sem törheti meg. Itt ott történnek is hibák — folytatta a kormányfő — ezek nem döntenek el a mi világunk sprsát, hanem a Jóisten által megszabott élethivatás, a reánk és az itteni őslakosságra kirótt köteletség.

Szlovákiában október végén a parlament megszavazta a *Hlinka-párt*-ról szóló törvényt. A Szlovák Néppártnak, mely közjogi testület és jogi személy, tagja minden 18 évnél idősebb szlovák nemzetiségű állampolgár. A párt legmagasabb képviselője, a „Vezér“, jelenleg Tiso József, a köztársaság elnöke. A párt megmozdulásai erősen politikai színezetűek; az ügyek vitele a központi bizottság és a pártkongresszus elé tartozik. A külföldön élő szlovák állampolgárok a Szlovák Néppárt külföldi szervezetének lehetnek tagjai. Az egész Berendezkedés a német nemzeti szocialista púit elgondolásain alapszik.

A horvát illetékes körök figyelme a *külföldön élő borlatok* felé fordult és mint arról egy zágrábi hír beszámol, elhatározták a Romániában élő tízezer horvát felkarolását, elsősorban a közművelődés eszközeivel.

A cseh-morva védnökség területén élő szlovákok, sorsa élénken foglalkoztatja a szlovák sajtót. Véreik a védnökségben — úgy tudják — minden szellemi és anyagi támogatást nélkülöznek. Ezért a Hlinka-párt németországi képviselőjével karöltve megtették a lépéseket a legégetőbb hiányok pótlására.

O. Á. Isbert, a stuttgarti Deutsches Ausland Institut osztályvezetője *„Probleme der Siedlungskunde im Karpathenraum“* címen okt. 2-ikán

Budapesten adott elő. Ismertette a települési földrajz kérdéseit. Foglalkozott többek közt a bukovinai székelyek bácskai honfoglalásával. A Bácska és a Bánság települési formái egyébként is részletesen foglalkoztatták, bár kitért az Alföld és Erdély viszonyaira is. Előadását a szakirodalom ismertetése tette teljessé.

A vissza nem tért Délvidék.

A Tisza-Maros szögének keleti része Jugoszlávia összeomlása után továbbra is idegen uralom alatt maradt, az u. . n. „senki földje“ elnevezést nyerte. A szóban forgó terület az 1910. évi közigazgatási beosztás figyelembevételével magában foglalja Torontál vármegye alibunári, antalfalvai, nagybecskereki, pancsovai, törökbecsei járását teljes egészében, továbbá a bánlaki, módosi, csenei, nagykikindai, párdányi, törökkanizsai és zombolyai járást, többé-kevésbé megcsonkítva. Temes vármegyéből idetartozik az épségben meghagyott fehértemplomi és kevevári járás s a verseci járásból egy község Ebbe a területbe esik Krassó-Szörény megye járnai járásának két faluja is. A városok közül Nagybecskerek, Nagykikinda és Fehértemplom rendezett tanácsú, valamint Pancsova és Verset-tőivénvhatósági jogú városok számítandók ide. Az ősi magyar föld, a magyar királyságnak az elmúlt évszázadokban szerves alkotórésze, akár a Délvidék más tájai, nemzetiségileg meglehetősen kevert. Az 1910. évi népszámlálás szerint az összlakosság száma 593.178, ebből magyar anyanyelvű 112.783, vagyis 19%.¹⁾ A területnek az a része, melyet északról és keletről a trianoni határ, délről az Aranka patak vonala, nyugatról a Tisza határol, magyar települési térnek mondható, 12 magyar és négy szerb többségű községgel.

Magyar többséggel rendelkeznek: lélekszám		
	összes	magyar
<i>Nagykikindai járás</i>		
Magyarpadé	1998	1875
Szaján	2323	2278
<i>Törökkanizsai járás</i>		
Csóka	4245	3263
Egyházaskér	861	837
Feketető	1101	483
Hédegyháza	1848	1832
Józseffalva	2967	1653
Kanizsamonostor	329	304
Magyarmajdán	758	747
Oroszlámos	3537	1811
Törökkanizsa	4938	3168
Rábé	478	469
	összesen: 25384	18720 (73.7%)
Szerb többségű falvak: lélekszám		
<i>Nagykikindai járás</i>		
Padé	1641	1005
<i>Törökkanizsai járás</i>		
Gyála	2782	2283
Ókeresztur	3053	2511
Szanád	2317	1463
	összesen: 9793	7364 (75.2%)

¹⁾ Hivatalos feldolgozás szerint 1910-ben az össznépesség 577.215. ebből magyar 109,200. (Szerk.)

A 16 községei együttvéve: összes népesség 35.177, ebből magyar 20.664 (58.7%), szerb 13.310 (37.5%). A magyarság, mint a duna-tiszaközi magyar tömb tisztántúli folytatása, abszolút többségét így is megtartja.

A többi magyar többségű helység a Bánságban meglehetősen elszórtan fekszik s ha jelenlegi helyzetüket kívánjuk vizsgálni, szinte egyetlen örvendetes tény a Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség áldozatkész szórványgondozó tevékenysége, mely az uralomváltozás következtében nem szűnt meg. A Szövetség működését a német megszálló hatóságok az átmeneti szünetelés után újból engedélyezték, a szerb minisztérium pedig külön rendeletben szabályozta a magyar népcsoport (most már nem kisebbség!) jogállását. A szervező munkával párhuzamosan önnépszámlálás is folyt; ennek eredményeként Jugoszlávia összeomlása után a bánsági magyarságnak lélekszáma a következő: Nagybecskerek körzet 28.885, Pancsovai körzet 25.911, Nagyikindai körzet 19.493, Versed körzet 10.573, Törökbecsei körzet 13.746, Törökkanizsai körzet 16.328, összesen 114.936. Az eredmény annál örvendetesebb, mert kitűnik, hogy az ottani véreink a viszontagságok ellenére nemcsak megőrizték 1910. évi lélekszámukat, de azt valamivel meg is haladják. A Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség buzgalmát mutatja az a tény, hogy a lakosság több mint 80%-át tagjai sorába számíthatja.

Esterházy János előadása a debreceni nyári egyetemen.

A lapunk más helyén ismertetett nemzetiségi tanfolyam keretén kívül hangozott el Esterházy János előadása „A nemzetiség viszonya az államhatalomhoz” címmel. Megállapította, hogy Szlovákiában a magyarság össze tudta kapcsolni az államhoz való hűségét és a magyarsághoz való tartozását, úgy tudott a szlovák államnak hasznos és cselekvő polgára lenni, hogy magyarságát, kultúráját, népiségét semmiféle vonatkozásban nem adta fel. A szlovák állam törekvésüket állandóan a legnagyobb megértéssel pártfogolta. Előadása végén arra kérte a hallgatók sorában helyetfoglaló egyetemi ifjúságot, tanulja meg a Magyarországon lakó nemzetiségek nyelvét. Csak a nyelvükön át lehet megismerni nemzetiségeinket s ezzel tudnak legtöbbet használni a szentistváni alapokon álló magyar jövőnek.

Szlovákiai magyarság.

A nyár folyamán ünnepelte az Első Pozsonyi Takarékbank alapításának 100. évfordulóját. A közgyűlésen Esterházy János kegyeletes szavakkal emlékezett meg az alapítók munkájáról. X takarékbank alapítóinak és mindenkinek, akinek része volt az intézet ügyeinek vitelében, kötelezettséget kellett és kell éreznie a magyar nemzeti múlt iránt.

Péter-Pál napján bensőséges háziünnep keretében megnyílt az eperjesi Magyar Ház. Az eperjesi magyarok áldozatkészsége a Magyar Házat Kelet-Szlovákia szóránymagyarjau részére otthonná kívánja tenni. Az ünnepség keretében felszólaló Csáky Mihály, a SzMKE elnöke, avató beszédében megemlékezett a tereparti Athén múltjáról és az eperjesi magyarokat kötelező hagyományokról s figyelmeztetett arra, hogy mindig tartásuk szem előtt a minőségi munkát.

Julius elején folyt íe a SzMKE első rendes évi közgyűlése Nyitrán. „igenis leszünk: — hangoztatta Csáky elnök — emberek és magyarok. Igaz emberek, igaz magyarok. Külön-külön és együttesen kell áteveznünk küldetésünk komolyságát az ebből fakadó szent kötelességeket és azoknak hű teljesítése által emelkedhetünk mind magasabba.” A közgyűlésen terjesztette elő Környei Elek javaslatát a szlovákiai magyar népfőiskoláról, melyet egyhangúlag elfogadtak. A tervezet megemlíti, hogy a SzMKE, mely alapszabályai értelmében elsősorban a falusi, magyar nép művelődé-

séért létesült, nem tűzhet ki fontosabb feladatot, mint hogy megvalósítsa a szlovákiai magyar nép számára is a népfőiskola gondolatát, még ha kezdetben csak kéthetes tanfolyam alakjában is.

A vidéki tagozatok munkájából kiemeljük a nagyszerű magyar műkedvelő előadást, melyet a SzMKE keretében július 5-ikén Zólyomban rendeztek.

A kelet-szlovákiai szervező munka fontos állomása volt a SzMKE első rendezése Nagymihályban, július 12-én, még kezdetét jelentette a további rendszeres magyar művelődésnek.

Így a késmárki műkedvelők műsoros előadással örvendeztették meg a késmárki magyar közönséget; a legkényesebb igényeket is kielégítő előadást a közeljövőben hasonló megmozdulások követik.

Az őszi beköszöntővel a Magyar Párt munkája új szakaszába lépett. Esterházy János pártelnök hosszabb nyilatkozatban ismertette az őszi pártmunka időszerű kérdéseit. A mai nehéz időkben ezerszer jobban szükség van szenvedélymentes megfontoltságra, mint bármikor máskor. A háborús körülmények között előreláthatólag háttérbe fognak szorulni a nagyobb külső megnyilatkozások. Ennekfolytán minél behatóbbá kell tenni a belső pártéletet, hogy a családiasság, bizalom és az egymást támogató készség még jobban elmélyüljön. A helyi szervezetek — nagyon helyesen — felismerték, hogy csak állandó jellegű, lakályos pártelégység segítségével biztosítható a megalapozott pártélet és áldozatkészen fáradoznak, hogy ilyen helységeket szerezzenek s azokat barátságos magyar otthonokká tegyék.

Az új tanév kezdetén ismét szóba került az iskolakérdés. A Veni Sancte felcsendülése figyelmeztet, hogy abban a küzdelemben, melyet egy számbelileg nem túlnagy nemzetiség vív érvényesüléséért, a serdülőkre néha férfigondok várnak s az apa mellé játékaik és gyermeki ábrándjai mellől szólítja a kényszer a fiatalt, hogy a munka és felelősség őket is felnőttekké avassa — írja a Magyar Hírlap. A pozsonyi magyar fiugimnáziumba 380 tanuló iratkozott be. Az egyetlen szlovákiai magyar középiskola kényszerű átköltözést hajtott végre, az új környezetben azonban pedagógiai és adminisztratív hátrányoknak van kitéve. A szülői társulat választmánya kedvezőbb megoldás érdekében memorandumot juttatott el az iskolai miniszterhez.

A Magyar Párt nyitrai szervezetének október 1-iki ülésén Fasching főtitkár közölte, hogy a nyitrai magyar iskola megvalósulás előtt áll. Az iskolaügyi hatóság megkívánta a statisztikai hivatal útján annak igazolását, hogy a jelentkezők a népszámlálás során magyarnak vallották magukat. Most már semmi törvényes akadálya sincs a nyitrai magyar elemi iskola megnyitásának. Általában megállapítható, hogy a beiratkozások terén örvendetes arányú emelkedés mutatkozott, a szervezkedés körül azonban még nehézségek állnak fenn.

Az iskolán kívüli népművelés kapcsán megnyitották a magyar magánalkalmazottak esti tangozatát. A tanfolyamon szlovák és német nyelv és helyesírás, magyar nyelv és helyesírás, gyors- és gépírás, könyvvitel és irodalmi munkák szerepelnek tantárgyként.

Kiadványaik sorában megjelent a Toldy-kör 1942. irodalmi évkönyve Császár István szerkesztésében. Az évkönyv a szlovákiai magyar írók és kulturális munkások szépirodalmi és történelmi írásait tartalmazza és hű keresztmetszetet nyújt a fejlődő szlovákiai magyar szellemről, önálló nyomtatvány látott napvilágot a Pozsonyi Első Takarékpénztár 100 éves fennállása alkalmából. A gondosan szerkesztett füzet rávilágít a Takarékbanknak a város fejlődésében elfoglalt szerepére. Hogy csak egyet említsünk, a takarékpénztárnak köszönhetjük Ortvy Tivadar történettudós nagy monográfiáját Pozsony város múltjáról. A hatalmas és a város történetének minden kérdéséi felölelő munka még ma is az egyetlen és alapvető tanulmány Pozsony város elmúlt korszakairól.

Romániai magyarság.

A délerdélyi és romániai magyarság hivatalos szövetségének, a Romániai Magyar Népközösség vezetőségének új névsorát a nyár folyamán tették közzé. Elnök továbbra is Gyárfás Elemér, alelnökök gróf Bethlen Bálint, Jakabffy Elemér, Szász Pál. A Népközösség vidéki szervezetei a következő központokban fejtenek ki működésit: Alsó-Fehérmegye, Aradmegye, Bánság Temesvár székhellyel, csonka Bihar megye, Brassó megye és Brassó város, Bukarest, Fogaras megye, Huny ad megye.e. Kis-Küküllő megye, Oravica, Szeben megye és Nagyszeben város, Szörény megye, Torda megye és a Zsil völgye. A Népközösség életében bizonyos átalakulások figyelhetők meg. A 18 éve fennálló és a bécsi döntés óta a romániai magyarság egyetlen hivatalos napilapja október 1-ével úi felelős szerkesztőt kapott Puhala Sándor személyében. Várnay Elemér eddigi felelős szerkesztő közölte olvasóival, hogy a közösségi gondolat megvalósítása megkövetelte, hogy a Déli Hírlap, mint a népközösségi lap tulajdonjogilag is teljes egészében a Magyar Népközösség birtokába kerüljön. Az új körülmények között a mái közös tulajdont jelentő orgánumot nevelés szolgálatába akarják állítani.

Az újkisodai gyermekotthon, melyet a magyar gyermekszertet hozott létre tavaly, saját új otthonába költözött. Az új intézmény az áldozatkésze ég csúcsteljesítménye, melyet az egyházak és a különböző kisebbségi alakulatok összefogása hozott létre. A felavatásra^ nagy tömegben sereglett össze a magyarság. A Temesvárott működő dr. Kakuk csecsemőgondozó és napközi otthon is megülte egyéves fennállását. Ezalatt összesen 47 gyermeket vettek fel és állandóan 20—25 gyermeket ápoltak. Az intézettel kapcsolatban csecsemőgondozónő kiképző tanfolyam is létesült.

A második bécsi döntés után erősen megcsappant a bukaresti magyarság száma, mégis a Magyar Népközösségnek a fővárosban működő központi irodáiban serény munka folyik. Elsősorban közérdekű ügyekkel foglalkoznak, felkérésre közbenjárnak egyházi, iskolai és gazdasági kérdésekben. Bukarestben két római katolikus, egy református és egy evangélikus templom van, ahol a magyarok magyar nyelvű istentiszteleten vehetnek részt és magyar szentbeszédet hallgathatnak. A legszervezettebb és a legjobb anyagi körülmények között van a bukaresti református egyház, mintegy hatezer hívővei. Elemi iskolájuk — Bukarest egyetlen magyar tanintézete — hét osztályos és három tanerővel működik. A magyar evangélikusok ugyan csak kétezer lelket számolnak, de «Öntudatos közösségi szellemet képviselnek.

Az iskolai beiratkozások befejeztével a következő részletek váltak ismeretessé: a temesvári józsefvárosi katolikus elemi fiúiskola magyar tagozatában a tavalyi 200-el szemben az idén 550 tanulóat írtak be. A temesvári római katolikus magyar fiúgimnáziumba az új tanévre 141 tanuló iratkozott be; tavaly az intézetnek 143 növendéke volt. Viszont az idén ló—IS jelentkezőt el kellett utasítani a. tanulók előírt számára való tekintettel. Az aradi római katolikus fiú főgimnáziumban a felvett tanulók száma 234, az alsó osztályokban azonban a felvételre jelentkezők közül szintén sokakat elutasítottak. Külön felhívták az ifjúság figyelmét a braszói magyar tannyelvű kereskedelmi fiúliceumra és a gazdasági pályák fontosságára. A leányifjúság nevelésére hivatott nagyszebeni püspöki tan- és nevelőintézet, mely a Szent-icrenerendi nővérek vezetése alatt öt tagozattal (óvoda, elemi iskola, gimnázium, kereskedelmi liceum és tanítónőképző) rendelkezik, szinten megnyitotta kapuit. Áldásos munkát fejt ki a nőnevelés terén a Szent Vincéről nevezett irgalmas nővérek gyulafehérvári háza, mely a városi és környékbeli lakosság szeretetétől övezve ünnepelte fennállásának százéves évfordulóját. A zárda, alapítása óta, mintegy 30.000 leányt nevelt a keresztény nemzeti eszmények szellemében.

A diáksegélyezés céljait szolgálja az aradi vëndiákok kezdeményező

munkája. Elgondolásuk az, hogy a jobbmódú és szegénysorsú tanulók művelődési lehetőségeit egyensúlyba hozzák. A befolyt pénzadományokból zene- és nyelvtanulást, tandíjsegélyezést stb. tesznek lehetővé. A népközösség vezetősége az új mozgalom megindulásakor kijelentette, hogy kívánatosnak tartaná, ha minden romániai magyar középiskola mellett ilyen tehetségkutató és pártoló bizottság létesülne. Megszervezi a tanulójfúság a maga önszegélyezését is az iskolaszövetkezetek formájában. A brassói róm. kát. főgimnázium „zsugori“ iskolaszövetkezte 1938 óta működik, a nagyeyuedi Hangya szövetkezet irányítása mellett.

A katolikus iskoláknak a német népcsoport részéről történt átvételével kapcsolatban a temesvári józsefvárosi róm. kát. egyházközség választmánya úgy határozott, hogy elemi fiúiskoláját nem adja át a német népközösségnek, hanem továbbra is maga tartja fenn magyar és német tanítási nyelvű tagozattal. A határozatot a püspöki hatóság is jóváhagyta, így a tanítás a párhuzamos tagozatban indult meg. Az intézetnél tovább működnek a német tanerők is, akik így megmaradnak a hitvallásos iskolánál.

Gazdasági szempontból elismerésre méltó munkát fejt ki az aradi lóin. kát. egyházközség fiúiskolájának „Egyetértés“ iskolaszövetkezte és a főgimnázium „Agite“-je is. Az „Egyetértés“ 1932-ben létesült, jelenleg 153 tagja van 7.160 lei üzletrész tőkével. Napi bevételük átlagban 600 lei körül mozog. A múlt évben 25°,0-os osztalékot fizettek, az árúraktár értéke 160.000 leit tesz ki. Tekintetbe kell vennünk, hogy az egész ügyvitelt a tagok, clemista magyar gyerekek látják cl. A középiskolások „Agite“ szövetkezte 1939 óta működik, hitel és fogyasztási osztálya már sokkal komolyabb keretek között, mint az elemistaké. A fogyasztási osztály árúkészlete meghaladja a 120.000 lei értéket: üzletrész tőkéje 27.000 lei. A hitel/tály betétállománya negyedmillió lejre rug s a betétek 5%-al kamatoznak.

A magyar kisebbségi munka eredményekben gazdag létesítménye a temesvári vitamin paprika-inaiom. EIM'í időben a szövetkezet arra szorított, hogy a földimvcs tagjai termelte paprikát értékesítse, most ártértek a tagok paprikatermelésének megőrlcsére és forgalombahozatalára. Az évente beszolgáltatott paprikatermés mennyisége 20.000 kg körül jár és évről-évre emelkedik.

A brassói magyarság is megkezdte szövetkezeti életéneit kiszélesítését: elszakadt régi központjától és belépőit a nagyenyedi Hangya szövetkezet kötelékébe. Ezt az indokolta, hogy meg kellett szervezni a szövetkezet fogyasztási alosztályát.

Ez év őszén volt 175 éve annak, hogy Nagyszebenben a jezsuita alapítású Tercziánium árvaház létesült. A karitatív intézmény alapítója. Deipini János jezsuita hittérítő szellemében iparosokat igyekezett nevelni. A mai napig kb. 5.009 lelenc és 7.000 árva éhezte a jótékony gondoskodást.

Tekintettel arra, hogy Délerdélyben külön evangélikus magyar tanítóképző nincsen, Argay György, a romániai magyar evangélikusok szuperintendense illetékes helyen ígéretet kapott arra nézve, hogy mind a katolikus, mind a református tanítóképző intézetben, szeretettel fogadják a tanítói pályára készülő evangélikus növendékeket. A tanítóhiány amúgyis komoly gondokat okoz a délerdélyi magyar felekezeti oktatásnak. Emelőre átmeneti megoldásokhoz folyamodtak, papokkal és nyugdíjas tanítókkal pótolták a hiányzó tanerőket. Ugyanekkor a beíratott tanulók száma állandóan gyarapszik.

Az irodalmi élet élénkítésére a Déli Hírlap ankétot indított „az írók feladata“ címen. Az ankéthez elsőnek Szemlér Ferenc szólt hozzá. Szerinte a Romániai Magyar Népközösség, amely magára vállalta a magyarság szellemi megszervezését, írói kamarát kell hogy létesítsen. Ezzel egyidejűleg a népközösségnek saját kiadó vállalatra is szüksége volna. A

kiadói vállalkozás forgalomba hozna olyan műveket is, melyeknek hiányát a magyar olvasóközönség már régóta érzi.

Bánsági magyarság.

A Bánság közigazgatásában oly községekben, ahol a magyarság jelentős számban él, képviselői arányosan részt vesznek a helyi közigazgatásban. Nagybecskerekén a polgármester német, az alpolgármester magyar; ugyanez a helyzet Versecen is. Nagykikindán magyar polgármester került legutóbb a város élére, Pancsován a városi tanácsban három magyarról tudunk. A kinevezéseket a német és a magyar népcsoport közös megegyezése alapján eszközük. Minden olyan községben, ahol legalább 25 gyermeket jelentettek be magyar elemi iskolába, 4, sőt helyenként 6 osztályú magyar elemi iskola működik. Nagybecskerekén 8 osztályos magyar gimnázium van, mely állami intézet, Pancsován és Nagykikindán a magyarság 5 osztályos magyar középiskolákkal rendelkezik, míg Torontálsárhelyen, Törökbecsen és Versecen maga a magyarság tart fenn 4 osztályos polgári iskolákat. A költségeket adakozásból gyűjtik össze. A közigazgatásban, így a rendészet terén megfelelő arányban alkalmazzák a magyar népcsoport tagjait. A Bánságban általános a háromnyelvűség (magyar, német és szerb).

Horvátországi magyarság.

A Horvátországi Magyar Közművelődési Közösség új alapszabályainak a tavasszal történt jóváhagyása után eleven élet indult meg a központi és helyi szervezetekben. Súlyt helyeznek a Közösség hálózatának további kiépítésére, így Péterváradon is megalakították a helyi fiókot. Jól esik olvasnunk a hírt a belisecsei alakulat szociális érzékéről, hogy szegénysorban élő tagjainak minden lehető támogatást megad. Az eszéki kerület ifjúsága megrendezte az első kerületi ifjúsági napot az összes környékbeli ifjúsági csoportok bevonásával. Augusztus elején ifjúsági vezetőképző tanfolyamat szerveztek, mely alkalommal 50 vezetőjelölt készült fel az ifjúság irányításának szép feladatára. Az eszéki csoport „Asszonyköre”, mely amúgy is tevékenyen támogatja a Közösség célkitűzéseit, műsoros ívet rendezett a sebesült katonák javára. Tevékenyen kivették részüket az eszéki magyarok a horvátországi szórvány-magyarság hazatelepítési munkájában. Az egyes hazatérő csoportokat a magyar határon meleg étellel fogadták és mindenben igyekeztek segítségükre lenni. Így tértek vissza a Közművelődési Közösség kezdeményezésére egymásután a gúnyai, breskói, vucsjaki és bjelinai magyarok. Ezzel elintézték nyert a boszniai magyar nyelvterület szórványhelyzetének megszüntetése, amely nemcsak elszigeteltsége, de viszonylag kis száma miatt sem volt életképes Magyar részről a visszatelepítést vezető Bonczos Miklós államtitkár az utolsó csoport fogadásánál kijelentette, hogy a boszniai szórványok megélkezése a haza földjére örömmel, mert hazatért a magyarságnak egy olyan ága, amelynek a századforduló idejében el kellett hagynia Magyarországot. A horvátországi magyarság nevében Döme Dezső, a Közösség eszéki körzetvezetője mondott köszönetét mindazoknak, akik a boszniai magyarság hazatelepítésén fáradoztak és megindultan búcsúzott a Horvátországban maradt magyarok nevében a visszatelepült testvérektől. Boszniában most már alig maradt pár magyar család, ezeknek nagy része is inkább városokban, főként Szarajevóban éli.

Magyarországi németek.

Baseli Ferenc népcsoportvezető június folyamán meglátogatta a német népcsoport északkerdélyi szervezeteit. Besztercén mondott beszédében

hangsúlyozta, hogy az erdélyi magyarban van olyan alkotó szellem, hogy segíthet az üdvös együttműködés helyreállításában és fenntartásában a nemzetiségek között. Az erdélyi németiség lelki átalakuláson megy keresztül, amelynek során a 22 éves román uralom alatt kifejtett magyarellenes propaganda hatásainak el kell tűnniök. Az erdélyi magyarság és németiség viszonyát a népcsoportvezető mintaszerűnek találta, kiemelve, hogy a magyarok mindig a legnagyobb jóakarattal, nyíltszívűséggel és igazságérzettel, valamint a magyar-német fegyverbarátság szellemének megfelelő államvezetéssel kezelték a szászok sorskérdéseit.

A közellátási miniszter jóváhagyásával 22 német tejszövetkezet kezdte meg működését és ezentúl a tejtermékeket a gazdák önállóan dolgozhatják fel, aminek eredménye a termelés további fokozása lehet.

A magyar miniszterelnök kihallgatáson fogadta a népcsoport vezetőit, akik előterjesztették a népcsoport kívánságait. Német részről a kihallgatással kapcsolatban utaltak arra a megértő szellemre, mellyel a miniszterelnök a küldöttséget fogadta, A népcsoport — úgy mondták — mint a múltban, most is tanújelét adta, hogy napjaink követelményeihez alkalmazkodni tud, politikailag érett és mindenekelőtt európai módon gondolkodik.

Az új tanév elején ismét szabályozták a német ajkú ifjúság levetkőtelezettségét. A levetkőképzés egységes szellemben fog történni, leheőleg elkülönített szakaszokban, német oktatási nyelvvel.

A német népcsoportvezető a német téli segélymozgalmat megnyitó beszédében megemlítette, hogy magában az a körülmény, hogy a magyarországi német népcsoport az elmúlt években évről-évre számbelileg gyarapodott, a magyar-német sorsközösség elmélyülését eredményezte. Az utóállamokban különböző irányzatok alatt élt németiség egy hazában való egyesülése után a népcsoportvezetőseg a legszorosabb egység létrehozásán fáradozik. A legmélyebben áthatja őket a kötelesség teljesítés tudata a magyar hazával és a német anyaországgal szemben. Ezért tartózkodnak minden olyan magatartástól, mely zavar keltésére volna alkalmas. A háborús idők megkívánják, hogy kívánságaik terén mérsékletről és önuralomról tegyenek tanúságot. Az élet legnagyobb hatalmassága az eszme — mondotta a továbbiakban Basch Ferenc. A legnagyobb öröm, mely eltölti szívüket, annak a tudata, hogy ebben a harcban hazájuk és az anyaország mellett a német népcsoport is győzni fog, cs pedig a népcsoport kérdéseinek végleges kielégítő megoldásával. A beszéddel részletesen fog lalkozott a magyar sajtó és ebben német körökben is további közeledés és megértő szellem jelt látják;

A népcsoport politikai felfogására világít rá kneit/el Ede országgyűlési képviselő felszólalása a magyar parlamentben a közigazgatási tisztviselők kinevezéséről szóló törvényjavaslat tárgyalásánál. A bécsi egyezményre hivatkozva azt kérte, hogy a németek lakta vidékekre német ajkú és származású tisztviselőket nevezzenek ki a népcsoport számarányának megfelelően, különösen a trianoni esonkaországban, ahol eddig a választási rendszer érvényesült. Mint északerdélyi szász, annak az óhajának adott kifejezést, hogy a német tisztviselők az áthelyezhetőség révén se kerülhessenek idegen nyelvű környezetbe. A belügyminiszter válaszában kijelentette, hogy a kormányzat a bécsi egyezményt minden intézkedésnél szem előtt fogja tartani.

Magyarországi szlovákok.

A szlovák nemzeti egység pártjának vezetősége és végrehajtó bizottsága július elején megbeszélésre jött össze Budapesten. Kelemen József főtitkár ismertette a hazai szlovákság legfontosabb kívánságait, melyeket a résztvevők egyhangúlag magukéva tettek. A kívánságokat tartalmazó 130

oldalal mellékletekkel ellátott memorandumot a párt vezetősége kihallgatás keretében nyújtotta át a miniszterelnöknek, aki megismerkedve tartalmával, annak a meggyőződésének adott kifejezést, hogy hajlandó a benne foglaltak orvoslására. A küldöttség kihallgatása egyébként szívélyes és bizalommal teljes légkörben folyt le. Az előterjesztett kívánságok kulturális természetűek. Ugyanekkor megváltoztatták a magyarországi szlovák nemzeti egységpárt alapszabályainak a párt célkitűzéseit magában foglaló szakaszát. Eszerint a párt a magyarországi szlovákság politikai akaratának kifejezője. A közművelődés kérdéseinek hathatósabb felkarolására megalakították a párt kulturális alosztályát, melynek tagjai közé beválasztották Kajak János ismert petróci író is. Az alosztály tudományos, pedagógiai, irodalmi, zenei, népművelési, színházi, nemzetgazdasági, művészeti cs néprajzi alcsoportra oszlik.

A magyarországi szlovák kultúrmunkások a Pozsonyi nyári egyetem tanfolyamaira ellátogattak Szlovákia fővárosába és a nagyobb vidéki központokba. Kihallgatáson jelentek meg Tiso elnöknl és Mach belügyminiszternél. A kihallgatáson Böhm Emanuel, a magyarországi szlovákok vezetője, hűséget esküdött a szlovák nemzetnek. Felszólalt Böhm dr a nyári egyetem előadásain is. A budapesti szlovák akadémikusok — hangoztatta — nagy jelentőséget tulajdonítanak annak, hogy közvetlenül is megismerhetik a szlovák egyetem módszereit, szellemét és eredményeit. A magyarországi szlovák egyetemisták nyelvi nehézségekkel küzdenek, de mindezt nagy szeretettel teszik és teljes lojalitást tanúsítanak azzal az állammal szemben, amelyben élnek. A közművelődés terén kemény munka folyik és minden akadályt leküzdenc. A magyarországi szlovákok küldöttségét mindenütt nagy szívélyességgel fogadták.

A szlovák katolikus kör kulturális bizottsága szeptember végén megrendeze Kassán a szlovák könyvnapot. Az ünnepség keretében nyílt meg a Tatrana nevű szlovák könyvkereskedés-, mely a szlovák rétegek kultúr-szükségletét lesz hivatva kielégíteni. Ebből az alkalomból matinét rendeztek, ahol Böhm dr. a szlovák könyv hivatásáról mondott beszédet, hangsúlyozva a szlovák könyv jelentőségét a szlovák nemzeti szellem terjesztése terén. Azon lesznek, hogy olcsó könyvek kerüljenek forgalomba, melyek mindenki számára hozzáférhetők. A jó könyv sohasem holt tőke, azt mindig érdemes megvenni. Kiemelte, hogy az ifjúság lelkében a szlovák könyv milyen felbecsülhetetlen értékű nevelőmunkát végez.

A kassai szlovák gimnáziumban a növendékek száma az 1941—42. tanévben csökkent, ami részben azzal magyarázható, hogy sokan eltávoztak az Országból. A szülők foglalkozásút tekintve túlnyomórésben földműves, munkás és iparos emberek gyermekei járnak a kassai szlovák gimnáziumba es a növendékeknek csak 10 százaléka kerül ki az értelmiségiek köréből. Ezzel együttjár a diákság alacsony szociális színvonala, ami fokozott anyagi támogatást igényel. Ezt a munkát a Hviczlosluc nevű szlovák középiskolás ifjúságot támogató egyesület látja el. Az elmúlt iskolaévben az iskolán kívüli művelődési intézmény gondoskodott a diákok műveltségének emeléséről. Az új tanévben a gimnázium mellett szlovák internátus nyílt meg, egyelőre 25 férőhellyel.

A bácskai Petrócön, ahol már a délszláv uralom is tartott fenn szlovák gimnáziumot, az 1942—43. tanévben állami, szlovák tanítási nyelvű polgári iskola és gimnázium nyílt meg s így a délvidéki szlovákság központja még erősödik kulturális javakban. A petróci szlovákok egyébként lelkes Orszagzászió felavatási ünnepségen tettek hűségnyilatkozatot a magyar haza mellett. Starke Sámuel petróci evangélikus püspök avatóbeszédében utalt az emlékművön szereplő szlovák és magyar világháborús hősi halottakra, akiknek közösen kiöntött vére egy újabb évezredre szóló testvéri sorsközösség záloga.

A szlovák nemzeti egységpárt budapesti szervezete és a közeli falvak szlovák lakossága augusztus 16-án ismét elzarándokolt a máriabesnyői

kegyhelyre. A zarándoklatot Bubnic Mihály rozsnyói megyéspüspök vezette, aki hitet tett szlovák mivolta mellett. Az egyházfőnek ez a nyilatkozata annál nagyobb figyelmet keltett, mert bebizonyosodott, hogy Magyarországon a kormány nemzetiségi politikája lehetővé teszi, hogy a túlnyomóan magyar anyanyelvű hívekből álló rozsnyói egyházmegyét szlovák főpap irányítsa.

Mint minden dunavölgyi nemzetiség, a szlovákok is nagy figyelmet szentelnek szórványsorsban élő véreiknek. Az egységpárt vezetősége felkereste a Kárpátalján élő szlovák szórványokat. A szlovák küldöttség tisztelt Kárpátalja kormányzói biztosánál és Böhm dr üdvözlő beszédében megjegyezte, hogy kötelességének tartotta ezt a látogatást, tekintettel arra, hogy Kárpátalján jelentős és öntudatos szlovák nemzetscsoport él, mely a szlovák nemzeti egységpárthoz csatlakozott. A kormányzói biztos szlovák nyelven adott válaszában kijelentette, miszerint fontosnak tartja, hogy Kárpátalja szlovákjai elégedettek legyenek. A látogatás eredményeként megállapították, hogy a kárpátaljai szlovákság hűséggel ragaszkodik a szlovák nyelvhez és nagy érdeklődéssel kíséri a szlovákság életkérdéseinek alakulását. A szükséges kulturális központot, úgy vélik a legcélszerűbben Szobráncon lehetne kialakítani, Ungvárott a szobráncai szlovák polgári iskola végzett növendékei számára gazdasági középiskola felállítását kérték.

Magyarországi románok.

Tizenhét román bank működik Erdélyben és Keletmagyarországon. A múlt évvégi mérlegek tanúsága szerint a visszacsatolt területek román pénzügyintézetei zökkenésmentesen kapcsolódtak bele az anyaország gazdasági és hiteléletébe. Működik összesen 27 önálló román pénzügyintézet, ill. bankfiók 4.5 millió saját és 3.6 millió idegen tőkével; kihelyezéseik összege 7.8 millió pengőt tesz ki. Fejlődő tevékenységük Erdély és minden nemzetiségű lakói jólétének és gazdasági felvirágzásának szolgálatára hivatott.

Az északerdélyi románság szövetkezeti szervezete a „Plugarul“ kialakulásának, illetőleg fejlődésének jelentős állomásához érkezett a nyár folyamán. Júliusban taitóttá Kolozsvárt első rendes közgyűlései, melyen vezetősége beszámolhatott a szövetség kereteinek nagyjelentőségű kibővüléséről, mert -a kornánv engedélyezte a nagybányai, máramavosi, ugoicsai és bihari román szövetkezetek csatlakozását. A közgyűlésen már 126 tagszövetkezet kiküldöttje jelent meg, akik előtt az elnöklő Hatieganu Emil kiemelte, hogy a szövetség jó úton halad. Az erdélyi román sajtó a közgyűlés óta is többször írt a „Plugarul“ további fejlődéséről, jelölül annak, hogy a magyar kormánykörök változatlan megértéssel támogatják az északerdélyi román kisebbség gazdasági összefogásának ügyet.

Az északerdélyi görögkeleti egyház feje, Colán N'icolac kolozsvári püspök szeptemberben látogatást tett Nagyszebenben a román orthodox egyház, érsekénél és hosszabb időt töltött Délerdélyben pihenőszabadságon. Az erdélyi román egyházak az utóbbi hónapokban is élénk pasztorációs és missziós tevékenységet fejtettek ki, amiről az erdélyrészi román egyházi sajtónak gyakori beszámolóit tanúskodnak. Számos egyházfői látogatás, ícmplomszentelés, búcsú stb. bizonyítja, hogy a Szent István koronájához visszatért románság egyházi, és vallásos életének fejlődése és virágzása hathatósan biztosítva van.

Északerdők román lakosságának politikai tájékoztatása terén feljegyzésre méltó az a csúffal járásban (Bihar m.) elhangzott képviselői beszámoló, melynek során az erdélyi párt egyik képviselője román nyelven szólott hallgatóságához, hangsúlyozva a magyarországi nemzetiségek népi egyenjogúságát és felidézte az évszázadokon át zavartalan magyar-román együttélés emlékét. A beszéd figyelemreméltó visszhangot keltett az egyesült románok körében.

Érdekes, újszellemű nyelvvizsga volt a visszatért Nagyváradon a közemúltban. A nagyváradai rendőrség őrszemélyzete számára tartott román nyelvtanfolyam zárult sikeres vizsgával; hatóságaink ezzel is tanti-jelét adják annak a dicséretes törekvésnek, mellyel a román lakosságnak ügyes-bajos dolgaiban segítségére sietnek.

Magyarországi szerbek.

Popovic L. Milán országgyűlési képviselő a nyár folyamán felszólalt a magyar parlamentben és szóváltotta a délvidéki szerbség helyzetét. A felszólalásra a jelenlevő miniszterelnök azonnal válaszolt és miután helyesléssel tudomásulvette a képviselő bejelentését, hogy a bácskai szerbek továbbra is a magyar hazában kívánnak élni, kijelentette, hogy bizonyos sajnálatos események okozta sérelmek jóvátételére és — ha fennforognak — mulasztások pótlására feltétlenül sor kerül.

A délvidéki tanítók részére a kultuskormány szerb nyelvtanfolyamot rendezett Újvidéken, annak jeléül, hogy” minden eszközzel elő akarja mozdítani a szerb tannyelvű iskolai oktatást.

Szlovákiai németek.

A Szlovákiában élő németiség iskoláiról legutóbb a következő adatok váltak ismeretessé. Az elmúlt tanévben 126 német elemi iskola működött, hol 416 tanító 17.072 tanulót oktatott, 11 polgári iskola 53 tanárral és 2141 növendékkel, a két német gimnáziumban a tanárok száma 36, a¹ diákoké 1284, ezenkívül volt 3 szakiskola és 6 tanítóképző. Az 1941—42. tanévben a szlovákiai német iskolákban összesen 580 tanító és tanár 20.789 tanulót oktatott és nevelt. A német iskolaszervezet meglehetősen önálló, a tanügyi közigazgatást a pozsonyi, késmárki és körmöcbányini tankerület látja el. A népcsoport ifjúsága szeptember végén nagyszabású sportversenyt rendezett. Nagy lépésekkel halad előre a szlovákiai németiség szövetségi hálózatának kiépítése. A helyi szervezetek mellett központi pénztárt létesítettek, mely a hiteligényeket elégíti ki, a megszervezett áruközpont pedig nemcsak a mezőgazdasági, de a fogyasztási szervezeteket is ellátja a szükséges árucikkkel. Az 1941. évben különösen a hitelszervezetek száma növekedett jelentős mértékben, és az év végén a takarékbetétállomány 99 millió szlovák koronára rúgott. A Pozsonyban megrendezett 'plasztikai' kiállítás a szlovákiai németiség kulturális életének volt számottevő eseménye. A kiállítás keretében 54 német művész 120 alkotását mutatták be az érdeklődőknek. A népcsoport kulturális központja a késmárki népkutató intézettel karöltve a szlovákiai német népdalok összegyűjtését hosszabb ideje végzi. A Szlovákiai német evangélikus egyház evangélikus intézetet létesített, amely kivált egyházi igazgatási és iskolafenntartási jogát gyakorolhatja majd az eddiginél szélesebb alapokon. A népcsoport további célkitűzéseit a szlovákiai németiség vezetőinek szentgyörgyi értekezletén tárgyalták meg. \ megbeszélésen felszólalt Kocis Aladár a Hlinka párt vezértitkára és kifejtette, hogy Szlovákia a kisebbségeket nem papiros jogokkal intézi el, hanem megkapnak minden jogot, mely megilleti őket. A szlovák állam becsülettel teljesíti kötelezettségeit a népcsoportokkal szemben és semmi egyebet nem kíván, mint hogy a népcsoportok a szlovák állammal szemben hűséget és lojalitást tanúsítsanak.

Romániai németek.

A temesvári rom. kat. püspökség és a német népcsoport között az iskoláknak a népcsoport részére történő átengedéséről szóló megegyezést a román közoktatásügyi kormányzat tudomásul vette és azt a hivatalos

lapban is közzétette. A minisztérium a tudomásulvétellel egyidejűleg felelőssé tette az egyezményt aláíró feleket az abban foglalt megállapodások betartásáért cs közölte., hogy ellenőrzés céljából külön közegeket fog kiküldeni. Hangsúlyozták továbbá, hogy a felekezeti iskolák átadása sem a rom. kát. egyháznak a magánoktatásról szóló törvényben biztosított jogait, sem a Szentszékkal kötött konkordátumnak azt a rendelkezését, hogy bármilyen nyelvű felekezeti iskolákat tarthasson fenn, nem érinti.

A püspökség területén az átadás előtt 145 felekezeti iskola működött. Ezek közül az egyezmény értelmében 77 német iskolát vett át a népcsoport, a püspökség területén ezentúl 68 felekezeti iskola marad. Ezek között van egy román és egy krasovén tannyelvű iskola, 30 német tannyelvű felekezeti iskola és 34 magyar tannyelvű iskola. A német felekezeti iskolák közül 29 az Iskolanővéreké, 1 fiúiskola a temesvár-józsefvárosi egyházközségé. Az egyházmegye területén levő magyar felekezeti iskolák a következőképpen oszlanak meg: 4 ovóda Arad, Lugos, Temesvár II. kerület és Temesvár IV. kerület; 22 elemi iskola Arad fiúiskola, Arad leányiskola, Borossebes, Detta, Gyulavárásánd, Izgár, Jercze, Kissenő, Lippa, Lugos, Máriaradna, Nagylak, Nagyszentmiklós, Pankota Rezsőháza, Selénd, Simánd, Székelyudvar, Temesfüves, Temesvár IV. kerület ^az egyházközség iskolája), Temesvár IV. kerület (leányiskola), Térné vár U. kerület. 1 líceum Arad és 4 négyosztályos gimnázium Arad, I.ugos, Temesvár II. kerület leánygimnázium és Temesvár fiúgimnázium; 3 tanonciskola Arad és Temesvár I. kerület fiúk, Temesvár IV. kerület leányok részére.

Októberben rendezte meg a népcsoport a Bánságban aratási hálaadó ünnepét mintegy 15.000 német földműves részvételével. Az ünnepség központjában a von Killinger német követ és Schmidt népcsoportvezető előtt lefolyt felvonulás állt.

Horvátországi németek.

Altgayer Branimir, a horvátországi német népcsoport vezetője, azzal a felhívással fordult a Boszniában és Dél-Horvátországban élő németekhez, hogy a birodalmi kormány és a horvát kormány megegyezése értelmében Németországba költözködhetnek. A felhívás vonatkozik Bosznia és Hercegovina egész területére, kivéve egyes zárt telepeket, Dahná ciára, valamint a Szlavón hegységig húzódó szétszórnt német falvakra. A Szerémségben és Szlavónia zárt területein élő németset nem telepítik át.

A német telepek négy hullámban jöttek Boszniába. Az első a rajnamenti barátok települése Banja Luka közelében 1869-ben. A trappista kolostor csakhamar a környék gazdasági gócpontjává fejlődik. Ma saját gőzmalommal, szövőteleppel, serfőzővei és villamosművekkel rendelkeznek, mely utóbbi szolgáltatja Horvátország jövőendő fővárosának az áramot. A barátok nyomában Vestfália, Hannover, Oldenburg, Baden és Szilézia földjéről származó, valamint rajnamenti földművesek vándoroltak be. Az első folyamat 1837-ben ért véget. A második vándormozgalomban szerémségi, hansági és bácskai telepek vettek részt. Míg ez a két megtelepedés önkéntes jellegű, 1891—1905 között már közigazgatási hatósági telepítés folyt le így keletkezett Branjevo és Dugopolje a Drina mentén. 1894-ben Galíciából is jöttek németek; legszámottevőbb telepeshelyük az Ukrina-folyó mentén fekvő Glogovac lett. Német neve Sehutzberg. miután az éghajlat és a természet mostohaasága ellen itt találtak menedéket. Az utolsó települési hullám a közép-boszniai ipar- és bányavidék felé irányult. A telepek külső életén meglátszott különböző vidékekről való származásuk, ami az építkezésben, népviseletekben stb. nyert kifejezést. A visszatelepítések még a folyó év végén befejezést nyernek és így a boszniai magyarság hazavándorlása után ennek a balkáni tartománynak néprajzi térképe is egységesebbé válik.

Szlovákiai rutének.

A Hlinka-pártról szóló törvényjavaslat tárgyalása közben szóba került a szlovák part la mentben a szlovákiai rutének sorsa. Kocis képviselő bejelentette, hogy ebben az ügyben rövidesen külön törvényt hoznak, melynek tervezetét rutén politikai tényezők készítették és nyújtják be a parlamentnek. Szlovák résztől ezzel kapcsolatban a szlovákiai görög katolikus egyház helyzete került az érdeklődés előterébe. Az eperjesi görög katolikus ordinariatus, mely a munkácsi egyházkerület adminisztrátora alá tartozik, a szlovák nyelv mellé szegődött. Szükségesnek látták annak hangoztatását, hogy Kelet-Szlovákiában nagy számban élnek szlovák görög katolikusok is, akiket senkinek sem szabad ruténnek minősítenie. Kisebbségvédelmi szempontból fontosnak mutatkozik, hogy mind a rutén, mind a magyar kelet-szlovákiai görög katolikus hívek vallási jogviszonya szabályozást nyerjen.

Horvátországi szlovákok.

A horvátországi szlovákok, akik főleg a Szerémségben élnek nagyobb számban, most fejezték be a „Szlovák nemzeti egység” nevű szervezetük tel állítását. A szervezet minden horvátországi szlovákot tömöríteni kíván. Vezetőjük Veres Iván evangélikus lelkész, akit a zágrábi kormány is támogat. A vezetőség egyelőre legfontosabb célkitűzésének szlovák tanítók horvátországi kiküldetését és szlovák sajtótermékek behozatalát tartja.